

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Ἐθνικὸν καὶ Καποδιστριακὸν
Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν

Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Οἰκονομία κατὰ τοὺς Ἱεροὺς Κανόνες

Σταῦρος Μουτάφης

Ἀθήνα

Δεκέμβριος 2016

Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Οἰκονομία κατὰ τοὺς Ἱεροὺς Κανόνες

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος	6
Είσαγωγή	7
Κεφάλαιο Α΄: Οί ιεροί κανόνες τῆς Ἐκκλησίας	
1. Οί ιεροί κανόνες ὡς πηγές Δικαίου	12
2. Ἡ ἐρμηνεία τῶν ἱερῶν κανόνων	15
Κεφάλαιο Β΄: Ἡ ἔννοια τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας	
1. Ὅρισμός- Σημασιολόγηση	18
2. Ἡ προέλευση τοῦ ὄρου <i>οἰκονομία</i> καὶ οἱ διάφορες προεκτάσεις του	21
3. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας	24
4. Νομικὴ φύση τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας	29
Κεφάλαιο Γ΄: Διαμάχες περὶ τὴν ἔννοια τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας	
1. Γενικά.....	35
2. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία στὰ Πρακτικά τῆς «Διορθοδόξου Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς»	44
3. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία ὡς ἀρχὴ ἐλευθερίας καὶ ἀγάπης	46
Κεφάλαιο Δ΄: Οί ιεροί κανόνες καὶ ἡ οἰκονομία	
1. Τοπικὲς καὶ Οἰκουμενικὲς Σύνοδοι. Κοινὴ πρακτικὴ.....	49
2. Οἱ προσδιορισμοὶ τῆς οἰκονομίας καὶ τὸ συμφέρον τῆς Ἐκκλησίας	51
3. Τὸ ὄργανο ποὺ παρέχει τὴν οἰκονομία	59
4. Χρόνος διάρκειας τῆς οἰκονομίας	70

Κεφάλαιο Ε΄: Ἡ ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία κατὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς

1. Περιπτώσεις κακῆς χρήσης τῆς οἰκονομίας	76
2. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία καὶ ἡ ἀποδοχὴ τῶν Ἑτεροδόξων	79
3. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία καὶ τὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας.....	84
4. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ πρακτικὴ τῶν Μυστηρίων	98
5. Ἡ οἰκονομία καὶ ἡ Διοίκηση τῆς Ἐκκλησίας	106
Συμπεράσματα	111
Βιβλιογραφία	
α) Ἑλληνόγλωσση.....	114
β) Ξενόγλωσση	118

ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ

AK	Αστικός Κώδικας.
Άκανθόπουλος	Άκανθόπουλου Προδρόμου Ί., <i>Κώδικας ιερῶν κανόνων και Ἐκκλησιαστικῶν Νόμων</i> , 2η ἔκδοση, ἑκδοτικός Οἶκος ἀδελφῶν Κυριακίδη, 2004.
Ἀρχιμ.	Ἀρχιμανδρίτης.
ΔΙΣ	Διαρκῆς Ἱερὰ Σύνοδος.
ΔΣΜ	Καρμίρη Ἰωάννου, « <i>Τά δογματικά και συμβολικά μνημεία τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας</i> », τόμ. Β΄, Ἀθῆναι 1953.
EEN	Ἐφημερίς τῶν Ἑλλήνων Νομικῶν.
ΘΗΕ	Θρησκευτική και Ἠθική Ἐγκυκλοπαδεία, τ.1-12 (ἔκδ. Ἀθ. Μαρτίνου, Ἀθῆναι 1961-1968).
ΙΣ	Ἱερὰ Σύνοδος.
ΙΣΙ	Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.
JTS	Journal of Theological Studies, Oxford Journals.
ν.	νόμος.
NRT	Nouvelle Revue Teologique, Publiée par des professeurs de la faculté de théologie de la Compagnie de Jésus – Bruxelles.
παρ.	παράγραφος.
περ.	περίπτωση.
PG	Migne J.P., <i>Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca</i> , t. 1-161, Paris 1857-1894 t.162 (indices) Paris 1912.
Πηδάλιον	Νικοδήμου Μοναχοῦ και Ἀγαπίου ἱερμόναχου, <i>Πηδάλιον τῆς τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησίας</i> , ἑκδόσεις Παπαδημητρίου, 1896.
Ράλλη-Ποτλῆ	<i>Σύνταγμα τῶν Θείων και ἱερῶν κανόνων τῶν τε Ἀγίων και Πανευφήμων Ἀποστόλων και τῶν ἱερῶν Οἰκουμενικῶν και Τοπικῶν Συνόδων και τῶν Ἀγίων Πατέρων</i> ὑπό Ράλλη Γ. Α. και Ποτλῆ Μ., τ. Α΄-ΣΤ΄, Ἀθήνησιν 1852-1859. (ἀνατύπωση: ἑκδόσεις Μ. Γρηγόρης, 1966/1992).
ΣτΕ	Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας.
Υπόμνημα	Μπρατσιώτου Π.- Τρεμπέλα Π.- Μουρατίδου Κ.- Θεοδώρου Ἀ.- Μπρατσιώτου Ν., <i>Ἡ ἑκκλησιαστική οἰκονομία. Υπόμνημα εἰς τὴν Ἱ. Σύνοδον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος</i> , Ἀθῆναι 1972.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία δὲν ὑπῆρξε ποτέ κλειστή και περιχαρακωμένη μέ αὐστηρό νομικό πλαίσιο. Ὑπέρτατος σκοπός της ἦταν και εἶναι ἡ ἐν Χριστῷ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου και τοῦ κόσμου, ἡ ὁποία, ὅμως, δὲν μπορεί νὰ ἐπιτευχθεῖ μέσα ἀπὸ νομικὲς κατηγορίες ἢ ἀνάλογες καὶ ἀντίστοιχες κατηγοριοποιήσεις. Αὐτὴ εἶναι ἡ πλέον βασικὴ ἀρχὴ ποὺ διακρίνει τὶς δύο δικαιοταξίες: τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἀφενὸς και τὴν πολιτικὴ ἀφετέρου. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς, οὔτε ἡ Ἐκκλησία μπορεί νὰ ὑποκαταστήσει τὴν Πολιτεία στὴν παραγωγή δικαίου οὔτε ἡ Πολιτεία μέ τοὺς νόμους της μπορεί νὰ ἀντικαταστήσει τοὺς ἱεροὺς κανόνες, οἱ ὁποῖοι ἀπαρτίζουν τὸ δίκαιο ποὺ ἐφαρμόζει ἡ Ἐκκλησία ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς κανονικῆς της δικαιοδοσίας.

Πρόκειται γιὰ δύο “νομικὰ συστήματα” ποὺ συνυπάρχουν. Εἰδικότερα, τὸ νομικὸ σύστημα τῆς Πολιτείας στηρίζεται στὸ Σύνταγμα και τὴν ὅλη ἔκφραση τῆς δημοκρατικῆς Πολιτείας. Τὸ Κανονικὸ Δίκαιο τῆς Ἐκκλησίας ἔλκει τὴ νομιμοποίησή του ἀπὸ τὸ Θεῖο σχέδιο γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου και τοῦ κόσμου. Εἶναι γι' αὐτὸ σημαντικὸ νὰ τονίσουμε ὅτι οἱ ἱεροὶ κανόνες δὲν μπορούν νὰ ἀποκοποῦν ἀπὸ τὰ σωτηριώδη δόγματα ἢ ἀπὸ τὶς ἐπιμέρους ἀποκαλυπτικὲς ἀλήθειες τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως διατυπώνονται στὴν Ἁγία Γραφή, στὶς ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν και Τοπικῶν Συνόδων τῆς Ἐκκλησίας και ἐρμηνεύονται ἀπὸ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας και τὴν Ἱερὰ Παράδοση Αὐτῆς. Αποτελοῦν ἔκφραση τοῦ γεγονότος, ὅτι τελικὰ ἡ πίστη και τὸ δίκαιο συνυπάρχουν στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας.

Μὲ βάση τὰ ἀνωτέρω, δὲν εἶναι δύσκολο νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ὑπάρχουν πολλοὶ τρόποι γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ἱερῶν κανόνων, ὅταν ὑπέρτατος σκοπὸς τους εἶναι ἡ ἐν Χριστῷ σωτηρία, ὑπὸ τὴν προϋπόθεση, βεβαίως, ὅτι ἡ ἐν λόγῳ ἐφαρμογὴ δὲν πρέπει σὲ καμία περίπτωση νὰ βλάπτει τὴν ἀκεραιότητα και συνακολούθως τὴ λειτουργικότητά τους. Ἡ ἐφαρμογὴ, δηλαδή, τῆς ἀκριβείας και τῆς οἰκονομίας τῶν ἱερῶν κανόνων εἶναι βασικὸς τρόπος ἔκφρασης τῆς πίστεως τοῦ πληρώματος της Ἐκκλησίας στὸ σχέδιο τῆς Θείας οἰκονομίας. Ἄλλωστε, ἡ οἰκονομία δὲν χρησιμοποιεῖται μόνο στὴ διοίκηση και στὴν ἐφαρμογὴ τῶν διαφορῶν κανονικῶν διατάξεων, ἀλλὰ και εὐρύτερα στὴν τελέση τῶν Μυστηρίων και στὴν ἐν γένει ἀγιαστικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Κατὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ θέματος τῆς προκειμένης ἐργασίας θὰ διαπιστώσουμε ὅτι ἡ οἰκονομία στὴν ἐφαρμογὴ τῶν ἱερῶν κανόνων εἶναι βασικῆς σημασίας γιὰ τὸ ἐκκλησιαστικὸ δίκαιο ὅσο και τὸ γεγονός, ὅτι πάντοτε ὑπῆρχε ἡ ἀνάγκη γιὰ τὸν ἐγκυρότερο και ἄρα σταθερότερο ἐννοιολογικὸ καθορισμὸ αὐτῆς.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ Δυτικὴ θεολογικὴ σκέψη ὀλοένα καὶ περισσότερο φαίνεται ὅτι δείχνει τὴν ἐπιθυμία τῆς νὰ ἐπιστρέψει στὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα τῆς Ὁρθοδόξου Παράδοσης, τὰ ὅποια ἔχουν ἀτονήσει ἢ/καὶ ἔχουν ἐξαφανισθεῖ τόσο ἀπὸ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν Προτεσταντικὴ ὁμολογία. Ἐνα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι καὶ τὸ θέμα τῆς *οἰκονομίας*, τὸ ὅποιο ἔχει πολλὰ καὶ ἐπίκαιρες προεκτάσεις, καθὼς μπορεῖ νὰ ἀφορᾷ ὄχι μόνον ζητήματα ἐπικοινωνίας καὶ ἀναγνώρισης ἐπιμέρους μυστηριακῶν πράξεων μεταξύ τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν (ἀναφέρουμε ὡς παράδειγμα τὸ θέμα τῆς τελέσεως μυστηρίων ἀπὸ ἐπίσκοπο ἢ ἱερεῖς ἐκτός τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας), ἀλλὰ καὶ ζητήματα ποιμαντικῆς εὐθύνης καὶ «ἀνοίγματος» πρὸς τὸν κόσμον. Μπορεῖ π.χ. ἡ Ἐκκλησία νὰ δεχθεῖ σὲ κοινωνία ἕναν ἄνδρα καὶ μία γυναῖκα πού ζοῦν σὲ μία μὴ νομίμη συμβίωση, χωρὶς νὰ τοὺς ζητήσει νὰ ἀρνηθοῦν τὴ «γαμήλια» σχέση τους, μὲ μόνη προϋπόθεση τὴ μετάνοια ἀμφοτέρων;

Σημαντικὴ βοήθεια γιὰ τὴ σημασία τοῦ ὅρου *οἰκονομία* στὴ θεολογικὴ σκέψη τῶν τελευταίων δεκαετιῶν προσέφερε ὁ διάλογος πού εἶχε ὡς ἀφετηρία τὸ *Υπόμνημα* τῶν πέντε καθηγητῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (Π. Μπρατσιώτου, Π. Τρεμπέλα, Κων. Μουρατίδου, Ἄνδρ. Θεοδώρου καὶ Ν. Μπρατσιώτου). Τὸ ἐν λόγω *Υπόμνημα* ὑποβλήθηκε στὴν Ἱ. Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μὲ τὸν τίτλο: «Ἡ ἐκκλησιαστικὴ *οἰκονομία* ἐν σχέσει πρὸς τὴν Εἰσήγησιν τῆς Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς»¹, τὸ ὅποιο ὑποβλήθηκε στὶς 5 Ἰουνίου τοῦ 1972. Τὸ πλαίσιο ἀναφορᾶς ἦταν ἡ διαδικασία προετοιμασίας τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλου Συνόδου, ὅπως εἶχε ἀποφασισθεῖ ἀπὸ τὴ Διορθόδοξη Ἐπιτροπὴ ἢ ὅποια συνῆλθε στὸ Ὁρθόδοξο Κέντρο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὴ Γενεύη (8-15 Ἰουλίου 1968)².

¹ Ὑπόμνημα.

² Ἡ Α΄ Πανορθόδοξος Διάσκεψις (Ρόδος 1961) εἶχε συμπεριλάβει τὸ θέμα τῆς *ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας* στὸν καταρτισθέντα κατάλογο ὡς πρῶτο στὸ κέφ. VII (Θεολογικὰ θέματα). Ἡ Δ΄ Πανορθόδοξος Διάσκεψις (Σαμπεζῦ 1968) ἀνέθεσε στὴν Ἐκκλησία τῆς Ρουμανίας τὴ μελέτη καὶ ἡ Διορθόδοξη Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλου Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας (16-18 Ἰουλίου 1971) κατέληξε στὴν εἰσήγησιν «Ἡ Οἰκονομία ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ» (Γραμματεία Προπαρασκευῆς τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλου Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, Διορθόδοξος Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλου Συνόδου 16-28 Ἰουλίου 1971, Chambésy Γενεύης 1973), στὴν ὅποια ἀσκήθηκε σοβαρὴ κριτικὴ, πού ὀδήγησε στὴ συνέχεια σὲ ἀπόσυρση τοῦ θέματος. Ἐμπεριστατωμένη κριτικὴ στὸ κείμενο τῆς Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς ἐγένετο ἀπὸ τοὺς καθηγητὰς Π. Μπρατσιώτη, Π. Τρεμπέλα, Κ. Μουρατίδη, Α. Θεοδώρου καὶ Ν. Μπρατσιώτη μὲ τὸ ἀπὸ 5 Ἰουνίου 1972 Ὑπόμνημά τους στὴν Ἱ. Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (κυκλοφόρησε καὶ αὐτοτελῶς). Στους ἀνωτέρω ἀπάντησε ὁ Μεθόδιος Φούγιας (τότε Μητροπολίτης Ἀζώμης) μὲ σειρά ἄρθρων του στὸ περιοδικὸ «Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος» πού ἀναδημοσιεύθηκαν στὸ: Μ. Φούγιας Μητροπ. Πισιδίας, *Ἐκκλησιαστικὴ Οἰκονομία καὶ Χριστολογικὴ Ὁρολογία*. Ἀκολούθησε ἀνταλλαγὴ ἐπιστολῶν μὲ τὸν καθηγητὴ Παν. Τρεμπέλα στὴν ἐφημερίδα Ὁρθόδοξος Τύπος, βλ. Γκοτσόπουλος, *Συμπροσευχή*.

Ἐπῆρξε σαφῆς ὅτι τέθηκε ἓνα μείζονος σημασίας ἐκκλησιαστικὸ κανονικὸ ζήτημα, τὸ ὁποῖο, ἂν καὶ δὲν συνδέεται ἀπόλυτα μὲ τοὺς ἱεροὺς κανόνες, δὲν παύει νὰ ἀποτελεῖ μία συγγενῆ ἐπιφάνεια θεολογικῆς ἀναζήτησης καὶ ὡς τέτοια νὰ ἐνδιαφέρει τὴν παροῦσα ἐργασία μας. Τὸ γεγονός τῆς ἐφαρμογῆς τῆς *κατ' οἰκονομίαν* ἀρχῆς ἀπὸ τὰ πρῶτα ἤδη χρόνια τῆς Ἐκκλησίας ἐρμηνεύτηκε διαφορετικὰ ἀπὸ τοὺς συμμετέχοντες στὸν διάλογο. Θὰ μπορούσαμε μάλιστα νὰ διακρίνουμε μία κατὰ κάποιον τρόπο πιὸ «συντηρητικὴ» ἄποψη, τὴν ὁποία ἐκπροσωπεῖ τὸ *Ἰπόμνημα* τῶν πέντε καθηγητῶν καὶ μία περισσότερο «φιλελεύθερη», τὴν ὁποία εἰσηγεῖται ὁ τότε Μητροπολίτης Πισιδίας Μεθόδιος Φούγιας, ἰσχυριζόμενος ὅτι ἡ *κατ' οἰκονομίαν* ἀρχὴ διατηρεῖ πλήρη ἰσχὺ τόσο στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ὅσο καὶ στὴ Ρωμαιοκαθολικὴ, μολονότι στὴν τελευταία ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἔχει παραμεληθεῖ ἀρκετά. Ὁ ἴδιος ἐπίσκοπος τονίζει, ἐπίσης, ὅτι ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία δὲν ἔχει πλήρως καὶ ἐπακριβῶς ἀποσαφηνίσει τὴν ἔννοια τῆς ἀρχῆς αὐτῆς, γεγονός πού ἀναγνωρίστηκε καὶ ἀπὸ τὴν Πανορθόδοξη Διασκέψη τοῦ Chambésy, ἡ ὁποία ἀκριβῶς γι' αὐτὸ ἀνέθεσε στὴν Ἐκκλησία τῆς Ρουμανίας τὴν ἐμπεριστατωμένη μελέτη τῆς ἐν λόγω ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς³.

Ὡστόσο, εἴτε μὲ τὴν πιὸ συντηρητικὴ εἴτε μὲ τὴν πιὸ φιλελεύθερη ἐρμηνεία, γεγονός παραμένει ὅτι ἡ *οἰκονομία* ἀποτελεῖ ἐγγενῆ χαρακτηριστικὸ τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, τὸ ὁποῖο δὲν συναντᾷ τὸ ἀνάλογό του στὴ Δυτικὴ χριστιανικὴ παράδοση. Ἐὰν πρέπει νὰ δώσουμε ἓνα σύντομο ὄρισμὸ τῆς *οἰκονομίας*, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι πρόκειται γιὰ «μὴ ἐφαρμογὴ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, γιὰ λόγους συγκατάβασης καὶ ἐπιείκειας, καὶ σὲ συγκεκριμένη πάντοτε περίπτωσι, ἐνὸς κανόνα δικαίου, ὁ ὁποῖος θὰ ἔπρεπε διαφορετικὰ νὰ ἐφαρμοσθεῖ, εἴτε στὸ μέλλον εἴτε καὶ ἀναδρομικὰ ἔτσι, ὥστε νὰ μὴν ἐφαρμοσθοῦν στὴν πρώτη περίπτωσι ἢ νὰ ἀτονήσουν στὴ δευτέρῃ οἱ συνέπειές του. Πρόκειται δηλαδὴ γιὰ ἀντιμετώπιση συγκεκριμένων καταστάσεων καὶ ὄχι γιὰ ἐρμηνευτικὴ μέθοδο, μὲ ἀποτέλεσμα τυχὸν ἐπανειλημμένη ἢ συνεχῆς ἄσκηση *οἰκονομίας* σὲ ὅμοιες περιπτώσεις νὰ μὴν εἶναι δυνατὸν νὰ ὀδηγήσει στὴ δημιουργία ἐθίμου»⁴. Πρόκειται γιὰ ἓναν ὄρισμὸ - περιγραφὴ, ὁ ὁποῖος ἐνέχει κάτι τὸ ἀκαθόριστο, γεγονός πού ὀδήγησε πολλὰς φορὲς στὴ διάρκεια τῶν αἰῶνων σὲ παρεκτροπὲς κατὰ τὴν ἐφαρμογὴ του ἢ καὶ σὲ συγχύσεις ὅσον ἀφορᾷ στὸν τρόπο τῆς ἐφαρμογῆς του⁵. Αὐτὸ φάνηκε, ἄλλωστε, καὶ στὴ διαμάχη καὶ τὴν ἀνταλλαγὴ ἐπιχειρημάτων πού ἀκολούθησαν τὸ προαναφερόμενο *Ἰπόμνημα* τῶν πέντε καθηγητῶν.

³ ΦΟΥΓΙΑΣ, *Οἰκονομία*, σ.93.

⁴ ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ, *Δίκαιο*, σσ.13-14.

⁵ ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ, «Ἐκκλησιαστικὴ Οἰκονομία», *Τὸ Βῆμα*, 3/6/2007.

Ακόμη περισσότερο. Όταν το 1949 κυκλοφορεί η μελέτη του γνωστού καθηγητή του Κανονικού Δικαίου Αμίκα Αλιβιζάτου περί της *έκκλησιαστικής οίκονομίας* ως μιᾶς παράδοσης που υπάρχει και εφαρμόζεται από τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες, κανείς δὲν προέβλεπε ὅτι ἐντός του ἰδίου ἔτους -7 Ἰουλίου 1949- ἡ ΔΙΣ θὰ ἀπένειμε στὸν Χρῦσανθο (πρώην Τραπεζοῦντος) τὸν τίτλο τοῦ «Ἀρχιεπισκόπου πρώην Ἀθηνῶν», ἐφαρμόζοντας τὴν *έκκλησιαστική οίκονομία*. Ὁ τίτλος τοῦ ἀπονεμήθηκε, διότι ἄσκησε τὰ καθήκοντα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κατὰ τὸ χρονικὸ διάστημα ἀπὸ 18 Δεκεμβρίου 1938 μέχρι καὶ 5 Ἰουλίου 1941. Ἡ ΔΙΣ δὲν ἀναγνώρισε ὅτι ὁ Χρῦσανθος ὑπῆρξε Ἀρχιεπίσκοπος, ἀλλὰ ὅτι ἄσκησε τὰ καθήκοντα τοῦ προκαθημένου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ γι' αὐτὸ ἀξιοποίησε τὸν θεσμό τῆς *έκκλησιαστικής οίκονομίας*, ὥστε νὰ τοῦ ἀπονεμίει τὸν τίτλο τοῦ «πρώην Ἀθηνῶν». Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ἐπιλύθηκε ἓνα ἀκανθῶδες ἐκκλησιαστικὸ ζήτημα, τὸ ὁποῖο ταλάνισε γιὰ δέκα τουλάχιστον χρόνια τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος⁶.

Σημειωτέον ὅτι τόσο ὁ ὅρος *dispensatio*, πού σημαίνει «ἐξαίρεση», ὅσο καὶ ὁ ὅρος «ἐπιείκεια» (λατινιστὶ *indulgentia*), οἱ ὁποῖοι ἀνήκουν στὸ Κανονικὸ Δίκαιο τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, δὲν μποροῦν νὰ ταυτιστοῦν μὲ τὸν ὅρο *οίκονομία* τῆς Ὁρθοδόξης Ἐκκλησίας γιὰ πολλοὺς λόγους. Ὁ κυριότερος εἶναι ὅτι πρόκειται γιὰ νομικὲς καὶ δικανικὲς ἔννοιες, οἱ ὁποῖες ἐντάσσονται ἀπόλυτα στὴν περιοχὴ τοῦ νόμου, εἶναι δηλαδὴ «ὄργανα» καὶ ἐκφράσεις τοῦ νόμου. Αναφέρονται σὲ συγκεκριμένους περιπτώσεις νομικῆς ἐφαρμογῆς καὶ, ἐπομένως, δὲν ὑπερβαίνουν τὴ νομικὴ διαστάση, δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ θεολογικὴ καὶ πολὺ περισσότερο ἡ σωτηριολογικὴ χρησιμοποίησή τους⁷. Ἀκόμα περισσότερο, δὲν γίνεται σαφῆς ἀναφορὰ στὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία γιὰ τὸν ἀπόλυτο περιορισμὸ τῆς *οίκονομίας*, καθὼς αὐτὴ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ παραβλάπτει τὸ δόγμα. Δὲν δίνεται ἔμφαση στὴν ἀνάγκη τῆς νομοκανονικῆς ἰσορροπίας ἀνάμεσα στὴν *οίκονομία* καὶ στὴν *ἀκρίβεια*, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ κυριαρχεῖ ἓνας θεωρητικὸς χαρακτήρας χωρὶς ἱστορικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ διάσταση⁸.

⁶ Τὸ ὅλο πρόβλημα εἶχε νὰ κάνει μὲ τὸ γεγονὸς, ὅτι ὁ Χρῦσανθος εἶχε κατηγορηθεῖ ὅτι ἡ ἐκλογή του τὸ 1938 ὀφειλόταν στὴν πολιτικὴ παρέμβαση τῆς τότε κυβέρνησης Ἰ. Μεταξᾶ, πού ὀδήγησε στὸν παραγκωνισμὸ τοῦ ἀνθυποψηφίου του Δαμασκηνοῦ. Ἀντίθετα, ἡ κατοχικὴ κυβέρνηση Τσολάκογλου (τὸ 1941) πραγματοποιεῖσεν διὰ Μείζονος Ἱερᾶς Συνόδου τὴν ἀποκατάσταση τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ τὴ συνακόλουθη ἀποπομπὴ ἀπὸ τὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο τοῦ Χρῦσανθου. Βλ. ἀναλυτικὰ: Γρ. Ψαλλίδα, *Συνεργασία καὶ Ἀνυπακοή. Ἡ πολιτικὴ τῆς ἡγεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στὴν Κατοχὴ (1941-1944)*, ἐκδόσεις τῆς Ἑστίας, Ἀθήνα 2016.

⁷ *ORSY, Oikonomia, σ.318.*

⁸ *Ὁπ.π. σ.318.*

Αναφερθήκαμε πολύ συνοπτικά στη διαχριστιανική ιδιαιτερότητα του ὄρου *οἰκονομία*. Θὰ ἐπανεέλθουμε στὴ συνέχεια λεπτομερέστερα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἡ *οἰκονομία* στὸν χῶρο τῆς ἐκκλησιαστικῆς δικαιοπραξίας ἔχει πηγὴ τῆς τὴν ἴδια τὴν Ἐκκλησία ὡς «κιβωτὸ» τῆς Θείας Χάριτος. Ὑπάρχει, βεβαίως, πάντοτε ὡς προϋπόθεση ἢ ἀναγνώριση καὶ παραδοχὴ τοῦ σφάλματος, ἢ ὁμολογία καὶ ἢ ἐν ἐλευθερίᾳ μετάνοια, μὲ σκοπὸ τὴν ἐπάνοδο τοῦ ἀνθρώπου στὴν ἀποκεκαλυμμένη Θεία ἀλήθεια.

Τὰ πράγματα εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὰ στὸ ποινικὸ δίκαιο, τὸ ὁποῖο ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν ἐξωτερικὴ συμμόρφωση τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὴν κανονιστικὴ τάξη. Αὐτὴ ἢ διαφορὰ μπορεῖ νὰ φωτίσει καὶ τὴν ὀρθοδόξη ἐρμηνεία καὶ ἐφαρμογὴ τοῦ ὄρου *οἰκονομία* σὲ σχέση μὲ τὴν ἀντίστοιχη Ρωμαιοκαθολικὴ. Ἄν ἐξετάσουμε τὸ κοσμικὸ ποινικὸ δίκαιο, θὰ δοῦμε θεσμοὺς καὶ ὄρους συγχώρησης, ὅπως π.χ. χάρις, ἀμνηστία, ἀναστολὴ ἐκτέλεσης τῆς ποινῆς κ.ο.κ. Πρόκειται γιὰ θεσμοὺς τοῦ δικαίου ποὺ προβλέπονται καταστατικὰ καὶ ρυθμίζονται ἐπακριβῶς. Τὰ στοιχεῖα ποὺ περιέχονται σ' αὐτοὺς τοὺς θεσμοὺς εἶναι ὁ προσωποπαγῆς χαρακτήρας, ὁ ἀτομικὸς νόμος ποὺ ἀναπτύσσει τὴν ἰσχὺ τοῦ μόνο ἀναφορικὰ πρὸς μία συγκεκριμένη ἀποφάση (χωρὶς νὰ τὴ θίγει κατὰ τὰ λοιπὰ), ὁ σκοπὸς ποὺ εἶναι τὸ συμφέρον τοῦ Κράτους μέσῳ τῆς ἐπιδίωξης μιᾶς γενικότερης λήθης, ἐνῶ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ πεῖ τίποτε γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ «ἀμνηστευθεῖσες πράξεις θεωροῦνται ὡς οὐδέποτε παραβιάσασες τοὺς ποινικοὺς νόμους, μὲ μία λέξη ὡς πράξεις δίκαιες»⁹.

Ἀπὸ τὰ προηγηθέντα κατανοοῦμε ὅτι ἡ ἐξέταση τοῦ θέματος τῆς *οἰκονομίας* στὴν Ὀρθοδόξη Ἐκκλησία ἔχει μεγάλη σημασία καὶ ἀφορᾷ ὀλοένα καὶ περισσότερο τὴ σημερινὴ κοινωνία. Θὰ μπορούσαμε ἐνδεχομένως νὰ ποῦμε ὅτι τὸ θέμα τῆς *οἰκονομίας* δὲν περιορίζεται μόνο στὸν χῶρο τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου. Στὴν παρούσα ἐργασία θὰ ἐστιάσουμε τὴν ἔρευνά μας, κατὰ κύριο λόγο, στοὺς ἱεροὺς κανόνες τῆς Ἐκκλησίας, καθὼς δὲν εἶναι πρωταρχικὸς σκοπὸς μας νὰ ἐπεκταθοῦμε στὴ σχέση τῆς *οἰκονομίας* πρὸς τὸν εὐρύτερο χῶρο τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας γύρω ἀπὸ τὰ Μυστήρια καὶ τὴ σωτηριολογικὴ τῆς διδασκαλία ἢ πρὸς τὶς σχέσεις ἐν γένει τῆς Ὀρθοδόξης Ἐκκλησίας, ἂν καὶ τὰ θέματα αὐτὰ δὲν θὰ μείνουν παντελῶς ἔξω ἀπὸ τὴν πορεία τῆς παρούσας μελέτης.

Κλείνουμε τὴν εἰσαγωγὴ τῆς προκειμένης ἐργασίας μὲ δύο παραγράφους τῶν Πρακτικῶν τῆς «Διορθοδόξου Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς» τοῦ 1971: «Ἡ ἀκρίβεια καὶ ἡ *οἰκονομία* ἀποτελοῦσι τοὺς δύο πόλους, οἱ ὁποῖοι προσδιορίζουσι τὰ ὅρια ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐκτυλίσσεται τὸ ἔργον τῆς Ἐκκλησίας, τόσον ἔναντι τῶν μελῶν αὐτῆς, ὅσον καὶ ἔναντι τῶν

⁹ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Συγχώρηση*, σ.545.

ἔξω αὐτῆς χριστιανῶν. Αὐταὶ συνιστῶσι καὶ τοὺς δύο κυρίους τρόπους, καθ' οὓς εἶναι δυνατὸν νὰ προχωρήσῃ ἡ Ἐκκλησία εἰς τὴν χρῆσιν τῶν μέσων τῆς σωτηρίας.

Τὰ προβλήματα τῆς ἀκριβείας καὶ τῆς οἰκονομίας κέκτηνται μεγίστην σημασίαν ἐν τῇ συγχρόνῳ ἐκκλησιαστικῇ ζωῇ, διότι οὐδέποτε ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἐκκλησίας ἐτέθη τόσον ἐπιμόνως καὶ ὑπὸ τόσον πολλάς ἀπόψεις τὸ πρόβλημα τῶν διεκκλησιαστικῶν καὶ διομολογιακῶν σχέσεων, τὸ πρόβλημα τῆς προσεγγίσεως καὶ τῆς ἐνώσεως τῶν χριστιανῶν ἢ τὸ πρόβλημα τῆς οἰκουμενικῆς ἐνότητος»¹⁰.

¹⁰ ΠΡΑΚΤΙΚΑ, 1971, σ.14.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄ ΟΙ ΙΕΡΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

1. Οι ιεροί κανόνες ως πηγή δικαίου

Τὸ Κανονικὸ Δίκαιο ἀποτελεῖ τὸν πυρῆνα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου. Ὅταν κάνουμε λόγο γιὰ Κανονικὸ Δίκαιο, ἐννοοῦμε, βεβαίως, τὸ δίκαιο ποὺ περιέχει τοὺς ἐκκλησιαστικούς ἐκείνους κανόνες ποὺ ἔχουν ἀπολύτη ἰσχὺ καὶ κῦρος γιὰ ὅλη τὴν Ὁρθοδόξη Ἐκκλησία. Κατὰ συνέπεια, δὲν μπορεῖμε νὰ κάνουμε λόγο γιὰ τὴν *ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία*, χωρὶς νὰ ἀνατρέξουμε π.χ. στοὺς 85 κανόνες τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, στοὺς 20 κανόνες τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἢ στοὺς κανόνες τῶν δέκα τοπικῶν Συνόδων ἢ ἀκόμη καὶ στοὺς κανόνες τῶν Ἁγίων Πατέρων (Μ. Βασιλείου, Γρηγορίου Νύσσης κ.ἄ.)¹¹.

Ἡ σημασία τῶν ἱερῶν κανόνων φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς τῆς συνεχοῦς ἀναδρομῆς στὴ συλλογὴ ποὺ περιλαμβάνει τόσο τοὺς κανόνες τῶν Οἰκουμενικῶν καὶ τῶν Τοπικῶν Συνόδων καθὼς καὶ τοὺς κανόνες τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ὅσο καὶ τοὺς κανόνες δύο Συνόδων ποὺ συνῆλθαν μετὰ τὴν Ζ΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδο στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἐννοοῦμε τὴ λεγόμενη Πρωτοδευτέρα (861) καὶ τὴν «ἐν τῷ ναῷ τῆς ἁγίας Σοφίας» (879/880)¹². Ἐπίσης, ἤδη ἀπὸ τὸ 1793 ἔχουμε στὴ διαθεσὴ μας τὸ «Πηδάλιον», ποὺ συνετάχθη ἀπὸ τοὺς ἱερομονάχους τοῦ Ἁγίου Ὁρους Ἀγάπιο καὶ Νικόδημο, καὶ τοῦ ὁποῦ ἡ ἀναθεωρημένη ἔκδοση τοῦ 1841 ἀποτελεῖ ἕκτοτε βασικὴ πηγὴ ἀναζητήσεως καὶ μελέτης τῶν ἱερῶν κανόνων τῆς Ἐκκλησίας¹³.

Τὸ σημαντικὸ εἶναι νὰ κατανοήσουμε ὅτι ἡ θέσπιση κανόνων ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία δὲν στοχεύει τόσο στὴν παραγωγὴ ἐνὸς δομημένου καὶ καταστατικοῦ συστήματος Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου ὅσο στὴ θέση τῶν ἀναγκαίων ὁρίων γιὰ τὴ δυνατότητα τῆς ὀρθῆς βίωσης τῆς ἐν Χριστῷ Θείας Ἀποκαλύψεως· αὐτὸ εἶναι σημαντικό, διότι δὲν πρέπει νὰ διαφεύγει τὴν προσοχὴ μας, ὅτι δὲν ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ μία μορφή θετικιστικῆς

¹¹ Δὲν θὰ ἦταν δόκιμο στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ εἰσέλθουμε σὲ μία διαδικασία πλήρους καταγραφῆς καὶ ἀποτύπωσης τῶν ἱερῶν κανόνων τῆς Ἐκκλησίας, γι' αὐτὸ καὶ οἱ ἐνδεικτικὲς καὶ μόνο ἀναφορὲς μας. Αἰξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι τὸ ἐξάτομο «Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων» τῶν Γ. Ράλλη καὶ Μ. Ποτλῆ (Ἀθῆναι 1852-1859) περιέχει ὅλους τοὺς προαναφερθέντες κανόνες. Βλ. ἐπίσης, καὶ Φίλιππος Γεωργιάδης, *Εἰσαγωγὴ εἰς τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον*, Ἀθῆναι 1939, σ. 68. Στὴν παροῦσα ἐργασία θὰ γίνῃ χρῆσις τοῦ ἐν λόγω Συντάγματος τῶν Ράλλη καὶ Ποτλῆ μὲ βάση τὴν ἀνατύπωση τῆς ἔκδοσης τοῦ 1852 ἀπὸ τὴν Ἐκδόσει Γρηγόρη τὸ 1992.

¹² Θὰ γίνῃ χρῆσις στὴ συνάφεια αὐτὴ καὶ τῆς συλλογῆς τοῦ Πρόδρομου Ἀκανθόπουλου, *Κώδικας Ἱερῶν Κανόνων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Νόμων*, 2η ἔκδοση, Ἀδελφοὶ Κυριακίδη, 2004.

¹³ *Πηδάλιον*. Βλ. καὶ ΜΟΥΡΑΤΙΔΗΣ, *Δίκαιον*, σσ.114-115.

συστηματοποίησης τοῦ δικαίου, ἀλλὰ μὲ μία πάντα εἰδικὴ ἀναφορὰ σὲ συγκεκριμένες καταστάσεις πίστεως ἢ καὶ παρεκτροπῆς. Κατὰ συνέπεια, οἱ ἱεροὶ κανόνες ἔχουν τὸν χαρακτήρα ἐμπειρικῶν ἐκκλησιαστικῶν ὀρισμῶν. Καθὼς, ὅμως, παράγονται ἢ προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἀνάγκη ἀντιμετώπισης ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων ποὺ ἀνακύπτουν κατὰ τὴν ἱστορικὴ πορεία τῆς Ἐκκλησίας, δὲν εἶναι δύσκολο νὰ κατανοήσουμε ὅτι ἀπηχοῦν τὴ βιωματικὴ ἐμπειρία τῆς Ἐκκλησίας¹⁴.

Οἱ λύσεις ποὺ ἐκαλεῖτο καὶ καλεῖται κάθε φορά νὰ δώσει ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶχαν καὶ δὲν ἔχουν ἐξ ἀρχῆς νομοθετικὸν χαρακτήρα. Ἀναφερθήκαμε ἤδη πρὸ πάντων στὴν ἀπουσία μιᾶς θετικιστικῆς συστηματοποίησης τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ νομοκανονικὲς συλλογὲς εἶναι μία χρονικὰ μεταγενέστερη πραγματικότητα. Ἔτσι ἐξηγεῖται καὶ ἡ συνήθεια τῆς συμπερίληψης σὲ ἓνα ἀμιγῶς νομικὸ ὑλικὸ διαφόρων ἀποσπασμάτων τῶν Ἁγίων Πατέρων καὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων. Ὁ σκοπὸς τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ δικαίου τῆς ἦταν καὶ παραμένει ποιμαντικὸς καὶ σωτηριολογικὸς¹⁵.

Παρὰ ταῦτα, οἱ ἱεροὶ κανόνες δὲν εἶναι ἐκτὸς τῆς “ἐξουσίας” τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἐκδηλώνεται νόμιμα μέσῳ τῶν ἀνωτάτων διοικητικῶν ὀργάνων τῆς, ποὺ εἶναι οἱ ἐπίσκοποι, καὶ διακρίνεται ὡς ἱερατικὴ, λειτουργικὴ, διδακτικὴ καὶ ποιμαντικὴ. Ἡ ποιμαντικὴ ἐξουσία θεωρεῖται ὑπὸ τὴν ἔννοια τῆς διοικητικῆς ἐξουσίας, καὶ αὐτὴ μὲ τὴ σειρὰ τῆς διακρίνεται σὲ ἀμιγῶς διοικητικὴ, νομοθετικὴ καὶ δικαστικὴ¹⁶. Οἱ σχετικὲς ἀναφορὲς σὲ συστήματα ἄσκησης ἐξουσίας γίνονται, διότι οἱ ἱεροὶ κανόνες καὶ οἱ τρόποι ἐρμηνείας τους ἐνέχουν καὶ ζητήματα ἐξουσίας. Ὡστόσο, αὐτὴ ἡ ἐξουσία ἔχει ποιμαντικὸ καὶ σωτηριολογικὸν χαρακτήρα, χωρὶς ὅμως νὰ παύει ἐξ αὐτοῦ τοῦ λόγου νὰ εἶναι ἄσκηση ἐξουσίας.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀξίζει νὰ ἐπισημάνουμε μιὰ ἐνδιαφέρουσα πτυχὴ τοῦ θύραθεν Ρωμαϊκοῦ Δικαίου, ἡ ὁποία μπορεῖ νὰ μᾶς προῖδεάσει ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἄσκηση ἐξουσίας μέσῳ ἑνὸς συστήματος κανόνων. Στὸ Ρωμαϊκὸ Δίκαιο ὑπῆρχε ὁ ὅρος *justitium* ποὺ δήλωνε τὴν πρόσκαιρη ἀδρανοποίηση (ἀργία) τοῦ δικαίου, δηλαδὴ ἓνα εἶδος δικαστικῆς ἀπραξίας. Μὲ ἄλλα λόγια, ἐπρόκειτο γιὰ οὐδετεροποίηση τοῦ δικαίου, ἡ ὁποία σήμαινε ὅτι, ὅταν τὸ δίκαιο δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ ἐπιτελέσει τὸ ὑψιστὸ καθῆκον του, τότε αὐτὸ τὸ δίκαιο παραμεριζόταν. Ἄντι δηλαδὴ νὰ συμβαίνει παραβίαση τοῦ δικαίου, γινόταν ἀναστολὴ του, καὶ αὐτὸ δήλωνε ὁ ὅρος *justitium*. Ὁ λόγος εἶναι γιὰ μιὰ κενωτικὴ κατάσταση, ἓνα κενὸ ποὺ ὅμως δὲν σήμαινε καὶ ὀριστικὴ παύση τοῦ δικαίου, εἶχε ἐπομένως μόνον προσωρινὸν χαρακτήρα. «Ἐκεῖνος ποὺ

¹⁴ ΦΕΙΔΑΣ, *Ἱεροὶ Κανόνες*, σσ.42-45.

¹⁵ ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Δίκαιο*, σ.44.

¹⁶ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΣ, *Δίκαιο*, σσ.28-29.

δρᾶ κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ *justitium*- θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε σὰν νὰ ἤθελε μὲ κάθε κόστος νὰ ὀνοματίσει μία ἀνθρώπινη πράξη ποὺ ἐπιτελεῖται σὲ κατάσταση ἀνομίας- οὔτε ἐφαρμόζει οὔτε παραβαίνει, ἀπλῶς ἀφήνει ἀνεκτέλεστο τὸ δίκαιο»¹⁷.

¹⁷ AGAMBEN, *Ἐξάιρεση*, σσ.86-87.

2. Ἡ ἔρμηνεία τῶν ἱερῶν κανόνων

Ἡ ἐφαρμογή τῶν ἱερῶν κανόνων βασίζεται σὲ δύο βασικὲς ἔννοιες ποὺ λειτουργοῦν μὲν ἀντιθετικὰ ἀλλὰ καὶ συμπληρωματικά. Πρόκειται γιὰ τοὺς ὅρους ἢ τὶς ἔννοιες *ἀκρίβεια* καὶ *οἰκονομία*. Μὲ τὸν πρῶτο ὄρο δηλώνεται τὸ σύνολο τῆς αὐθεντικῆς ἐκκλησιαστικῆς παράδοσης, δηλαδή ὅλα ὅσα ἔχουν θεσπισθεῖ ἀπὸ τὶς Οἰκουμενικὲς Συνόδους καὶ ἀποτελοῦν κριτήριον καὶ βάση τῆς Ὁρθόδοξης πίστεως καὶ ζωῆς. Σκοπὸς αὐτῆς τῆς ἀκριβοῦς καὶ πιστῆς τήρησης τῆς αὐθεντικῆς ἐκκλησιαστικῆς παράδοσης δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὴ διατήρηση τῆς ἐνότητας καὶ τῆς τάξης μέσα στὴν Ἐκκλησία¹⁸. Τὸ περιεχόμενον τῆς ἐν λόγω παράδοσης διευκρινίζεται ἀναλυτικὰ ἀπὸ τὸν Μ. Βασίλειο: «Τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πεφυλαγμένων δογμάτων καὶ κηρυγμάτων, τὰ μὲν ἐκ τῆς ἐγγράφου διδασκαλίας ἔχομεν, τὰ δὲ ἐκ τῆς τῶν Ἀποστόλων παραδόσεως διαδοθέντα ἡμῖν ἐν μυστηρίῳ παρεδεξάμεθα· ἄπερ ἀμφοτέρω τὴν αὐτὴν ἰσχὺν ἔχει πρὸς τὴν εὐσεβείαν· καὶ τούτοις οὐδεὶς ἀντερεῖ, ὅστις γε κὰν κατὰ μικρὸν γοῦν θεσμῶν ἐκκλησιαστικῶν πεπείραται» (κανὼν 91)¹⁹. Ἡ γραπτὴ διδασκαλία εἶναι ἡ διδασκαλία ποὺ ἀνάγεται στὴ χρονικὴ περίοδο πρὶν καὶ μέχρι τοὺς Ἀποστόλους. Ὁ λόγος μας ἀναφέρεται, προφανῶς, στὴν Ἁγία Γραφή (Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη). Ἐπίσης, ὡς ἀποστολικὴ διδασκαλία ἐννοοῦμε τὴν Ἀποστολικὴν Παράδοση. Ἡ ἐν Χριστῷ εὐσεβεία καθορίζεται ἀπὸ τὴν ἀκρίβεια τῆς παραδεδομένης ἀληθείας. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι στὴ συνάφεια αὐτῆ ὁ 1ος κανὼν τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου λέγει: «Τοὺς τὸ εὐθὲς τῆς ἀληθείας δόγμα παραχαράξαντας (= παραποιήσαντας, διαστρέψαντας), καὶ ἐν θέλημα, καὶ μίαν ἐνέργειαν ἐπὶ τοῦ ἐνὸς Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοὺς λαοὺς ἐκδιδάξαντας, τῇ τῆς εὐσεβείας ψήφῳ καταδικάσασα (ἢ ΣΤ΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος)»²⁰.

Ἡ *ἀκρίβεια* καὶ ἡ *οἰκονομία* εἶναι οἱ δύο τρόποι ἔρμηνείας τῶν ἱερῶν κανόνων. Καὶ τὸν μὲν πρῶτον τρόπο ποὺ ἀφορᾷ τὴν ἀκρίβεια τὸν εἶδαμε στὸ πλαίσιο μιᾶς ἐπακριβοῦς υἰοθέτησης καὶ ἐφαρμογῆς (*jus strictum*) προκαθορισμένων πραγμάτων μὲ ἀπώτερον σκοπὸ τὸ συμφέρον μελλοντικῶν καταστάσεων. Δηλαδή στὴν *ἀκρίβεια* στὸ πλαίσιο τῆς Κανονικῆς Παράδοσης βλέπουμε τὴν εὐταξία καὶ τὴν ἀκριβῆ υἰοθέτηση τῶν προτροπῶν, τῶν ἐντολῶν ἢ τῶν παραινέσεων τῶν ἱερῶν κανόνων καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κανονισμῶν στὴν ποιμαντικὴ

¹⁸ ΜΠΟΥΜΗΣ, *Δίκαιον*, σσ.52-53.

¹⁹ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Δ΄, σ. 283, καὶ PG 32, 188.

²⁰ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Β΄, σσ.304-305 καὶ ΜΠΟΥΜΗΣ, *Ακρίβεια*, σ. 21.

ζωή τῆς Ἐκκλησίας²¹. Τόν δέ δεύτερο τρόπο πού ἀφορᾷ τήν *οἰκονομία*, τόν βλέπουμε στή συγκατάβαση ἐκεῖνη, μέ τήν ὁποία μπορεῖ νά κυβερνηθεῖ τὸ χριστεπώνυμο πλήρωμα κατὰ τὴν πορεία τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν τελειότητα τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς. Πρόκειται γιὰ δύο συμπληρωματικούς δρόμους ἐρμηνείας τῶν ἱερῶν κανόνων, οἱ ὁποῖοι προκύπτουν ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ κανόνες τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἔκφραση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νά ἐρμηνευθοῦν μόνο με τὸ «ξηρὸ» γράμμα τοῦ νόμου.

Καὶ ὄχι μόνον αὐτό. Οἱ ἐπιμέρους διατάξεις τῶν ἱερῶν κανόνων δὲν εἶναι προϊόντα μιᾶς συνολικῆς νομοθετικῆς πρωτοβουλίας ἢ ρύθμισης. Ὑπάρχει πίσω ἀπ' αὐτοὺς ἱστορικῆ, ἐκκλησιαστικῆ καὶ θεολογικῆ ἐμπειρία καθὼς, ἐπίσης, τὸ κλίμα τῆς ἐποχῆς καὶ ἄλλες ἰδιομορφίες καὶ ἀνάλογες κατὰ καιροὺς στοχοθεσίες. Ὅλα αὐτὰ πρέπει νά ληφθοῦν ὑπόψη, πλὴν ὅμως μέσα σ' ἓνα πνεῦμα ἐρμηνευτικῆς ἐλευθερίας²². Στὸ Κανονικὸ Δίκαιο δὲν μποροῦμε νά κάνουμε λόγο γιὰ ὑποκειμενικὴ ἐρμηνεία τῶν διατάξεων ἢ τῶν κανονισμῶν, καθὼς οἱ κανόνες θεσπίστηκαν πρὶν ἀπὸ αἰῶνες καὶ ἐπικυρώθηκαν ἀπὸ τὶς Συνόδους τῆς Ἐκκλησίας. Ἐδῶ ἔχουμε νά κάνουμε μὲ μία σαφῆ διαφοροποίηση σὲ σχέση με τὸ λοιπὸ κοσμικὸ δίκαιο, ἢ ἐρμηνεία τοῦ ὁποίου ἔχει ἄμεση καὶ σὲ ἰκανὸ βαθμὸ σχέση με τὴ λεγόμενη ὑποκειμενικὴ ἢ ἀντικειμενικὴ ἐρμηνεία τῶν νόμων. Αὐτὴ τὴ διαφοροποίηση ἐπιτείνει ἀκόμη περισσότερο ἢ νομικὴ περιωπὴ τῆς *οἰκονομίας* θεωρούμενης ὡς τρόπου ἐρμηνείας τῶν ἱερῶν κανόνων.

Ὁ Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης στὰ σχόλια Ὑπομνηματισμοῦ του στὸν 46ο κανόνα τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων τονίζει χαρακτηριστικά: «τὸ ἐν εἶδος ὀνομάζεται Ἀκρίβεια, τὸ δὲ ἄλλο, ὀνομάζεται Οἰκονομία καὶ Συγκατάβασις, με τὰ ὁποῖα κυβερνῶσι τὴν σωτηρίαν τῶν ψυχῶν οἱ τοῦ Πνεύματος οἰκονόμοι, πότε μὲν με τὸ ἓνα, πότε δὲ με τὸ ἄλλο. Λοιπὸν οἱ ἅγιοι Ἀπόστολοι εἰς τοὺς προρρηθέντας κανόνας των, καὶ οἱ μνημονευθέντες ἅπαντες ἅγιοι, ἐμεταχειρίσθησαν τὴν Ἀκρίβειαν, καὶ διὰ τοῦτο ἀποβάλλουσι με τελειότητα τὸ βάπτισμα τῶν αἰρετικῶν· αἱ δὲ δύο Οἰκουμενικαὶ σύνοδοι ἐμεταχειρίσθησαν τὴν Οἰκονομίαν, καὶ τῶν μὲν Ἀρειανῶν καὶ Μακεδονιανῶν τὸ βάπτισμα ἐδέχθησαν, καὶ ἄλλων· τῶν δὲ Εὐνομιανῶν καὶ ἄλλων ἀκόμη, δὲν ἐδέχθησαν. Διότι, εἰς τοὺς καιροὺς μάλιστα τῆς Β' συνόδου, ἠκμαζον οἱ Ἀρειανοί, καὶ Μακεδονιανοί, καὶ ὄχι μόνον ἦσαν εἰς τὸ πλῆθος πολλοί, ἀλλὰ καὶ μεγάλας εἶχον δυνάμεις καὶ

²¹ Βλ. καί: ΚΑΝΟΝΙΚΟ ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ, ὅπου ἡ ἀναφορὰ στον καν. 3 τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ Συνόδου (314), ΑΚΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, Κώδικας, σ.208, 1 καὶ 3 καν. τοῦ Μ. Βασιλείου, Βλ. ΦΕΙΔΑΣ, ὅ.π., σσ.322-325 3, 13, 29, 37 καὶ 102 καν. τῆς Πενθέκτης ἐν Τρούλλῳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου (691), ὅ.π., 151 ἐξ. Βλ., ἐπίσης, 14ο καν. τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου τῆς Νικαίας (787), ὅ.π., σσ.185-186, καὶ 5ο κανόνα τῆς Πρωτοδευτέρας Τοπικῆς Συνόδου τῆς Κωνσταντινουπόλεως (861), ὅ.π., σ.293.

²² ΡΟΔΟΠΟΥΛΟΣ, *Δίκαιο*, σ.121.

κοντὰ εἰς τοὺς βασιλεῖς, καὶ κοντὰ εἰς τοὺς ἄρχοντας, καὶ τὴν σύγκλητον. Ὅθεν, ἓνα μὲν διὰ νὰ τοὺς ἐλκύσουν εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν, καὶ νὰ τοὺς διορθώσωσιν εὐκολώτερα, ἄλλο δὲ διὰ νὰ μὴ τύχη καὶ τοὺς ἐξαγριώσουν περισσότερο»²³. Κατανοῦμε, λοιπόν, ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἐκτενὲς χωρίο ὅτι ἡ ἐρμηνεία τῆς *οἰκονομίας* εἶχε καὶ χαρακτῆρα σκοπιμότητος καὶ ὑπολογισμοῦ τῶν ἱστορικοκανονικῶν δεδομένων τῆς κάθε ἐποχῆς. Γι' αὐτὸ δὲν εἶναι ἀσφαλὲς καὶ δόκιμο νὰ μεταφέρουμε τὶς ἐρμηνευτικὰς μεθόδους τοῦ κοσμικοῦ Δικαίου στὸ ἀπὸ αἰῶνων ἰσχύον Κανονικὸ Δίκαιο.

Ἡ *οἰκονομία* ἔχει ἐνσωματωθεῖ ὡς ἀρχὴ στὸν Καταστατικὸ Χάρτη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (ν. 590/1977) καὶ συγκεκριμένα στὸ ἄρθρο 4 παρ. α), σύμφωνα μὲ τὸ ὅποιο ἡ ΔΙΣ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀνάμεσα σε ἄλλα: «ἀποφασίζει περὶ τῆς ἀσκήσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς *οἰκονομίας*, συγκαταβάσεως καὶ ἐπιεικείας τῆς Ἐκκλησίας». Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ στὴν παρ. 3 τοῦ ἄρθρου 6 γιὰ ζητήματα οὐσιώδους σημασίας καὶ γιὰ τὴν ἄσκηση τῆς ἐκκλησιαστικῆς *οἰκονομίας*. Οἱ ἀποφάσεις λαμβάνονται διὰ πλειονοψηφίας τῶν 2/3 τουλάχιστον τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν μελῶν τῆς Ἱεραρχίας (ΙΣΙ)²⁴. Δὲν προσδιορίζεται ὁμως περαιτέρω τὸ περιεχόμενον καὶ ἡ σημασία τῆς ἐν λόγω ἔννοιας.

²³ Πηδάλιον, σ.53, Κατὰ τὸν Δοσίθεο Ἱεροσολύμων (Ἐπιστολὴ τῷ Βελιγραδίου Μιχαήλ, Μάιος 1706), «τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα θεωροῦνται κατὰ δύο τρόπους: κατὰ ἀκρίβειαν καὶ κατὰ οἰκονομίαν», ΜΠΟΥΜΗΣ, Δίκαιον, Α', σ.55.

²⁴ ΦΕΙΔΑΣ, *Ἱεροὶ Κανόνες*, σ.441.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

1. Όρισμός- Σημασιολόγηση

Ἡ *οἰκονομία* σχετίζεται καταρχάς με τὴ διάθεση τῶν διοικούντων τὴν Ἐκκλησία νὰ ἐπιδείξουν φιλανθρωπία καὶ συγκατάβαση, δηλαδή ἐπιείκεια, με στόχο τὴν σὲ ὀρισμένες καὶ μόνο περιπτώσεις ἀναστολὴ τῆς ἀπόλυτης καὶ αὐστηρῆς ἐπιβολῆς τῶν προβλεπόμενων κανονικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν διατάξεων, με τὴ βασικὴ ἐντούτοις προϋπόθεση ὅτι δὲν θὰ ἐπισυμβεῖ ὀποιαδήποτε μετακίνηση τῶν δογματικῶν ὀρίων τῆς Ἐκκλησίας. Πρόκειται γιὰ μερικὴ ἢ καὶ πλήρη παρέκκλιση τῶν κανονικῶν ἐκκλησιαστικῶν διατάξεων, με σκοπὸ τὴ διαχείριση δύσκολων καὶ κρίσιμων περιπτώσεων ἀφενός, καὶ ἀφετέρου γιὰ τὴ σωτηρία τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας²⁵.

Εἶναι γεγονός ὅτι στὴν ἱστορία τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς ποτὲ δὲν εἶχε καθοριθεῖ καὶ ἀναλυθεῖ ἀκριβέστερα ὁ ὅρος τῆς *ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας*. Ὑπῆρξε μία τάση σημασιολόγησης ποὺ “ἔβλεπε” στὸν ὅρο *οἰκονομία* - καὶ πάντα σὲ ἐπίπεδο Κανονικοῦ Δικαίου- μία ἐπιλογὴ διάκρισης ἀλλὰ καὶ μία ἐξατομίκευση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κανόνα. Ἦταν ἡ ἐπίδειξη ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐνὸς πνεύματος ἐπιείκειας καὶ ἐλαστικότητας κατὰ τὴν ἔρμηνεία τῶν ἱερῶν κανόνων, στὸ πλαίσιο πάντοτε μιᾶς κατὰ βάση ποιμαντικῆς ἀντιμετώπισης. Ὑπὸ αὐτὴν τὴν ἐννοια δέον ν’ ἀποφεύγονται τὰ προβλεπόμενα ἐπιτίμια, δηλαδή οἱ ποινὲς τῆς ἐκκλησιαστικῆς νομοθεσίας²⁶. Ἴσως ἡ περισσότερο πλησιέστερη πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ νομικὴ ἐννοια εἶναι τὸ ρωμαϊκὸ *jus singulare*, δηλαδή τὸ ἐξαιρετικὸ δίκαιο ποὺ ἀφορᾷ σὲ ὀρισμένα νομικὰ ἢ φυσικὰ πρόσωπα καὶ τὸ ὁποῖο παρέχει τὸ σχετικὸ προνόμιο (*privilegium*).

Μία δευτέρη σημασιολόγηση ποὺ ἔχει σχέση με τὸν γενικὸ προσδιορισμὸ τῆς μὴ ἀκριβοῦς καὶ αὐστηρῆς τήρησης τῶν κανόνων, δηλαδή τῆς παρέκκλισης ἀπὸ τοὺς κανόνες ἐν γένει, θὰ ὀδηγοῦσε ἴσως στὸ συμπέρασμα, ὅτι κάθε παράβαση τῶν κανόνων συνιστᾷ τελικὰ *οἰκονομία*²⁷. Μία τέτοια ὑποτιθέμενη γενίκευση δὲν συνάδει πρὸς τὸν σκοπὸ τῆς *οἰκονομίας*, ποὺ δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν ἐπιεικῆ τρόπο ἀντιμετώπισης συγκεκριμένων καὶ μεμονωμένων

²⁵ ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ, *Οἰκονομία*, σ.21.

²⁶ ΠΑΠΑΘΩΜΑΣ, *Οἰκονομία*, σσ.191-192.

²⁷ Θεωρεῖται ἄποψη τοῦ Κ. Δυοβουνιώτη, ὅπως παρατίθεται ἀπὸ τὸν Ἱερόνυμο Κοτσώνη (Ἀρχιμ.), στό: «Προβλήματα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Οἰκονομίας», Ἐκδόσεις «Ἡ Δαμασκός», Ἐν Ἀθήναις 1957, σ. 14.

περιπτώσεων ή καταστάσεων. Τοῦτο ἰσχύει πολύ περισσότερο καθώς, τόσο ἡ ἀπουσία ἢ ἡ ἔλλειψη ἐρμηνείας καὶ καθορισμοῦ τοῦ συγκεκριμένου ὅρου καθ' ὅλη τὴν ἱστορική διάρκειά τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, ὅσο καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἡ συνεχῆς καὶ ὁμοίομορφη ἄσκηση τῆς *οἰκονομίας* δὲν συνεπάγονται τὴν παραγωγή ἐκκλησιαστικοῦ ἐθίμου, μᾶς πείθει ἱκανοποιητικά, ὅτι δὲν ὑποκρύπτεται συνείδηση δικαίου, ἀλλὰ πρόκειται γιὰ μία διαδικασία συνειδητῆς παρέκκλισης ἀπὸ τοὺς κανόνες Δικαίου, ἢ ὁποία γίνεται γιὰ λόγους ποιμαντικούς καὶ σωτηριολογικούς. Σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο δέον νὰ προστεθεῖ καὶ τοῦτο, ὅτι ἡ *οἰκονομία* ὡς καθαρὰ ἐρμηνευτικὴ μέθοδος στοχεύει στὴ θεραπεία μιᾶς νομικῆς ἢ πραγματικῆς ἀσυμφωνίας μεταξὺ τῶν ἐπιταγῶν τοῦ κανόνα Δικαίου καὶ τῆς πραγματικότητος τῆς ζωῆς²⁸.

Ἰδιαίτερη σημασιολογία τοῦ ὅρου δίδει ἡ περίπτωση στὴν ὁποία ἀναφέρεται ὁ θεοφιλέστατος Ἀβύδου καὶ καθηγητῆς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν Κύριλλος Κατερέλος σὲ ἄρθρο τοῦ στό περιοδικό *Θεολογία* μὲ θέμα: «Οἱ Βουλγαροεπίσκοποι καὶ ἡ ποινὴ τῆς ἐκπτώσεως.» Συγκεκριμένα ἀναφέρει τὰ ἐξῆς: «Ἡ κατάληξη σὲ μιὰ ὀριστικὴ ἀπόφαση δὲ φαίνεται νὰ ἦταν μιὰ εὐκόλλη ὑπόθεση. Τὰ πραγματικὰ περιστατικά τῆς ὑποθέσεως ἐπέτρεπαν μὲν τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἀκριβείας, ἢ λύση ὅμως αὐτὴ ὀδηγοῦσε, ὅπως εἶδαμε, σὲ ἀσύμφορα ἀποτελέσματα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὅμως πλευρὰ ἡ πρόταση Οἰκονομίας ὀδηγοῦσε σὲ παντελῆ περιφρόνηση τῶν ἱερῶν κανόνων καὶ θεωροῦσε ὡς “ἔνομα καὶ κανονικά... τὰ μὴ καθήκοντα”. Μέσα σ’ αὐτὴν τὴν ἀμφιβολία γιὰ τὴν προσήκουσα λύση στό θέμα ἐγένετο ἐπιπλέον ἡ ἐπικύλιση τοῦ γενικοῦ ἐκείνου νομικοῦ κανόνα ποὺ ἐπέτασε “ἐν τοῖς ἀμφιβόλοις νεύειν πρὸς τὸ φιλάνθρωπον”. Ἄλωστε “καὶ τὸ φιλάνθρωπον ἔθος τῆς Ἐκκλησίας, ὃ διαρκῆ πρὸς πάντας τὸν ἔλεον”, ἀπέτρεπε τὴν αὐστηρὴ ἀντιμετώπιση τῶν γενομένων μὲ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἀκριβοῦς ἐπιταγῆς τῶν ἱερῶν κανόνων. Ἄλωστε, ἀκόμα καὶ ὁ ἡγέτης τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου Θεόδωρος Κομνηνός [...] ἔστειλε τὸ μήνυμα ὅτι τὸ ὅλο θέμα θὰ ἔπρεπε νὰ ἀντιμετωπισθεῖ μὲ ἐπιείκεια. Συνεκτιμώντας ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους ἡ σύνοδος ἀποφάσισε νὰ ἀκολουθήσει “τὴν μέσην ὁδὸν καὶ βασιλικὴν” δίνοντας μιὰ λύση ποὺ εὐρίσκετο ἀνάμεσα στὴν αὐστηρότητα τῆς ἀκριβείας καὶ τὴν ἐπιείκεια τῆς φιλανθρωπίας»²⁹. Δηλαδή καὶ στὴν προκειμένη περίπτωση δόθηκε λύση *κατ’ οἰκονομίαν*.

Σὲ καθαρὰ νομικὸ ἐπίπεδο μποροῦμε νὰ δοῦμε περαιτέρω δύο βασικὲς σημασιολογήσεις τοῦ ὅρου τῆς *ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας*. Στὴν πρώτη περίπτωση, καὶ συγκεκριμένα στὴ βάση τῆς νομολογίας σχετικῆς ἀπόφασης τῆς Ὀλομελείας τοῦ ΣτΕ (770/1939), ἡ *οἰκονομία* σχεδὸν ταυτίζεται μὲ τὴ ρωμαιοκαθολικὴ συγκατάβαση (*dispensatio*).

²⁸ ΤΡΩΙΑΝΟΣ – ΠΟΥΛΗΣ, *Δίκαιο*, σ.22.

²⁹ ΚΑΤΕΡΕΛΟΣ, *Βουλγαροεπίσκοποι*, σσ. 1-23.

Σημαίνει δηλαδή την παροχή ἀπαλλαγῆς καὶ τὴν τήρηση τῶν κανόνων σὲ ὀρισμένες καὶ συγκεκριμένες περιπτώσεις, καθὼς προϋποτίθεται ἓνα γενικότερο ἀγαθὸ ἢ ἡ χάρη κάποιων προσώπων³⁰. Εἶναι σαφὲς ὅτι βρισκόμαστε στὸ στάδιο μιᾶς νομικῆς προσπάθειας ἐνσωμάτωσης τῆς ἀρχῆς τῆς *οἰκονομίας* ἐντὸς νομικοῦ καὶ δικανικοῦ πλαισίου- εἶναι ἡ κλασικὴ ἐρμηνεία τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴν ὁποία θὰ μιλήσουμε καὶ πιὸ κάτω.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, βέβαια, δὲν πρέπει νὰ διαφεύγει τὴν προσοχή μας ὅτι πρόκειται γιὰ θεσμὸ τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου ποὺ δὲν ἀποσκοπεῖ στὴν κατάλυση τῆς κανονικῆς τάξης καὶ τῆς παράδοσης τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ στὴν περαιτέρω ἐμπέδωση αὐτῆς. Συνοψίζοντας, ἐπαναλαμβάνουμε ὅτι ἡ *οἰκονομία* ὡς ἀρχὴ τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου δηλώνει τὴν κατ' ἐπιείκεια ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία γιὰ ὀρισμένη περίπτωση μὴ ἐφαρμογὴ ἐνὸς κανόνα Δικαίου εἴτε γιὰ τὸ μέλλον εἴτε ἀναδρομικά, κατὰ τρόπο, ὥστε στὴ μὲν πρώτη περίπτωση νὰ μὴν ἀκολουθήσουν οἱ συνέπειες τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ κανόνα, στὴ δὲ δεύτερη νὰ ἀτονήσουν οἱ ἤδη ὑπάρχουσες συνέπειες. Δὲν ὑφίσταται, ἐπομένως, περιορισμὸς στὴν ἐφαρμογὴ τῆς *οἰκονομίας*, ἀκόμη δὲ περισσότερο καθὼς δὲν ὑφίσταται κανόνας Δικαίου ποὺ νὰ τὴ ρυθμίζει ξεκάθαρα. Κατὰ συνέπεια, μπορεῖ νὰ ἐξαιρεθεῖ ὁποιαδήποτε συγκεκριμένη περίπτωση ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ ὁποιασδήποτε διάταξης ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου ἢ ἐκκλησιαστικοῦ κανόνα, μὲ τὴ βασικὴ καὶ ἀσφαλῆ προϋπόθεση ὅτι δὲν παραβιάζεται κατὰ τὴν ἄσκηση τῆς *οἰκονομίας* ὁποιοδήποτε δόγμα τῆς Πίστης, εἴτε αὐτὸ ἔχει ἐπικυρωθεῖ ἀπὸ τὶς Οἰκουμενικὲς Συνόδους εἴτε ὑπάρχει στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Παραδοσὴ³¹.

³⁰ ΤΡΩΙΑΝΟΣ – ΠΟΥΛΗΣ, *Δίκαιο*, σ.22.

³¹ ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Δίκαιο*, σ.102.

2. Προέλευση του ὄρου οἰκονομία καὶ διάφορες προεκτάσεις του

Ὁ ὄρος *οἰκονομία* (<*οἰκονόμος* / ἀπὸ τὴ φράση *οἶκον* + *νέμειν* / *νέμεσθαι*) εἶναι ἑλληνικός. Ἡ συγκεκριμένη λέξη, τὴν ὁποία δανείστηκαν πολλές ξένες γλῶσσες καὶ κατέστη σχεδὸν διεθνὴς ὄρος, ὅσον ἀφορᾷ τὸν χῶρο σημαίνει κατὰ κυριολεξία τὴν τακτοποίηση, τὴ ρύθμιση, τὸν διακανονισμό ἢ τὴ διευθέτηση ὄλων ἐκείνων τῶν στοιχείων ποὺ ἀφοροῦν σε πράγματα, χρήματα ἢ ἀντικείμενα τοῦ οἴκου. Ἄν δε στὴ σημερινὴ ἐποχὴ ἡ ἔννοια τῆς λέξης περιορίζεται κατὰ βάση στὰ ζητήματα τοῦ χρήματος, ἡ πραγματικὴ σημασία της εἶναι πολὺ εὐρύτερη. Οἰκονόμος εἶναι π.χ. ὁ διαχειριστής, ὁ οικοδεσπότης, ὁ οἰκονόμος τοῦ οἴκου. Ἀλλὰ καὶ τὸ ρῆμα *οἰκονομῶ* δηλώνει ἐν τέλει τὴ διοίκηση, τὴ διαχείριση ἐνὸς ζητήματος³².

Στὸν βαθμὸ ποὺ ἡ λέξη *οἰκονομία* συνδέεται μὲ τὴν ἔννοια τῆς λέξης ἐπιείκεια, μποροῦμε νὰ ἀναχθοῦμε στὰ *Ἠθικὰ Νικομάχεια* τοῦ Ἀριστοτέλη. Ἐκεῖ διαπιστώνουμε τὴ διάκριση ἀνάμεσα στοὺς γενικοὺς / οἰκουμενικοὺς νόμους καὶ στὴν πραγματικότητα τῶν καθημερινῶν περιστάσεων. Ἡ ἐπιείκεια παρουσιάζεται ὡς διόρθωση τοῦ νόμου, καὶ μάλιστα ὡς διόρθωση ποὺ εἶναι ἀπαραίτητη λόγῳ τῆς ἀδυναμίας τοῦ παγκόσμιου, τοῦ γενικοῦ νόμου. Ἡ διόρθωση αὐτὴ πραγματοποιεῖται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, εἶναι καθόλα νόμιμη καὶ ἀφορᾷ τὴν ἀνθρώπινη, τὴν κατὰ κόσμο νομοθεσία³³. Ἡ ἀναφορὰ στὸ Βυζαντινο-ρωμαϊκὸ δίκαιο μπορεῖ νὰ γίνει, ἐὰν ἐστιᾷσει κανεὶς στὴ νομικὴ ἔννοια τῆς λέξης ἢ τοῦ ὄρου *aequitas*, ποὺ σημαίνει *ἐπιείκεια*. Ὑπάρχει διχογνωμία στοὺς ἱστορικοὺς τοῦ Δικαίου, ἐντούτοις εἶναι σοβαρὴ καὶ βάσιμη ἡ ἄποψη, ὅτι ἡ βυζαντινὴ *aequitas* πρέπει νὰ διακρίνεται τῆς ρωμαϊκῆς λόγῳ τῆς ἐπίδρασης τοῦ Χριστιανισμοῦ³⁴.

Στὴν ἐκκλησιαστικὴ καὶ θεολογικὴ γλῶσσα συναντοῦμε τρεῖς κυρίως μεταφορικὲς ἔννοιες γιὰ τὴ λέξη *οἰκονομία*: Πρῶτη εἶναι ἡ ἔννοια τῆς Θείας Οἰκονομίας, ποὺ ἀνακεφαλαιώνεται στὴ σάρκωση τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ στὸ ἀπολυτρωτικὸ ἔργο τοῦ Χριστοῦ. Δεύτερη εἶναι ἡ συνήθης στὴν Καινὴ Διαθήκη ἔννοια τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς διοίκησης τῆς Ἐκκλησίας, κυρίως ἀπὸ τοὺς Ἀποστόλους καὶ τοὺς διαδόχους τους, δηλαδὴ τοὺς ἐπισκόπους. Τρίτη εἶναι ἡ διευθέτηση καὶ ρύθμιση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καὶ τάξης,

³² ΠΑΠΑΘΩΜΑΣ, *Οἰκονομία*, σ.4.

³³ Ἀναλυτικὰ μπορεῖ ν' ἀνατρέξει κανεὶς στὸ RILEY, *Epikeia*, 20 ἐξ.

³⁴ ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ, *Οἰκονομία*, ὅπ.π., σ. 18. Παρόλα αὐτά, δὲν μποροῦμε νὰ μὴν ἐπισημάνουμε ὅτι ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου ἡ *aequitas* ἐρμηνεύεται ὡς ἡ ἐξαίρεση στὴν αὐστηρὴ ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου· ἡ κατὰ γράμμα ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου σημαίνει καὶ τὴν ἀρχὴ τῆς ἀδικίας, κατὰ τὸ ρωμαϊκὸ γνῶμικὸ *summum jus summa iniuria*. Πρόκειται γιὰ τὴ γνωστὴ ἀντίθεση ποὺ συναντοῦμε στὴν ἑλληνικὴ παράδοση μεταξὺ νόμου καὶ ἐπιείκειας, στὴ Βρετανία μεταξὺ *common law* καὶ *equity*, στὸν γερμανόφωνο κόσμῳ μεταξὺ *strenges Recht* καὶ *Billigkeit*.

δηλαδή όλων εκείνων τῶν ἐκκλησιαστικῶν διατάξεων, πού στοχεύουν στή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου³⁵.

Ἡ ἀνάλυση πού ἀκολουθεῖ εἶναι, πιστεύουμε, σημαντική γιά τό θέμα μας. Οἱ ἀνωτέρω τρεῖς ἔννοιες / διαιρέσεις δέν εἶναι ἀποκομμένες ἢ μία ἀπό τήν ἄλλη, καθ' ὅσον ἡ ἐφαρμογή τῆς *ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας* ἀποτελεῖ συνέχεια καί μίμηση, θα λέγαμε, τῆς Θείας Οἰκονομίας, δηλαδή τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνανθρώπησης τοῦ Χριστοῦ. Ὑπ' αὐτήν τήν ἔννοια δέν ἐπιτρέπεται κατὰ τήν ἄσκησή της καμία μετακίνηση τῶν δογματικῶν ὄρων καί ὀρίων πού πηγάζουν ἀπό τήν Ἁγία Γραφή καί τίς Οἰκουμενικές Συνόδους³⁶. Θά ἦταν, ἐπομένως, σφάλμα νά προσπαθῆσει κανείς νά ταυτίσει τήν οὕτως εἰπεῖν περιορισμένη *ἐκκλησιαστική οἰκονομία* μέ αὐτήν καθαυτήν τῆ Θεία Οἰκονομία. Ὅπως ἀναφέρει καί ὁ ἱερός Φώτιος: «Οἰκονομία νῦν ἕτερα παρὰ τὰς εἰρημένας εἴρηται, ἥτις, ἡρηται μὲν καί βλαστάνει ἐκ τῆς ἐνανθρωπήσεως, οὐ μὴν εἰς ταυτὸν ἐκείνη συμφύεται» (*Τὰ Ἀμφιλόχεια, Ζήτημα Α' παρ. ιδ'*)³⁷. Ἡ Θεία Οἰκονομία μπορεῖ δηλαδή ἀπό τῆ μία μεριά νά διαφέρει τῆς *ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας*, γιατί στήν πρώτη κυριαρχεῖ ἡ ἀπόλυτη ἀκρίβεια καί ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἀγιότης καί ἡ ἀγάπη, ἐνῶ στήν *ἐκκλησιαστική οἰκονομία* λαμβάνει χώρα κάποια παρέκκλιση ἀπό τήν ἀκρίβεια καί τήν καθιερωμένη τάξη. Με πῶ ἀπλά λόγια ἡ *ἐκκλησιαστική οἰκονομία*, δέν ταυτίζεται μέ τῆ Θεία Οἰκονομία, δοθέντος ὅτι ἀπό αὐτήν ἀντλεῖ καί τῆ δυναμική της καί τὸν σωστικό της χαρακτήρα³⁸.

Ἡ *ἐκκλησιαστική οἰκονομία* ἀποτελεῖ ἐπέκταση καί ἐξειδικευμένη ἐφαρμογή τῆς Θείας Οἰκονομίας χωρὶς νά ταυτίζεται μέ αὐτήν. Ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Νικόλαος (περὶ το 925) παρατηρεῖ ἐπιτυχῶς ὅτι ἡ *οἰκονομία* εἶναι «μίμησις τῆς Θείας φιλανθρωπίας, ἀρπάζουσα ἐκ στόματος τοῦ καθ' ἡμῶν ὠρυομένου πρὸς τὸν μέλλοντα τῷ ἐκείνου ὀλεθρίῳ καταπίνεσθαι στόματι» (*Ἐπιστολή 32, PG 111, 213A*). Ἡ Ἐκκλησία συγκαταβαίνει στήν ἀνθρώπινη ἀδυναμία καί μέ πνεῦμα ἐπιείκειας ζητεῖ νά σώσει τὸν ἄνθρωπο, ἐκφράζει δηλαδή τὴν ἀγάπη καί τῆ δικαιοσύνη τῆς *Θείας οἰκονομίας*³⁹.

Καὶ αὐτὰ μὲν τὰ σχετικὰ μέ τῆ *Θεία Οἰκονομία*. Ὡστόσο, δέν μπορούμε νά παραβλέψουμε καί το γεγονός ὅτι στήν Καινὴ Διαθήκη ἢ μεταγενέστερη ἔννοια τῆς

³⁵ Ἡ συγκεκριμένη τριμελὴς ἔννοιολογικὴ διαίρεση τοῦ ὄρου *οἰκονομία* ἀνήκει στὸν Ἀμίκα Ἀλιβιζᾶτο, ὄπ.π., σσ. 22-23.

³⁶ ΓΚΡΙΛΛΑΣ, *Οἰκονομία*, σσ.59-60.

³⁷ Ὑπόμνημα, σ.11.

³⁸ ΦΟΥΓΙΑΣ, *Οἰκονομία*, σ.39.

³⁹ ΜΑΝΩΛΗΣ, *Οἰκονομία*, σσ.134-135.

ἐκκλησιαστικῆς συγκατάβασης καὶ ἐπιείκειας ἀπουσιάζει πλήρως. Ἐκεῖ συναντοῦμε τὴν ἔννοια τῆς διευθέτησης καὶ τῆς ἐπιστασίας τοῦ οἴκου (Λουκ. 12,42: 16, 1-8) ἢ αὐτὴν τῆς διοίκησης ἢ τῆς διακυβέρνησης μιᾶς πόλης (Ρωμ. 16,23). Ὅπωςδήποτε ὁμως συναντοῦμε καὶ τὴν ὑπὸ εὐρύτερο πνεῦμα ἔννοια τῆς Θείας Οἰκονομίας, ὅπως, ἐπίσης, σὲ πολλὰ χωρία καὶ τὴν ἔννοια τῆς πνευματικῆς διοίκησης τῆς Ἐκκλησίας (Α΄ Κορ. 4,1, 9,17, Τίτ. 1,7). Μὲ βάση ὅσα ἀναφέρουμε στὴν παρούσα συνάρτηση, δὲν μπορούμε νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι ἀπουσιάζει τὸ ζήτημα τῆς οἰκονομίας. Τὸ πρόβλημα π.χ. τῶν ἐξ Ἰουδαίων Χριστιανῶν, ἢ ἐπιεικῆς θέσης τοῦ Ἀποστόλου Παύλου στό θέμα τῆς νηστείας, ἢ ἄποψή του γιὰ τὴν τήρηση τῶν διατάξεων τοῦ νόμου, ὁ τρόπος ἀντιμετώπισης τῶν ἀμαρτωλῶν καὶ ἄλλα παρόμοια θέματα μᾶς πείθουν ὅτι κατὰ τοὺς Ἀποστολικούς χρόνους ὑπῆρχε διάχυτο τὸ πνεῦμα τῆς συγκατάβασης πρὸς τοὺς “ἀσθενεῖς” ἀδελφούς⁴⁰.

Μέσα σὲ ἀτμόσφαιρα ἀγαθότητας καὶ φιλανθρωπίας μπορεῖ ἡ Ἐκκλησία νὰ λειτουργήσῃ μὲ ἐντελῶς διαφορετικὸ τρόπο ἀπὸ ἐκεῖνον μὲ τὸν ὁποῖο ἐνεργεῖ ἡ κοσμικὴ δικαιοσύνη ἔναντι τῶν παραβατῶν καὶ νὰ διατηρεῖ συνεχῶς καὶ χωρὶς διακοπὴ τὴ στενὴ σύνδεσή της μὲ τὴν ἐν Χριστῷ ἐλευθερία, ἢ ὁποία ὡς κύριο σκοπὸ καὶ στόχο της ἔχει τὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ οἰκονομία τῆς Χάριτος καλεῖ ὅλους τοὺς βαπτισμένους στὴ σωτηρία καὶ τὴ βίωση τοῦ μυστηρίου τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ οἰκονομία μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ εἶναι τὸ μέσον ἐκεῖνο, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ «ἀσθενής» ἄνθρωπος καθίσταται ἰκανὸς νὰ πληρωθεῖ ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι χαρακτηριστικὰ τὰ λόγια τοῦ νῦν Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου: «Ὁ κανόνας εἶναι ἓνα πρότυπο γιὰ τὴν ἀνθρώπινη συμπεριφορὰ καὶ στὴν ἀρχικὴ του ἔννοια εἶναι ἓνα ὄργανο εὐθυκρισίας καὶ μέτρου. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία εἶναι ἢ ἀπαραίτητη συνέπεια τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ κανόνα σὲ συγκεκριμένες περιπτώσεις γιὰ τὴν καλύτερη ἐπίτευξη ὑψηλῶν σκοπῶν. Ἡ οἰκονομία θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηριθεῖ ὡς ἡ τέχνη τῆς προσαρμογῆς τοῦ αὐστηροῦ δικαίου διὰ τῆς ἐπιείκειας. Ὁ κάθε ἐκκλησιαστικὸς κανόνας προκύπτει ἀπὸ μία ὑψηλότερη καὶ σχεδὸν μὴ καταγεγραμμένη ἀρχή, τῆς ὁποίας σκοπεῖται ἢ πραγματοποιήσῃ»⁴¹.

⁴⁰ ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ, *Οἰκονομία*, σ.26.

⁴¹ ΡΑΠΑΔΕΡΟΣ, *Aspekte*, σ.45.

3. Ἐκκλησιαστική οἰκονομία καὶ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας

Στὴν παράγραφο αὐτὴ θὰ περιοριστοῦμε μόνο στὴ χρῆση τῆς *ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας* ἀπὸ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰδικότερα στὴν ἔννοια τῆς συγκατάβασης καὶ ἐπιείκειας, χωρὶς νὰ ἐπεκταθοῦμε σὲ ἄλλες ἐπίμερους ἔννοιες, ὅπως π.χ. τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας, τῆς διοίκησης τῆς πόλης ἢ τοῦ κράτους, ἀκόμη καὶ τοῦ μυστηρίου τῆς Θείας Οἰκονομίας ἢ καὶ αὐτῆς τῆς οἰκονομίας τοῦ λόγου καὶ τῶν μυστηρίων στὸ πλαίσιο τῆς ἐπισκοπικῆς διοίκησης.

Ὁ Ὠριγένης, ἤδη ἀπὸ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους, κάνει λόγο περὶ *οἰκονομίας*: «Ἐξ ἰδίας αἰτίας τῶν μὴ προσεχόντων ἑαυτοῖς ἀγρύπνως γίνονται τάχιον ἢ βράδιον μεταπτώσεις, καὶ ἐπὶ πλέον ἢ ἔλαττον...οἱ δὲ πάνυ τι ἐκπεσόντες τὴν ἐπὶ τοῖς εἰρημένοισι *οἰκονομίαν* τε καὶ βοήθειαν ἔξουσι» (*Περὶ Ἀρχῶν*, 16,2, PG 11, 166-167C). Ὁ Μέγας Ἀθανάσιος δίνει τὸν ἀκόλουθο οἰονεὶ σύντομο ὀρισμὸ τῆς *οἰκονομίας*: «Ὡστε τὸ αὐτὸ κατὰ τι μὲν καὶ κατὰ καιρὸν οὐκ ἔξεστι, κατὰ τι δὲ καὶ εὐκαίρως ἀφίεται καὶ συγκεχώρηται» (*Ἐπιστολὴ πρὸς Ἀμοῦν*, PG 26, 1173). Ἡ *οἰκονομία* ἐκδηλώνεται ὡς φιλανθρωπία καὶ ἔτσι τόσο ὁ Γρηγόριος Νύσσης ὅσο καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Θαυματουργὸς ἔδειξαν διάθεση *οἰκονομίας* ἀκόμη καὶ πρὸς τοὺς Ἐθνικοὺς ἢ πρὸς ἔθιμα ἀντίθετα πρὸς τὸν Χριστιανισμό, μὲ σκοπὸ τὴν κατὰ στάδια πλήρη διαπαιδαγώγηση εἰς Χριστόν⁴². Ὁ Μέγας Βασίλειος δέχεται κατ' *οἰκονομίαν* τὸ βάπτισμα τῶν αἰρετικῶν ὑποστηρίζοντας: «Ἐπειδὴ δὲ ὅλως ἔδοξέ τισι τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν *οἰκονομίας* ἔνεκα τῶν πολλῶν δεχθῆναι αὐτῶν τὸ βάπτισμα, ἔστω δεκτόν. Ἐὰν μέντοι μέλλη τῇ καθόλου Οἰκονομίᾳ ἐμπόδιον ἔσσεσθαι τοῦτο, πάλιν τῷ ἔθει χρηστέον καὶ τοῖς οἰκονομήσασι τὰ καθ' ἡμᾶς πατράσιν ἀκολουθητέον» (*Ἐπιστολὴ 188, Κανονικὴ Α΄*, PG 32, 669A). Ἡ προσαρμογὴ στὰ ἀνθρώπινα δεδομένα εἶναι κάτι ποὺ συνδυάζεται στὸν ἴδιο Πατέρα μὲ τὴν «ἐλάττωσι», δηλαδή με τὴ μείωσι τῶν προβλεπομένων ἀπὸ τὴν ἀκρίβεια: «Οὐ γὰρ ἢ πρὸς τὸ σὸν ἀσθενὲς συγκατάβασις ἐλάττωσις ὀφείλει γίνεσθαι τῆς ἀξίας τοῦ δυνατοῦ· ἀλλὰ τὴν μὲν φύσιν νόει θεοπρεπῶς, τὰ δὲ ταπεινότερα τῶν ρημάτων δέχου οἰκονομικῶς» (*Περὶ Πίστεως*, PG 31, 468C).

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Ἀττικὸς σὲ Ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὸν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ *οἰκονομία* ἀντιτίθεται στὴν *ἀκρίβεια* ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς ἐπιδιώξεως τῆς δημόσιας ὠφέλειας: «τοῦ δικαίου τὸ λυσιτελὲς προτιμήσαντες» (Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Ἐπιστολὴ 75*, PG 77, 349A). Ἐπίσης, ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας γράφοντας τὸ 418 σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα τῆς ἐπανεγγραφῆς τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰωάννη τοῦ Χρυσοστόμου στὰ ἐκκλησιαστικὰ δίπτυχα, καθορίζει ὡς ἑξῆς τὸν τρόπο ἐφαρμογῆς τῆς *οἰκονομίας*: «Ἔργον

⁴² ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ, *Οἰκονομία*, σ.32.

ὄντως *οἰκονομίας* ἐστὶ τὸ δοκεῖν ἔσθ' ὅτε βραχὺ τι τοῦ πρέποντος ἐξίστασθαι λόγου, μετὰ τοῦ τὴν ἐν τοῖς χρησίμοις παραιτεῖσθαι ζημίαν» (ὁπ.π., 355C). Ὁ ἴδιος καὶ κατεξοχὴν αὐστηρὸς Πατέρας σὲ ζητήματα ἀκριβοῦς τήρησης τῶν κανόνων, δὲν θὰ διστάσει νὰ δεχθῆι σὲ συγκεκριμένους περιπτώσεις, προκειμένου νὰ κερδηθῆι κάτι πολὺ μεγαλύτερο, νὰ περάσουν ἀπαρατήρητα κάποια πράγματα, ὅπως ἀκριβῶς, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν πράττουν οἱ ναυτικοί. Ὅταν δηλαδὴ κινδυνεύει τὸ πλοῖο τους, σὲ περίπτωση π.χ. μεγάλης θύελλας, ἀπελπισμένοι ἀναγκάζονται νὰ πετάξουν μέρος τοῦ ὠφέλιμου φορτίου στὴ θάλασσα (Ἐπιστολὴ 48, PG 77, 320B).

Περαιτέρω, ὁ Ἀναστάσιος Σιναΐτης, ἀρχὲς τοῦ 7ου αἰώνα, συνδέει τὴν ἄσκηση τῆς *οἰκονομίας* μὲ τὴ συγκατάβαση: «Λέγομεν πάλιν οἰκονομικῶς καὶ ὅτε γίνεται πρᾶγμα οὐ πάντως ὀφείλον γενέσθαι, γίνεται δὲ διὰ συγκατάβασιν καὶ σκοπὸν σωτηρίας τινῶν. Ὡς ὅτ' ἂν ὁ Παῦλος περιέταμε τὸν Τιμόθεον βουλόμενος ἐπισπάσασθαι Ἰουδαίους. Δι' ὃ καὶ συνήγιζεν ἑαυτόν. Καὶ ἡ περιτομὴ τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον γέγονεν οἰκονομικῶς, ἵνα μὴ φανῆ καταλύων τὸν νόμον» (Ὁδηγός, PG 89, 85D.88A). Ὁ Ἀναστάσιος Σιναΐτης δὲν λέγει, ἀσφαλῶς, κάτι τὸ διαφορετικὸ ἀπὸ τὸν Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο, ὁ ὁποῖος συνδέει τὴν *οἰκονομία* μὲ τὴ συγκατάβαση πού ἐπιδεικνύουν οἱ Ἀπόστολοι στὴ διοίκηση τῆς Ἐκκλησίας: «Συγκατάβασις τὸ πρᾶγμά ἐστι, μηδὲν φοβηθῆς» (Ὁμιλία ΜΣΤ, Εἰς τὰς Πράξεις, PG 60, 323C).

Καὶ ὁ Εὐλόγιος Ἀλεξανδρείας (τέλη τοῦ 6ου ἀρχὲς τοῦ 7ου αἰώνα) “εὐρίσκει”, κατὰ τὸν ἱερὸ Φώτιο τὴν *οἰκονομίαν*: «περὶ τι τῶν ἐξῴθεν αὐτοῦ (=τοῦ δόγματος) [...] συνίστασθαι. Πολλάκις δὲ τις καὶ πρόσκαιρος *οἰκονομία* προελήλυθε, πρὸς βραχὺ τι τῶν οὐκ ὀφειλόντων ἀνασχομένη καὶ στέρξασα ἐπὶ τὸ διηνεκὲς μὲν καὶ ἀκλόνητον τὴν εὐσέβειαν ἀπολαβεῖν τὸ κράτος, ὑπεκλύσαι δὲ καὶ τὰς τῶν σκευωρούντων κατὰ τῆς ἀληθείας ὁρμάς» (Ἀποσπάσματα διασωθέντα ἀπὸ τὸν Φώτιον, PG 103, 953C). Ἡ συνεισφορὰ τοῦ Εὐλογίου στὸ θέμα τῆς *οἰκονομίας* εἶναι πολύπλευρη: κατὰ πρῶτον, ἀποσαφηνίζει ὅτι ἡ *οἰκονομία* δὲν πρέπει νὰ ἐφαρμόζεται παρὰ μόνον ἐκεῖ πού δὲν ἀπειλεῖται ἡ ἀκεραιότητα τοῦ δόγματος. Στὴ συνέχεια δέχεται ὅτι πρόκειται γιὰ μία πρόσκαιρη κατάσταση, ἡ ὁποία ἐπιτρέπει νὰ μὴ διακόπτεται ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐπικοινωνία μὲ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα, ἐὰν ἐφαρμοζόταν ἡ κανονικὴ ἀκρίβεια, θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποκηρυχθοῦν ὡς αἰρετικά. Τέλος, διακρίνει τὴν *οἰκονομία* κατὰ τὸν χρόνο τῆς διάρκειάς της καὶ κατὰ τὸ περιεχόμενό της⁴³.

Ὁ Ἰωάννης ὁ ΣΤ', πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (712-715), ἐπικαλεῖται τὸ κατ' *οἰκονομίαν* γιὰ νὰ ἀποφευχθοῦν μεγαλύτερα κακά. Ἡ *οἰκονομία*, κατὰ τὸν Ἰωάννη, προέρχεται

⁴³ ΚΟΤΣΩΝΗΣ, *Οἰκονομία*, σσ.22-23.

ἀπὸ τὴν ἀρετὴ τῆς μετριοπάθειας, ὅταν «αὕτη ἡμῖν μαρτυρήσει ἡ τῶν ἐν καρδίᾳ βουλευμάτων ἔφορος δύναμις» (PG 96, 1421A). Ο Θεόδωρος Στουδίτης δέχεται, ἐπίσης τὴν *οἰκονομία* “πρὸς καιρὸν”, στὸν βαθμὸ πὺ δὲν ὑφίσταται κάποια ζημία στὸ δόγμα τῆς Ἐκκλησίας, ἀκολουθώντας τὶς σχετικὲς ἀπόψεις τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας. Ἐπεκτείνοντας τὴ διαδασκαλία τοῦ Εὐλογίου Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Θεόδωρος Στουδίτης διακρίνει δύο εἶδη *οἰκονομίας*: τὴν πρόσκαιρη καὶ τὴ διαρκῆ-μόνιμη. Ἀκολουθῶς δηλώνει ὅτι αὐτὴ ἡ πρακτικὴ πρέπει νὰ ἀποφασίζεται κατὰ τρόπο συνοδικὸ καὶ ἀρνεῖται ὅτι ἡ *οἰκονομία* sic et simpliciter μπορεῖ νὰ ἀποτελεῖ προνόμιο τοῦ κάθε ἐπισκόπου. Ὁ τελικὸς σκοπὸς πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἐν γένει διαφύλαξη τῆς δημόσιας τάξης. Ὅμως, τίποτε δὲν ἐμποδίζει νὰ δοῦμε στὴ σκέψη τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου ὡς σκοπὸ καὶ τὴν ἐπιδίωξη τοῦ ἰδιωτικοῦ ἀγαθοῦ, καθὼς ἡ *οἰκονομία* σχετίζεται μὲ τὴ συγκατάβαση, χωρὶς βεβαίως νὰ ταυτίζεται μὲ τὴν ἴδια τὴ συγκατάβαση. Ἡ πρόσκαιρη (ad tempus) *οἰκονομία* μπορεῖ νὰ σταματήσει, ὅταν ἡ κανονικὴ τάξη ἢ κατὰστασι ἀποκατασταθεῖ καὶ πάλι⁴⁴.

Γιὰ τὸν Νικόλαο Α΄ τὸν Μυστικὸ, πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως (10^{ος} αἰώνας), ἡ *οἰκονομία* εἶναι «σωτηριώδης συγκατάβασις, σφύζουσα τὸν ἡμαρτηκότα, χεῖρα βοηθείας ὀρέγουσα καὶ ἀνιστῶσα τοῦ πτώματος τὸν πεσόντα, οὐχὶ τῷ πτώματι ἐπιτρέπουσα κεῖσθαι, μᾶλλον δὲ πρὸς ἐλεεινὸν βάραθρον συνωθοῦσα· *οἰκονομία* ἐστὶ μίμησις τῆς Θείας φιλανθρωπίας, ἀρπάζουσα ἐκ στόματος τοῦ καθ’ ἡμῶν ὠρυομένου θηρὸς τὸν μέλλοντα τῷ ἐκείνου ὀλεθρίῳ καταπίνεσθαι στόματι» (PG 111, 212D- 213A). Ἐὰν κάτι τὸ συγκεκριμένον ἔχουμε νὰ συγκρατήσουμε ἀπὸ τὸν Νικόλαο Α΄ τὸν Μυστικὸ, αὐτὸ εἶναι ἡ ἀποφασιστικὴ μετὰ τὴν ὁποία ἀπέρριψε τὴν dispensatio τοῦ Πάπα τῆς Ρώμης (σχετικὰ μὲ τὸν ἀντικανονικὸ τέταρτο γάμο τοῦ Λέοντα ΣΤ΄ τοῦ Σοφοῦ), καθὼς θεώρησε ὅτι αὐτὴ, ὅταν παρέχεται ante factum, εὐνοεῖ τὸν ἀμαρτάνοντα νὰ προχωρήσει στὴ διάπραξη τῆς ἀμαρτίας. Ἀντίθετα, ἡ ἐφαρμογὴ τῆς *οἰκονομίας* πρέπει νὰ γίνεται post factum καὶ μὲ τὴν ἔννοια τῆς πειθαρχίας καὶ τῆς διόρθωσης τῶν ἡμαρτημένων⁴⁵.

Γιὰ τὸν ἱερὸ Φώτιο, ὁ ὁποῖος πολλὰ φορὲς κάνει λόγο γιὰ *ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία*, αὐτὴ «εἶναι τῶν ἀκριβεστέρων νόμων ἢ ἐπὶ τινὰ χρόνον ὑποστολὴ ἢ σχολὴ ἢ τῶν ἀνειμένων εἰσφορά, πρὸς τὴν τῶν δεχομένων ἀσθένειαν, διοικονομοῦντος τοῦ νομοθέτου τὸ πρόγραμμα». Ἡ συγκεκριμένη «ὑποστολὴ» ἢ «σχολὴ» ὑπακούει ἀκριβῶς στὸ γεγονὸς ὅτι, τόσο γιὰ τὸν

⁴⁴ RAI, *L' économie*, σσ.273-277.

⁴⁵ Ὁπ.π., σ.279.

Φώτιο ὅσο καὶ γιὰ τὸν Θεόδωρο Στουδίτη, ὑπεράνω τῶν κανόνων εἶναι ἡ διδάσκουσα καὶ νομοθετοῦσα Ἐκκλησία, ἡ ὁποία ἔχει τὴν ἐλευθερία νὰ σώζει πάντες⁴⁶.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι ὀρθό, κατὰ τὴν προσωπικὴ μας κρίση, νὰ ἐντάξουμε στὴν παροῦσα συνάρτηση καὶ μία ἄλλη ἐννοιολογικὴ “γέφυρα” ποὺ ὀδήγησε σταδιακὰ στὴ διασαφήνιση τῆς ἔννοιας τῆς *οἰκονομίας*. Ἡ *οἰκονομία*, λοιπόν, γιὰ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἦταν στενὰ συνδεδεμένη μὲ τὴ διαχείριση τῆς μετάνοιας ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία. Οἱ ἐπίσκοποι, ὡς “οἰκονόμοι ψυχῶν”, ἀσκοῦν τὸ ποιμαντικὸ τους ἔργο, μὲ τὸ νὰ παρέχουν πλήρη ἢ ἐν μέρει μετάνοια. Ἄν δοῦμε τὸν 56^ο κανόνα τοῦ Μ. Βασιλείου ποὺ ἀφορᾷ τὸν ἐκουσίως φονεύσαντα καὶ ὕστερον μεταμεληθέντα⁴⁷, κατανοοῦμε ὅτι ἡ διαχείριση τῆς μετάνοιας προϋποθέτει συγκεκριμένες ρυθμίσεις. Μὲ βάση τὰ ἀνωτέρω: *οἰκονομία* καὶ *ἀκρίβεια* δὲν εἶναι πάντα ἀντιθετικὲς ὡς ἔννοιες.

Πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση κινεῖται καὶ ὁ 5^{ος} κανόνας τοῦ Γρηγορίου Νύσσης⁴⁸, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ προανάκρουσμα κανονικῆς τάξης ὅσον ἀφορᾷ τὴ διαχείριση ἐγκατάλειψης τῆς αὐστηρότητας με προοπτικὴ, ὅμως, τὴν υἱοθέτηση τῆς “φιλανθρωπίας”: «Εἰ δέ τις μὲν, μὴ πληρώσας τὸν χρόνον τὸν ἐκ τῶν κανόνων ἀφωρισμένον, ἐξοδεύοι τοῦ βίου, κελεύει ἡ τῶν Πατέρων φιλανθρωπία, μετασχόντα τῶν ἀγιασμάτων, μὴ κενόν τοῦ ἐφοδίου πρὸς τὴν ἐσχάτην ἐκείνην καὶ μακρὰν ἀποδημίαν ἐκπεμφθῆναι»⁴⁹.

Μποροῦμε, λοιπόν, συμπερασματικὰ νὰ ποῦμε ὅτι ἡ χρῆση τῆς *ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας* εἶναι ἐπιτρεπτὴ στὴν Πατερικὴ γραμματεία, μὲ τὴ βασικὴ προϋπόθεση, ὅτι διατηρεῖται ἡ ἀκεραιότητα τῶν κανόνων καὶ ἀποφεύγεται ὁποιασδήποτε μορφῆς ζημία γιὰ τὴ δογματικὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας. Ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα, τὸ πεδίο ἐφαρμογῆς τῆς *οἰκονομίας* εἶναι σαφῶς προσδιορισμένο, καθὼς προέχει ὁ τρόπος π.χ. ἐπανεσωμάτωσης στὴν Ἐκκλησία αἰρετικῶν καὶ ἀνθρώπων ποὺ εἶχαν ἀποκλεισθεῖ ἀπὸ τὴν κοινωνία τῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ πάντοτε ἀπαιτοῦνται οἱ λόγοι ἐκεῖνοι ποὺ νομιμοποιοῦν τὴν *οἰκονομία*. Ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας ἐμφανίζεται ὡς περισσότερο ἐκτενὴς στὴ διαπραγμάτευση τοῦ ὅλου θέματος, μολονότι αὐστηρὸς στὴν τήρηση καὶ πιστὴ ἐφαρμογὴ τῶν κανόνων. Οἱ Εὐλόγιοι

⁴⁶ ΦΟΥΓΙΑΣ, *Οἰκονομία*, σσ.39-40.

⁴⁷ ΦΕΙΔΑΣ, *Τεροὶ Κανόνες*, σ.338.

⁴⁸ Ὁπ.π., σσ.363-364.

⁴⁹ Βλ. καὶ ARISTARCHOS, *Economy*, σ.119.

Ἀλεξανδρείας, Θεόδωρος Στουδίτης καὶ Φώτιος συνεχίζουν τὴν ἐνασχόλησή τους μὲ τὸ θέμα, χωρὶς νὰ ἀφίστανται σημαντικὰ ἀπὸ τὶς βασικὲς παραδοχὲς τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας.

4. Νομική φύση τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας

Ἡ ὑπόθεση, ἂν ἡ ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία ἔχει κάποια ιδιαίτερη νομικὴ θεμελίωση, εἶναι βασικὴ προκειμένου νὰ διευκρινιστεῖ ἡ σχετικὴ ἀσυμφωνία μεταξύ των κανονολόγων. Καταρχάς, ἡ ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία διαφέρει τοῦ «προνομίου» (privilegium), καθὼς τὸ τελευταῖο προϋποθέτει τὴ θέσπιση εἰδικοῦ νόμου, ὁ ὁποῖος θὰ καθορίζει εἰδικὰ δικαιώματα γιὰ τοὺς εὐεργετούμενους ἀπὸ τὴν παρέκκλιση ἐφαρμογῆς τοῦ ἰσχύοντος νόμου. Ἀκολουθῶς, δὲν πρέπει νὰ τὴν ταυτίζουμε μὲ τὴν “ἄφεση”, ἡ ὁποία ἐκκλησιαστικὰ ἔχει “στενότερη” ἔννοια καὶ μπορεῖ νὰ χορηγηθεῖ καὶ χωρὶς νὰ ἀσκηθεῖ ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία, στὴν περίπτωση κατὰ τὴν ὁποία ὁ ἐπιτιμηθεὶς ἔχει ἤδη ἐκτίσει τὴν ἐπιβληθεῖσα σὲ αὐτὸν τιμωρία.

Ὡστόσο, ἡ ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία διαφέρει καὶ ἀπὸ τὴ δικανικὴ ἔννοια τῆς “χάριτος”, στὸν βαθμὸ ποῦ ἡ χάρις περιορίζεται μόνο σὲ περιπτώσεις κατὰ τις ὁποῖες ἔχει ἐπιβληθεῖ ποινὴ ἀπὸ ἀρμόδιο ἐκκλησιαστικὸ δικαστικὸ ὄργανο, ἐνῶ δὲν πρέπει νὰ διαφεύγει τὴν προσοχὴ μας ὅτι ἡ χάρις στὸ ἐλληνικὸ Ἐκκλησιαστικὸ Δίκαιο ὑπάγεται σὲ ὀρισμένους δικονομικοὺς κανόνες καὶ περιορισμοὺς (γνωμάτευση οἰκείου Μητροπολίτη καὶ τῆς ΙΣ)⁵⁰. Ποιὰ, ὅμως, μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ σχέση τῆς οἰκονομίας μὲ τὴ δικανικὴ “ἐπιείκεια”; Στὸ ἐρώτημα αὐτὸ δέον νὰ διευκρινισθεῖ ἡ ἔννοια τῆς δικανικῆς ἐπιείκειας, ἡ ὁποία δὲν ἔχει σὲ καμία περίπτωση σχέση μὲ τὸν ἀνθρωπισμὸ ἢ τὴν ψυχολογικὴ ἠπιότητα, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ εἶναι ἀναγκαῖο νὰ δηλωθεῖ ὅτι αὐτὴ ἡ ἐπιείκεια εἶναι πλήρως καὶ ὀλοκληρωτικὰ ἐνταγμένη στὸ δικανικὸ σύστημα, ἀποτελεῖ, δηλαδή, στοιχεῖο δικαίου, γεγονός τὸ ὁποῖο δὲν ἰσχύει στὴν περίπτωση τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας.

Εἰδικότερα, ἂν μελετήσουμε τὸν ἀκόλουθο ὀρισμὸ: «Ὑπὸ ἐπιείκειαν νοοῦμεν τὴν μέθοδον τὴν ἐντὸς τῶν νομοθετικῶν πλαισίων τῶν προκυπτόντων ἐκ τῆς ἠθελημένης ἢ μὴ εἴτε πλήρους εἴτε μερικῆς ἐλλείψεως εἰδικῶν κανόνος τινὸς στοιχείων, ἀνευρίσκουσαν τὸ εἰδικώτερον δέον, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἰσχύσῃ, ἵνα ἡ παρουσιαζομένη περίπτωσις διαμορφωθῇ εἰς τρόπον ὥστε νὰ καταστῇ εἰδικωτάτη ἐμφάνισις τοῦ τελεολογικοῦ δικανικοῦ συστήματος ὑπὸ τὰς δεδομένας πραγματικὰς προϋποθέσεις»⁵¹, κατανοοῦμε ὅτι πολλὰς φορὰς δὲν ἀρκεῖ ἡ γενικότητα τοῦ κανόνα Δικαίου ποῦ ρυθμίζει σύνολα περιπτώσεων, ὅποτε ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ μετὰ ἀρχίζει ἡ ἐξειδίκευση ἀπὸ τὸν ἐρμηνευτὴ. Ἡ ἐξειδίκευση αὐτὴ πρέπει νὰ λαμβάνει ὑπόψη τῆς τῆς συγκεκριμένους περιπτώσεις καὶ νὰ πραγματοποιεῖται τελεολογικά. Ὅταν δηλαδή

⁵⁰ ΚΟΤΣΩΝΗΣ, *Οἰκονομία*, σσ.93-94.

⁵¹ Ἡ ἀναφορὰ στὸν Κ. Τσάτσο, βλ. ΤΣΑΓΡΗ, *Οἰκονομία*, σ. 877.

δὲν μᾶς λύνει τὸ πρόβλημα ὁ γενικὸς κανόνας, τότε ἀναζητεῖται ἡ στόχευση βάσει τῶν ἀξιῶν ποὺ εἶναι ἐνσωματωμένες στὸ σύστημα τοῦ θετικοῦ δικαίου. Ἡ ἐπιείκεια δὲν εἶναι ἀξία ἐκτός τοῦ δικαίου, ἢ ὅποια ἔρχεται “ἐξωτερικὰ” καὶ παρεμβαίνει. Κατὰ συνέπεια, ὁ ἐρμηνευτὴς ἐπὶ τοῦ συγκεκριμένου δὲν μπορεῖ νὰ διορθώνει τὸ πόρισμα τῆς δικανικῆς κρίσης ἐπικαλούμενος λόγους ἐπιείκειας⁵². Ἀντίθετα, τὸ ἴδιο δὲν μπορεῖ βεβαίως νὰ εἰπωθεῖ σχετικὰ μὲ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας.

Στὸ πλαίσιο, ἄλλωστε, τῆς ἄσκησης ποινικῆς ἀξίωσης ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Ἐκκλησίας συναντοῦμε καὶ τὴν ἀρχὴ τοῦ “κολάζειν διὰ τῆς οἰκονομίας”. Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς τιμωρίας μέσῳ τῆς οἰκονομίας ὑπηρετεῖ ἀκριβῶς μία σκοπιμότητα. Εἶναι ἡ σκοπιμότητα τοῦ κανονικοῦ νομοθέτη, ὁ ὁποῖος προσπαθεῖ νὰ καταπολεμήσει τὴν ἁμαρτία, ὑποδεικνύοντας μία θεραπεία ἐιδικῆς περίπτωσης, ὅταν ἔχουμε ἀπρόοπτες ἔκτακτες συνθῆκες καὶ περιστάσεις (εὐλόγος αἰτία ἢ *justa causa*)· ἡ θεραπεία αὐτὴ δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴν καταφυγὴ στὸ μέσο τῆς ἀναγκαίας καὶ ὑποχρεωτικῆς ἐξόδου ἀπὸ αὐτὸ ποὺ εἰδικὰ ὀρίζει ἡ κανονικὴ ἐπιταγὴ⁵³.

Μία ἄλλη περίπτωση ἐννοιολογικῆς “γεινίασης”» εἶναι καὶ ἡ ἔννοια τῆς διακριτικῆς εὐχέρειας τοῦ δικαστῆ κατὰ τὴ διαδικασία τῆς ἐπιβολῆς τῆς ποινῆς. Αὐτὸ συμβαίνει ἐπειδὴ καὶ ἡ Ἐκκλησία χρησιμοποιεῖ μὲ τὴ σειρά της τὸν ὅρο οἰκονομία, γιὰ νὰ δηλώσει τὸν βαθμὸ τῆς ἐλευθερίας κινήσεων τοῦ Πνευματικοῦ στὴν ἐξατομίκευση τῶν ἐπιτιμιῶν. Τὰ ὅρια τῆς διακριτικῆς εὐχέρειας μπορεῖ νὰ τὰ ὑπερβαίνει ὁ δικαστὴς- καὶ αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἔχουν τεθεῖ τέτοια ὅρια μέσῳ μιᾶς δικανικῆς ὀριοθέτησης- μόνο σὲ ἐξαιρετικὲς περιπτώσεις καὶ ἐφόσον συντρέχουν οἱ ἐξαιρετικοὶ ὅροι τοῦ λειτουργικοῦ κριτηρίου τῆς νομικῆς ἔννοιας τῆς δικανικῆς ἐπιείκειας⁵⁴. Ἡ οἰκονομία μπορεῖ καὶ λαμβάνει ὑπόψη της τὶς ἀρχὲς τῆς ὀρθολογικῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης (ὅπως εἶναι π.χ. ἡ θεωρία τῆς στάθμισης τῶν ἔννομων ἀγαθῶν ἢ ἡ ἀρχὴ *summum jus summa injuria*), ὅμως ἡ Θεία Δικαιοσύνη εἶναι μία ἐξονομικὴ κατηγορία, ὑποτάσσει τὸ δίκαιο στὴν ἐνέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ συνιστᾷ τὴ μυστικὴ- μυστηριακὴ πλευρὰ τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ οἰκονομία ἀποτελεῖ οὐσιαστικὰ “κένωση” τῆς Ἐκκλησίας μὲ σκοπὸ τὴ σωτηρία τοῦ κόσμου τῆς πτώσης. Εἶναι γεγονὸς ἐλευθερίας καὶ ἐπιτρέπει στὴν Ἐκκλησία νὰ μὴν καθίσταται δέσμια τῶν θεσπισθειῶν ἀπὸ αὐτὴν ρυθμίσεων⁵⁵.

⁵² Ὁπ.π., σ.877.

⁵³ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΣ, *Δίκαιο*, σ.77.

⁵⁴ ΧΡΙΣΤΙΝΑΚΗ-ΓΛΑΡΟΥ, *Μετάνοια*, σ.257.

⁵⁵ ΠΑΠΑΘΩΜΑΣ, *Οἰκονομία*, σ.20.

Ἐνῶ οἱ κανόνες τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἀμετάβλητοι, δὲν εἶναι ἀμετάβλητο τὸ εἶδος καὶ ἡ βαρύτητα τοῦ ἐπιτιμίου. Βρισκόμαστε καὶ πάλι στὴν προαναφερθεῖσα συζήτηση μεταξύ τῆς σχέσης ἐνὸς γενικοῦ κανόνα Δικαίου καὶ τῆς περαιτέρω ἐξειδίκευσης αὐτοῦ. Ὁ κανονικὸς ὅρος *οἰκονομία*, ὅταν ἀναφέρεται στὴν ἐξατομίκευση τῶν ἐπιτιμίων, δὲν συνιστᾷ ἀπόκλιση ἀπὸ τὴν ἔννοια τῆς *ἀκριβείας*.

Θα μπορούσαμε μάλιστα νὰ ποῦμε, ὅτι σ' αὐτὴν τουλάχιστον τὴν περίπτωση ἀποτελεῖ μέρος τοῦ θετικοῦ δικαίου τῆς Ἐκκλησίας (ἄρα, ὄχι ἐξωνομικὴ ἢ ἐξωδικαστικὴ ἔννοια), πὺ δὲν ταυτίζεται μὲ τὴ φιλανθρωπία ἢ μὲ φιλοσοφικὲς κατηγορίες συμπάθειας καὶ ἐλέους. Ὅταν ὁ Πνευματικὸς ἐξειδικεύει καὶ ἐπιβάλλει τὸ σχετικὸ ἐπιτίμιο, λαμβάνει ὑπόψη τοῦ τὴν προσωπικότητα τοῦ “ἐνόχου”, τὴν ὑπαρξὴ ἢ ἔλλειψη ἐν Χριστῷ παιδείας, τὴν ἀνατροφή, τὶς συνθῆκες, τὴ γενικότερη καὶ εἰδικότερη συμπεριφορὰ του. Ὁ Πνευματικὸς *οἰκονομεῖ κατ' ἀκρίβειαν*, δηλαδή δὲν ἀντιτίθεται στὴν *ἀκρίβεια* τοῦ κανόνα, ἀλλὰ ἐξατομικεῖ ἀγαπητικά, καὶ μὲ σκοπὸ πάντοτε τὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου⁵⁶. Ἡ λειτουργία τῆς ἀρχῆς τῆς *οἰκονομίας* πρέπει νὰ ἐφαρμόζεται μὲ τὴν ὑπέρτατη δυνατὴ ἀκρίβεια, γιὰ νὰ ἀποφευχθεῖ ἡ καταπάτηση τῶν ἱερῶν θεσμῶν τῆς Ἐκκλησίας, ἀκόμη περισσότερο καθὼς δὲν ὑπάρχει αὐστηρὴ καταγραφή τῶν ὀρίων αὐτῆς ἢ εἰδικὸς προσδιορισμὸς τῶν λόγων γιὰ τοὺς ὁποίους πρέπει αὐτὴ νὰ χωρεῖ. Ὅπως λέγει χαρακτηριστικὰ ὁ Χρ. Ἀνδρουτσος στὴ Δογματικὴ του: «ἡ δὲ εἰρημένη ἐκδοχὴ τῆς οἰκονομίας, καίπερ μὴ αὐθεντικῶς καθωρισμένη, μηδὲ θεολογικῶς ἐρευνηθέντος παρ' ἡμῖν τοῦ μέτρου τῆς οἰκονομίας, ἐρείδεται ὅμως ἰκανῶς ἐπὶ τῆς πράξεως τῆς Ἐκκλησίας, ἐν ἧ τὸ αὐτὸ μυστήριον κηρύσσεται κατὰ τὰς περιστάσεις ὅτε μὲν ἔγκυρον, ὅτε δὲ ἄκυρον»⁵⁷.

Αὐτὴ ἡ σχέση μεταξύ γενικοῦ κανόνα καὶ ἐξειδίκευσης αὐτοῦ μὲ τὰ ἐπιβαλλόμενα ἀπὸ τὸν ἐξομολόγο πρὸς ἀντιμετώπιση τῆς ἀμαρτίας καὶ διόρθωση τοῦ ἀμαρτήσαντος ἐπιτίμια, φανερόνεται, ἐπίσης, καὶ στὸ γεγονός ὅτι οἱ ἱεροὶ κανόνες ἔχουν σωτηριολογικὸ χαρακτήρα, πὺ δὲν ἀπάδει καὶ πρὸς τὸν ἰδιαίτερο ποινικὸ τους χαρακτήρα. Ἡ ποινικὴ διάσταση εἶναι ἀκριβῶς ἡ διάσταση τῶν ἐπιτιμίων⁵⁸.

Σὲ ἓνα κεφάλαιο σχετικὸ μὲ τὴ νομικὴ φύση τῆς ἐκκλησιαστικῆς *οἰκονομίας* δὲν μπορεῖ παρά νὰ γίνεῖ λόγος καὶ γιὰ τὴν ἔννοια τοῦ λατινικοῦ ὅρου *dispensatio*. Ἡ συγκεκριμένη αὐτὴ λέξη, πὺ ἐτυμολογεῖται ἀπὸ τὸ ρῆμα *dispendo* ἢ *dispendo* (= σταθμίζω, ζυγίζω), εἶχε στὴ λατινικὴ κανονικὴ παράδοση μία αὐστηρὰ ρυθμισμένη θέση, ἢ ὁποία καθοριζόταν ἀπὸ σειρὰ θετικῶν διατάξεων, γεγονός πὺ δὲν τὸ συναντοῦμε στὴν Ὁρθόδοξη *ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία*.

⁵⁶ ΧΡΙΣΤΙΝΑΚΗ-ΓΛΑΡΟΥ, *Μετάνοια*, σσ.268-269.

⁵⁷ ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΣ, *Δογματικὴ*, σ.308.

⁵⁸ ΧΡΙΣΤΙΝΑΚΗΣ, *Δίκαιο*, σ.105.

Μάλιστα ο Codex Juris Canonici ρυθμίζει την dispensatio στα άρθρα 80-86, ως εξής: «Dispensatio seu legis in casu speciali relaxatio», προσθέτοντας επίσης ότι η dispensatio δεν επιτρέπεται «sine justa et rationabili causa»⁵⁹. Είναι φυσικό, βεβαίως, ότι η dispensatio δεν πρέπει να ταυτίζεται με τη δικανική έννοια του “προνομίου”, καθώς το τελευταίο αφορά σε ένα ή περισσότερα άτομα, στα οποία χορηγείται ιδιαίτερη χάρη από τον νομοθέτη, ενώ στην πρώτη περίπτωση το ιδιάζον έγκειται στο γεγονός ότι υπάρχει ή έλευθερία της μη συμμόρφωσης στους δοθέντες νόμους, σε μεμονωμένες περιπτώσεις, για ένα σκοπό δίκαιο ή λογικό, ή με άπώτερο σκοπό την πνευματική οικοδομή των πιστών⁶⁰. Αυτή η έννοιολογική τοποθέτηση μάς οδηγεί πλησίον της *έκκλησιαστικής οίκονομίας*, εκτός βέβαια από το σκέλος εκείνο της νομικής πρόβλεψης.

Στον χώρο του ρωμαιοκαθολικού Κανονικού Δικαίου, και μετά από την ιστορική διερεύνηση της παρουσίας (μέχρι τον 12^ο αιώνα) της dispensatio post factum ή και αυτής της ad faciendum (= [στην πράξη] που είναι να γίνει), υπάρχει σειρά από υποδιαίρεσεις και ταξινομήσεις αναφορικά π.χ. με τη δικαιοδοσία μεταξύ έσωτερικής και έξωτερικής dispensatio (forum internum, forum externum). Περαιτέρω αναφορικά πάντα με το αντικείμενο, υπάρχει ή έφάπαξ και ή πολλαπλή (π.χ. προσωρινή ή διαρκής *άπαλλαγή* από την υποχρέωση τήρησης της νηστείας). Επίσης, υπάρχει ή dispensatio που αφορά στον γάμο, στη λατρεία κ.ά. και αναφέρεται στο υποκείμενο, ή αυτή που είναι προσωπική ή τοπική, αναφορικά με την έκτασή της, ή μερική ή καθολική, αναφορικά με τον χρόνο, αν δηλαδή χορηγείται ως προγενέστερη της πράξεως. Άρα όμιλούμε για ante factum, in futurum ή ad faciendum- ένδεικτικά αναφέρεται εδώ ή *άπαλλαγή* από κάποιο κάλυμα γάμου, φυσικά πρό του γάμου. Όσον αφορά, επίσης, τη διάρκεια της ισχύος της, εάν είναι π.χ. καθορισμένης ή *άκαθόριστης* διάρκειας ή συνεχής- αφορά και τον τρόπο της χορήγησής της, εάν είναι ρητή ή *όχι*, έγγραφη ή προφορική, άπευθείας ή κατ’ έντολήν, ανάλογα με την προέλευση του Δικαίου. Αφορά, τέλος, τη χορήγησή της με όρους με τους οποίους ή *άνευ* των οποίων χορηγείται⁶¹. Η έκτενης αυτή κατηγοριοποίηση δηλώνει την πλήρη ένταξη της λατινικής dispensatio στο νομικό σύστημα του ρωμαιοκαθολικού Δικαίου, και δείχνει συγχρόνως πόσο διαφέρει ή *έκκλησιαστική οίκονομία* από μία τέτοια περιπτώσιολογία νομικού τύπου.

Άκόμα όμως και στον Λατινικό χώρο, ή dispensatio έννοεΐτο κυρίως ως dispensatio misericordiae, δηλαδή ως διαδικασία διαχείρισης ή διανομής/κατανομής του έλέους,

⁵⁹ ΤΣΑΓΡΗ, *Οίκονομία*, σ. 878.

⁶⁰ DALLOZ, *Droit Canonique*, σ. 258.

⁶¹ ΚΟΤΣΩΝΗΣ, *Οίκονομία*, σσ.25-26.

περισσότερο και από την ίδια την εξαίρεση ή απόκλιση από κάποια νομική διάταξη. Η Ὁρθόδοξη έννοια της *ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας* ἔτυχε τῆς προσοχῆς τῶν δυτικῶν νομικῶν και κανονολόγων ὅταν εἶδαν τὴν ὀρθόδοξη πρακτικὴ τῆς εὐλογίας τοῦ γάμου ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι εἶχαν τελέσει προηγουμένως και ἄλλον γάμο - ἢ συναίνεση τῆς Ἐκκλησίας ἐρμηνεύθηκε ἐπὶ τῇ βάσει ἄσκησης τῆς *ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας*⁶². Στὸ πλαίσιο προσέγγισης τῶν διαφορῶν Ἐκκλησιῶν ἔχουμε και τὴν ἐπιτροπὴ ποὺ συστήνεται ἀπὸ τὴν Lambeth Conference (1930), γιὰ νὰ ἐρευνήσῃ ἀκριβῶς τὴ σχέση τῆς ρωμαιοκαθολικῆς *dispensatio* με τὴν *οἰκονομία*. Τὰ πορίσματα τῆς ἐν λόγω ἐπιτροπῆς κατέληξαν τὸ 1948 στὴ διατύπωση ἐνὸς συμπεράσματος, σύμφωνα με τὸ ὁποῖο ἡ *οἰκονομία* ἦταν τεχνικὸς ὅρος ποὺ ἀντιπροσώπευε διοικητικὴ πράξη ἀντιμετώπισης μιᾶς προσωρινῆς κατάστασης, χωρὶς νὰ ἐπέλθει ζημία σὲ ὅποιαδήποτε ἀρχὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξης. Ὅμως, τὰ πράγματα δὲν εἶναι ἀκριβῶς ἔτσι. Δὲν πρόκειται γιὰ τεχνικὸς ἢ διοικητικὸς ὅρους. Μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία δὲν διαφέρει τόσο ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ ὅσον ἀφορᾷ στὴ γενικότερη κατανόηση τοῦ τί συνιστᾷ ἡ *dispensatio* ἢ ποιὸς εἶναι ὁ σκοπὸς αὐτῆς. Διαφέρει στὸν ἐπακριβῆ ὀρισμὸ τῆς *dispensatio* και στὴν αὐστηρότητα τῆς ἐφαρμογῆς τῆς⁶³.

Αὐτὸ ποὺ πρέπει νὰ συγκρατήσουμε στὴν παροῦσα συνάρτηση εἶναι ὅτι ἡ *dispensatio* παρουσιάζει πολλὰ κοινὰ στοιχεῖα με τὴν *οἰκονομία* - τουλάχιστον περισσότερα κοινὰ ἀπὸ ὅσα διακρίνουν τὶς δύο ἔννοιες. Ἡ *dispensatio* ἀποτελεῖ ἐνέργεια/πράξη μιᾶς ἀρχῆς ποὺ ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς ἀπονομῆς τοῦ δικαίου, ἢ δὲ παροχὴ τῆς δὲν συνιστᾷ και ἀκύρωση τοῦ νομικοῦ κανόνα. Βασίζεται μάλιστα στὴν ἀρχὴ *ex voluntate Superioris superveniente*, δηλαδή στὸ γεγονός ὅτι ὁ Κυρίαρχος (δικαιοπρακτικὰ) “ἀμβλύνει” τὴν αὐστηρότητα τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ νόμου, γιὰ συγκεκριμένο λόγο και γιὰ συγκεκριμένη περίπτωση. Σὲ ἀντίθεση με αὐτὴν, ἡ ἐφαρμογὴ τῆς “ἐπιείκειας” βασίζεται στὸ *ex voluntate Superioris antecedente*, δηλαδή ὅτι ὁ νομοθέτης τεκμαίρεται λόγω τῆς μακροθυμίας και τῆς ἐπιείκειας ὅτι ἔχει ἐξαιρέσει ἀπὸ τὸν νόμο συγκεκριμένη περίπτωση. Ἀκόμα περισσότερο μία τέτοια πράξη γίνεται *ex voluntate concomitante*, καθὼς ἡ εὐνοϊκὴ διάθεση τοῦ νομοθέτη ὅσον ἀφορᾷ στὸν ὑπὸ ἐξέταση νόμο παραμένει. Κατὰ μία ἔννοια, λοιπόν, ἡ ἐπιείκεια δὲν εἶναι μία πράξη δικαίου ὅσο εἶναι ἡ

⁶² BAURA, *Oikonomia*

⁶³ THOMSON, *Economy*, σ.395.

dispensatio⁶⁴. Σ' αὐτὰς τὶς ὀριοθετήσεις ἔχουμε καὶ πάλι τὴν προσπάθεια τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας νὰ ἐντάξει νομικὰ τὴν ἀρχὴ τῆς ἐξαίρεσης στὸν νόμο⁶⁵.

⁶⁴ RILEY, *Epikeia*, σ. 245έξ.

⁶⁵ Εἶναι αὐτὸ τὸ σημεῖο, δηλαδὴ ἡ προσπάθεια τῆς δικανικῆς ἐνσωμάτωσης τῆς *οἰκονομίας* στὸ ρωμαιοκαθολικὸ Κανονικὸ Δίκαιο καὶ ἡ κύρια διαφορὰ ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξην ἔννοια τῆς *οἰκονομίας*, βλ. Vittorio Parlato, *Il Matrimonio nelle Chiese Ortodosse*, 143, file:///C:/Users/My%20PC/Downloads/165-630-2-PB.pdf . Ἀνάλογα, νομικοὶ θεσμοὶ ὅπως εἶναι ἡ ἐπιείκεια, ἡ equity, ἡ dispensatio, ἡ sanatio in radice, δὲν ἔχουν καμία σχέση μετὰ τὴν Ὁρθόδοξην *ἐκκλησιαστικὴν οἰκονομία* καθὼς κινουῦνται ἐντὸς τῶν πλαισίων τοῦ νόμου καὶ ὄχι πέρα ἀπὸ αὐτόν. Προσδιορίζονται ἐπακριβῶς καὶ μετὰ κάθε δυνατὴ λεπτομέρεια. Ἐπιπρόσθετα, δὲν περιλαμβάνουν βασικὰς προϋποθέσεις τῶν Ὁρθόδοξων, ὅπως τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἄσκηση τῆς *οἰκονομίας* δὲν πρέπει μετὰ κανένα τρόπο νὰ ἀλειώνει τὰ δόγματα, ὅτι ὑπάρχει πάντα ἡ ἀνάγκη τῆς ἰσορροπίας τῆς οἰκονομίας μετὰ τὴν ἀκρίβεια στὴν ἐρμηνεία τῶν Κανόνων, ἐνῶ ξεχνοῦν τὸν ἱστορικὸ χαρακτήρα ἐφαρμογῆς τῆς ἀρχῆς, διαμορφώνοντας μία νομικὰ ἀφηρημένη ἔννοια τῆς *οἰκονομίας*: Βλ. Ladislav Orsy, ὅπ.π., σ. 318. Εἰς ἐπίρρωση τῶν ἀνωτέρω πρέπει ν' ἀναφερθεῖ ὅτι στὸ κλασικὸ τοῦ ἔργου *The Theory of Epikeia in the Latin Tradition*, ὁ καθηγητὴς Charles Lefebvre τῆς Ρώμης παρουσιάζει τὴν ἐπιείκεια ὡς μία ὑποκειμενικὴ κρίση γιὰ τὴ μὴ ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου σὲ ὀρισμένες καταστάσεις, διακρίνοντας αὐτὴν ἀπὸ τὴν equity, ἡ ὁποία εἶναι ἀντικειμενικὴ κρίση μιᾶς δημόσιας ἀρχῆς, ἕνας νέος νόμος γιὰ μία συγκεκριμένη περίπτωσι, ὅπ.π., σ. 316.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

ΔΙΑΜΑΧΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ.

1. Γενικά

Αναφερθήκαμε ήδη στον 46^ο κανόνα τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων καὶ τὸν σχολιασμό του στὸ Πηδάλιο. Ὁ Μέγας Βασίλειος μὲ τὸν 1^ο κανόνα του ἀπορρίπτει μὲν ὡς ἄκυρο τὸ βάπτισμα τῶν Καθαρῶν ἢ Νοβατιανῶν, ἐνῶ μὲ τὸν 47^ο φαίνεται νὰ τὸ ἀναγνωρίζει *κατ' οἰκονομίαν*⁶⁶. Ἀποτελεῖ γι' αὐτὸ βασικὴ πηγὴ διαμάχης γιὰ τοὺς νεώτερους θεολόγους. Αὐτὴ ἡ ἀντίθεση ἐρμηνεύτηκε ἀπὸ μερικοὺς ὡς φαινομενικὰ πλασματικὴ, καθὼς ὁ ἴδιος Πατέρας τονίζει: «εἰ δὲ ἐκεῖνοι φυλάσσουσι τὸ ἡμέτερον βάπτισμα, τοῦτο ἡμᾶς μὴ δυσωπεῖτω· οὐ γὰρ ἀντιδιδόναι αὐτοῖς ὑπεύθυνοι χάριν ἐσμέν, ἀλλὰ δουλεύειν ἀκριβεῖα κανόνων»⁶⁷. Ἡ διατύπωση τοῦ σχετικοῦ κειμένου ὁδήγησε καὶ ὁδηγεῖ μερικοὺς πρὸς ἓνα εἶδος σχετικοποίησης τῆς ἔννοιας τῆς *οἰκονομίας*⁶⁸.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, βέβαια, ἡ ἀπάντηση ἐστιάζει στὸ γεγονός, ὅτι ἡ *κατ' οἰκονομίαν* παρέκκλιση μετριέται ἀπὸ τὸν ἀντίστοιχο κανόνα τῆς *ἀκριβείας* καί, κυρίως, ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι οἱ ἀποφάσεις αὐτές, ἐφόσον δὲν ἔχουν περιβληθεῖ μὲ οἰκουμενικὸ / καθολικὸ κῦρος, μποροῦν νὰ μεταβληθοῦν ἐπὶ τὸ ἐπιεικέστερον ἢ ἐπὶ τὸ αὐστηρότερον ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ ἐκκλησιαστικὰ ὄργανα. Ἐπομένως, δὲν ὑπάρχει, κατὰ τὴν ἄποψή μας, καμία περίπτωση σχετικοποίησης τῆς ἔννοιας τῆς *οἰκονομίας*.

Συμφωνώντας πρὸς τοῦτο καὶ ὁ Χρ. Ἀνδρουτσος, ἐπισημαίνει τὸ γεγονός ὅτι ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἔχει δεχθεῖ στὴν πράξη κατὰ καιροὺς μυστήρια αἰρετικῶν. Αναφέρει π.χ. τὴν Α΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδο, ἡ ὁποία δέχθηκε τὸ βάπτισμα καὶ τὶς χειροτονίες τῶν Νοβατιανῶν, ἐνῶ ἀποδοκίμασε γιὰ τὰ ἴδια θέματα τοὺς Παυλικιανιστές. Ἐπίσης, ἡ Β΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος διέστειλε τοὺς αἰρετικοὺς σὲ ἀναβαπτιστέους καὶ μὴ⁶⁹.

⁶⁶ «Ἡμεῖς μέντοι ἐνὶ λόγῳ ἀναβαπτίζομεν τοὺς τοιοῦτους [Ἐγκρατίτες, Σακκοφόρους, Ἀποτακίτες καὶ Νοβατιανούς]. Εἰ δὲ παρ' ὑμῖν ἀπηγόρευται τὸ τοῦ ἀναβαπτισμοῦ, ὥσπερ οὖν καὶ παρὰ ρωμαίοις, *οἰκονομίας* τινὸς ἕνεκα, ἀλλ' ὁ ἡμέτερος λόγος ἰσχὺν ἔχεται», βλ. ΦΕΙΔΑΣ, *Τεροὶ Κανόνες*, σ. 336.

⁶⁷ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Δ΄, σ. 91.

⁶⁸ Ὑπόμνημα, σ. 6.

⁶⁹ ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΣ, *Δογματικὴ*, σ. 306.

Ἡ ἀκρίβεια καὶ ἡ οἰκονομία χρησιμοποιοῦνται συνήθως στὴ θεολογικὴ ὀρολογία γιὰ νὰ δείξουν δύο διαφορετικὲς θέσεις, τίς ὁποῖες υἰοθετεῖ ἡ Ἐκκλησία σχετικὰ μὲ τὰ μέσα σωτηρίας ποὺ προσφέρει. Σχετικοποίησις τῶν μέσων τῆς σωτηρίας δὲν ὑπάρχει καθὼς ἡ ἀκρίβεια καὶ ἡ οἰκονομία εἶναι δύο εἶδη κυβέρνησης καὶ διόρθωσης γιὰ τὴ σωτηρία τῶν ψυχῶν ποὺ βαίνουν παράλληλα στὴν Ἐκκλησία⁷⁰.

Ὁ 68^{ος} κανόνας τῆς ἐν Καρθαγένῃ τοπικῆς συνόδου θεωρεῖται ὅτι ἐκφράζει ἐπιφύλαξη, ὅσον ἀφορᾷ στὴν εἰσδοχὴ τῶν προσχωρούντων ἀπὸ τοὺς Δονατιστὲς στὴν Καθολικὴ Ἐκκλησία καὶ ὅτι δὲν συνηγορεῖ ὑπὲρ μιᾶς λύσης, δηλαδὴ λύσης *κατ' οἰκονομίαν* συγκαταβατικῆς ἢ ἐνδοτικῆς *οἰκονομίας*⁷¹. Ὅμως, στὸ Πηδάλιο τὸ σχετικὸ σχόλιο ἀναφέρει ρητὰ, ὅτι ἡ μεγάλη ἔνδεια καὶ ἀνάγκη τῶν κληρικῶν καθὼς, ἐπίσης, ἡ ἀνάγκη νὰ αὐξηθεῖ καὶ νὰ πληθυνθεῖ ἡ ἐνότητα καὶ τὸ σύστημα τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ὅλοι αὐτοὶ οἱ λόγοι ὁδήγησαν στὴν ἀποδοχὴ τῶν ἐν λόγῳ χειροτονιῶν *κατ' οἰκονομίαν*⁷².

Στὴ συνέχεια, ἡ διαφύλαξη τῆς ἐνότητας στὴν πίστι καὶ ἡ προσπάθεια γιὰ τὴ διαφύλαξη ἀκεραίων τῶν δογμάτων, εἶναι μία δικαιολογημένη ἀνησυχία ἀναφορικὰ μὲ τὴ χρῆσις τοῦ θεσμοῦ τῆς *οἰκονομίας*. Αναφερόμαστε στὴν ἀρχὴ τῆς “περικτικότητος” (comprehensiveness) τῶν Ἀγγλικανῶν ἢ στὴν προσέγγισις τῆς θεωρίας “περὶ κλάδων” (branch theory), ἢ ἀκόμα καὶ στὰ περὶ “συνδιαλλαγῆς” τῶν Μεθοδιστῶν σχέδια τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἐντοπίζεται ὁ φόβος ἢ ἡ τάσις τῆς δογματικῆς παρέκκλισης ποὺ μπορεῖ νὰ συμβεῖ ἂν ἡ ἀρχὴ τῆς *οἰκονομίας* διασταλεῖ ἐπικίνδυνα καὶ λάβει ὁμολογιακὲς ἢ δογματικὲς διαστάσεις⁷³.

Ἐνα ἄλλο πεδίο ἀντιπαράθεσης ἐρεῖδεται ἐπὶ τοῦ γεγονότος τῆς ἠθελημένης ἢ μὴ τάσης ταύτισης τῆς *οἰκονομίας* μὲ τὴ Θεία Οἰκονομία. Ἡ σχετικὴ σύγχυσις ἐπιτείνεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι μὲ διαφορετικὸ τρόπο ἐρμηνεύεται ἀπὸ μερικοὺς ἢ ἔννοια τῆς *ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας*. Ἀπὸ ἄλλους, δηλαδὴ, συσταλτικὰ καὶ ἀπὸ ἄλλους διασταλτικὰ. Ὅπως ἔχουμε ἤδη τονίσει, ἡ *ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία* δὲν καταργεῖ τὴν ἀκρίβεια καὶ τὴν πιστὴν τήρησις τῶν κανόνων. Ὡστόσο, εἶναι γνωστὸ ὅτι στὴν Ὁρθόδοξῃ Ἐκκλησίᾳ δὲν ἔχει καθορισθεῖ ἐπακριβῶς ποτὲ τί εἶναι *οἰκονομία* καὶ ποιὸ τὸ ἀκριβὲς περιεχόμενό της. Ὅμως, ὑπάρχει καὶ ἐδῶ ἀπάντησις. Ἐχουμε ἤδη ἀναφέρει ὅτι ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας γράφοντας τὸ 418 γιὰ τὸ ζήτημα τῆς ἐπανεγγραφῆς τοῦ ὀνόματος τοῦ Χρυσοστόμου στὰ ἐκκλησιαστικὰ δίπτυχα,

⁷⁰ ΦΟΥΓΙΑΣ, *Οἰκονομία*, σ. 24.

⁷¹ Ὑπόμνημα, σσ. 6-7.

⁷² Πηδάλιον, σ. 501.

⁷³ Ὑπόμνημα, σ. 8.

τονίζει ότι για να αποφευχθούν επίζημιες καταστάσεις, είναι απαραίτητο να γίνονται κατά καιρούς κάποιες παρεκκλίσεις από την κανονική τάξη της Έκκλησίας. Για να μη συμβεί κάτι το παρακινδυνευμένο, ή για να προφυλαχθεί το νόμιμο και το ακριβές, και όχι απλώς για να συμπληρωθεί, απαιτείται η *έκκλησιαστική οίκονομία* να διαφυλάσσει τα καίρια και απαραίτητα στοιχεία του. Ο σκοπός και η πρόθεση για μία τέτοια αντιμετώπιση δεν είναι στοιχεία ανατρεπτικά. Δεν επιδιώκεται, δηλαδή, η αὐθαιρεσία, αλλά η σωτηρία τῶν ψυχῶν⁷⁴. Τί ἄλλο, ἄλλωστε, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε γιὰ τὸν 4^ο κανόνα τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιοῖ τὸν ὄρο *οίκονομία*, ὅταν σημειώνει: «ἐπὶ τῶν σπουδαιότερα κεχρημένων τῆ ἐπιστροφῆ καὶ τῷ βίῳ δεικνύντων τὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐπάνοδον, ἔξεστι τῷ οἰκονομοῦντι πρὸς τὸ συμφέρον τῆ Ἐκκλησιαστικῆς Οἰκονομίας συντεμεῖν τὸν χρόνον τῆς ἀκροάσεως»⁷⁵. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸν 3^ο κανόνα τοῦ ἴδιου Πατέρα τῆς Ἐκκλησίας, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιοῖ τὸν ὄρο “φιλανθρωπία” γιὰ τοὺς «ἐν βασάνοις καὶ τιμωρίαις χαλεπαῖς αἰκισθέντας καὶ μὴ ἀντισχόντας κατὰ τοὺς διωγμούς»⁷⁶.

Ἡ ἴδια ratio ἐφαρμογῆς τῆς *οίκονομίας* σὲ πολὺ συγκεκριμένες περιστάσεις ἐντοπίζεται καὶ στὸν 29^ο κανόνα τῆς ΣΤ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὅπου ὁ λόγος γιὰ τὸ Κυριακὸ δεῖπνο τὸ ἑσπέρας τῆς Μ. Πέμπτης, ποὺ δὲν πρέπει νὰ τελεῖται ἀπὸ νηστικούς: «τῶν θείων ἐκείνων Πατέρων τοιαύτη χρησαμένων οἰκονομία»⁷⁷.

Τὸ ζήτημα τῶν ἐπιβαλλομένων ἐπιτιμίων ἀπὸ τὸν λειτουργὸ εἶναι μία ἀκόμη πτυχή τῆς θεολογικῆς διαμάχης, καθὼς θεωρεῖται ὅτι ἡ *κατ’ οἰκονομίαν* μείωσις ἢ καὶ ἄρσις αὐτῶν, ὅπως καὶ ἡ ἐξουσία ποὺ ἔχει ὁ οἰκονομῶν γιὰ τὸ συμφέρον τῆς Ἐκκλησίας νὰ συντομεύει τὸν χρόνο τῆς ἀκροάσεως, δὲν μποροῦν νὰ προσαχθοῦν ὡς ἐπιχειρήματα γιὰ μία οὐσιώδη παρέκκλιση τῆς *ἀκριβείας* κατὰ τὸ μυστήριον τῆς Μετανοίας⁷⁸. Ὅπως λέγει χαρακτηριστικὰ καὶ ὁ 102^{ος} κανόνας τῆς ἐν Τρούλλῳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, « δεῖ δὲ τοὺς ἐξουσίαν λύειν καὶ δεσμεῖν παρὰ Θεοῦ λαβόντας, σκοπεῖν τὴν τῆς ἁμαρτίας ποιότητα, καὶ τὴν τοῦ ἡμαρτηκότος πρὸς ἐπιστροφήν ἐτοιμότητα, καὶ οὕτω κατάλληλον τὴν θεραπείαν προσάγειν τῷ ἀρρωσθήματι»⁷⁹. Δὲν πρέπει, λοιπόν, σ’ αὐτὴν τὴ συνάφεια νὰ ταυτίζεται ἡ προσεκτικὴ μέτρησις τοῦ “φαρμάκου” κατὰ τῆς ἁμαρτίας μὲ τὸ μέγα θέμα τῆς *έκκλησιαστικῆς οἰκονομίας*. Δὲν πρέπει,

⁷⁴ ΚΟΤΣΩΝΗΣ, *Οἰκονομία*, σ.31-32.

⁷⁵ ΦΕΙΔΑΣ, *Τεροὶ Κανόνες*, σσ. 362-363.

⁷⁶ Ὑπόμνημα, σ.10.

⁷⁷ ΦΕΙΔΑΣ, *Τεροὶ Κανόνες*, σ. 159.

⁷⁸ Ὑπόμνημα, σ.17.

⁷⁹ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Β΄, σ. 549.

κατά τὴ γνώμη κάποιων, εἰδικότερα ζητήματα ἐπιτιμίων καὶ μετριασμοῦ αὐτῶν νὰ καθορίζουν τὴ γενικότερη ἀντίληψη τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴν *οἰκονομία*⁸⁰.

Ἡ χρήση τῆς *οἰκονομίας* ὀφείλει νὰ γίνεται κατὰ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ τηρεῖται τὸ λεχθὲν ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, ὅτι δηλαδὴ κατὰ κανένα τρόπο δὲν ἐπιτρέπεται νὰ προσλαμβάνουμε «τὸ ἀλλότριον φθείροντες τὸ ἡμέτερον, ὃ κακῶν ὄντως ἐστὶν οἰκονόμων» (*Ἐγκώμιον εἰς τὸν Μ. Ἀθανάσιον 34, PG, 35, 1124B*). Ἡ ἀναγωγή στὶς δογματικὲς διαφορὰς εἶναι ἀνεπίτρεπτη. Εἶναι γνωστὸ π.χ. ὅτι ὁ Μᾶρκος ὁ Εὐγενικός, ὅταν ρωτήθηκε ἀπὸ τοὺς Ἑνωτικοὺς στὴ Φλωρεντία, ἀπάντησε: «οὐ συγχωρεῖ συγκατάβασις εἰς τὰ τῆς πίστεως». Ἐπίσης, στὴν Ἐπιστολὴ τῶν Ἁγιορειτῶν Μοναχῶν στὸν Μιχαὴλ τὸν Η΄, μὲ ἀφορμὴ τὴν ψευδοένωση τῶν Ἐκκλησιῶν, συναντᾶμε τὴν ἴδια ἐμμονὴ στὴν πίστη. Περαιτέρω, καὶ στὶς ἐν ἔτει 1718 *Ἀποκρίσεις τῶν Ὀρθοδόξων Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς πρὸς τοὺς Ἀγγλικανοὺς Ἀνωμότους* (1716/25) [ΔΣΜ, τομ. II, ἐν Ἀθήναις 1953, σσ. 783-820] λέγεται: «ἀλλ’ ὡς *οἰκονομίαν* τοῦτο ποιήσωμεν; Καὶ πῶς δεχθήσεται *οἰκονομία* τὰ θεῖα βεβηλοῦσα κατὰ τὸν τοῦ Θεοῦ εἰρημένον λόγον καὶ ἐκ τῶν θείων ἀπωθοῦσα τὸ τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν καὶ τῆς υἰοθεσίας τοὺς πιστοὺς ἀμετόχους ποιοῦσα; Καὶ τί ἂν εἶη ἐκ ταύτης τῆς *οἰκονομίας* ζημιωδέστερον;» (τὸ κείμενο ἀναφέρεται στὴ δυνατότητα νὰ γίνῃ δεκτὴ ἡ προσθήκη τοῦ *filioque*)⁸¹.

Σὲ δογματικὸ ἐπίπεδο ἡ ἀποφυγὴ ἀπὸ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας τῆς χρήσης τοῦ ὄρου “ὁμοούσιος” γιὰ τὴ θεότητα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐρμηνεύθηκε ὡς μία “κατ’ *οἰκονομίαν* παράλειψη”, ἀκριβῶς γιὰ νὰ μὴ δημιουργηθοῦν διενέξεις παρόμοιες μὲ αὐτὲς ποὺ δημιουργήθηκαν ἀπὸ τὴν διακήρυξη τοῦ Υἱοῦ ὡς Ὁμοουσίου μὲ τὸν Πατέρα· εἶναι βέβαιο ὅτι τὸ γεγονὸς αὐτὸ δὲν σημαίνει καὶ παρέκκλιση ἀπὸ τὸ δόγμα καὶ τὴν πίστη τῆς Ἐκκλησίας. Γνωρίζουμε, ἐπίσης, ὅτι ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς γράφει ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος χρησιμοποίησε τὸν ὄρο *οἰκονομία* καὶ ἀπέφυγε νὰ μιλήσῃ γιὰ τὴ θεότητα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, διότι ὁ ὄρος “ὁμοούσιος” εἶχε προκαλέσει ἀντιδράσεις ἤδη στὴν Α΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδο⁸².

Γιὰ ὀρισμένους θεολόγους, ὅπως καὶ ὁ Ἀμίλκας Ἀλιβιζᾶτος, ἡ εὐρύτερη διασταλτικὴ ἀντίληψη τῆς πρώτης Ἐκκλησίας τόσο γιὰ τὴν μὴ ἀπολύτως ἀκριβὴ ἐφαρμογὴ καὶ τήρηση ὀρισμένων σημείων τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξης, ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἀποφυγὴ ἐννοιολογικοῦ προσδιορισμοῦ δογματικῶν ὀριοθετήσεων, μπορεῖ νὰ στοιχειοθετήσῃ ἐφαρμογὴ τοῦ θεσμοῦ

⁸⁰ Ὅπως γιὰ παράδειγμα ἀναφέρει ὁ ^{80ς} Κανὼνας τοῦ Γρηγορίου Νύσσης πρέπει νὰ λαμβάνεται ὑπόψη τοῦ θεραπευομένου ἢ διάθεση καὶ ἡ ἐκτίμησις ἐὰν ἡ διάρκεια τοῦ χρόνου ἀρκεῖ, ἀλλὰ καὶ ἡ προαίρεση τοῦ ἑαυτοῦ, βλ. Ὑπόμνημα, σ. 16.

⁸¹ Ὑπόμνημα, σ. 19. Βλ. καὶ ΚΑΡΜΙΡΗΣ, ΔΣΜ, τ.Β΄, σσ. 783-820.

⁸² Ὑπόμνημα, σ. 22., ΦΟΥΓΙΑΣ, *Οἰκονομία*, σσ. 61-62.

τῆς *οἰκονομίας*. Ἐδῶ μπορεί, ἐπίσης, νὰ ἐνταχθεῖ τὸ παράδειγμα ἐκείνων τῶν Χριστιανῶν, γιὰ τοὺς ὁποῖους ἐνῶ δὲν εἶχαν λάβει ποτὲ τὸ μυστήριον τοῦ Βαπτίσματος, κρίθηκε ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία ὅτι μὲ τὸ μαρτύριον τοῦ αἵματός τοὺς ὁμολόγησαν τὸν Χριστὸ πρὶν βαπτισθῶν. Τὸ ἴδιον ἰσχύει καὶ γιὰ τὴ συγκατάβαση ποὺ ἔδειξε ἡ Ἐκκλησία ἀπέναντι στοὺς πεπτωκότες Χριστιανούς (*lapsi*) ἢ ἀκόμη καὶ γιὰ τὴν ἐπιεικὴ στάση τῆς ἀπέναντι στὸ βάπτισμα τῶν αἰρετικῶν⁸³.

Ἀντίστοιχη εἶναι ἡ ἀλλαγὴ στάσης ὀρισμένων Πατέρων, ὅπως π.χ. τοῦ Μ. Ἀθανασίου, ὅσον ἀφορᾷ στὴν ἀποδοχὴ ἢ ὄχι τοῦ βαπτίσματος τῶν αἰρετικῶν. Ἐνῶ δηλαδὴ φαίνεται ὁ Μ. Ἀθανάσιος νὰ ἀπορρίπτει τὸ βάπτισμα τῶν Ἀρειανῶν, τῶν Μακεδονιανῶν κ.ἄ., μετὰ ἀπὸ παρέλευση εἴκοσι ἐτῶν, καὶ συγκεκριμένα στὴ Σύνοδο τοῦ 362, ἀλλάζει στάση καὶ δέχεται τοὺς Ἀρειανούς χωρὶς ἀναβαπτισμό, ἀλλὰ καὶ τοὺς χειροτονηθέντες στὴν ἴδια αἴρεση. Ἡ τοποθέτηση αὐτὴ τοῦ Μ. Ἀθανασίου ἐρμηνεύεται ὡς ἐφαρμογὴ τῆς *οἰκονομίας*, στὴν προσπάθεια ποὺ κατέβαλε προκειμένου νὰ συμφιλιώσῃ τέσσερις ὁμάδες, στὶς ὁποῖες ἦταν διαιρεμένοι οἱ Ἄντιοχεῖς⁸⁴.

Εἶναι φυσικὸ τέτοιες ἀντιλήψεις περὶ *οἰκονομίας* νὰ συναντοῦν ἀντιρρήσεις, πολὺ περισσότερο μάλιστα, ὅταν ἄλλοι θεολόγοι τονίζουν ὅτι οἱ ἐκκλησιαστικοὶ θεσμοὶ πρέπει νὰ κατισχύουν. Ἐνισχύουν δὲ τὸ ἐπιχείρημά τοὺς οἱ τελευταῖοι μὲ τὰ ἀκόλουθα παραθέματα τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας: α) «Καὶ ταῦτά φαμεν τῆς πρὸς τὸν ἄνθρωπον συμπαθείας τὸ τῆ Ἐκκλησίας συμφέρον πράττοντες καὶ τῶν ταύτης κανόνων οὐδὲν ἡγούμενοι προτιμότερον» καὶ β) «ἐπειδὴ δὲ ἀνάγκη κρατοῦντος τοῦ ἐνὸς τὴν τοῦ ἐτέρου παρακωλύεσθαι δύναμιν, νικάτωσαν οἱ τῆς Ἐκκλησίας θεσμοί» (*PG, 146, 1149B*). Ἡ ἀπάντηση, κατὰ τὸν Μεθόδιο Φούγια, εἶναι ὅτι ἡ Ἐκκλησία εὐρίσκεται ὑπεράνω θεσμῶν καὶ ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα μπορεί νὰ ὀδηγήσῃ τὴν Ἐκκλησία σὲ νέους θεσμούς⁸⁵.

Δίνεται ἡ ἐντύπωση ὅτι στὴ διαμάχη αὐτὴ συγκρούονται ἐν τέλει γύρω ἀπὸ τὸ ζήτημα τῆς *οἰκονομίας* δύο θεολογικὲς ὁμάδες ἢ τάσεις, οἱ ὁποῖες ἔχουν ἤδη διαμορφώσει μία συντηρητικὴ καὶ μία φιλελεύθερη τοποθέτηση. Καὶ ἡ μὲν συντηρητικὴ μερίδα δέχεται ὀρθῶς ὅτι ὡς πρὸς τὴ διάρκεια ἰσχύος τῆς *οἰκονομίας* ἢ παρέκκλιση ἀπὸ τὴν ἀκρίβεια δὲν πρέπει νὰ δημιουργεῖ κατάσταση παρατεταμένη καὶ μονίμως ἰσχύουσα (*jus singulare*) ἀξιοποιοῦσα πρὸς τοῦτο καὶ τὸ ἔγγραφο τοῦ Κωνσταντίου, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως (1 Φεβρουαρίου 1838), ποὺ ἀφορᾷ τὴν κατ' *οἰκονομίαν* παραχώρηση ἄδειας τέλεσης γάμου μεταξὺ συγγενῶν

⁸³ Ἀμίλκας Ἀλιβιζᾶτος, σσ. 52-53. Ἀντίθετα, Ὑπόμνημα, σ.23.

⁸⁴ ΦΟΥΓΙΑΣ, *Οἰκονομία*, σσ.64-65.

⁸⁵ Ὅπ.π., σ.68.

ἔκτου βαθμοῦ ἐξ αἵματος⁸⁶. Οἱ ὁπαδοὶ τῆς φιλελεύθερης τοποθέτησης ὑποστηρίζουν ἀπὸ τὴν πλευρὰ τους ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παραγνωρισθεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι καὶ ὁ Θεόδωρος Στουδίτης κάνει λόγο περὶ *οἰκονομιῶν*, οἱ ὁποῖες «τὸ διηνεκὲς ἔχουσι» (*Ἐπιστολὴ 49, Ναυκρατίῳ τέκνω, PG, 99, 1085D*).

Ὁ μόνιμος χαρακτήρας τῆς *οἰκονομίας*, ὥστόσο, δὲν συνεπάγεται καὶ αὐτόματη ἢ ἄκριτη ἐφαρμογὴ πρὸς ὅλες τὶς περιπτώσεις. Μὲ ἀφορμὴ π.χ. τὸ κῦρος τῶν Ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν, ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν γνωμοδότησε τὸ 1939 ὅτι: «ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τῆς ὑποχρέωσης τῆς ἀναχειροτονήσεως δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς κανὼν ἢ *ipso jure* οἰασδήποτε ἐκκλησίας τῶν ἑτεροδόξων». Καὶ ἡ «οἰκονομία δὲν δύναται κατ' ἀρχὴν νὰ παραχωρηθῆ ἐκ προτέρου εἰς ἅπαντα τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας»⁸⁷.

Ἀντικείμενο τῆς «οἰκονομίας» γιὰ τὴ συντηρητικὴ μερίδα εἶναι πράγματα κατ' οὐσίαν ἀδιάφορα, μικρῆς σημασίας ἢ αὐτὰ τῶν ὁποίων ἡ πραγματοποίησις δὲν μπορεῖ νὰ προκαλέσει ζημιὰ ἢ ὑποχρέωσις μελλοντικῆς προσαρμογῆς καὶ ἐφαρμογῆς. Ἔχει τὸν χαρακτήρα μιᾶς τακτικῆς κίνησις πού δὲν δημιουργεῖ τετελεσμένα. Κατὰ συνέπεια, ὀρθῶς ὁ 95^{ος} κανόνας τῆς ἐν Τρούλλῳ ΣΤ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου προβλέπει ὅτι: «τινὲς τῶν αἰρετικῶν βαπτίζονται· ἄλλοι τῷ ἀγίῳ μύρῳ χρίονται μόνῳ· ἕτεροι δὲ πᾶσαν αἵρεσιν, καὶ τὴν αὐτῶν ἀναθεματίζοντες, εἰς κοινωνίαν προσδέχονται»⁸⁸. Ὡστόσο, τὸ ἴδιο τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως ὄρισε στὰ νεότερα χρόνια ὅτι βαπτίζονται καὶ χρίονται μὲ μύρο καὶ οἱ Ἀρμένιοι καὶ οἱ Ἰακωβίτες καὶ οἱ Νεστοριανοί, ὀδηγώντας σὲ πιὸ αὐστηρὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα ὀνομάσθηκαν ὡς ἡ «ἐπὶ τὸ αὐστηρότερον οἰκονομία»⁸⁹.

Περιορισμένη διάρκεια, ἔκτακτες περιστάσεις, συγκεκριμένα προβλήματα πού δὲν δημιουργοῦν παραφθορὰ στὸ δόγμα, ἀντιμετώπιση *ad hoc* καταστάσεων, καμία σύγχυσις μὲ τὴ Θεία Οἰκονομία, εἶναι οἱ ὄψεις τῆς ἀρχῆς τῆς *οἰκονομίας* γιὰ τοὺς ὑποστηρικτὲς τῆς συντηρητικῆς μερίδας. Κινήσεις τακτικῆς, γιὰ νὰ ἀποφευχθοῦν τὰ χειρότερα θεωρεῖται ὅτι ἔκανε ἡ Γ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος τῆς Ἐφέσου. Ἔτσι, κατὰ τὸ γνωστὸ ὑπόμνημα τῶν καθηγητῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν : «ἡ Γ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος τῆς Ἐφέσου ἢ κατακρίνασα τὰς κενοφωνίας τοῦ Νεστορίου ἀπέφυγε νὰ ἀναθεματίσῃ καὶ τὸν Μοιουεστίας Θεόδωρον, ἐπειδὴ πολὺ κατὰ τὴν ἐῶαν ὄνομα καὶ φήμην εἶχεν οὗτος, καὶ ἐθαυμάζοντο λίαν αἱ συντάξεις αὐτοῦ καὶ ἐπειδὴ ἐθεωρεῖτο ἀνὴρ ἐπίσημος καὶ ἐτελεύτησεν ἐν κοινωνίᾳ τῶν

⁸⁶ Ὑπόμνημα, σ. 27.

⁸⁷ Ὅπ.π., σ. 28.

⁸⁸ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Β', σ. 532.

⁸⁹ Ὑπόμνημα, σ. 31.

Ἐκκλησιῶν [...] Ἡ ἁγία Σύνοδος κατακρίνασα τοὺς οὕτω (κατὰ τὴν δυσσέβειαν τοῦ Νεστορίου) φρονοῦντας, οἰκονομικῶς οὐκ ἐμνημόνευσε τοῦ ἀνδρός, οὐδὲ αὐτὸν ὑπέθηκεν ὄνομαστὶ τῷ ἀναθεματισμῷ δι' οἰκονομίαν, ἵνα μὴ τινὰς τῆ ὑπολήψει τοῦ ἀνδρός προσεσχηκότες ἀποβάλωσιν ἑαυτοὺς τῶν ἐκκλησιῶν»⁹⁰.

Ἐρχόμαστε τώρα στὶς ἀπόψεις νεότερων θεολόγων σχετικὰ μὲ τὸ θέμα τῆς οἰκονομίας. Εἰδικότερα: Ὁ Κωνσταντῖνος Δυοβουνιώτης συνδυάζει τὴν ὀρθὴ λύση τοῦ ζητήματος τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας μὲ τὸ ἂν δέχεται ἢ μπορεῖ νὰ δεχθεῖ ἡ Ἀνατολικὴ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τὴν καλλιεργούμενη ἀπὸ τὴ Δυτικὴ Ἐκκλησία ἄποψη γιὰ τὸν ἀνεξάλειπτο χαρακτήρα τῶν μὴ ἐπαναλαμβανόμενων μυστηρίων καὶ τὴ διάκριση αὐτοῦ ἀπὸ τὴ Θεία Χάρι⁹¹. Ὁ ἴδιος καθηγητὴς θὰ τονίσει στὸν Πρυτανικὸ τοῦ Λόγου τὸ 1932 ὅτι ἡ οἰκονομία ἀντίκειται στὴν ἀκρίβεια, δηλαδή στὴν αὐστηρὴ τήρηση τῶν κανόνων, εἶναι ἢ μὴ ἀκριβὴς καὶ αὐστηρὴ τήρηση τῶν κανόνων, ἢ ἀπὸ τῶν κανόνων παρέκκλιση. Θεωρεῖ, ἐπίσης, ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἔκανε χρῆση τῆς ἀρχῆς αὐτῆς, εἴτε παροδικὰ εἴτε στὸ διηνεκές, γιὰ κάποια εὐλογη αἰτία, ἀκριβῶς δηλαδή ὅπως λειτουργοῦσε ἡ *causa justa* τῶν Ρωμαίων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους παρέλαβε καὶ τὴν ἔννοια τῆς εὐλογη αἰτίας⁹².

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία μπορεῖ νὰ κάνει “ἔγκυρο” αὐτὸ ποὺ εἶναι “ἄκυρο” καὶ μερικὲς φορές τὸ ἀντίθετο, ὅταν λειτουργεῖ ἐπὶ τὸ ἀύστηρότερον. Ἔτσι κάποιοι ἰσχυρίζονταν ὅτι ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία δὲν ἀναγνώριζε τοὺς ἐπιστρέφοντες ἀπὸ ἄλλες Ὁμολογίες οἱ ὁποῖες εἶχαν ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὴν Ἀποστολικὴ διαδοχὴ, ἐνῶ ἡ Ἐκκλησία, ὡς ταμεῖο Χάριτος, μπορεῖ νὰ τοὺς ἀναγνώρισει κατ’ οἰκονομίαν⁹³. Ἡ σύνδεση τῆς οἰκονομίας μὲ τὰ μυστήρια ὑπάρχει καὶ στὴν ἐπιχειρηματολογία τοῦ Χρ. Ἀνδρούτσου, κατὰ τὸν ὁποῖον μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι εἴτε τὰ μυστήρια ἀναζωογονοῦνται μετὰ τὴν ἐπιστροφή στὴν ἀληθινὴ Ἐκκλησία εἴτε ἡ Ἐκκλησία παρίσταται ὡς κυρίαρχος τῶν μυστηρίων, ἀφοῦ μπορεῖ νὰ μεταβάλλει αὐτὰ κατὰ τὶς περιστάσεις ἀπὸ ἄκυρα σὲ ἔγκυρα⁹⁴. Στὴν ἴδια γραμμὴ ἐντάσσει ἑαυτὸν καὶ ὁ Δημ. Μπαλάνος, ὁ ὁποῖος ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ Ἐκκλησία ὡς «ταμιουῆχος» τῆς Χάριτος μπορεῖ νὰ κάνει αὐτὸ ποὺ ἐπιβάλλουν οἱ περιστάσεις, καθόσον ἡ οἰκονομία ὡς ἀρχὴ δὲν ὑπόκειται σὲ κανόνες καὶ περιορισμούς⁹⁵.

⁹⁰ Ὁπ.π., σ.32.

⁹¹ ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ, *Οἰκονομία*, σσ.260-261.

⁹² ΦΟΥΓΙΑΣ, *Οἰκονομία*, σσ.75-76.

⁹³ THOMSON, *Economy*, σσ. 375-376.

⁹⁴ ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΣ, *Δογματικὴ*, σ. 307.

⁹⁵ THOMSON, *Economy*, σ. 380.

Για τὸν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Μελέτιο, ἡ *οἰκονομία* ὀρίζεται καὶ προσδιορίζεται ἐπακριβῶς ὡς ἀπόκλιση ἀπὸ τὸν αὐστηρὸ κανόνα σὲ μερικές περιπτώσεις. Ἡ ἀπόκλιση αὐτὴ γίνεται χάριν μεγαλύτερης ὠφέλειας τῆς Ἐκκλησίας, ἀφοῦ ὅμως τηροῦνται καὶ διαφυλάσσονται οἱ θεμελιώδεις ἀρχές τῆς πίστεως. Ὁ ἴδιος, ὅσον ἀφορᾷ τὸ ζήτημα ποῦ συνδέεται μὲ τὸ κύρος τῶν μυστηρίων καὶ τὴν ἀρχὴ τῆς *οἰκονομίας*, τονίζει ὅτι ἡ *οἰκονομία* μπορεῖ νὰ κάνει αὐτὸ ποῦ εἶναι ἔγκυρο ἄκυρο, σὲ καμία ὅμως περίπτωση δὲν μπορεῖ αὐτὸ ποῦ εἶναι ἄκυρο νὰ τὸ μεταβάλλει σὲ ἔγκυρο. Ἐδῶ ὑπάρχει σαφὴς διαφοροποίηση ἀπὸ τὴ γραμμὴ τῶν Δυοβουνιώτη, Ἀνδρούτσου καὶ Μπαλάνου⁹⁶.

Τὴ μετριοπαθὴ ἄποψη γιὰ τὴν *ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία* σχετικὰ μὲ τὰ κωλύματα τοῦ γάμου καὶ τὸν ἴδιο τὸν γάμο μὲ τοὺς σχισματικοὺς διατυπώνει καὶ ὁ J. Zhishman (1913), ὁ ὁποῖος καταθέτει τὰ ἐξῆς: «Ἡ Ἐκκλησία ἀποδεχομένη κατ' οἰκονομίαν ὡς ἔγκυρους τοὺς γάμους τῶν Ὁρθοδόξων Χριστιανῶν μετὰ σχισματικῶν ἐθεώρει τοῦτο καὶ κατὰ τοσοῦτον ἀναγκαιότερον, καθ' ὅσον ὄφειλεν αὐτὴ νὰ συντελεῖ μᾶλλον εἰς τὴν ἔνωσιν πάντων τῶν ἐαυτῆς μελῶν καὶ οὐχὶ νὰ παρεμβάλλῃ αὐτοῖς προσκόμματα. Ἡ ἐπιείκεια δὲ αὐτῆς καὶ οἰκονομία ἐχώρει ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε σχισματικούς τινας, ἔνεκα ἤττον σπουδαίων δογματικῶν διαφορῶν ἀπ' ἀρχῆς ἀποσχισθέντας, οἷον Μελετιανούς, Νεστοριανούς, Εὐτυχιανιστάς καὶ τοὺς τούτοις ὁμοίους, ἐδέχετο μάλιστα εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς, ἄνευ κρίσεως διὰ τοῦ ἁγίου Μύρου, ἀρκουμένη τῇ ἀπλῇ ἐπιδόσει λιβέλλων [...]

Ἡ Δομ. Γεωργιάδης ἀσχολήθηκε ἰδιαίτερα μὲ τὸ βάπτισμα τῶν αἰρετικῶν καὶ μέσῳ αὐτῆς τῆς ἐνασχόλησής του ἔθεσε νέους περιορισμοὺς στὴ χρῆση τῆς *οἰκονομίας*. Κατ' αὐτόν, ἡ Ἐκκλησία μπορεῖ νὰ κάνει αὐτὸ τὸ μυστήριον ποῦ εἶναι ἄκυρο ἔγκυρο, μέσα ἀπὸ τὴ μυστηριακὴ ἀναγέννησή του, ὄχι ὅμως καὶ αὐτὸ ποῦ εἶναι ἔγκυρο νὰ τὸ μεταβάλλει σὲ ἄκυρο⁹⁸. Ὁ Παν. Μπρατσιώτης, ἀναφερόμενος στὸ ζήτημα τοῦ κύρους τῶν Ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν (1939), θὰ ἀποκλείσει κάθε περίπτωση ἐφαρμογῆς τῆς ἀρχῆς τῆς *οἰκονομίας*, καθὼς ἡ πτώση καὶ ἡ ἐξοδος ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, ὅποτε καὶ ἂν συμβαίνει, εἴτε μὲ αἵρεση εἴτε μὲ σχίσμα, ἀποκλείει τὸ ἄτομον ἀπὸ τὴ Χάρη καὶ τὸ Πνεῦμα. Σὲ ἀντίθεση μὲ αὐτόν, ὁ Ἄμ.

⁹⁶ Ὁπ.π., σ. 384.

⁹⁷ ΦΟΥΓΙΑΣ, *Οἰκονομία*, σ. 80.

⁹⁸ THOMSON, *Economy*, σ. 378. Γιὰ τὸ βάπτισμα τῶν αἰρετικῶν ὁ Δ. Γεωργιάδης γράφει τὰ ἐξῆς: «Ἡ ἔλλειψις σαφοῦς καθολικῆς παραδόσεως, ἡ σιωπὴ τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἡ ἀντίφασις πολλὰκις τῶν κανόνων διαφόρων συνόδων, ἡ κυμαινομένη πρᾶξις διαφόρων ἐποχῶν, ἡ δυσχέρεια τοῦ σχηματισμοῦ γενικῆς θεωρίας ἐπὶ τῇ βάσει ὀρισμένης κανονικῆς ἀρχῆς, αἱ περὶ Οἰκονομίας πεποιθήσεις πατέρων τινῶν καὶ θεολόγων, ἐπὶ πᾶσιν ἡ *ratio theologica* καὶ ἡ δογματικὴ προκατάληψις ἐν τῇ ἐρευνῇ τοῦ ζητήματος κατέστησαν τοῦτο λίαν δυσεπίλυτον». Βλ., ἐπίσης, ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Βάπτισμα αἰρετικῶν, Νέα Σιών*, τομ.ΙΘ [1924] σσ. 73-83, 97-112, 165-181, 253-256 καὶ ΦΟΥΓΙΑΣ, *Οἰκονομία*, σ. 102.

Άλβιζάτος επιχειρηματολόγησε για την *a priori* και *per se* έγκυρότητα των χειροτονιών των Ρωμαιοκαθολικών και διαφόρων Ανατολικών Έκκλησιών (1939). Κατά συνέπεια, η χρήση της αρχής της *οικονομίας* στο ζήτημα των μυστηρίων δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να αφορά στην έγκυρότητα αλλά στην άρση της απαγόρευσης αυτών υπό της εκκλησιαστικής αρχής. Αποκαλεί, τέλος, τις θεωρίες του Δυοβουνιώτη “μαγικές”, καθώς η Χάρις ούτε δημιουργείται ούτε δίνεται ή χορηγείται από την Έκκλησία, αλλά μόνο από τον ίδιο τον Θεό⁹⁹.

Ο Ίερώνυμος Κοτσώνης εξετάζει το ζήτημα από την άποψη της εφαρμογής της αρχής της *ακριβείας* ή της *οικονομίας* όσον αφορά στην αναγνώριση του κύρους της ιερωσύνης των Άγγλικανών καταρχάς, και ακολούθως όσον αφορά στην όμοια εφαρμογή των εν λόγω δύο αρχών στο κύρος της ιερωσύνης των Άγγλικανών που προσέρχονται στην Όρθόδοξη Έκκλησία. Στην πρώτη περίπτωση (της *ακριβείας*) αποφαίνεται αρνητικά, ενώ στη δεύτερη (της *οικονομίας*) θετικά, εφόσον τα αρμόδια όργανα κάθε Έκκλησίας που τους υποδέχεται, κρίνουν ότι συντρέχουν λόγοι για την εφαρμογή της *οικονομίας*. Σε κάθε περίπτωση, η *εκκλησιαστική οικονομία* προσδιορίζεται από αυτόν ως φροντίδα για την ψυχή του άμαρτωλου, ως πνευματική προκοπή του σώματος της Έκκλησίας, ως αποτρεπτικό μέσο για τον πειρασμό αυτών που είναι ασθενείς στην πίστη, ή ως μέσο αρμονίας και ειρήνης μεταξύ των Χριστιανών, γενικά δέ ως μέσο που ωφελεί την Έκκλησία και ευαρεστεί τον Θεό. Η αρχή αυτή πρέπει να εφαρμόζεται σε περιπτώσεις εξαιρετικής ανάγκης, όταν π.χ. η απόκλιση από την *ακρίβεια* δεν μπορεί ν’ αποφευχθεί, όταν η Έκκλησία με την έμμογή της στην *ακρίβεια* μπορεί να προκαλέσει μεγάλη ή πολύ μεγάλη ζημιά στο χριστεπώνυμο πλήρωμα και σε ποιμαντικές περιπτώσεις, όταν ο παραβάτης πρέπει να έχει την ευκαιρία της Μετανοίας¹⁰⁰.

⁹⁹ Όπ.π., σ. 382.

¹⁰⁰ ARISTARCHOS, *Economy*, σ. 122.

2. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία στὰ Πρακτικά τῆς «Διορθοδόξου Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς»

Ὅσον ἀφορᾷ στὴν εἰσήγηση τῆς «Διορθοδόξου Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς» γιὰ τὴν οἰκονομία (Σαμπεζῦ, 1971), παρατηροῦμε ὅτι αὐτὴ διαιεῖται σὲ τρία κεφάλαια: α) Ἐννοια τῶν ὄρων *ἀκρίβεια* καὶ οἰκονομία στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, β) Ἡ οἰκονομία στὰ μυστήρια ποὺ τελοῦνται γι' αὐτοὺς ποὺ εἶναι ἐντὸς καὶ ἐκτὸς Ἐκκλησίας. Καί γ) Ἡ οἰκονομία ὅσον ἀφορᾷ στὴν ἀποδοχὴ ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τῶν αἰρετικῶν καὶ σχισματικῶν. Εἰδικότερα: «ὁ μὲν ὄρος *ἀκρίβεια* ἐκφράζει τὴν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας πιστὴν τήρησιν τῶν κανονικῶν διατάξεων πρὸς πάντα πιστόν. Ὁ δὲ ὄρος οἰκονομία ἐκφράζει τὴν πλήρη ἀγάπης στάσιν τῆς Ἐκκλησίας ἔναντι τῶν μελῶν αὐτῆς, ἅτινα παραβαίνουν τὰς κανονικὰς διατάξεις αὐτῆς καὶ ἔναντι τῶν ἐκτὸς αὐτῆς χριστιανῶν, τῶν ἐπιθυμούντων ὅπως προσέλθωσιν εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς»¹⁰¹.

Τὸ βασικὸ κείμενο περὶ οἰκονομίας τελικὰ δὲν ἐπικυρώθηκε ἀπὸ τὶς τοπικὲς Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες. Ἡ πρώτη Προπαρασκευαστικὴ Πανορθόδοξη Σύνοδος (1976) ἀποφάσισε νὰ στείλει τὶς προτάσεις στὶς τοπικὲς Ἐκκλησίες γιὰ περαιτέρω ἐμβριθεῖ ἀνάλυση αὐτῶν. Ὅμως, οὔτε ἡ Δεύτερη Σύνοδος (1982) οὔτε ἡ Τρίτη (1986) ἀσχολήθηκαν ἄμεσα μὲ τὸ θέμα τῆς οἰκονομίας¹⁰².

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὸ θέμα τῆς οἰκονομίας χρησιμοποιήθηκε πολλὰς φορὲς ὡς βασικὸ ἐπιχείρημα γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς κοινωνίας μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, τῆς Ὁρθόδοξης καὶ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς¹⁰³. Ἡ σχετικὴ ἐπιχειρηματολογία ἐδράζεται στὸ κῦρος τῶν μυστηρίων καὶ ἰδιαίτερα τοῦ μυστηρίου τοῦ Βαπτίσματος. Σημειώνεται, ὅτι παλαιότερα ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία δεχόταν στὴν πράξη τὸ Βάπτισμα καὶ τὴν ἱερωσύνη τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν, ἀργότερα ὅμως ἀξίωσε τὸν ἀναβαπτισμό καὶ τὴν ἀναχειροτονία αὐτῶν ποὺ προσχωροῦσαν στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία. Ἀνάλογους δισταγμοὺς ἐπέδειξε καὶ ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Σύνοδος (περὶ τὸ 1716) ὑπὸ τοὺς πατριάρχες Κυπριανὸ Α΄ καὶ Ἱερεμία Γ΄, ὅσον ἀφορᾷ στοὺς Λουθηρανούς καὶ στοὺς Καλβινιστές¹⁰⁴. Σὲ κάθε περίπτωση τὸ πρόβλημα

¹⁰¹ Βλ. καὶ «ΠΡΑΚΤΙΚΑ, τῆς Διορθοδόξου Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς», Σαμπεζῦ, 16-28.7.1971, *Ἐπίσκεψις*, τεῦχος 41/ 2.11.1971,

¹⁰² DUCHATELEZ, *L' économie*, σ.568.

¹⁰³ Ὁπ.π., σ. 576.

¹⁰⁴ Ὑπόμνημα, 47έξ.

στην ιστορική του εξέλιξη είναι πολύπλοκο. Έτσι, από τη μία πλευρά το Βάπτισμα τῶν αἰρετικῶν χαρακτηρίζεται ὡς “ἀνόσιο”, “ἄνομο” καὶ “βδελυρό”, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη κυριαρχεῖ τὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ περιστάσεις καὶ οἱ ἀδυναμίες τοῦ ἀνθρώπου, καθὼς καὶ ἡ ἐξασφάλιση τοῦ κοινοῦ καλοῦ τῶν πιστῶν, ἀπαιτοῦν ἀποφάσεις ὑψηλοτάτου ἐπιπέδου, μὲ στόχο τὴν ὑπέρβαση τῆς αὐστηρῆς καὶ τυπικῆς ἐφαρμογῆς τοῦ Δικαίου καὶ τὸ ἄνοιγμα στὴν ἐν Χριστῷ ἀγάπη.

Εἶναι χαρακτηριστικὲς οἱ πρώιμες παρατηρήσεις τοῦ σημερινοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Βαρθολομαίου, ὁ ὁποῖος ἰσχυρίστηκε τὴν ἐποχὴ ποὺ προσκλήθηκε ἀπὸ τὴ Γραμματεία τῆς Διορθοδόξου Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς (1986) ὅτι τὸ θέμα τῆς *οἰκονομίας* ἴσως θὰ ἦταν καλύτερα νὰ μὴ συμπεριληφθεῖ στὸν κατάλογο τῶν θεμάτων συζήτησης, καθὼς ἡ *οἰκονομία* περισσότερο βιώνεται παρά ὀρίζεται ἢ προσδιορίζεται καὶ, ἐπομένως, δὲν μπορεῖ νὰ ἀποτελεῖ βασικὸ ἐπιχείρημα τῆς κοινωνίας μεταξύ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ ἄλλων Ἐκκλησιῶν, ἐφόσον μάλιστα εἶναι καὶ ζήτημα καθαρὰ ἐκκλησιολογικό¹⁰⁵.

¹⁰⁵ ARISTARCHOS, *Economy*, σ.124.

3. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία ὡς ἀρχὴ ἐλευθερίας καὶ ἀγάπης

Γιὰ τὸν μακαριστὸ σήμερα Μητροπολίτη Ἐφέσου καὶ καθηγητὴ τῆς Δογματικῆς Χρυσόστομο Κωνσταντινίδη, ἡ οἰκονομία, τόσο ἀπὸ θεολογικοδογματικὴ ὅσο καὶ ἀπὸ ιστορικοκανονικὴ ἄποψη, ἀναφέρεται στὴ φιλανθρωπία καὶ στὴ συγκατάβαση τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο¹⁰⁶. Σὲ ἀνάλογο ἐπίπεδο ὁ καθηγητὴς Ι. Πέτρου ἐννοεῖ μία χαρισματικὴ, δυναμικὴ καὶ δημιουργικὴ ἀρχὴ τῆς οἰκονομίας, προσθέτοντας μάλιστα ὅτι ἡ «στενότερη» ἐρμηνεία αὐτῆς εἶναι ἓνα μεταγενέστερο φαινόμενο ποῦ ἔχει ἀποκτήσει περισσότερο νομικὸ χαρακτῆρα. Αὐτὴ ἡ μεταγενέστερη νομικὴ κατηγορία σκέψης ἐπικράτησε, καθὼς, προοδευτικὰ θα λέγαμε, ἐπικράτησε ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας ἢ θεσμικὴ διάσταση σὲ βάρος τῆς χαρισματικῆς. Αὐτὸ τὸ νομικὸ πνεῦμα, κατὰ τὸν καθηγητὴ Γ. Μαντζαρίδη, ταλαιπωρεῖ στὴν πράξη τὴν Ἐκκλησία καὶ νεκρώνει τὴ χαρισματικὴ ζωὴ της¹⁰⁷.

Σύμφωνα ἐπίσης μὲ τὸν καθηγητὴ τῆς Δογματικῆς στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Χαϊδελβέργης Edmund Schlink, ἡ ἀρχὴ τῆς οἰκονομίας ἀποτελέσει γιὰ τὴν Ὁρθόδοξη Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ἓνα προστατευτικὸ “μέσο” κατὰ τοῦ φαινομένου ποῦ ἐμφανίστηκε ἔντονο στὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, καὶ τὸ ὅποιο ἔχει νὰ κάνει μὲ τὴν “ὑπερδογματοποίηση”, ὡς ἀποτέλεσμα τῶν λεπτομερῶν καὶ αὐστηρῶν δογματικῶν ὀρισμῶν, οἱ ὅποιοι τελικὰ “βαραίνουν” καὶ “καταπονοῦν” τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας¹⁰⁸.

Ἡ ἀρχὴ τῆς οἰκονομίας γιὰ μικρότερη ἢ μεγαλύτερη μερίδα θεολόγων τελεῖ σὲ πλήρη ἀντίθεση μὲ τὶς ἀπόψεις τῶν μακαριστῶν καθηγητῶν Μπρατσιώτη, Τρεμπέλα κ.ἄ., ὥστε ἡ οἰκονομία δὲν πρέπει νὰ ἐρμηνεύεται ὡς ὅρος τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου, ἀλλὰ ὡς μία ποιμαντικὴ - σωτηριολογικὴ ἀρχὴ ἐκκλησιαστικῆς συμπεριφορᾶς, στὴν ὁποία ἀνήκει καὶ ἡ ἀκρίβεια. Βρισκόμαστε ἐνώπιον μιᾶς πλήρους ὑποταγῆς τῆς ὀριοθέτησης τῆς Ἐκκλησίας διὰ τῶν ἱερῶν κανόνων στὴν οἰκονομία ὡς φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ. Ἡ οἰκονομία θεωρεῖται, δηλαδή, ὑπὸ τὴν εὐρεία ἐννοια ὡς ἀποδοχὴ τῆς ἐλαστικότητας τοῦ δόγματος ἢ, μὲ ἄλλα λόγια, τῆς εὐκαμπτης ἐφαρμογῆς του χωρὶς ὅμως μετακίνηση τῶν ὀρίων του¹⁰⁹. Γίνεται εὐκόλα ἀντιληπτὸ, ὅτι μὲ

¹⁰⁶ Ἡ ἀναφορὰ στὴν ἐργασία τοῦ Χρυσοστόμου Κωνσταντινίδη, «Ἡ ἀναγνώριση τῶν μυστηρίων τῶν ἑτεροδόξων στὶς διαχρονικὲς σχέσεις Ὁρθοδοξίας καὶ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ (1995), στὸ: ΤΣΟΜΠΑΝΙΔΗΣ, Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, σσ. 229-230.

¹⁰⁷ Οἱ ἀναφορὲς στὰ ἔργα τῶν: Ι. Πέτρου, Ἐνότητα καὶ διάσπαση τῆς κοινωνίας τῶν πιστῶν κατὰ τὸν Μ. Βασίλειο (1983) καὶ τοῦ Γ. Μαντζαρίδη, «Ἀκρίβεια καὶ Οἰκονομία», στὸ: Εἰσαγωγή στὴν Ἠθικὴ. Ἡ Ἠθικὴ στὴν κρίση τοῦ παρόντος καὶ τὴν πρόκληση τοῦ μέλλοντος (1988), Στυλιανὸς Τσομπανίδης, ὅπ.π., σσ.231-232.

¹⁰⁸ ΤΣΟΜΠΑΝΙΔΗΣ, Ἀνιχνεύοντας, σ. 513.

¹⁰⁹ ΤΣΟΜΠΑΝΙΔΗΣ, Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, σσ. 234-237.

βάση μία τέτοια θεώρηση, ή διατύπωση «χωρίς μετακίνηση τῶν ὁρίων τοῦ δόγματος» καταλήγει σὲ μία de facto ἀντίστροφη κατάσταση.

Σὲ ἀντίθεση μὲ αὐτὴν τὴν ὑπερβολικὴ τοποθέτηση ὑπὲρ τῆς *οἰκονομίας*, μπορεῖ νὰ ἐπιχειρήσει κανεὶς μία περισσότερο νηφάλια ἀντιμετώπιση τοῦ ζητήματος, ἢ ὁποία ἔχει νὰ κάνει μὲ τὴ διαφορετικὴ χρῆση τῆς ἀνάλογα, βεβαίως μὲ τὸ θέμα ποῦ καλεῖται νὰ ἀντιμετωπίσει. Πολλοὶ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ κανονολόγοι π.χ. θὰ ἦταν, ἴσως, πρόθυμοι νὰ ἐφαρμόσουν τὴν *οἰκονομία*, ἂν κάποιος αἰρετικὸς ἢ σχισματικὸς θὰ ἠθέλε νὰ ἀρνηθεῖ τὴν πλάνη του καὶ νὰ ἐπιστρέψει στὴν Ἐκκλησία. Ἀντίθετα, θὰ ἦταν πολὺ πιὸ φειδωλοὶ ἂν ἡ χρῆση τῆς *οἰκονομίας* ἐπέτρεπε τὴ συμμετοχὴ ὄλων συλλήβδην αὐτῶν τῶν αἰρετικῶν ἢ σχισματικῶν στὴ λατρευτικὴ πράξη καὶ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας¹¹⁰.

Διατυπώνεται καὶ ἡ ἄποψη ὅτι τὰ ὅρια τῆς Ἐκκλησίας δὲν μποροῦν νὰ περιχαρακωθοῦν οὔτε νὰ σταθεροποιηθοῦν κατὰ τρόπο ἄτεγκτα ἀμετακίνητο. Εἰδικότερα μάλιστα τὰ ὅρια ἀπέναντι στοὺς αἰρετικοὺς καὶ τοὺς σχισματικοὺς εἶναι “σχηματικὰ καὶ προσωρινά”. «Ἡ Ἐκκλησία νοεῖται σὲ ὅλη τὴν κτίση. Ἡ στρατευομένη Ἐκκλησία στὴν ἱστορία εἶναι τὸ δυναμικὸ ζωντανὸ καὶ ἐνεργὸ μέρος, ἐνῶ τὸ ὑπόλοιπο ἢ εἶναι δυνάμει Ἐκκλησία ἢ εἶναι πάλι κατὰ ἓνα μέρος πωρωμένο [...] Τὰ ὅρια τῆς Ἐκκλησίας ὡστόσο, τοῦ ἐνεργοῦ αὐτοῦ μέρους, πότε διευρύνονται καὶ πότε συστέλλονται. Καὶ αὐτὸ εἶναι πολὺ φυσικὸ νὰ συμβαίνει, γιατί ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ τὴ φύση τῆς δὲν περιχαρακώνεται σὲ ἀμετακίνητα ἱστορικά, τυπικὰ καὶ νομικὰ πλαίσια. Ἄλλωστε, καὶ μόνη ἡ ἀρχὴ τοῦ *κατ’ οἰκονομίαν*, ποῦ καθιερώθηκε κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας σὲ ἀντιπαραβολὴ πρὸς τὴν ἀμετακίνητη “τάξη” τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας δείχνει πὼς ἡ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ συνδέεται μὲ τὴ φυσικὴ καὶ τὴν ἱστορικὴ διάσταση, εἰσάγει καὶ ἄλλη προοπτικὴ»¹¹¹. Μία τέτοια τοποθέτηση ἐνῶ ἔχει πολλὰ θετικὰ σημεῖα, δείχνει ὅτι ξεχνᾷ τὸν ἱστορικὸ ρόλο τῆς στρατευομένης καὶ πορευομένης Ἐκκλησίας. Κατὰ ἓναν τρόπο δηλαδὴ εἰσάγει ἀπόλυτα τὴν ἐσχατολογικὴ διάσταση τῆς Ἐκκλησίας μέσα στὴν ἀνθρώπινη ἱστορία.

Ἡ ἀντίκρουση τῶν πιὸ πάνω θέσεων, οἱ ὁποῖες τίθενται ὑπερβολικὰ ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς τῆς *οἰκονομίας*, ἔρχεται εὐκόλα ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ *οἰκονομία* «δὲν εἶναι συνέπεια τοιαύτης διαθέσεως καταλύσεως τῆς τάξεως», γεγονὸς ποῦ «φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ προσκαίρου αὐτῆς (μικροτέρου ἢ μεγαλυτέρου χρονικοῦ διαστήματος ἀναλόγως τῶν περιστάσεων) καὶ ἐκ τῆς περισκέψεως κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῆς». «Κατὰ καιρὸν καὶ λόγον», λέγει ὁ Θεόδωρος Στουδίτης (*ΚΑ’ Ἐπιστολή, PG, 99, 981B*), ὀφείλει τὸ ἀρμόδιον ὄργανον νὰ ἐφαρμόζη αὐτήν,

¹¹⁰ Βλ. ΓΚΟΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, *Σχολιασμός*, σ.1

¹¹¹ ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ, *Κίνηση*, σσ. 322-323.

εἴτε προληπτικὴ εἴτε ἀναδρομικὴ εἶναι, «ἵνα μὴ ἀντὶ ὠφελείας προκύψῃ ζημία, ὡς ὁ σκανδαλισμὸς τῶν πιστῶν ἢ τὸ κακὸν προηγούμενον μεταβληθῆ εἰς κανόνα»¹¹².

¹¹² ΜΠΟΥΜΗΣ, *Δίκαιον*, σ. 678.

ΙΕΡΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

1. Τοπικές και Οικουμενικές Σύνοδοι. Μία κοινή πρακτική.

Ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ νωρίς, μέσῳ τῶν Τοπικῶν καὶ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων της, ἔδειξε τὸ πνεῦμα τῆς ἐπιείκειας καὶ τῆς συγκατάβασης. Ὁ 69^{ος} κανόνας τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων κάνοντας λόγο γιὰ τὴ νηστεία τῆς Τεσσαρακοστῆς τοῦ Πάσχα, δὲν διστάζει νὰ ἐξαιρέσει «τοὺς δι' ἀσθένειαν σωματικὴν» ἐμποδιζομένους¹¹³. Ἀκολουθῶς, ἡ Δ΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος μὲ τὸν 30^ο κανόνα της ἐπιτρέπει κατ' ἐπιείκειαν στοὺς «εὐλαβεστάτους» ἐπισκόπους τῆς Αἰγύπτου νὰ μὴν ὑπογράψουν τὰ ὑπ' αὐτῆς θεσπισθέντα δόγματα μέχρι τὴν ἐκλογή τοῦ νέου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας: «παρὰ γνώμην καὶ διατύπωσιν τοῦ ἀρχιεπισκόπου μηδὲν τοιοῦτο ποιεῖν»¹¹⁴.

Ἡ Πενθέκτη ἐν Τρούλλῳ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος στὸν 3^ο κανόνα της, σχετικὰ μὲ τὸν γάμο τῶν κληρικῶν, λέγει: «Πρὸς τοῦτο δὲ τῶν μὲν τῆς Ρωμαίων ἀγιωτάτης ἐκκλησίας, τὸν τῆς ἀκριβείας τηρηθῆναι κανόνα προτιθεμένων, τῶν δὲ ὑπὸ τῆς τοῦ θεοφυλάκτου ταύτης καὶ βασιλίδος πόλεως θρόνον, τὸν τῆς φιλανθρωπίας καὶ συμπαθείας, εἰς ἓν ἀμφοτέρα μίξαντες πατρικῶς ὁμοῦ καὶ θεοφιλῶς, ὡς μήτε τὸ πρᾶον ἐκλυτον, μήτε στύφον το αὐστηρὸν καταλείψοιμεν»· αὐτὰ τὰ «δι' οἰκονομίαν» ὀρισθέντα, ὅπως σχολιάζει ὁ Ζωναρᾶς¹¹⁵, καταδεικνύουν καὶ τὴ διαφορὰ μιᾶς Δύσης, ἡ ὁποία ἀπὸ τότε κρατεῖ στέρεα τὸν νόμο τῆς ἀκριβείας, καὶ μιᾶς Ἀνατολῆς, ἡ ὁποία διέπεται ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς φιλανθρωπίας καὶ τῆς συμπαθείας. Πρόκειται γιὰ ἓνα γενικὸ μέτρο, τὸ ὁποῖο μόνο ὡς δεῖγμα τῆς περιγραφῆς τῆς οἰκονομίας ἀπὸ μία Οἰκουμενικὴ Σύνοδο θὰ μπορούσε νὰ ληφθεῖ, καθὼς ἐπρόκειτο γιὰ τοὺς διγάμους ἢ τοὺς «χῆρα συναφθέντας ἢ τοὺς μετὰ τὴν χειροτονίαν παρανόμῳ γάμῳ προσομιλήσαντας κληρικούς»¹¹⁶.

Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομίας δὲν γίνεται μὲ σκοπὸ τὴν ἀθέτηση ἢ τὴν ἀνατροπὴ αὐτῶν ποὺ ἔχουν ἀποφασιστεῖ καὶ θεσπιστεῖ ἀπὸ τοὺς Ἀποστόλους, ἀλλὰ μὲ σκοπὸ

¹¹³ ΑΚΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ, *Κώδικας*, σ. 43.

¹¹⁴ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Β΄, σ.288.

¹¹⁵ Ὁπ.π., σ. 314.

¹¹⁶ ΚΟΤΣΩΝΗΣ, *Οἰκονομία*, σ.154.

τῆ σωτηρία τῶν ψυχῶν καὶ τὴν ἀποφυγὴ ὅποιασδήποτε μομφῆς κατὰ τοῦ κλήρου. Ἔτσι, καὶ στὸν 12^ο κανόνα τῆς ἴδιας Συνόδου διαβάζουμε, ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἀπόκλιση ἀπὸ τὸν γάμο τῶν ἐπισκόπων, ὅτι: «Πολλῆς οὖν σπουδῆς οὕσης, τοῦ πάντα πρὸς ὠφέλειαν τῶν ὑπὸ χεῖρα ποιμνίων διαπράττεσθαι, ἔδοξεν, ὥστε μηδαμῶς τὸ τοιοῦτον ἀπὸ τοῦ νῦν γίνεσθαι. Τοῦτο δέ φαιμεν οὐκ ἐπ’ ἀθετήσει ἢ ἀνατροπῇ τῶν ἀποστολικῶς νενομοθετημένων, ἀλλὰ τῆς σωτηρίας καὶ τῆς ἐπὶ τὸ κρεῖττον προκοπῆς τῶν λαῶν προμηθούμενοι, καὶ τοῦ μὴ δοῦναι μῶμόν τινα κατὰ τῆς Ἱερατικῆς καταστάσεως»¹¹⁷.

Τὴ συνέχεια τῆς χρήσης τῆς ἀρχῆς τῆς *οἰκονομίας* ἐπιβεβαιώνει μὲ τὸν καλύτερο τρόπο καὶ ὁ 29^{ος} κανόνας τῆς Πενθέκτης ἐν Τρούλλῳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, καθὼς «ὁ τῶν ἐν Καρθαγένῃ διαγορεύει κανὼν, ὥστε, ἅγια θυσιαστηρίου, εἰ μὴ ὑπὸ νηστικῶν ἀνθρώπων, μὴ ἐπιτελεῖσθαι, ἐξηρημένης μιᾶς ἐτησίας ἡμέρας, ἐν ἧ το Κυριακὸν δεῖπνον ἐπιτελεῖται, ἴσως τηρικαῦτα, διὰ τινος κατὰ τοὺς τόπους προφάσεις τῆ ἐκκλησία λυσιτελεῖς, τῶν θείων ἐκείνων Πατέρων τοιαύτη χρησαμένων οἰκονομία»¹¹⁸. Κατὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ ἱεροῦ κανόνα, οἱ σύνοδοι τότε νομοθέτησαν *οἰκονομικά*, ἐξαιτίας τοῦ βάρβαρου καὶ ἄγριου ἠθους τῶν ἱερέων, ἢ γιὰ τὴν μικροψυχία καὶ τὴν ἀποξένωση ἀπὸ τὰ γνήσια ἐκκλησιαστικὰ ἔθιμα.¹¹⁹

¹¹⁷ ΑΚΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ, *Κώδικας*, σ. 116.

¹¹⁸ Ὅπ.π., σ. 130.

¹¹⁹ ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ, *Οἰκονομία*, σ. 37.

2. Οί προσδιορισμοί τῆς οἰκονομίας καὶ τὸ συμφέρον τῆς Ἐκκλησίας

Ὁ κύριος σκοπὸς τῆς οἰκονομίας γιὰ τὴν Ἐκκλησία εἶναι θεραπευτικὸς καὶ σωτηριολογικός. Ὑπὸ τὴν ἔννοια αὐτὴ ὁ 102^{ος} κανὼνας τῆς ΣΤ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου τονίζει: «κατάλληλον τὴν θεραπείαν προσάγειν τῷ ἀρρωστήματι», καθόσον «οὐ γὰρ ἀπλή τῆς ἀμαρτίας ἢ νόσος». Σύμφωνα δηλαδή μετὰ τὸ πνεῦμα τοῦ κανόνα, σκοπὸς τῆς ποιμαντικῆς φροντίδας δὲν εἶναι ἄλλος, ἀπὸ τὸ νὰ ἔλθῃ πίσω τὸ «πλανηθὲν» πρόβατο, νὰ μὴ σπρωχθεῖ στὸν γκρεμὸ τῆς ἀπόγνωσης καὶ τῆς ἀπελπισίας, νὰ θεραπευτεῖ αὐτὸς ποὺ ἔχει πληγωθεῖ ἀπὸ τὴν ἀμαρτία καὶ νὰ οἰκονομηθεῖ «σοφῶς ὁ πρὸς τὴν ἄνω λαμπροφορίαν καλούμενος ἄνθρωπος»¹²⁰. Καὶ ὁ Ζωναρᾶς ἐρμηνεύει σχετικῶς: «ἀμφοτέρωθεν οὐκ ἐνδέχεται ἡμᾶς γινώσκειν, φασὶν οἱ τῆς συνόδου Πατέρες, καὶ τὰ τῆς ἀκρίβειας, καὶ τὰ τῆς συνηθείας, ἢ συμπαθείας. Γράφονται γὰρ καὶ ἀμφοτέρωθεν, ἡγοῦν, καὶ ὅσα ἢ ἀκρίβεια βούλεται, καὶ ὅσα τὸ συμπαθὲς ἀπαιτεῖ, εὐκαίρως καὶ σὺν διακρίσει γινόμενον»¹²¹. Ἡ ἀμαρτία εἶναι νόσος μετὰ πολλὰς μορφὰς καὶ διαστάσεις. Ὁ πνευματικός, λοιπὸν, ποὺ ἔχει τὴν ἐξουσία ὀφείλει νὰ χρησιμοποιεῖ ποιμαντικῶς καὶ μετὰ σκοπὸν τῆ σωτηρίας τῆς ψυχῆς τοῦ ἀμαρτωλοῦ τόσο τὴν ἀκρίβεια τῶν κανόνων ὅσο καὶ τὴν συγκατάβαση, τὴν ψυχικὴ ἐκείνη βοήθεια ποὺ σώζει ἀπὸ τὴν πτώση καὶ συγκρατεῖ ἀπὸ τὴν ὀριστικὴν καταστροφὴν.

Ἡ ἀποφυγὴ τοῦ σκανδαλισμοῦ καὶ ἡ περαιτέρω ψυχικὴ πρόοδος καὶ καλλιέργεια εἶναι, ἐπίσης, δύο σκοποὶ τῆς οἰκονομίας, ποὺ ὑποδηλώνονται καὶ στὸν προαναφερθέντα 12^ο κανόνα τῆς Πενθέκτης ἐν Τρούλλῳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου· καὶ πολὺ περισσότερο, ὅταν ἐννοήσουμε ὅτι τὸ κοινωφελὲς καὶ σωτήριο ἀφορᾷ σὲ ὁλόκληρα ἔθνη καὶ χῶρες, δηλαδή πρόκειται γιὰ τὴν ὠφέλεια «τῶν ὑπὸ χεῖρα ποιμνίων»¹²². Στὴ βάση αὐτῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας, μάλιστα, συνιστᾷ καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας Δημήτριος Χωματιανὸς νὰ πορεύεται «ἀνεκδοιάστως» ὁ ἀρχιερεὺς, ἐφόσον προσκληθεῖ στοὺς ναοὺς τῶν ἑτεροδόξων καὶ νὰ τοὺς μεταδίδει «κατακλαστόν», δηλαδή ἀντίδωρο, ὥστε προοδευτικὰ «μεθελκύσαι αὐτοὺς καθόλου πρὸς τὰ καθ' ἡμᾶς ἱερὰ ἔθνη καὶ δόγματα»¹²³.

Κάναμε λόγον καὶ σὲ προηγούμενον κεφάλαιον γιὰ τὸν 68^ο κανόνα τῆς ἐν Κερθραγένη Τοπικῆς Συνόδου, ὅσον ἀφορᾷ στὸ πῶς ὀρίζει νὰ γίνονται δεκτοὶ στὸν βαθμὸν τοὺς οἱ ἐπιστρέφοντες στοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας Δονατιστὲς κληρικοί. Αὐτὸ τὸ ἔπραξε ἡ

¹²⁰ ΑΚΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ, *Κώδικας*, σσ.180-181.

¹²¹ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Β΄, σ. 552.

¹²² Ὁπ.π., σ.330.

¹²³ ΚΟΤΣΩΝΗΣ, *Οἰκονομία*, σ.42

Σύνοδος, «ἐπειδὴ γινώσκει τὴν Ἀφρικὴν μεγάλην ἔχειν ἀνάγκην, ὥστε, διὰ τὴν τῆς ἐκκλησίας εἰρήνην καὶ χρησιμότητα, καὶ αὐτῶν τῶν Δονατιστῶν οἵτινες οἵποτε κληρικοί, διορθουμένης τῆς βουλῆς πρὸς τὴν καθολικὴν ἐνότητα»¹²⁴. Βασικὸς σκοπὸς δηλαδὴ εἶναι ἡ ἐπίτευξις τῆς εἰρήνης καὶ τῆς καθολικῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι, ἐπομένως, ἡ ἴδια ἡ Ἐκκλησία διὰ τῶν ἐπισκόπων τῆς καὶ τῶν Συνόδων τῆς ποὺ καθορίζει τελικὰ ποιοὶ εἶναι οἱ σκοποὶ γιὰ τὴν λήψην μέτρων *ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας*. Τοῦτο εἶναι τὸ πνεῦμα καὶ τοῦ 29^{ου} κανόνα τῆς Πενθέκτης ἐν Τρούλλῳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὅταν γράφει: «διὰ τινὰς κατὰ τόπους προφάσεις τῇ ἐκκλησίᾳ λυσιτελεῖς, τῶν θείων ἐκείνων Πατέρων τοιαύτη χρησαμένων Οἰκονομία»¹²⁵.

Μέχρι τώρα κάναμε ἐκτενῆ λόγο γιὰ τὸν ἐννοιολογικὸ προσδιορισμὸ καὶ τὴ σκοποθεσία τῆς ἀρχῆς τῆς *οἰκονομίας*. Ἐπίσης, ἀναφερθήκαμε πολλάκις στὸν ἐγγενῆ “ἀπροσδιόριστο” χαρακτήρα αὐτῆς, ποὺ προκάλεσε καὶ προκαλεῖ ἐνίοτε ἰκανὲς συγχύσεις καὶ διαμάχες. Ἐν τούτοις, θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι ὑφίστανται κάποιες προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς *οἰκονομίας*. Πέρα ἀπὸ τὴ βασικὴ προϋπόθεση τῆς διευθέτησης καὶ ρύθμισης ζητημάτων ποὺ ἄπτονται τῆς ἀποστολῆς τῆς Ἐκκλησίας, ὑπάρχει καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς *ἀκριβείας*, ἡ ὁποία πρέπει νὰ μὴν παραθεωρεῖται, προκειμένου ἡ ἀρχὴ τῆς *οἰκονομίας* νὰ εἶναι δυνατὴ καὶ ἀπρόσκοπτα ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐὰν χρησιμοποιήσουμε ὡς παράδειγμα τὸ θέμα τῆς νηστείας στὴν Ἐκκλησία, θὰ παρατηρήσουμε τὸ πλῆθος τῶν κανόνων ποὺ ὀριοθετοῦν τὴν κανονικὴ *ἀκρίβεια* στὸ ὅλο ζήτημα: ἀναφέρουμε ἐνδεικτικὰ τοὺς κανόνες: 69^ο τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, 29^ο τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὅπως καὶ τοὺς 52^ο, 55^ο καὶ 56^ο τῆς ἰδίας Συνόδου, ἀλλὰ καὶ τὸν 49^ο τῆς Συνόδου τῆς Λαοδικείας, τὸν 50^ο, 51^ο, 52^ο τῆς ἰδίας Συνόδου καθὼς ἐπίσης, τὸν 1^ο τοῦ Διονυσίου Ἀλεξανδρείας καὶ τὸν 15^ο τοῦ Πέτρου Ἀλεξανδρείας.

Ὡς παράδειγμα ἐφαρμογῆς τῆς *ἀκριβείας* τῆς νηστείας ἀναφέρουμε τὸν 29^ο κανόνα τῆς Πενθέκτης ἐν Τρούλλῳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ποὺ διορθώνει τὸν 41^ο τῆς Τοπικῆς Συνόδου τῆς Καρθαγένης, σύμφωνα μὲ τὸν ὅποιο τὴν Μ. Πέμπτη καταλυόταν ἡ νηστεία πρὸ τῆς τελέσεως τοῦ μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Ἀντίθετα, ἡ Πενθέκτη σημειώνει ὅτι οἱ Πατέρες τῆς Καρθαγένης ἔκαναν αὐτὴ τὴν ἐξαιρέση γιὰ λόγους λυσιτελεῖς στὴν Ἐκκλησία.

¹²⁴ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Γ', σ. 478.

¹²⁵ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Β', σ. 367. Ἀνάλογα καὶ ὁ Μ. Βασίλειος γιὰ νὰ δικαιολογήσει τὴν κατ'οἰκονομίαν μετὰθεση τοῦ ἐπισκόπου Εὐφρονίου, βεβαιώνει ὅτι αὐτὴ ἦταν «λυσιτελεῖ τῇ Ἐκκλησίᾳ πρὸς ἣν μετετέθη καὶ ὑμῖν αὐτοῖς, ἀφ' ἧ ἔλήφθη» (*Ἐπιστολὴ 227, Τοῖς ἐν Κολωνίᾳ κληρικοῖς παραμυθητικῇ, PG 32, 852*)

Στή συνέχεια επαναφέρεται ἡ ἀκρίβεια καὶ ὀρίζεται ὅτι «ἀποστολικαῖς καὶ πατρικαῖς ἐπόμενοι παραδόσεις» δὲν πρέπει νὰ λύεται ἡ νηστεία τὴν Μ. Πέμπτη¹²⁶.

Ἡ ἀκρίβεια ὁμως συνδυάζεται μετὰ τὴν οἰκονομία. Ἔτσι, ὁ 69^{ος} κανόνας τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ἀναφερόμενος στὴ νηστεία τῆς Τεσσαρακοστῆς τοῦ Πάσχα, ἐξαιρεῖ «τοὺς δι' ἀσθένειαν σωματικὴν ἐμποδιζομένους»¹²⁷. Ἐπίσης, στὴν 8^η κανονικὴ τοῦ ἐρωταπόκριση ὁ Τιμόθεος Ἀλεξανδρείας ὀρίζει: «εἰ οὖν τὸ σῶμα ἐν ταπεινώσει ἐστὶ καὶ ἀσθενεία, ὀφείλει μεταλαβεῖν, καθὼς βούλεται καὶ δύναται βαστᾶσαι τροφῆς καὶ ποτοῦ». Ἀλλὰ καὶ στὴν 10^η κανονικὴ τοῦ ἐρωταπόκριση, ὁ Τιμόθεος ἐπιτρέπει στὸν ἀσθενῆ τὴν κατάλυση τῆς νηστείας ἀκόμη καὶ τὴν Μ. Ἑβδομάδα: «ἀπολύεσθαι ὀφείλει μεταλαμβάνειν καὶ τῆς τροφῆς καὶ τοῦ ποτοῦ ὁ ἀσθενῶν, πρὸς ὃ δύναται βαστᾶσαι, τὸ γὰρ μεταλαμβάνειν ἐλαίου τὸν ἅπαξ ἔκτακέντα, δίκαιον ἐστὶ»¹²⁸.

Ὁ 53^{ος} κανόνας τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ὀρίζει τὴν κατάλυση τῆς νηστείας κατὰ τὶς ἡμέρες τῶν ἑορτῶν. Φθάνει μέχρι τοῦ σημείου νὰ ἀναθεματίζει τὸν μὴ νηστεύοντα κληρικό, ὁ ὁποῖος, χωρὶς νὰ ὑπακούει σὲ κάποια ἄσκηση ἢ στὸν πνευματικὸ του, ἀποστρέφεται αὐτὰ πού ἔχουν δοθεῖ ἀπὸ τὸν Θεὸ ὡς φαγώσιμα¹²⁹. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἔχουμε παρέκκλιση ἀπὸ τὸν κανόνα τῆς ἀκριβείας ἐπὶ τὸ ἀυστηρότερο, γεγονὸς πὺ καταδικάζεται. Τέλος, σύμφωνα μετὰ τὸν 1^ο κανόνα τοῦ Θεοφίλου Ἀλεξανδρείας, «ἐπεὶ οὖν συνέβη τὴν τῶν ἁγίων Θεοφανείων νήστιμον ἡμέραν εἶναι, ταύτην οἰκονομήσωμεν καὶ πρὸς ἑκάτερον ἐπιστημόνως χωρήσωμεν»¹³⁰.

Βλέπουμε, λοιπόν, ὅτι τὸ ζήτημα τῆς νηστείας εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ κομβικὰ σημεῖα, στὰ ὁποῖα καταδεικνύεται ἡ στενὴ συνάρτηση καὶ σχέση τῆς ἀκριβείας πρὸς τὴν οἰκονομία. Θα προσθέταμε μάλιστα ὅτι ἡ ἀκρίβεια προϋποθέτει τὴν ἐφαρμογὴ τῆς οἰκονομίας. Ἐνα ἄλλο, ἐπίσης, κομβικὸ σημεῖο εἶναι αὐτὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς συνήθειας, ἢ ὁποῖα χωρὶς νὰ εἶναι κανονικὴ διάταξη, ἔχει ἐντούτοις παρόμοια ἰσχὺ.

Ὡστόσο, τὸ συμφέρον τῆς Ἐκκλησίας δὲν ὀρίζεται μόνο ἀπὸ τὴν προηγούμενη ἀκρίβεια τῶν κανόνων, οὔτε μόνο ἀπὸ τὸν σωτηριολογικὸ σκοπὸ τῶν κανονικῶν διατάξεων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ καὶ παρουσία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἐθίμου. Πρόκειται γιὰ μία ἀπὸ τὶς διαπλαστικὲς πηγὲς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου, ἢ ὁποῖα ἔρχεται νὰ καλύψει τὰ κενὰ τῶν

¹²⁶ ΤΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, *Ακρίβεια*, σ. 226.

¹²⁷ ΑΚΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ, *Κώδικας*, σ. 43.

¹²⁸ ΦΕΙΔΑΣ, *Ἱεροὶ Κανόνες*, σσ. 354-355.

¹²⁹ Πηδάλιον, σ. 71.

¹³⁰ ΦΕΙΔΑΣ, *Ἱεροὶ Κανόνες*, σ. 369.

γραπτῶν κανόνων. Για τὴν παραγωγή τοῦ ἐθίμου ἀπαιτεῖται- ὅπως καὶ στὶς περιπτώσεις τοῦ λοιποῦ δικαίου- μακρὰ καὶ ὁμοίομορφη καὶ σταθερὴ ἄσκηση ὀρισμένης κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς, γιὰ τὴν ὁποία ὑπάρχει, βεβαίως, ἡ συνείδηση ὅτι ἀποτελεῖ συμμόρφωση σὲ κανόνα δικαίου¹³¹.

Τόσο ἡ γραπτὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας ὅσο καὶ ὅσα μᾶς παραδίδονται μέσῳ τῆς Ἀποστολικῆς παραδόσεως καὶ τῶν μυστηρίων, ἔχουν τὴν ἴδια ἰσχύ ὅσον ἀφορᾷ τὴν εὐσέβεια: «Τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πεφυλαγμένων δογμάτων καὶ κηρυγμάτων, τὰ μὲν ἐκ τῆς ἐγγράφου διδασκαλίας ἔχομεν, τὰ δὲ ἐκ τῆς τῶν Ἀποστόλων παραδόσεως διαδοθέντα ἡμῖν ἐν μυστηρίῳ παρεδεξάμεθα· ἅπερ ἀμφοτέρω τὴν αὐτὴν ἰσχὴν ἔχει πρὸς τὴν εὐσέβειαν» (Μ. Βασίλειος, *Κανὼν 91^{ος}, Πρὸς Ἀμφιλόχιον Ἐπιστολή*)¹³². Τὸ ἐκκλησιαστικὸ ἔθιμο δὲν ἀφορᾷ μόνο στὴν Ἱερὰ Παράδοση ἀλλὰ καὶ σὲ μία συνεχῆ ἢ διαρκῆ πρακτικὴ. Ἀναφέρει καὶ πάλι ὁ Μ. Βασίλειος, στὸν 87^ο κανόνα του: «πρῶτον μὲ οὖν, ὁ μέγιστος ἐπὶ τῶν τοιούτων ἐστὶ, τὸ παρ' ἡμῖν ἔθος, ὃ ἔχομεν προβάλλειν, νόμου δύναμιν ἔχον, διὰ τὸ ὑφ' ἁγίων ἀνδρῶν τοὺς θεσμούς ἡμῖν παραδοθῆναι»¹³³. Ἡ Α΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, στὸν 13^ο κανόνα της καὶ ἀναφορικὰ μὲ τὴ μετάδοση τῆς Θείας Κοινωνίας στοὺς βαρέως ἀμαρτήσαντες καὶ ἀσθενεῖς εὐρισκομένους πρὸς θάνατον, ἐπιτρέπει παρόλα αὐτὰ νὰ μεταδοθεῖ ἡ Θεία Κοινωνία, καθὼς τὸ ἐπέτρεπε «ὁ παλαιὸς καὶ κανονικὸς νόμος», δηλαδὴ τὸ ἐκκλησιαστικὸ ἔθιμο¹³⁴.

Τὴν ἴδια ἀντίληψη περὶ τοῦ ἰσόκυρου καὶ ἰσότημου τῶν γραπτῶν νόμων καὶ διατάξεων πρὸς τὸ ἐκκλησιαστικὸ ἔθιμο συναντοῦμε καὶ στὰ νεότερα χρόνια. Ἀναφερόμαστε στὸ Πατριαρχικὸ Γράμμα τοῦ Κυρίλλου Δ΄ Κωνσταντινουπόλεως (1711-1713) πρὸς τοὺς πατριάρχες Ἀθανάσιο Δ΄ Ἀντιοχείας καὶ Χρῦσανθο Ἱερσολύμων, στὸ ὁποῖο ὀρίζεται ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ ὁποιαδήποτε παρέκκλιση «ἔξω τῶν ἀγράφων νομικῶν διατάξεων καὶ τῆς φυλαττομένης παρὰ πᾶσιν ἐκκλησιαστικῆς συνηθείας καὶ τάξεως»¹³⁵.

Τὸ ἐκκλησιαστικὸ ἔθιμο εἶναι αὐτὸ ποὺ ἔχει τὴ δύναμη τοῦ νόμου, ὡς ἡ ἀπὸ παλαιὰ στὴν Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ συνήθεια ἐφαρμογῆς καὶ τάξης, ὡς ὁ ἰδιαιτέρος ἐκεῖνος κανόνας

¹³¹ ΤΡΩΙΑΝΟΣ – ΠΟΥΛΗΣ, *Δίκαιο*, σ.29

¹³² Πρόκειται γιὰ τοὺς κανόνες 91 καὶ 92 τοῦ Μ. Βασιλείου, οἱ ὁποῖοι σχηματίσθηκαν ἀπὸ τὰ κεφάλαια τοῦ συγγράμματος τοῦ Βασιλείου *Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος*, κάνουν δὲ λόγο γιὰ τὴν παράδοση τῶν «ἀγράφων», δηλαδὴ γιὰ τὴν προφορικὴ Ἱερὰ Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, βλ. Μενεβίσογλου, *Ἱστορικὴ εἰσαγωγή εἰς τοὺς Κανόνας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Ἱερὰ Μητρόπολις Σουηδίας καὶ πάσης Σκανδιναβίας, Στοκχόλμη 1990, σ. 553.

¹³³ ΦΕΙΔΑΣ, *Ἱεροὶ Κανόνες*, σ.343.

¹³⁴ ΑΚΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ, *Κώδικας*, σ.56.

¹³⁵ ΚΟΤΣΩΝΗΣ, *Οἰκονομία*, σ.60.

δικαίου, ὁ ὁποῖος συμβάλλει στὴ διατήρηση καὶ μόνο τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξης καὶ ἀκριβείας. Στὸ πεδίο, βεβαίως, τῆς ποινικῆς ἀξίωσης τῆς Ἐκκλησίας ὑπάρχει ἡ ἄποψη ὅτι μόνο ὁ γραπτὸς κανονικὸς νόμος (canon scriptus) ἀποτελεῖ πηγὴ δικαίου γιὰ τὴ θεμελίωση ἢ τὴν ἐπαύξηση τοῦ ἀξιοποίνου. Ἡ Ἱερὰ Παράδοση καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸ ἔθιμο, ἐνῶ ἀποτελοῦν ἀναμφισβήτητα πηγὲς δικαίου τῆς Ἐκκλησίας, δὲν μποροῦν ἐντούτοις νὰ ἀποτελέσουν αὐτοτελῶς κανόνες δικαίου, στὴ βάση τῶν ὁποίων θὰ μπορούσε, ἢ ἐπιτρέπεται, κάποια πράξη ἢ παράλειψη νὰ χαρακτηρισθεῖ ἄδικη ἢ ἀξιοποινή, ἐφόσον δὲν ὀρίζεται σαφῶς ἀπὸ αὐτοὺς ἡ καταγνωστέα καὶ ἐπιβλητέα κατὰ τοῦ ἀδικοπραγοῦντος ποινή¹³⁶.

Ὅσον ἀφορᾷ στὴν περίπτωση τῆς οἰκονομίας πού μᾶς ἐνδιαφέρει, τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι γιὰ τὸν χαρακτηρισμὸ μιᾶς πράξης κατ' οἰκονομίαν δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ὑπάρχει μία ἤδη γραπτὴ ἐκκλησιαστικὴ διάταξη, ἀλλὰ νὰ προϋποτίθεται, ἐπίσης, μία μακρὰ καὶ καθιερωμένη γιὰ τὸ ζήτημα συνήθεια¹³⁷. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀξίζει νὰ προσθέσουμε ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία εἶναι ἡ ἐνέργεια ἐκείνη τῆς Ἐκκλησίας πού παρεμβαίνει, ὅταν συμβαίνει κάποια παράβαση ἐκκλησιαστικοῦ νόμου ἢ ἐθίμου, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ ὅταν εἶναι ἀδύνατη ἡ πνευματικὴ περίθαλψη τῶν πιστῶν μὲ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἀκριβείας τῶν ἱερῶν κανόνων- καθὼς ὁ σκοπὸς εἶναι καὶ παραμένει πάντα σωτηριολογικός.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία ἀσκεῖται μὲ τὴ βασικὴ προϋπόθεση ὅτι ὑπάρχει κατάσταση ἀπόλυτης ἀνάγκης. Ἀκόμα καὶ σὲ ἔγγραφα πού χορηγοῦν τὴν οἰκονομία ἀναφέρονται ὁ κανόνας τῆς ἀκριβείας, ἢ κατὰ παράβαση πράξη καὶ ἐπακολουθεῖ ὁ τονισμὸς τῆς ἀνάγκης καὶ τῆς σημασίας τῆς ἐφαρμογῆς τῆς οἰκονομίας¹³⁸. Ἦδη στὸν 14^ο κανόνα τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων καὶ μὲ ἀφορμὴ τὴ μετάβαση ἐνὸς ἐπισκόπου ἀπὸ τὴν οἰκεία του Ἐκκλησία σὲ μία ἄλλη, ἀναφέρεται ὅτι αὐτὴ μπορεῖ νὰ γίνει λόγῳ «εὐλόγου αἰτίας»¹³⁹ σύμφωνα καὶ μὲ τὸν 2^ο κανόνα τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου: «ἐπειδὴ πολλά, ἦτοι ὑπὸ ἀνάγκης, ἢ ἄλλως ἐπειγομένων τῶν ἀνθρώπων, ἐγένετο παρὰ τὸν κανόνα τὸν ἐκκλησιαστικόν»¹⁴⁰.

Ὁ Θεόδωρος Στουδίτης, ὁ ὁποῖος εἶναι αὐστηρὸς τηρητῆς τῆς ἀκριβείας τῶν ἱερῶν κανόνων, κάνει λόγο γιὰ βάπτισμα πού τελεῖται ἀπὸ λαϊκὸ σὲ περίπτωση ἀνάγκης, δηλαδὴ γιὰ τὴν «χαλεπότητα τῶν καιρῶν» (PG 99, 1492D). Ὅταν οἱ ἀπαιτήσεις τῶν συνθηκῶν εἶναι

¹³⁶ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΣ, *Δίκαιο*, σ.69.

¹³⁷ Ἀντίθετη ἄποψη ἔχει ὁ Δοσίθεος Ἱεροσολύμων, ὁ ὁποῖος ὑποστηρίζει ὅτι ἀπαρέγκλιτα πρέπει νὰ τηροῦνται μόνο ὅσα οἱ Ἀπόστολοι ἢ ἡ Ἐκκλησία συνολικά θεσμοθέτησε, βλ. καὶ Ἱερώνυμος Κοτσώνης, *ὄπ.π.*, σ.61.

¹³⁸ ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ, *Οἰκονομία*, σσ.105-106.

¹³⁹ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Β', σ.18.

¹⁴⁰ Ὅπ.π., σ. 116.

ἀκραῖες, τότε καὶ σὲ ἔκτακτη κατάσταση μπορεῖ νὰ τελεσθεῖ τὸ βάπτισμα ὄχι μόνο ἀπὸ διάκονο, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ λαϊκό, καὶ μάλιστα γυναῖκα, ὅπως μαρτυροῦν ὁ Ἰερώνυμος, ὁ Αὐγουστίνος καὶ ἄλλοι¹⁴¹.

Ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Νικόλαος ὁ Μυστικός, σὲ Ἐπιστολή του πρὸς τὸν Ἀθηνῶν Νικήτα (992) τὸν ἐπιτιμᾷ διότι δὲν ἐνήργησε *κατ' οἰκονομίαν* ἀλλὰ ἔλαβε αὐστηρὰ μέτρα ἐναντίον ἐκείνων τῶν ἐπισκόπων, οἱ ὅποιοι εἶχαν ἀποδεχθεῖ τὴν τετραγαμία, ἐνῶ ἔπρεπε αὐτὸς νὰ κατανοήσῃ τις ἀνάγκες τῶν καιρῶν καὶ τὴν ἀνωμαλία τῶν περιστάσεων¹⁴². Μία ἀκόμη πιὸ ἀκραία περίπτωση ἔκτακτης ἀνάγκης, ποὺ ἐπιβάλλει τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς τῆς *οἰκονομίας*, ἔχουμε στὴν περίπτωση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Καλαβρίας, ὁ ὁποῖος γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ δυσεπίλυτες ἀνάγκες τῆς ἐπαρχίας του, πρότεινε, καὶ ἐνεκρίθη ὑπὸ τῆς Συνόδου, ὅπως *κατ' οἰκονομίαν* ἀνατεθοῦν τὰ καθήκοντα μεταφορᾶς τῆς Θεῆς Μετάληψης, γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση αἰχμαλώτων, σὲ γυναῖκες καὶ μάλιστα μὴ Χριστιανές¹⁴³.

Ἡ ἐννοια τῆς ἀνάγκης ὡς πλαίσιο – προϋπόθεση γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς *οἰκονομίας* περιλαμβάνει, βέβαια, καὶ τὴν ἀνθρώπινη ἀδυναμία καὶ ἀσθένεια. Ἡ Γ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος στὴν περίπτωση τοῦ Εὐσταθίου Ἀντιοχείας δηλώνει «ὡς *οἰκονομία* τὸ πᾶν ἦν διὰ τὴν μικροψυχίαν τοῦ Εὐσταθίου, καὶ τὸ τῆς λύπης σφοδρόν»¹⁴⁴. Δεῖγμα ἀνάγκης δὲν εἶναι μόνο ἡ ἀνθρώπινη ἀδυναμία καὶ ἀσθένεια¹⁴⁵ ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνωριμότητα, δηλαδή τὸ γεγονός ὅτι κάποιοι ἄνθρωποι δὲν ἔχουν προχωρήσει ἀρκετὰ στὴν ἐν Χριστῷ πίστη. Στὸν 30^ο κανόνα τῆς Πενθέκτης ἐν Τρούλλῳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἀναγιγνώσκουμε, ὅτι: «πάντα πρὸς οἰκοδομὴν τῆς ἐκκλησίας βουλόμενοι διαπράττεσθαι, καὶ τοὺς ἐν βαρβαρικαῖς ἐκκλησίαις ἱερέας

¹⁴¹ ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΣ, *Δογματική*, σσ.333-334.

¹⁴² RAI, L' *économie*, σ.311.

¹⁴³ Βλ. ἀναλυτικὰ γιὰ τὸ θέμα, Ἰερώνυμος Κοτσώνης, *Ἰδιάζουσα περίπτωσις «Ἐκκλησιαστικῆς Οἰκονομίας»*. *Ἡ Θεία Εὐχαριστία μεταφερομένη ὑπὸ μὴ Χριστιανῶν γυναικῶν*, Ἀνάτυπον ἐκ τῆς *Θεολογίας*, τόμος ΚΖ', τεύχος Δ', Ἀθῆναι 1956.

¹⁴⁴ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Β', σ.210.

¹⁴⁵ Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα εἶναι ὁ 69^{ος} Κανόνας τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ὁ ὁποῖος καθιερώνοντας τὴν νηστεία τῆς Τετάρτης καὶ τῆς Παρασκευῆς, ἐπιτρέπει τὴν κατάλυσή της «δι' ἀσθένειαν σωματικὴν» (Ράλλης Ποτλῆς, Β', σ. 88)· ὁ 8^{ος} κανόνας τοῦ Τιμόθεου Ἀλεξανδρείας- ὁ ὁποῖος ὅπως καὶ οἱ ὑπόλοιποι ἔχει τὴν μορφή κανονικῶν ἀποκρίσεων πρὸς τοὺς ἐπισκόπους- ἐπιτρέπει, ἐπίσης, τὴν κατάλυση τῆς νηστείας γιὰ λόγους «ἀσθενείας» ἀκόμη καὶ τῆ Μ. Ἑβδομάδα (Ράλλης Ποτλῆς, Δ', σ.335)· ὁ 16^{ος} κανόνας τῆς Πρωτοδευτέρας Συνόδου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιτρέπει στὸν ἐπίσκοπο νὰ παραμείνῃ μακριὰ ἀπὸ τὴν ἐπισκοπὴ του καὶ πέραν τοῦ χρονικοῦ διαστήματος τοῦ ἑξαμήνου, «ὑπὸ νόσου χαλεπῆς τε καὶ ἀκινήσιαν ἐμποιοῦσης παντελῆ συνεχόμενος» (Βλ. Φειδᾶς, *Ἱεροὶ Κανόνες*, σ.298).

οικονομεῖν διεγνώκαμεν...οὐ δι' ἄλλο τι, ἢ διὰ τὴν τῆς γνώμης μικροψυχίαν, καὶ τὸ τῶν ἡθῶν ἀποξενωμένον, καὶ ἀπαγές, ἐνδεδώκαμεν»¹⁴⁶.

Ἡ ἀνάγκη καὶ οἱ δυσκολίες τῆς καθημερινῆς βιοτῆς παίρνουν ἄλλη διάσταση καὶ ἐπιτρέπουν πολλές φορές τὴ χορήγηση ἐπιείκειας καὶ συγκατάβασης ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ὀρίζει καὶ ὁ 88^{ος} κανόνας τῆς ΣΤ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Σύμφωνα μὲ τὸν συγκεκριμένο κανόνα, ἐὰν κάποιος ὁδοιπόρος καταληφθεῖ ἀπὸ μέγιστη ἀνάγκη, μπορεῖ νὰ καταλύσει σὲ ναὸ μαζὶ μὲ τὸ ζῶο του- «καὶ ἀνάγκη χειμῶνος μεγάλου τυχόν, καὶ βροχῆς ραγδαίας, καὶ μὴ ἔχων ποῦ νὰ καταφύγη, ἐμβάση τὸ κτῆνος του εἰς αὐτόν, ἵνα μὴ, τὸ μὲν ζῶον ἔξω μεῖναν διαφθαρῆ, αὐτὸς δὲ κινδυνεύσῃ εἰς θάνατον»¹⁴⁷.

Τὸ ἴδιο μπορούμε νὰ ποῦμε καὶ γιὰ μία παρέκκλιση, ἢ ὁποῖα πρέπει νὰ θεραπευθεῖ μέσῳ τῆς ἀρχῆς τῆς *οἰκονομίας*, καθὼς ἀφορᾷ σὲ πολλοὺς ἀνθρώπους. Ἀναφορικὰ π.χ. μὲ τὸ βάπτισμα τῶν Καθαρῶν, ὁ Μ. Βασίλειος προτείνει «τῷ ἀληθινῷ βαπτίσματι τῷ τῆς ἐκκλησίας ἀνακαθαίρεσθαι». Ὅμως, «ἐπειδὴ δὲ ὅλως ἔδοξέ τισι τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν, *οἰκονομίας* ἕνεκα τῶν πολλῶν, δεχθῆναι αὐτῶν τὸ βάπτισμα, ἔστω δεκτὸν» (*Ἐπιστολὴ Κανονικὴ Α΄, Ἀμφιλοχίῳ περὶ κανόνων*)¹⁴⁸. Ὁ 3^{ος} κανόνας τῆς Πενθέκτης ἐν Τρούλλῳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, σχετικὰ μὲ τοὺς κληρικοὺς ποὺ εἶχαν συνάψει μὴ ἐπιτρεπόμενο γάμο, τονίζει: «τὸν τῆς φιλανθρωπίας καὶ συμπαθείας, εἰς ἓν ἀμφοτέρω μίξαντες πατρικῶς ὁμοῦ καὶ θεοφιλῶς, ὡς μήτε τὸ πρᾶον ἔκλυτον, μήτε στύφον τὸ αὐστηρὸν καταλείψοιμεν, καὶ μάλιστα τοῦ ἐξ ἀγνοίας πτώματος εἰς οὐκ ὀλίγων ἀνδρῶν πλῆθος διήκοντος»¹⁴⁹. Ἀκόμα σαφέστερα, ὁ 2^{ος} κανόνας τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου προσδιορίζει τὴν ἀνάγκη τῶν συνθηκῶν καὶ τὸ ἐπεῖγον τῶν προβλημάτων, ποὺ καθιστοῦν *κατ' οἰκονομίαν* ἐπιτρεπτὴ τὴ χειροτονία πρεσβυτέρων ἢ διακόνων ἀπὸ προσφάτως προσελθόντες στὴ Χριστιανικὴ πίστι: «ἐπειδὴ πολλά, ἢτοι ὑπὸ ἀνάγκης, ἢ ἄλλως ἐπειγομένων τῶν ἀνθρώπων, ἐγένετο παρὰ τὸν κανόνα τὸν ἐκκλησιαστικόν, ὥστε ἀνθρώπους ἀπὸ ἐθνικοῦ βίου ἄρτι προσελθόντας τῇ πίστει, καὶ ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ κατηγηθέντας, εὐθὺς ἐπὶ τὸ πνευματικὸν λουτρὸν ἄγειν, καὶ ἅμα τῷ βαπτισθῆναι προάγειν εἰς ἐπισκοπὴν, ἢ εἰς πρεσβυτέριον, καλῶς ἔδοξεν ἔχειν»¹⁵⁰.

Οἱ προϋποθέσεις ἄσκησης καὶ ἐφαρμογῆς τῆς ἀρχῆς τῆς *οἰκονομίας* μπορεῖ νὰ εἶναι πιὸ βαριές καὶ πιὸ ἐπιβεβλημένες ἀπὸ μία ἀπλή κατάσταση ἀνάγκης. Χαρακτηριστικά, ὁ Κύριλλος

¹⁴⁶ Ὁπ.π., σ. 369.

¹⁴⁷ Πηδάλιον, σ. 296. Βλ. καὶ ΧΡΙΣΤΙΝΑΚΗ-ΓΛΑΡΟΥ, *Κτῆνος σε ἱερό ναό*, σσ. 222 κέξ.

¹⁴⁸ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Δ΄, σ. 91.

¹⁴⁹ Ὁπ.π., Β΄, σ. 312.

¹⁵⁰ Ὁπ.π., σσ.116-117.

Δ' Κωνσταντινουπόλεως στην έπιστολή του πρὸς τοὺς Πατριάρχες Ἀντιοχείας καὶ Ἱερσολύμων, γράφει: «ἢμπορεῖ ...νὰ μεταχειρισθῆ ἔσθ' ὅτε *οἰκονομίαν* πρὸς μερικοὺς Χριστιανοὺς περὶ τούτου κατὰ τρόπον εὐλογον, ὅταν βλέπη δηλονότι καὶ ἀκολουθῆ ἐξ ἀνάγκης ὄλεθρος καὶ ψυχικὸς κίνδυνος»¹⁵¹.

Κατακλείουμε τὸ παρὸν κεφάλαιο μὲ τὶς προϋποθέσεις ἄσκησης τῆς ἀρχῆς τῆς *οἰκονομίας*, τονίζοντας ἰδιαίτερος τὴ διάθεση τοῦ ἀμαρτάνοντος νὰ ἐπιστρέψει πραγματικὰ στὴν ἀληθινὴ πίστη καὶ Ἐκκλησία. Δὲν εἶναι δύσκολο νὰ κατανοήσουμε ὅτι αὐτὸ ἔχει σχέση κυρίως μὲ τὸ ζήτημα τῆς Μετανοίας, τὸ ὁποῖο θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ σὲ ἐπόμενο κεφάλαιο. Ὅμως, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρουμε τὸν 12^ο κανόνα τῆς Συνόδου τῆς Νεοκαισαρείας, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο: «ἐὰν νοσῶν τις φωτισθῆ, εἰς πρεσβυτέριον ἄγεσθαι οὐ δύναται· οὐκ ἐκ προαιρέσεως γὰρ ἡ πίστις αὐτοῦ, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης· εἰμὴ τάχα διὰ τὴν μετὰ ταῦτα αὐτοῦ σπουδὴν καὶ πίστιν, καὶ διὰ σπάνιν ἀνθρώπων»¹⁵².

Τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι ὁ ἐν λόγῳ κανόνας ἀπαγορεύει μὲν τὴν εἴσοδο στὸν κλῆρο αὐτῶν οἱ ὁποῖοι σὲ κατάσταση ἀσθενείας δέχονται τὸ Βάπτισμα, διότι αὐτοὶ ἔγιναν Χριστιανοὶ ἀπὸ ἀνάγκη, ὅμως ἐὰν κάποιος ἀπὸ αὐτοὺς ἐπιζήσῃ καὶ δεῖξῃ στὴν ὑπόλοιπη ζωὴ του ὅτι μπορεῖ ἐκ προαιρέσεως νὰ προκόψῃ στὴν πίστη, τότε αὐτὸς- καὶ λόγῳ ἐλλείψεως ὑποψηφίων - μπορεῖ νὰ γίνῃ κληρικός.

Σὲ κάθε περίπτωση κριτήριο γιὰ τὴν ἄσκηση τῆς *οἰκονομίας* σὲ κανονικὰ παραπτώματα ποὺ ἀφοροῦν τὴν ἐνότητα καὶ τὴν ὑγεία τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι πάντοτε καὶ ὁ συνδυασμὸς τῶν περιστάσεων, πέρα ἀπὸ τὴν εἰλικρινῆ διάθεση τῆς μεταμέλειας καὶ τῆς ἐπιστροφῆς στὴν Ἐκκλησία. Αὐτὸ ἐξηγεῖ γιατί ἡ πράξις τῆς Ἐκκλησίας μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλοτε ἐπιεικέστερη καὶ ἄλλοτε αὐστηρότερη. Στὴ λογικὴ αὐτὴ καὶ ὁ 54^ο κανόνας τοῦ Μ. Βασιλείου, ἀναφερόμενος στὸ θέμα τῶν ἀκουσίων φόνων, ἰσχυρίζεται ὅτι οἱ «ποινῆς» μποροῦν νὰ εἶναι ἀνάλογες μὲ τὸ «ἰδίωμα τῆς περιστάσεως», δηλαδή «ἐπιτείνειν τὰ ἐπιτίμια, ἢ καὶ ὑφεῖναι»¹⁵³.

Ἐπαναλαμβάνουμε τὸν 4^ο κανόνα τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο ἡ ἄσκηση τῆς φιλόφθουρας *οἰκονομίας* ἰσχύει τὸ ἴδιο ὡς ὑποχρέωση ὅσο καὶ ἡ ἄσκηση τῆς αὐστηρότητας: «ὥσπερ γὰρ τὸ τοῖς χοίροις ρίπτειν τὸν μαργαρίτην ἀπείρηται, οὕτω καὶ τὸ ἀποστερεῖν τοῦ τιμίου μαργαρίτου τὸν ἤδη ἄνθρωπον διὰ τῆς καθαρότητος καὶ τῆς ἀπαθείας γενόμενον τῶν ἀτόπων ἐστί»¹⁵⁴.

¹⁵¹ ΚΟΤΣΩΝΗΣ, *Οἰκονομία*, σ.75.

¹⁵² ΑΚΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ, *Κώδικας*, σ. 222.

¹⁵³ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Δ', σ. 211. Βλ. καὶ ΜΠΟΥΜΗΣ, *Δίκαιον*, Α', σ.62.

¹⁵⁴ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Δ', σ. 310.

3. Τò ὄργανο ποὺ παρέχει τὴν οἰκονομία

Μία πτυχή τῆς μελέτης τῆς οἰκονομίας ἔχει στενὴ σχέση μετὰ τὸ ὄργανο ποὺ τὴν παρέχει στὸ πλαίσιο τῆς Ἐκκλησίας. Ἀξίζει νὰ διευκρινιστεῖ ἐδῶ ὅτι δὲν καθορίζεται ἐπακριβῶς ἀπὸ τοὺς κανόνες τῆς Ἐκκλησίας ποῖο εἶναι τὸ ἀρμόδιο ἐκκλησιαστικὸ ὄργανο σὲ κάθε περίπτωση. Εἶναι εὐνόητο, ὅμως, ὅτι τὸ ὄργανο ἐκεῖνο ποὺ παρέχει τὴν οἰκονομία πρέπει νὰ εἶναι ἱεραρχικὰ ἀνώτερο ἀπὸ αὐτὸ ποὺ ζητεῖ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς¹⁵⁵.

Κατὰ τὸ παρελθόν, τὴ σχετικὴ ἀρμοδιότητα εἶχε, ἀνάλογα μετὰ τὸ συγκεκριμένο κατὰ περίπτωση θέμα, εἴτε ἓνα ἀτομικὸ (ἐπίσκοπος, μητροπολίτης, πατριάρχης) εἴτε ἓνα συλλογικὸ ἐκκλησιαστικὸ ὄργανο (σύνδοδος). Σήμερα ἔχει τὴν ἀρμοδιότητα ἡ ΙΣΙ, σύμφωνα καὶ μετὰ τὰ ἄρθρα 4 ἐδάφιο δ' καὶ 6 πάρ. 3 τοῦ καταστατικοῦ χάρτη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος¹⁵⁶. Ἐνῶ κατὰ τὸν καταστατικὸ χάρτη τοῦ 1923, ἄρθρο 67, φαίνεται ὅτι σὲ θέματα γαμικοῦ δικαίου ἡ σχετικὴ ἀρμοδιότητα ἀνήκε στὸν ἐπιχώριο ἐπίσκοπο¹⁵⁷. Ἡ πλειοψηφία τῶν 2/3 τῆς ΙΣΙ φαίνεται νὰ εἶναι ἰδιαίτερης σημασίας καὶ κυρίως ὅσον ἀφορᾷ σὲ θέματα ποὺ ἔχουν νὰ κάνουν μετὰ τὴν παραβίαση ἐνὸς κανόνα ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου γιὰ λόγους συγκατάβασης καὶ ἐπιείκειας, ἐνῶ σὲ ἄλλες περιπτώσεις ἐφαρμογῆς τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομίας φαίνεται ὅτι ἐφαρμόζονται οἱ λοιπὲς διατάξεις γιὰ τὴν ἀρμοδιότητα καὶ τὴ λήψη ἀποφάσεων ἀπὸ τὴν Ἱεραρχία. Γιὰ παράδειγμα, ἡ ἄκυρη- καὶ ὄχι ἡ ἀνυπόστατη- μοναχικὴ κουρὰ μπορεῖ νὰ θεραπευθεῖ μετὰ τὴν προσφυγὴ στὴν ἀρχὴ τῆς οἰκονομίας· σύμφωνα μάλιστα καὶ μετὰ τὴν ἀπόφαση 52/71 τοῦ Γ' Τμήματος τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἡ ἀποκλειστικὴ ἀρμοδιότητα τῆς ΙΣΙ γιὰ τὴν ἄσκηση τῆς οἰκονομίας ἐπιφυλάσσεται σὲ αὐτὴν μόνο γιὰ θέματα γενικότερα καὶ σοβαρότερα, ἐνῶ ἡ ἄρση τοῦ ἐλαττώματος τῆς κουρᾶς ἐνὸς μοναχοῦ μπορεῖ ἔγκυρα νὰ συντελεσθεῖ καὶ μετὰ ἀπόφαση τοῦ ἐπιχωρίου μητροπολίτη¹⁵⁸. Στὴ συνάφεια αὕτη εἶναι χαρακτηριστικὴ καὶ ἡ ἀπόφαση 1895/1985 τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὅπου καὶ πάλι μετὰ ἀφορμὴ τὴ μοναχικὴ κουρὰ δηλώνεται ὅτι: «Ἡ ἀποκατάσταση αὕτη, ἡ θεραπεία δηλαδή μίας

¹⁵⁵ ΜΠΟΥΜΗΣ, *Δίκαιον*, σ.59.

¹⁵⁶ Σύμφωνα μετὰ τὸν καταστατικὸ χάρτη, δηλαδή τὸν ν. 590/1977 (ΦΕΚ 146 Α'/1977), ἄρθρο 4, ἐδάφιο δ': «[ἡ ΙΣΙ] ἀποφασίζει περὶ τῆς ἀσκήσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας, συγκατάβασεως καὶ ἐπιείκειας τῆς Ἐκκλησίας», ἐνῶ σύμφωνα μετὰ τὴν πάρ. 3 τοῦ ἄρθρου 6: «ἐπὶ ζητημάτων ὅμως θεμελιώδους κατὰ τὴν κρίσιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας σημασίας καὶ σπουδαιότητος διὰ τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς τῆς ἐπιβολῆς ποινῆς ἀφορισμοῦ καὶ τῆς ἀσκήσεως κατ' ἐκκλησιαστικὴν οἰκονομίαν συγκατάβασεως καὶ ἐπιείκειας τῆς Ἐκκλησίας, αἱ ἀποφάσεις λαμβάνονται διὰ πλειοψηφίας τῶν 2/3 τουλάχιστον τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν μελῶν τῆς Ἱεραρχίας».

¹⁵⁷ Τὸ ἄρθρο 67 τοῦ Καταστατικοῦ Νόμου τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (ΦΕΚ 387 Α' / 1923) ἔχει ὡς ἐξῆς: «οἱ κατ' οἰκονομίαν ὑπὸ τῶν Ἐπισκόπων ἐπιτρεπόμενοι γάμοι ἔκτου βαθμοῦ ἐξ αἵματος καὶ πέμπτου ἐκ διγενείας εἶναι ἔγκυροι, ὡς καὶ πάντες οἱ μέχρι τοῦδε γενόμενοι τοιοῦτοτρόπως».

¹⁵⁸ ΤΡΩΙΑΝΟΣ – ΠΟΥΛΗΣ, *Δίκαιο*, σ. 248.

καταστάσεως πού αντίβαινει στους ιερούς κανόνες, γίνεται δια τῆς κατ' ἐκκλησιαστικὴν οἰκονομίαν συγκαταβάσεως καὶ ἐπιεικειᾶς, σύμφωνα μὲ τὴν κρατοῦσα ἀρχαία ἐκκλησιαστικὴ τάξη, καὶ ἐπιτρέπεται ἐφόσον δὲν παραβιάζεται τὸ δόγμα. Αὐτὴ ἡ συγκατάβαση ἀσκεῖται ἀπὸ τὸν Ἐπίσκοπο, ὁ ὁποῖος στὴν περιοχὴ τῆς δικαιοδοσίας του ἀσκεῖ ὅλα ἐκεῖνα πού προβλέπονται ἀπὸ τοὺς ιερούς κανόνες, καθὼς καὶ τὴν κατ' οἰκονομίαν ἀποκατάσταση τῶν ἀντικανονικῶν γενομένων, μὲ τὴν προϋπόθεση, ὅπως προαναφέρθηκε, ὅτι δὲν παραβιάζεται τὸ δόγμα τῆς Ὁρθόδοξης Πίστεως»¹⁵⁹.

Ἡ διατύπωση τῆς ἀρμοδιότητος τῆς ΙΣΙ ἀποκλείει τὴν ἄσκηση τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομίας ἀπὸ τὴν ΔΙΣ, καὶ ὁ λόγος εἶναι εὐνόητος: ἡ αὐξημένη πλειοψηφία γιὰ τὴ λήψη τῆς ἀπόφασης καὶ ἡ ἐκ τοῦ νόμου ἀπαίτηση γιὰ τὸ σύνολο τῆς Ἱεραρχίας δεικνύουν καὶ τὴ σπουδαιότητα, μὲ τὴν ὁποία ἀντιμετωπίζεται τὸ ζήτημα αὐτὸ ἀπὸ τὴν καταστατικὴ νομοθεσία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἀντίστοιχα, στὸ Κανονικὸ Δίκαιο τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ οἰκονομία ὡς dispensatio ἀσκεῖται ἀπὸ τὸ νομοθετικὸ ἐκεῖνο ὄργανο πού εἶναι ἐκάστοτε ἀρμόδιο γιὰ τὴ θέσπιση τοῦ κανόνα αὐτοῦ. Γιὰ γενικοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνες αὐτὸ τὸ ὄργανο εἶναι ὁ Πάπας ἢ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ πού ἐξουσιοδοτεῖται ἀπὸ αὐτόν¹⁶⁰. Μάλιστα, ὁ Πάπας τῆς Ρώμης ἔχει τὴν ἐξουσία νὰ χορηγῇ τὴν ἐν λόγῳ dispensatio ἀπὸ ὅλους τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς νόμους καὶ διατάξεις, παγκόσμιους ἢ κατὰ τόπους, ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὶς πειθαρχικὲς διατάξεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Αὐτὴ ἡ ἐρμηνεῖα ἔρχεται ὡς συνέπεια τοῦ παπικοῦ Πρωτείου καὶ τῆς ἀπόλυτης νομοκανονικῆς ἐξουσίας τοῦ Πάπα τῆς Ρώμης¹⁶¹.

Σύμφωνα μὲ τὴν κανονικὴ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας μας κύριο ὄργανο χορήγησης τῆς οἰκονομίας εἶναι ὁ ἐπίσκοπος, τουλάχιστον ὅπως αὐτὸ ἀναδεικνύεται: α) ἀπὸ τὸν 5^ο κανόνα τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ Συνόδου: «τούς δὲ ἐπισκόπους ἐξουσίαν ἔχειν, τὸν τρόπον τῆς ἐπιστροφῆς δοκιμάσαντας, φιλανθρωπεύεσθαι ἢ πλείονα προστιθέναι χρόνον»¹⁶², β) ἀπὸ τὸν 12^ο κανόνα τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου: «[...] μετὰ τοῦ ἐξεῖναι τῷ ἐπισκόπῳ καὶ φιλανθρωπότερόν τι

¹⁵⁹ Ἐδῶ καὶ ἡ παραπομπὴ στὸ ἄρθρο 23 τοῦ ν. 671/1943 «Περὶ τοῦ καταστατικοῦ χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» (ΦΕΚ 324 Α' / 1943), στὸ ὁποῖο περιγράφονται οἱ ἀρμοδιότητες τοῦ Ἀρχιερέα στὴν ἔδρα τῆς Μητροπόλεώς του, βλ. καὶ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Νομολογία. Ἀνάλογα, στὴν 4833/2006 ἀπόφαση τοῦ Ἐφετείου Ἀθηνῶν διαβάζουμε: «Ἡ ἐκτὸς Μονῆς κουρά, ὡς ἄκυρη καὶ ἀντικανονικὴ, μπορεῖ νὰ θεραπευθεῖ μόνο μὲ τὴν, μετέπειτα, οἰκειοθελῆ εἴσοδο καὶ παραμονὴ στὴν Μονή, γιὰ τὴν συμπλήρωση τοῦ χρόνου δοκιμασίας ἢ μὲ τὴν ὀριστικὴ, μέχρι τοῦ θανάτου ἐγκαταβίωση σὲ αὐτὴ. Θεραπεία τῆς ἀντικανονικότητος ἐπέρχεται ἐπίσης μὲ τὴν ἄσκηση ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας, ἡ ὁποία ἀσκεῖται ἀπὸ τὸν Ἐπίσκοπο καὶ ἐπὶ θεμάτων θεμελιώδους σημασίας ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Σύνοδο τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, μὲ πλειοψηφία τῶν 2/3 τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν μελῶν της».

¹⁶⁰ ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Δίκαιο*, σσ. 103-104.

¹⁶¹ New Advent, «Dispensation», <http://www.newadvent.org/cathen/05041a.htm>.

¹⁶² ΦΕΙΔΑΣ, *Ἱεροὶ Κανόνες*, σ.201.

περὶ αὐτῶν βουλευσασθαι»¹⁶³, γ) ἢ καὶ ἀπὸ τὸν 16^ο κανόνα τῆς Δ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο: «Παρθένον ἀναθεῖσαν ἑαυτὴν τῷ δεσπότη Θεῷ, ὡσαύτως δὲ καὶ μονάζοντας, μὴ ἐξεῖναι γάμῳ προσομιλεῖν. Εἰ δὲ γε εὐρεθεῖεν τοῦτο ποιοῦντες, ἔστωσαν ἀκοινώνητοι. Ὁρίσαμεν δὲ ἔχειν τὴν αὐθεντίαν τῆς ἐπ’ αὐτοῖς φιλανθρωπίας τὸν κατὰ τόπον ἐπίσκοπον»¹⁶⁴.

Ὁ ἱερέας δὲν ἔχει δικαίωμα παροχῆς *οἰκονομίας*, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ δυνατότητα ποὺ χορηγεῖ τὸ μυστηρίο τῆς Ἐξομολογήσεως, ὅπου μπορεῖ νὰ κάνει χρῆση τῶν ἐπιτιμιῶν πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς φιλανθρωπίας ἢ τῆς ἐπιείκειας. Ἐπίσης, ὁ 9^{ος} κανόνας τοῦ Νικηφόρου τοῦ Ὁμολογητοῦ ἐπιτρέπει στὸν ἱερέα τὴν παροχὴ Μετάληψης κατ’ *οἰκονομίαν* σὲ ἀσθενεῖς, ὅποιαδήποτε ὥρα τοῦ 24ώρου καὶ στὶς οἰκίες τῶν ἀσθενῶν χωρὶς φυσικὰ τὸ ὅλο τελετουργικὸ πλαίσιο: «Δεῖ μεταδιδόναι τῆς θείας κοινωνίας τῷ ἀσθενοῦντι, ἀποθανεῖν κινδυνεύοντι, καὶ μετὰ τὸ γεύσασθαι βρώσεως»¹⁶⁵. Τὴν ἴδια πρακτικὴ ἐπιφυλάσσει στὸν ἱερέα καὶ ὁ 31^{ος} κανόνας τῆς Πενθέκτης ἐν Τρούλλῳ Συνόδου. Μπορεῖ δηλαδή ὁ ἱερέας στὸ πλαίσιο τῆς *οἰκονομίας* νὰ τελέσει τὰ τῆς λατρείας στὴν ὑπαίθρο, ὅταν ὑπάρχει ἀνάγκη ἢ σὲ ἰδιωτικοὺς οἰκιακοὺς χώρους, πάντοτε βέβαια μὲ τὴν ἄδεια τοῦ οἰκείου ἐπισκόπου¹⁶⁶.

Τὸ δικαίωμα τοῦ ἐπισκόπου εἶναι σαφῶς περιορισμένο, ὅταν πρόκειται γιὰ πολὺ πιὸ σοβαρὰ ζητήματα. Ὅμως εἶναι κοινὸ σὲ ὅλους τοὺς ἐπισκόπους, χωρὶς νὰ τίθεται καμία διαβάθμιση, ἐνῶ διασφαλίζεται ἡ γνωμοδοτικὴ του ἐπέμβαση καὶ στὶς σοβαρὲς περιπτώσεις τῆς ἄρσης ἢ τῆς τροποποίησης βαρύτερων ποινῶν, οἱ ὁποῖες ἔχουν ἀποφασισθεῖ ἀπὸ τὰ ἀνώτερα ἐκκλησιαστικὰ δικαστήρια. Αὐτὸ γίνεται διότι τὸ συνοδικὸ δικαστήριον, τὸ ὁποῖο εἶναι καὶ ἀρμόδιο γιὰ νὰ ἐφαρμόσει ἐν προκειμένῳ τὴν *οἰκονομία*, δὲν μπορεῖ νὰ τὸ κάνει χωρὶς τὴ γνωμοδότηση τοῦ οἰκείου ἐπισκόπου¹⁶⁷. Σύμφωνα μὲ αὐτὴν τὴν ἄποψη, ὁ Ἐπίσκοπος μετέχει τῆς διαδικασίας παροχῆς τῆς *οἰκονομίας*, ἢ ὁποῖα δὲν περιορίζεται μόνο στὶς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου, γιατί, ἂν αὐτὸ συνέβαινε, τότε ἡ *οἰκονομία* θὰ ἦταν ἀπόρροια ὄχι τόσο τῆς ἱερατικῆς ἐξουσίας ὅσο τῆς νομοθετικῆς. Βρισκόμαστε ἔτσι ἐνώπιον μιᾶς διαμάχης ἐπιχειρημάτων, ἢ ὁποῖα, τελικὰ, δὲν ἔχει σχέση μόνο μὲ τὸ σὲ ποιὸν ἐπιφυλάσσεται τὸ τεκμήριον τῆς ἀρμοδιότητος, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ ποῖα πλευρὰ τῆς *οἰκονομίας* προκρίνει κανεὶς, τὴν ἱερατικὴ καὶ σωτηριολογικὴ ἢ τὴ νομοθετικὴ.

¹⁶³ Ὁπ.π., σ.128.

¹⁶⁴ Ὁπ.π., σ.140.

¹⁶⁵ ΦΕΙΔΑΣ, *Ἱεροὶ Κανόνες*, σ.392.

¹⁶⁶ ΑΚΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ, *Κώδικας*, σ.130.

¹⁶⁷ ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ, *Οἰκονομία*, σ. 65.

Ἔχουμε ἤδη κάνει λόγο γιὰ τὸν πολὺ σημαντικὸ γιὰ τὸ θέμα μας 102^ο κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου: «δεῖ δὲ τοὺς ἐξουσίαν λύειν καὶ δεσμεῖν παρὰ Θεοῦ λαβόντας, σκοπεῖν τὴν τῆς ἁμαρτίας ποιότητα, καὶ τὴν τοῦ ἡμαρτηκότος πρὸς ἐπιστροφὴν ἐτοιμότητα, καὶ οὕτω κατάλληλον τὴν θεραπείαν προσάγειν τῷ ἀρρωσθήματι». Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι, ἐνῶ ὁ ἐν λόγῳ κανόνας κάνει σαφῆ ἀναφορὰ στοὺς ἔχοντες τὴν ἐξουσία τοῦ «λύειν καὶ δεσμεῖν», δηλαδή στοὺς ἐπισκόπους, ἡ ἐρμηνεία ἀπὸ τὸν Νικόδημο τὸν Ἁγιορείτη τοῦ ἴδιου κανόνα θέτει δίπλα στοὺς ἐπισκόπους ὡς «οἰκονόμους τῆς σωτηρίας», σὲ σχέση ἰσοδυναμίας, τοὺς πνευματικούς, ἐπειδὴ ἔχουν τὴν ἴδια πνευματικὴ ἐξουσία¹⁶⁸.

Ἀπὸ τὰ προαναφερθέντα γίνεται κατανοητὸ ὅτι τὸ ὄργανο ἄσκησης τῆς οἰκονομίας στὴν Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι ἀπόλυτα καὶ ὀριστικά ὀριοθετημένο ἐπὶ τῶν ἱερῶν κανόνων. Μέχρι τώρα εἶδαμε τρεῖς τέτοιες ἀρχές: α) τὴν Ἱερὰ Σύνοδο τῆς Ἱεραρχίας γιὰ τὴν περίπτωση τῆς Αὐτοκεφάλου ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίας, β) τὸν Ἐπίσκοπο καὶ γ) τὸν «πνευματικὸ οἰκονόμο». Ἄν προσέξουμε ἀκόμα περισσότερο τὰ ἤδη λεχθέντα, εἶναι σαφές ὅτι ὁ ἐπίσκοπος εἶναι αὐτὸς ὁ ὁποῖος ἔχει κατὰ τεκμήριο τὴ νομοθετικὴ γενικὴ ἀρμοδιότητα (σύμφωνα, ἄλλωστε, καὶ μὲ τὸν 34^ο κανόνα τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων καὶ τὸν 9^ο τῆς Συνόδου τῆς Ἀντιοχείας¹⁶⁹).

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ εἶναι, ἐπίσης, σαφές ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος θὰ ἐξήρχετο τῶν ὁρίων τῆς κανονικῆς του ἀρμοδιότητος ἐὰν ἀποφαινόταν καὶ θέσπιζε ὁ ἴδιος διατάξεις ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας γενικότερων ζητημάτων, πού ἀφοροῦν καὶ δεσμεύουν τὸ σύνολο τῆς Ἐκκλησίας, ἐκτός, βέβαια, ἂν λόγοι ἀνάγκης ἐπέβαλλαν κάτι τέτοιο, ὅποτε θὰ ἔπρεπε νὰ ζητήσῃ ἐκ τῶν ὑστέρων τὴ συνοδικὴ ἔγκριση αὐτῆς τῆς ἐνέργειάς του¹⁷⁰. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ἀναφορὰ τοῦ Ζωναρᾶ, ὅταν ἐρμηνεύει τὸν προαναφερθέντα 34^ο κανόνα τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων: «Πλὴν ἀλλ' οὐδὲ τῷ πρώτῳ ἐπισκόπῳ παραχωρεῖ, τὴν τιμὴν καταχρώμενον, εἰς δυναστείαν ταύτην ἀμείβειν, καὶ ἐναυθεντεῖν, καὶ χωρὶς γνώμης κοινῆς τῶν οἰκείων συλλειτουργῶν ποιεῖν τι τῶν εἰρημένων, ἢ τῶν ὁμοίων αὐτοῖς»¹⁷¹.

Σὲ ἀντίθεση μὲ αὐτὴ τὴ θέση τοῦ ἐπισκόπου στὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, σὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Κανονικὴ Παράδοση, ὅπως αὐτὴ διαμορφώθηκε ἀπὸ τὴ Σύνοδο τοῦ Τριδέντου, ἡ δικαιοδοσία τοῦ ἐπισκόπου γιὰ τὴν ἔκδοση κανόνων πού ἀφοροῦν στὴν dispensatio περιορίζεται στὴν περίπτωση πού κάτι τέτοιο καθορίζεται εὐθαρσῶς ἀπὸ τὸ δίκαιο,

¹⁶⁸ Πηδάλιον, σσ. 312-313. Βλ. ἐπίσης καὶ ΠΑΠΑΘΩΜΑΣ, *Οἰκονομία*, σ.17.

¹⁶⁹ Ἀντίστοιχα ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Β', σ.45 καὶ Γ', σσ.140-141.

¹⁷⁰ ΚΟΤΣΩΝΗΣ, *Οἰκονομία*, σ. 122.

¹⁷¹ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Β', σ. 45.

ὅταν καὶ πάλι κάτι τέτοιο καθορίζεται εἴτε ρητῶς εἴτε σιωπηλῶς, χωρίς ὅμως νὰ ἀναφέρεται ἢ νὰ ὀνομάζεται τὸ ὄργανο, ὅταν ὑπάρχει μεγάλη ὠφέλεια, μεγάλος κίνδυνος καὶ περιορισμένος χρόνος γιὰ τὴν παρέμβαση τοῦ Πάπα τῆς Ρώμης, ὅταν ὑπάρχει σχετικὸ ἔθιμο ἢ ὅταν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι, δηλαδή, ἡ συγκεκριμένη περίπτωση περιλαμβάνεται στὸν νόμο καὶ ἔχει ἀνάγκη τῆς *dispensatio*¹⁷².

Ἀναφέραμε τὴ διαφορετικότητα στὴν ἀντιμετώπιση τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας σχετικά με τὸ ζήτημα τῆς ἀρμοδιότητος τοῦ ἐπισκόπου, διότι, ὅπως θὰ δοῦμε πιὸ κάτω στὴν Ὁρθόδοξη ἐκκλησιαστικὴ παράδοση, ὑπάρχουν καὶ περιπτώσεις Πατέρων, οἱ ὅποιοι ἐκδίδουν κανόνες *οἰκονομίας*, καὶ αὐτὸ ἀποτελεῖ δεῖγμα τῆς ρευστότητος πού ἀφορᾷ στὸ ὄργανο τῆς νομοθέτησης καὶ τῆς χορήγησης τῆς *οἰκονομίας*.

Ὅμιλοῦμε γιὰ δεῖγμα μόνο τῆς ρευστότητος καὶ ὄχι γιὰ ἀπόλυτο παράδειγμα, διότι οἱ ἐν λόγῳ κανόνες τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἐξέφραζαν τελικὰ ἀτομικὲς ἀπόψεις καὶ δὲν ἀπέκτησαν ποτὲ ἀπόλυτη νομικὴ δέσμευση παρὰ μόνο στὸν βαθμὸ πού οἱ κανόνες αὐτοὶ ἐπικυρώνονταν ἀπὸ Οἰκουμενικὲς Συνόδους. Ἡ ἀναφορά, γιὰ παράδειγμα, γίνεται: α) γιὰ τὸν 3^ο κανόνα τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, ὁ ὁποῖος θεσπίζει *οἰκονομία* καὶ φιλανθρωπία γιὰ τοὺς μετέχοντες σὲ «γοητεῖες» καὶ σὲ «μαντικὲς πράξεις»¹⁷³, β) γιὰ τὸν 30^ο κανόνα τοῦ Μ. Βασιλείου πού ἀφορᾷ στοὺς «ἀρπάζοντες γυναῖκας», καὶ ἀναφέρει χαρακτηριστικά: «περὶ τῶν ἀρπάζοντων, κανόνα μὲν παλαιὸν οὐκ ἔχομεν, ἰδίαν δὲ γνώμην ἐποιήσαμεθα»¹⁷⁴, ἢ γιὰ τὴν 11^η Ἀπόκριση καὶ τὸν 7^ο κανόνα Νικηφόρου τοῦ Ὁμολογητοῦ, πού ἐπιτρέπουν ἀντίστοιχα ἢ μὲν τὴν κατ' *οἰκονομίαν* τέλεση τοῦ Βαπτίσματος ἀπὸ ἱερέα πού ἔχει ἐπικοινωνήσει μὲ αἰρετικὸ, ὁ δὲ τὴν ἀναγνώριση ἐγκυρότητος Βαπτίσματος πού ἔχει τελεσθεῖ ἀπὸ λαϊκό¹⁷⁵. Μὲ πολλὴ εἰλικρίνεια καὶ ταπεινότητα, ὀφείλομε νὰ σημειώσουμε, λέγει ὁ Γρηγόριος Νύσσης στὸν 6^ο κανόνα του: «ἐπειδὴ τοίνυν τὸ καθ' ἡμᾶς εἰς ἐξουσίαν κανόνων οὐκ ἀξιόπιστον, τὴν ἐπὶ τῶν ὁμολογουμένως ἀπηγορευμένων κανονικὴν κρίσιν ἤδη τοῖς εἰρημένοις προσθήσομεν»¹⁷⁶.

Ἡ περίπτωση τῆς φαινομενικῆς ἀσυμφωνίας μεταξύ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἀρχῆς τῆς *οἰκονομίας* ἀπὸ Ἐπίσκοπο ἢ ἐπισκόπους καὶ διατάξεις Πατριαρχῶν ἢ Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ἀποτελεῖ ἓνα ἀκόμα σημεῖο διάκρισης καὶ καθορισμοῦ τῆς *οἰκονομίας*. Γιὰ παράδειγμα, ἐνῶ ὁ 72^{ος} κανόνας τῆς Πενθέκτης ἐν Τρούλλῳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἀπαγόρευε τὸν γάμο μὲ

¹⁷² Βλ. Κανόνες 80-86 τοῦ Codex juris canonici, στὸν Ἱερώνυμος Κοτσώνης, *ὄπ.π.*, σσ. 120-121.

¹⁷³ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Δ', σσ. 306-307.

¹⁷⁴ Ὁπ.π., σ.169.

¹⁷⁵ Ὁπ.π., σ.431ζ' κ. ἐξ.

¹⁷⁶ Ὁπ.π., σ. 321.

αίρετικό: «μη ἐξέστω ὀρθόδοξον ἄνδρα αίρετικῆ συνάπτεσθαι γυναικί, μήτε μήν αίρετικῶ ἀνδρὶ γυναῖκα ὀρθόδοξον συζεύγνυσθαι»¹⁷⁷, ὁ Δοσίθεος Ἱερσολύμων τὸ ἐπέτρεπε. Ἡ φαινομενικὴ αὐτὴ ἀσυμφωνία εἶναι ὄντως φαινομενικὴ, διότι σὲ τέτοιες περιπτώσεις ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ γενικά, βεβαίως, μέτρα, τὰ ὅποια ὁμως ἀντιμετωπίζουν συγκεκριμένες περιπτώσεις καὶ φυσικὰ δὲν διεκδικοῦν μόνιμη ἢ καθολικὴ ἐφαρμογή. Ὅπως ἀναφέρει ὁ ἀείμνηστος Ἱερώνυμος Κοτσώνης: «Ἀκριβῶς δὲ ἢ διὰ τῆς ‘ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας’ παρεχομένη εἰς τὸν ἐπίσκοπον καὶ τὰ ἄλλα ἐκκλησιαστικὰ ὄργανα ἐλευθερία, νὰ δύνανται νὰ κρίνουν ἐλευθέρως ποῖα εἶναι αἱ περιπτώσεις ἐκεῖναι, κατὰ τὰς ὁποίας πρέπει νὰ ἐνεργήσουν ‘κατ’ οἰκονομίαν’, δίδει εἰς αὐτὴν τὴν εὐλγισίαν ἐκείνην, ἢ ὅποια τῆς εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν ὑπαρξίν της»¹⁷⁸.

Οἱ Οἰκουμενικὲς Σύνοδοι εἶναι τὸ «ἀνώτατο» ὄργανο νομοθέτησης τῆς Ἐκκλησίας, ὁμως καὶ αὐτὲς δεσμεύονται, καθῶς: «τοῦτο δὲ φαμεν οὐκ ἐπ’ ἀθετήσει, ἢ ἀνατροπῇ τῶν ἀποστολικῶς νενομοθετημένων, ἀλλὰ τῆς σωτηρίας καὶ τῆς ἐπὶ τὸ κρεῖτον προκοπῆς τῶν λαῶν προμηθούμενοι, καὶ τοῦ μὴ δοῦναι μῶμόν τινα κατὰ τῆς ἱερατικῆς καταστάσεως» (12^{ος} κανόνας τῆς Πενθέκτης ἐν Τρούλλῳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου)¹⁷⁹. Ἡ ἀρχὴ τῆς οἰκονομίας ἐνέχει προφανῶς ὑψηλὸ αἴσθημα εὐθύνης, εἴτε τὸ ὄργανο ποῦ νομοθετεῖ καὶ ἐφαρμόζει εἶναι ὁ Ἐπίσκοπος εἴτε μία Τοπικὴ εἴτε μία Οἰκουμενικὴ Σύνοδος. Ἀπαιτεῖται πάντοτε ἡ ἐπίνευση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος γιὰ τὶς ληφθεῖσες ἀποφάσεις, μὲ βάση τὴ διαπίστωση, ὅτι οἱ Οἰκουμενικὲς Σύνοδοι, ὡς ἀνώτατες δικαιοδοτικὲς ἀρχές, ὅταν νομοθετοῦν κανόνες ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας, στὴν οὐσία θεσπίζουν νεώτερους κανόνες, δηλαδή δὲν ἐφαρμόζουν τὴν οἰκονομία. Ὡς παραδείγματα ἐπιλέγουμε ἐδῶ τὸν 13^ο κανόνα τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὁ ὁποῖος ἐπιτρέπει τὴ μετάδοση τῆς Θείας Κοινωνίας σὲ βαρέως ἀσθενοῦντες καὶ εὐρισκόμενους ὑπὸ βαρὺ ἐπιτίμιο¹⁸⁰, καὶ τὸν 4^ο κανόνα τῆς ἴδιας Συνόδου, ὁ ὁποῖος προκειμένου γιὰ τὴν ἐκλογή τοῦ ἐπισκόπου ἀπὸ ὅλους τοὺς ἐπισκόπους τῆς ἐπαρχίας του, προβλέπει σὲ περίπτωσι κωλύματος ἢ ἀδυναμίας προσέλευσης ὅλων αὐτῶν, νὰ ἐπιτραπεῖ νὰ γίνῃ ἡ ἐκλογή παρόντων τριῶν μόνον ἐπισκόπων¹⁸¹. Στὶς περιπτώσεις αὐτὲς ἔχουμε τὴ νομοθέτησι νέων διατάξεων καὶ ὄχι τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομίας ἀπὸ Οἰκουμενικὴ Σύνοδο.

¹⁷⁷ ΑΚΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ, *Κώδικας*, σ.160.

¹⁷⁸ ΚΟΤΣΩΝΗΣ, *Οἰκονομία*, σ.128.

¹⁷⁹ ΑΚΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ, *Κώδικας*, σ.116.

¹⁸⁰ Ὅπ.π., *Κώδικας*, σσ.56-58.

¹⁸¹ Ὅπ.π., *Κώδικας*, σ.50.

Ἀντίθετα, νομοθέτηση κανόνα πού ἐφαρμόζει τὴν *ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία* ἔχουμε ὅταν ἡ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος λάβει ἀπόφαση πού ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ ὑπὸ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως διατασσόμενα: ἐνῶ ὁ Κύριος ἐπέτρεψε τὴ διάλυση τοῦ γάμου γιὰ ἓναν καὶ μόνον λόγο (Ματθ. 5,32), ἡ Πενθέκτη ἐν Τρούλλῳ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος μὲ τὸν 48^ο κανόνα τῆς προβλέπει τὴν κοινῇ συναινέσει διάζευξη σὲ περίπτωση πού ὁ σύζυγος προάγεται σὲ Ἐπίσκοπο¹⁸².

Μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι οἱ σχετικὲς ἀποφάσεις Τοπικῶν ἢ/καὶ Οἰκουμενικῶν Συνόδων ἐπιτρέπουν τὴν ἐφαρμογὴ τῆς *οἰκονομίας*, χωρὶς νὰ νομοθετοῦν κανόνες *ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας*. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι, ὅταν: α) ἡ Σύνοδος τῆς Ἀγκύρας μὲ τὸν 1^ο κανόνα τῆς ἐπιτρέπει στοὺς κληρικούς πού θυσίασαν στὰ εἰδῶλα, λόγω τῶν ἀπηνῶν διωγμῶν, καὶ κηρύχθηκαν ἔκπτωτοι ἀπὸ τὴν ἱερωσύνη τους, νὰ μὴν καθαιροῦνται¹⁸³ ἢ ὅταν β) μὲ τὸν 20^ο κανόνα τῆς ἡ Σύνοδος τῆς Ἀντιοχείας ὀρίζει: «διὰ τὰς ἐκκλησιαστικὰς χρεῖας, καὶ τὰς τῶν ἀμφισβητουμένων διαλύσεις, καλῶς ἔχειν ἔδοξε συνόδους καθ' ἐκάστην ἐπαρχίαν τῶν ἐπισκόπων γίνεσθαι δεύτερον τοῦ ἔτους»¹⁸⁴, παρότι ἄλλα εἶχε σχετικὰ νομοθετήσει ὁ 5^{ος} κανόνας τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου¹⁸⁵, τότε συνάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι ἔχουμε ἐν τοῖς πράγμασι ἐφαρμογὴ τῆς *οἰκονομίας* ἀπὸ τῆς Συνόδου.

Στὸ μετὰ τὴν ΣΤ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο χρονικὸ διάστημα δὲν εἶναι κἄν ἀνάγκη νὰ ἀναφέρουμε τὴν ἐφαρμογὴ ἀπὸ τῆς Ἐπαρχιακῆς ἢ Ἐνδημοῦσες Συνόδου τὴν ἀρχὴ τῆς *οἰκονομίας* μέσῳ Κανονικῶν Διατάξεων. Εἶναι αὐτονόητο. Γιὰ παράδειγμα, ὁ 33^{ος} κανόνας τῆς Συνόδου τῆς Λαοδικείας ὀρίζει: «οὐ δεῖ αἰρετικοῖς, ἢ σχισματικοῖς συνεύχεσθαι»¹⁸⁶. Ὡστόσο, ἀποφάσεις τῶν Συνόδων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐπέτρεψαν κατ' *οἰκονομία* νὰ διαβάξεται ἡ νεκρώσιμη ἀκολουθία καὶ στοὺς ἑτεροδόξους¹⁸⁷.

Πέραν τῶν ἐπισκόπων καὶ τῶν Συνόδων, μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι στὴ διαμόρφωση τῶν περὶ *οἰκονομίας* διατάξεων συμμετέχουν καὶ λαϊκοί, οἱ ὁποῖοι συνέβαλαν στὴ διαμόρφωση τῶν ἐν λόγω διατάξεων μέσῳ τοῦ ἐθίμου. Τοῦτο συμβαίνει διότι, «ἐφόσον τὸ ἔθιμο στὴν Ἐκκλησία ἰσχύει ὡς κανὼν δικαίου, εἰς δὲ τὴ διαμόρφωσιν τοῦ ἐθίμου συμβάλλει κληρὸς τε καὶ λαός,

¹⁸² ΚΟΤΣΩΝΗΣ, *Οἰκονομία*, σ.130.

¹⁸³ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Γ', σ.21.

¹⁸⁴ Ὁπ.π., σ. 162.

¹⁸⁵ Ὁπ.π., Β', σ. 125.

¹⁸⁶ Ὁπ.π., Γ', σ.198.

¹⁸⁷ ΚΟΤΣΩΝΗΣ, *Οἰκονομία*, σ.133.

ἔπεται, ὅτι προκειμένου περὶ τῆς διὰ τοῦ ἐθίμου θεσπίσεως κανόνων δικαίου, ἀναφερομένων εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν οἰκονομίαν, ἔχει ἀρμοδιότητα καὶ τὸ λαϊκὸν στοιχεῖον τῆς Ἐκκλησίας»¹⁸⁸.

Μία ἄλλη παράμετρος τοῦ συγκεκριμένου θέματος ἔχει σχέση μὲ τὸ ἀρμόδιο ἐκκλησιαστικὸ ὄργανο, τὸ ὁποῖο ἐπιβάλλει τὶς πνευματικὲς ποινές, δηλαδή τὰ ἐπιτίμια, καὶ κατὰ συνέπεια εἶναι καὶ ἀρμόδιο γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας. Τὸ ὄργανο αὐτὸ εἶναι καὶ πάλι ὁ Ἐπίσκοπος, σύμφωνα μὲ τὸν 16^ο κανόνα τῆς Δ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου: «παρθένον ἀναθεῖσαν ἑαυτὴν τῷ δεσπότη Θεῷ, ὡσαύτως δὲ καὶ μονάζοντας, μὴ ἐξεῖναι γάμω προσομιλεῖν. Εἰ δέ γε εὐρεθεῖεν τοῦτο ποιοῦντες, ἔστωσαν ἀκοινώνητοι. Ὑρίσαμεν δὲ ἔχειν τὴν αὐθεντίαν τῆς ἐπ' αὐτοῖς φιλανθρωπίας τὸν κατὰ τόπον ἐπίσκοπον»¹⁸⁹. Στὴ συγκεκριμένη περίπτωση, ἐρμηνεύοντας ὁ Ζωναρᾶς τὸν πιὸ πάνω κανόνα, λέγει: «τὴν δὲ ἐξουσίαν τοῦ φιλανθρωπεύσασθαι ἴσως καὶ λῦσαι τὸ ἐπιτίμιον αὐτοῖς, ἢ ἐλαφρῦναι, καὶ τὸν χρόνον αὐτοῖς συστεῖλαι, τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ κατὰ τόπον ἐπισκόπου ἀνέθετο»¹⁹⁰.

Στὸ μυστήριον τῆς Ἐξομολογήσεως καὶ τῆς Μετανοίας περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο παρατηρεῖται ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομίας, διότι ἀκριβῶς τὰ πάντα ἐξαρτῶνται ὄχι τόσο ἀπὸ τὴν χρῆσιν ποινῶν δικαστικοῦ χαρακτήρα, ὅσο γιὰ τὴν κρίσιν παροχῆς ἄφεσης καὶ συγκατάβασης. Ὅπως χαρακτηριστικὰ ἀναφέρει καὶ ὁ Μ. Βασίλειος στὸν 74^ο κανόνα του: «ἐὰν μέντοι ἕκαστος τῶν ἐν τοῖς προγεγραμμένοις ἁμαρτήμασι γενομένων σπουδαῖος γένηται ἐξομολογούμενος, ὁ πιστευθεὶς παρὰ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας λύειν καὶ δεσμεῖν, εἰ φιλανθρωπότερος γένοιτο, τὸ ὑπερβάλλον τῆς ἐξομολογήσεως ὁρῶν τοῦ ἡμαρτηκότος, εἰς τὸ ἐλαττώσαι τὸν χρόνον τῶν ἐπιτιμίων, οὐκ ἔσται καταγνώσεως ἄξιος»¹⁹¹. Ἀναφέρουμε καὶ πάλι τὸν 102^ο κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου: «δεῖ δὲ τοὺς ἐξουσίαν λύειν καὶ δεσμεῖν παρὰ Θεοῦ λαβόντας, σκοπεῖν τὴν τῆς ἁμαρτίας ποιότητα, καὶ τὴν τοῦ ἡμαρτηκότος πρὸς ἐπιστροφὴν ἐτοιμότητα, καὶ οὕτω κατάλληλον τὴν θεραπείαν προσάγειν τῷ ἀρρωστήματι»¹⁹². Ἀναφέρουμε τὸν ἐν λόγῳ κανόνα, γιὰ νὰ δείξουμε ὅτι τὸ μέτρο τῆς οἰκονομίας εἶναι καὶ τὸ φάρμακο τῆς θεραπείας τῆς ἁμαρτίας, ἢ ὁποῖα ἐκλαμβάνεται ὡς ἀσθένεια. Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος παρατηρεῖ σχετικά: «οὐχ ἀπλῶς πρὸς τὸ τῶν ἁμαρτημάτων μέτρον δεῖ τὴν ἐπιτίμιαν ἐπάγειν, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν ἁμαρτανόντων στοχάζεσθαι

¹⁸⁸ Ὁπ.π., σ. 134.

¹⁸⁹ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Β', σ. 256.

¹⁹⁰ Ὁπ.π., σ. 257.

¹⁹¹ ΦΕΙΔΑΣ, *Τεροὶ Κανόνες*, σσ.339-340.

¹⁹² ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Β', σ.549.

προαιρέσεως»¹⁹³, δηλαδή τὰ ἐπιτίμια καὶ τὸ μυστήριον τῆς Μετανοίας κατεξοχὴν σχετίζονται μὲ τὴν κρίση καὶ τὴν πνευματικὴ ἀξιολόγηση τοῦ πνευματικοῦ.

Ἀνάλογα καί: α) ὁ 12^{ος} κανόνας τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου ὀρίζει γιὰ τοὺς «ἐπιστρέφοντες» ὅτι: «ὅσοι μὲν γὰρ φόβῳ καὶ δάκρυσιν, καὶ ὑπομονῇ, καὶ ἀγαθοεργίαις, τὴν ἐπιστροφὴν ἔργῳ, καὶ οὐ σῆματι, ἐπιδείκνυνται, οὗτοι πληρώσαντες τὸν χρόνον τὸν ὀρισμένον τῆς ἀκροάσεως, εἰκότως τῶν εὐχῶν κοινωνήσουσι, μετὰ τοῦ ἐξεῖναι τῷ ἐπισκόπῳ καὶ φιλανθρωπότερον τι περὶ αὐτῶν βουλευσασθαι»¹⁹⁴, β) ὁ 2^{ος} κανόνας τῆς Συνόδου τῆς Ἀγκύρας ποὺ ἀναθέτει τὴν ἀπόλυτη ἐξουσία στοὺς ἐπισκόπους, γιὰ νὰ κρίνουν διακόνους ποὺ θυσιάσαν στὰ εἰδῶλα καὶ ἀργότερα μεταστράφηκαν, ὀρίζει: «εἰ μέντοι τινὲς τῶν ἐπισκόπων τούτοις συνίδοιεν κάματόν τινα, ἢ ταπεινώσιν πραότητος, καὶ ἐθέλοισιν πλέον τι διδόναι, ἢ ἀφαιρεῖν, ἐπ' αὐτοῖς εἶναι τὴν ἐξουσίαν»¹⁹⁵, γ) ὁ 5^{ος} κανόνας τῆς ἴδιας Συνόδου σημειώνει: «τοὺς δὲ ἐπισκόπους ἐξουσίαν ἔχειν τὸν τρόπον τῆς ἐπιστροφῆς δοκιμάσαντας, φιλανθρωπεύεσθαι, ἢ πλείονα προστιθέναι χρόνον»¹⁹⁶, δ) ὁ 7^{ος} κανόνας τῆς ἴδιας Συνόδου ὀρίζει: «τὸ δέ, εἰ χρὴ μετὰ τῆς προσφορᾶς ἕκαστον τῶν ἐπισκόπων ἐστὶ δοκιμᾶσαι, καὶ τὸν ἄλλον βίον ἐφ' ἐκάστου ἐξετάσαι»¹⁹⁷, ε) ὁ 6^{ος} κανόνας τῆς Συνόδου τῆς Καρθαγένης ἀναφέρει χαρακτηριστικά: «ἐν ταῖς προλαβούσαις συνόδοις μεμνήμεθα ὀρισθέντα, ὥστε χρῖσμα ἢ καταλλαγὴν μετανοούντων, ἢ κορῶν, καὶ τόπων, καὶ ναῶν καθιέρωσιν ὑπὸ πρεσβυτέρων μὴ γίνεσθαι»¹⁹⁸, τὸ ὁποῖο ἐπεξηγεῖ ἀναλύοντάς το ὁ Ζωναρᾶς: «καταλλαγὴ τῶν μετανοούντων, τὸ λῦσαι τὸν ἐξομολογησάμενον τοῦ ἐπιτίμιου, καὶ ἐν μετανοίᾳ γενόμενον, καὶ ἐπιτιμηθέντα»¹⁹⁹, τέλος στ) ὁ 7^{ος} κανόνας τῆς ἴδιας Συνόδου ἀναθέτει στὸν Ἐπίσκοπο τὸν κανόνα τῆς διάκρισης: «ἐάν τις ἐν κινδύνῳ καθεστῶς, αἰτήσῃ ἑαυτὸν καταλλαγῆναι τοῖς ἱεροῖς θυσιαστηρίοις, τοῦ ἐπισκόπου ἀπόντος, ὀφείλει εἰκότως ὁ πρεσβύτερος ἐρωτῆσαι τὸν ἐπίσκοπον»²⁰⁰.

Ἄλλο ἐκκλησιαστικὸ ὄργανο δὲν μπορεῖ νὰ προβεῖ στὴν ἄσκηση τῆς *οἰκονομίας* ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸ ποὺ ἐπέβαλε τὸ ἐπιτίμιο. Σὲ περίπτωσι βεβαίως θανάτου, ὑποκαθιστᾷ τὸν

¹⁹³ ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ, *Οἰκονομία*, σ.89.

¹⁹⁴ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Β΄, σσ.140-141.

¹⁹⁵ ΑΚΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ, *Κώδικας*, σ.206.

¹⁹⁶ Ὅπ.π., σ.210.

¹⁹⁷ Ὅπ.π., σ.210.

¹⁹⁸ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Γ΄, σ. 309.

¹⁹⁹ Ὅπ.π., σ.310.

²⁰⁰ Ὅπ.π., σ. 313.

κοιμηθέντα ὁ διάδοχός του: «εἴ τις πρεσβύτερος ἢ διάκονος ὑπὸ ἐπισκόπου γένηται ἐν ἀφορισμῷ, τοῦτον μὴ ἐξεῖναι παρ' ἑτέρου δεχθῆναι, ἀλλ' ἢ παρὰ τοῦ ἀφορίσαντος αὐτόν, εἰ μὴ ἂν κατὰ συγκυρίαν τελευτήσῃ ὁ ἀφορίσας αὐτὸν ἐπίσκοπος» (32^{ος} κανόνας τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων)²⁰¹.

Ὅτι ἡ ἐπιβολὴ ἐπιτιμίου ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο κρίνεται ὅτι γίνεται «μικροψυχία, ἢ φιλονικεῖα, ἢ τινι ἀηδία» καὶ ἐπιβάλλεται ἀφορισμός, τότε ἀνατίθεται «κοινῶς τοῖς ἐπισκόποις δόξη φιλανθρωπότερόν τι περὶ αὐτῶν ἀποφίνασθαι» (5^{ος} κανόνας τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου)²⁰². Ὁ Ζωναρᾶς ἐρμηνεύει: «ἐπεὶ δέ τινας ἀφορίζεσθαι μὴ δικαίως συμβαίνει, διὰ θυμὸν ἴσως, καὶ μικροψυχίαν τοῦ ἀφορίσαντος, ἢ δι' ἐμπάθειάν τινα, ἦν καὶ ἀηδίαν ὠνόμασε, διὰ τοῦτο τὸν παρόντα κανόνα οἱ Ἱεροὶ Πατέρες ἐξέθεντο, ἐξετάζεσθαι διαταξάμενοι τοὺς ἀφορισμούς»²⁰³.

Κάναμε λόγο ἤδη γιὰ ἐπισκόπους καὶ Συνόδους. Δὲν εἶναι, ὅμως, μόνον αὐτοὶ ποὺ ὀρίζονται ἀπὸ τοὺς ἱεροὺς κανόνες. Στὴν περίπτωσι π.χ. τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων τὰ πράγματα περιπλέκονται. Τὸ πρόσωπο τοῦ αὐτοκράτορα συγκεντρώνει τόσο τὴν κρατικὴ ὅσο καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἐξουσία. Κατὰ συνέπεια: «πλὴν μόνου τοῦ ἱεουργεῖν, τὰ λοιπὰ ἀρχιερατικὰ προνόμια σαφῶς εἰκονίζει ὁ βασιλεύς, ἐφ' οἷς πράττει νομίμως καὶ κανονικῶς»²⁰⁴.

Συμπερασματικά, λοιπόν, μπορεῖ νὰ συνοψίσει κανεὶς ὡς ἐξῆς τὰ ὄργανα ἄσκησης τῆς οἰκονομίας: τὸν πρῶτο βαθμὸ κατέχει σαφῶς ὁ ἐπίσκοπος, ὁ ὁποῖος ἔχει καὶ τὴν ἐξουσία τοῦ «δεσμεῖν καὶ λύειν» (καθὼς καὶ οἱ ἐκείνου ἐκπρόσωποι καὶ ἀντικαταστάτες), τελικὰ, ὅμως, αὐτὴ ἡ ἀρμοδιότητα περιέρχεται ἀπὸ τὶς κατώτερες συνόδους στὶς Οἰκουμενικές. Ἐξ αὐτοῦ τοῦ λόγου «γίνεται ἀντιληπτὴ καὶ ἡ σχετικὴ ἀρμοδιότης ὅλων τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας, ἐφόσον εἰς τὴν καθολικὴν παραδοχὴν τῶν ἀποφάσεων τῶν συνόδων ἔχει ἐνεργὸν μέρος καὶ τὸ καθόλου τῆς Ἐκκλησίας πλήρωμα»²⁰⁵. Εἶναι ἀπαραίτητο ἡ συνείδησι τῆς Ἐκκλησίας νὰ ἀποδέχεται τὴν ἀπόκλιση ἀπὸ τὴν ἀκρίβεια ὡς ἐφαρμογὴ τῆς οἰκονομίας. Τελικὸς κριτὴς δὲν παύει νὰ εἶναι ἡ κοινὴ συνείδησι τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως λέγει καὶ ὁ Μ. Βασίλειος: «καὶ περὶ τὰς ἐκκλησίας οἰκονομίαι γίνονται μὲν παρὰ τῶν πεπιστευμένων τὴν προστασίαν αὐτῶν, βεβαιοῦνται δὲ παρὰ τῶν λαῶν» (PG, 32, 860A).

²⁰¹ ΦΕΙΔΑΣ, *Ἱεροὶ Κανόνες*, σ.193.

²⁰² ΑΚΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ, *Κώδικας*, σ.52.

²⁰³ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα Β΄*, σ.125.

²⁰⁴ ΚΟΤΣΩΝΗΣ, *Οἰκονομία*, σ. 142.

²⁰⁵ ΜΠΟΥΜΗΣ, *Δίκαιον*, σ. 85 καὶ ΧΡΙΣΤΙΝΑΚΗ-ΓΛΑΡΟΥ, *Μετάνοια*, σ.678.

Ὡστόσο μία Οἰκουμενική Σύνοδος μπορεῖ νὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τὴν ἄσκηση *οἰκονομίας* σχετικά μόνο μ' ἓνα θέμα. Χαρακτηριστικὰ παραδείγματα ἔχουμε: α) τὴν Ἐπιστολὴ τῆς Γ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἀναφορικὰ μὲ τὸν παραιτηθέντα ἀπὸ τὸν θρόνο του Εὐστάθιο Ἀντιοχείας καὶ μὲ ἀποδέκτη τὴ Σύνοδο τῆς Παμφυλίας²⁰⁶, καὶ β) τὸν ἤδη προαναφερθέντα 2^ο κανόνα τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὁ ὁποῖος ρυθμίζει τὸ ζήτημα ἐκείνων ποὺ ὄντες νεοφώτιστοι, χειροτονήθηκαν σὲ πρεσβυτέρους καὶ ἐπισκόπους²⁰⁷.

Σὲ κάθε περίπτωση αὐτὸ ποὺ πρέπει νὰ τονίσουμε συμπερασματικῶς εἶναι ὅτι οἱ λαϊκοὶ μεμονωμένα δὲν μποροῦν νὰ χορηγήσουν *οἰκονομία*, παρὰ μόνο ὡς «σῶμα» ποὺ συναποτελεῖ τὴ συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐκφράζεται μὲσω τῶν Συνόδων καὶ τοῦτο ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ θέση τὴν ὁποία κατέχει ἓνα πρόσωπο, ἀκόμα ἂν εἶναι καὶ ὁ αὐτοκράτωρ. Κατὰ συνέπεια, ὅσο καὶ ἂν δὲν προσδιορίζεται ἐπακριβῶς διὰ τῶν ἱερῶν κανόνων ποιὸς εἶναι ὁ φορέας χορήγησης τῆς *οἰκονομίας* σὲ ἀποκλειστικὸ ἐπίπεδο, ἄλλο τόσο οἱ διάφορες προϋποθέσεις, τίς ὁποῖες ἀναφέραμε, δίνουν τὸ πλαίσιο ἐφαρμογῆς τῆς σχετικῆς διαδικασίας.

²⁰⁶ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Β', σσ. 206-208.

²⁰⁷ Ὁπ.π., σ.116 ἐξ.

4. Χρόνος διάρκειας τῆς οἰκονομίας

Δύο εἶναι οἱ βασικὲς ἀπόψεις ὅσον ἀφορᾷ στὴ διάρκεια ἰσχύος τῶν μέτρων τῆς οἰκονομίας στὴν Ἐκκλησία. Συνοπτικὰ καὶ ἀντιπροσωπευτικὰ θὰ μπορούσαμε νὰ τις ἐντοπίσουμε στὰ πρόσωπα τοῦ Φωτίου καὶ τοῦ Θεόδωρου Στουδίτη. Εἰδικότερα, ὁ μὲν Φώτιος στὸν ὀρισμὸ ποὺ δίνει γιὰ τὴν οἰκονομία λέγει ὅτι αὐτὴ εἶναι «τῶν ἀκριβεστέρων νόμων ἢ ἐπὶ τινα χρόνον ὑποστολὴ ἢ σχολὴ ἢ τῶν ἀνειμένων εἰσφορά, πρὸς τὴν τῶν δεχομένων ἀσθένειαν, διοικονομοῦντος τοῦ νομοθέτου τὸ πρόγραμμα». Λέγει ἀκόμα, ὅτι ἡ οἰκονομία εἶναι «ἢ ἐπὶ κέρδει μείζονι πρὸς χρόνον τινα ὑποστολὴ τῶν νόμων, καὶ οἶον σχολὴ»²⁰⁸. Ὁ δὲ Θεόδωρος Στουδίτης, ἀπὸ τὴ δική του πλευρὰ, διακρίνει δύο εἶδη οἰκονομίας: τὴν παροδικὴ καὶ τὴ μόνιμη. Λέγει χαρακτηριστικὰ ὅτι «τῶν οἰκονομιῶν αἱ μὲν πρὸς καιρὸν γεγόνασι παρὰ τῶν Πατέρων, αἱ δὲ πρὸς τὸ διηνεκὲς ἔχουσι» (PG, 99, 1085D).

Σύμφωνα μὲ τὰ ἀνωτέρω, ὁ Θεόδωρος Στουδίτης προσδιορίζει καὶ ἐπεξηγεῖ ὡς προσωρινὴ οἰκονομία τὴν περιτομὴ τοῦ μαθητῆ τοῦ Παύλου Τιμοθέου, ὅπως, ἐπίσης, καὶ τὴν ἀνοχὴ τῆς ἐπικοινωνίας μὲ τοὺς αἰρετικούς ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Κυρίλλου. Ὡς μόνιμη οἰκονομία ἐννοεῖ τὴν οἰκονομία ποὺ ἐπέδειξε ὁ Μ. Ἀθανάσιος μὲ τὴν ὑποχώρησή του ἔναντι τῶν Δυτικῶν τῆς Ἰταλίας, στὴν περίπτωσι κατὰ τὴν ὁποία γιὰ τὸν καθορισμὸ τοῦ δόγματος τῆς Ἁγίας Τριάδος μπορεῖ νὰ γίνει χρῆσι τῆς λέξεως «πρόσωπα» ἀντὶ τῆς πλέον δόκιμης «ὑποστάσεις»²⁰⁹.

Θέσισι διὰταξεως περὶ οἰκονομίας μόνιμου χαρακτῆρα ἔχουμε σὲ πολλὰς περιπτώσεις. Εἶδαμε π.χ. ὅτι ἡ Πενθέκτη ἐν Τρούλλῳ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος μὲ τὸν 48^ο κανόνα τῆς προβλέπει τὴν κοινῇ συναινέσει διάζευξι σὲ περίπτωσι ποὺ ὁ σύζυγος προάγεται σὲ ἐπίσκοπο. Αὐτὴ ἡ διὰταξι λαμβάνει μόνιμο χαρακτῆρα καὶ θεσπίζεται ἀπὸ Οἰκουμενικὴ Σύνοδο. Ἀκολούθως, ἐνῶ, σύμφωνα μὲ τὸν 36^ο κανόνα τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ἐπιβάλλεται ἀφορισμὸς σὲ ἐπίσκοπο ποὺ χειροτονήθηκε μὲν, ἀλλὰ δὲν μετέβη στὴν ἐπαρχία του, «ἕως ἂν καταδέξεται»²¹⁰, μὲ τὸν 17^ο κανόνα τῆς Συνόδου τῆς Ἀντιοχείας μετριάζεται ἢ ποινὴ, δηλαδὴ ἀσκεῖ τὴν ἀρχὴ τῆς οἰκονομίας, καθὼς θέτει ὡς προϋπόθεσι «τοῦτον [= τὸν ἐπίσκοπον] εἶναι ἀκοινώνητον, ἕως ἂν ἀναγκασθεῖς καταδέξοιτο, ἢ ὀρίσοι τι περὶ αὐτοῦ ἢ τελεία σύνοδος τῶν κατὰ τὴν ἐπαρχίαν ἐπισκόπων»²¹¹.

²⁰⁸ ΚΟΤΣΩΝΗΣ, *Οἰκονομία*, σ.147.

²⁰⁹ STIEGLER, *Dispensation*, σ. 37.

²¹⁰ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Β', σ.48.

²¹¹ Ὅπ.π., Γ', σ. 158. Στὸν κανόνα αὐτὸν παρέχει τὴν ἀκόλουθη ἐρμηνεία ὁ Βαλσαμών: «ἀνάγνωθι τὸν λστ' ἀποστολικὸν κανόνα, καὶ μάθησι τὰ δεδομένα περὶ τῶν ἀρχιερέων τῶν μὴ ἀπερχομένων εἰς ἃς ἐχειροτονήθησαν

Ἐπίσης, γενικοῦ χαρακτήρα ἀρχές ποὺ θέτει τὸ πλαίσιο τῆς *οἰκονομίας* ἀποκοτῶν μόνιμο χαρακτήρα, μολονότι ἐκφέρονται ἀπὸ μεμονωμένους Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Ἀναφέρουμε δύο τέτοιες περιπτώσεις. Πρώτη εἶναι ἡ ἀπόκριση τοῦ Πέτρου τοῦ Χαρτοφύλακος «πρὸς τὸ εἶδος καὶ τὴν διαφορὰν τοῦ ἁμαρτήματος ἔψεται καὶ ἡ *οἰκονομία*»²¹², καὶ δεύτερη ἡ τοῦ 43^{ου} κανόνα τοῦ Μ. Βασιλείου, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο: «οὐ γὰρ τὰ σχήματα κρίνεται, ἀλλ' ἡ προαίρεσις»²¹³.

Ἡ θέση τοῦ Φωτίου: «ἐπὶ τινα χρόνον ὑποστολὴ ἢ σχολή», δὲν ἔχει νὰ κάνει μὲ τις γενικὲς ἀρχές καὶ τὸ πλαίσιο ἐφαρμογῆς τῆς *οἰκονομίας*, δηλαδὴ δὲν περιορίζονται χρονικὰ οἱ προϋποθέσεις χορήγησης τῆς *οἰκονομίας*. Ὅμως, στὴν ἐφαρμογὴ συγκεκριμένων διατάξεων τίθενται οἱ χρονικοὶ περιορισμοί, οἱ ὁποῖοι βέβαια ἔχουν νὰ κάνουν μὲ τὴν προαίρεση, τὴ μετάνοια τοῦ ἁμαρτάνοντος καὶ τὴν κρίση τοῦ ἐπισκόπου. Χαρακτηριστικά, γιὰ τὸν 102^ο κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὁ Ζωναρᾶς σχολιάζει: «καὶ χρῆναι μὴ μόνον τὴν ποιότητα τῆς ἁμαρτίας σκοπεῖν, εἰ μεγάλη τυχὸν εἴη, ἢ μετρία, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ ἁμαρτηκότος διάθεσιν, καὶ ὅπως πρὸς τὴν μετάνοιαν διατίθεται»²¹⁴. Ὁ 12^{ος} κανόνας τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ὀρίζει ὡς ἐπιτίμιο: «οὗτοι δέκα ἔτη ὑποπιπέτωσαν, μετὰ τὸν τῆς τριετοῦς ἀκροάσεως χρόνον. Ἐφ' ἅπασι δὲ τούτοις, προσήκει ἐξετάζειν τὴν προαίρεσιν καὶ τὸ εἶδος τῆς μετανοίας». Ὁ 2^{ος} κανόνας τῆς Συνόδου τῆς Ἀγκύρας καὶ πάλι συνυπολογίζει τὴν ταπείνωση καὶ τὴν πραότητα, προκειμένου νὰ προχωρήσει ἡ χορήγηση τῆς *οἰκονομίας* ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο²¹⁵. Ἀπὸ τις πιὸ πάνω, ἐνδεικτικὲς πάντα, περιπτώσεις ἱερῶν κανόνων κατανοεῖ εὐκόλα κανεῖς ὅτι ἡ *οἰκονομία* ἀσκεῖται καὶ ἐφαρμόζεται γιὰ συγκεκριμένες περιπτώσεις-ὁσάκις ἔχουμε καὶ τὴν ἀναφορὰ σὲ χρονικὴ διάρκεια- ἐφόσον δηλαδὴ προσμετρηθοῦν ἡ προαίρεση καὶ ἡ ἀληθινὴ διάθεση «ἐπιστροφῆς».

Οἱ συγκεκριμένες περιπτώσεις δηλώνουν καὶ συγκεκριμένη διάρκεια ἰσχύος τῆς *ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας*, καὶ σὲ καμία περίπτωση δὲν στοιχειοθετοῦν μέτρα μόνιμης ἰσχύος. Ἔτσι, ὁ 2^{ος} κανόνας τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου προσδιορίζει τὴν ἀνάγκη τῶν συνθηκῶν καὶ τὸ ἐπεῖγον τῶν προβλημάτων, ποὺ καθιστοῦν ἐπιτρεπτὴ *κατ' οἰκονομίαν* τὴ χειροτονία πρεσβυτέρων ἢ διακόνων ἀπὸ προσφάτους στὴν πίστη. Ὅμως, ἐξ αὐτοῦ τοῦ λόγου δὲν

ἐκκλησίας. Ἀκολουθῶς οὖν καὶ ὁ παρὼν κανὼν διορίζεται τὰ αὐτά, προστιθέμενος εἶναι ἀφορισμένον τὸν μὴ ἀπερχόμενον εἰς τὴν λαοῦσαν αὐτόν, μέχρις ἂν ὀρίση τι περὶ αὐτοῦ ἡ ψηφισάμενη τοῦτον σύνοδος».

²¹² Ὁπ.π., Ε', σ. 372.

²¹³ Ὁπ.π., Δ', σ.209.

²¹⁴ Ὁπ.π., Β', σ.550.

²¹⁵ Ὁπ.π., Γ', σσ.22-23.

συνεπάγεται ότι καθορίζεται διάταξη, ή οποία θα επιτρέψει στο έξης μία τέτοια πρακτική. Αναλόγως, ο Δοσίθεος Ίερσολύμων συνιστά στον Μιχαήλ Βελιγραδίου την εφαρμογή της *οίκονομίας* ως έξης: «και έτι απ' αυτού κάποιοι έγραψαν και ήρώτησαν ότι τάχα όταν ήτον εις τὰ αυτόθι ο καιρός της άκμής του πολέμου, κάποιες γυναίκες όρθόδοξες, υπό ανάγκης του καιρού επήρασιν άνδρας Αρμενίους, και άν είναι δυνατόν να μεταλάβουν. Εις τὸ όποιον λέγομεν, ότι άνίσως και δέν ήτο καιρός ανάγκης και ήμπορουσαν να ζήσουν με την ιδικήν τους κυβέρνησιν, έλέγαμεν να μη μεταλάβουν· επειδή και οι θεϊοι νόμοι τὸν μετὰ τῶν αίρετικῶν γάμον τὸν έμποδίζουσι μάλα γενναίως. Αμή και επειδή από του καιρού την κακίαν ήναγκάσθησαν να κυβερνηθουν αί ταλαίπωραις, πρέπει να τύχωσιν εκκλησιαστικῆς *οίκονομίας*, να έχουν την είσοδον της Έκκλησίας και άκόμη να μεταλάβουν»²¹⁶. Είμαι σαφές ότι ή γνώμη του Δοσιθέου έχει να κάνει μόνο με τὸ συγκεκριμένο γεγονός και δέν αποκτά γενικότερη ισχύ και μόνιμο χαρακτήρα.

Άκόμη πιὸ συγκεκριμένα, ο 3^{ος} κανόνας της έν Τρούλλῳ Πενθέκτης Συνόδου, ο όποιος κάνει λόγο για τὸς διγάμους ή για τὸς χήρα συναφθέντες ή για τὸς μετὰ τή χειροτονία προσελθόντες σέ παράνομο γάμο κληρικούς, είναι ο ίδιος που θέτει και χρονικό όριο (τήν 15^η Ίανουαρίου 691), μέχρι του όποιου θα πρέπει να ισχύσει ή άρχή της *οίκονομίας*. Τὸ γεγονός αυτό επιβεβαιώνει με τὸν πρέποντα σχολιασμό του ο Ζωναράς: «Τὰ μεν του τρίτου κανόνος τούτου, ως καιρικά, και επί τοις τότε δι' *οίκονομίαν* όρισθέντα, ου μέντοι γε και επί τοις έξης κρατείν όφείλοντα, ειάθησαν»²¹⁷.

Είδαμε ότι άκόμα και Οικουμενική Σύνοδος μπορεί να ασχοληθεί με την άσκηση *οίκονομίας* άπέναντι σέ ένα και μόνο πρόσωπο. Χαρακτηριστικό είναι τὸ παράδειγμα Έπιστολής της Γ' Οικουμενικῆς Συνόδου αναφορικά με τὸν παραιτηθέντα από τὸν θρόνο του Ευστάθιο Αντιοχείας και με άποδέκτη τή Σύνοδο της Παμφυλίας. Σ' αυτήν την περίπτωση, άκόμη περισσότερο, τὸ μέτρο της *οίκονομίας* είναι χρονικά περιορισμένο, καθώς όλοι «συνηγήσαμεν» «τῷ πρεσβύτη, και κοινόν είναι λογισάμενοι τὸ αυτού δάκρυον»²¹⁸. Η συναισθηματική κατάσταση που περιβάλλει τὸ γεγονός και οι λοιπές προϋποθέσεις του δέν επιτρέπουν αυτήν την άρχή της *οίκονομίας* να μεταβληθεί σέ γενική και άπόλυτη άρχή: «τὸ γάρ υπό τῶν Πατέρων διορισθέν, κατ' *οίκονομίας* λόγον ώρίσθη· και ου χρή τὸ κατ' *οίκονομίαν* διά τι χρήσιμον εισενεχθέν, εις υπόδειγμα έλκεσθαι, και ως κανόνα κρατείν εις τὸ έξης»²¹⁹.

²¹⁶ ΔΕΛΙΚΑΝΗΣ, Κατάλογος 1904, τόμος Β', σ. 684.

²¹⁷ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Β', σ.314.

²¹⁸ Όπ.π., σ. 207.

²¹⁹ Σχολιάζει ο Βαλσαμών, σ.214.

Ἄλλωστε, στή συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας εἶναι δεδομένο ὅτι «τὸ παρὰ κανόνας οὐχ ἔλκεται πρὸς ὑπόδειγμα»²²⁰, ἢ, με ἄλλα λόγια, «τὰ παρανόμως γινόμενα δὲν βλάπτουσιν, οὔτε ἀνατρέπουσι τὰ νομίμως γινόμενα καὶ κανονικῶς»²²¹. Μάλιστα ἡ Πατριαρχικὴ Απόφαση τῆς 1ης Φεβρουαρίου 1838 ὀρίζει: «αὕτη δὲ ἡ κατὰ πολλὴν συγκατάβασιν διὰ τοὺς ἐκτεθέντας λόγους χορηγηθεῖσα τῇ συμφώνῳ γνώμῃ τῶν τριῶν ἀγιωτάτων Πατριαρχῶν καὶ τῶν περὶ ἡμᾶς Ἱερωτάτων Ἀρχιερέων ἐκκλησιαστικῇ ἡμῶν ἄφεςις καὶ συγχώρησις, δὲν θέλει ὑποτεθῆ, ἄπαγε! ὡς παράδειγμα εἰς παρομοίων ἄλλων ἀπηγορευμένων συνοικεσίων»²²².

Οἱ σχετικὲς ἀποφάσεις γιὰ παροχὴ *οἰκονομίας* σὲ συγκεκριμένους περιπτώσεις χωρὶς νὰ θεμελιώνεται νομικὸ προηγούμενο γιὰ μετέπειτα ἐφαρμογὴ τους, εἶναι ὅπως εἶδαμε ἀρκετὲς καὶ ἐμπεριστατωμένες. Δὲν εἶναι ἐντούτοις ἀποκλειστικὲς, καθὼς ὑπάρχουν καὶ περιπτώσεις ἀπὸ τίς ὁποῖες μία ἀπόφαση πὸ ἀφορᾶ σὲ μεμονωμένη καὶ ἐξατομικευμένη περίπτωσι, δύναται νὰ ἀποτελεῖ πρόπλασμα γενικότερης ἰσχύος. Ἀναφέρουμε ὡς παράδειγμα τὴν ἀπόφαση τοῦ Καλλινίκου Β΄, τοῦ ἔτους 1701, σχετικὰ με κληρικὸ ὁ ὁποῖος ἐκουσίως ἀποσηματίσθηκε, διότι κάποτε ἦταν κληρικὸς ἄγαμος «καταναγκάσει τινός». Μετέπειτα ὑπέπεσε σὲ σαρκικὰ ἀμαρτήματα καὶ γινόμενος ἀντιληπτός «τοῦ ἱερατεῦειν ἀπέστη καλῶς». Ζήτησε ἀκολούθως καὶ ἔλαβε διὰ τῆς Πατριαρχικῆς Πράξεως κανονικὴ ἄδεια γάμου, με τὴν ἐξῆς αἰτιολογία: «ἐπειδὴ τοιγαροῦν τὸ τῆς ἀγίας του Θεοῦ Ἐκκλησίας πνευματικὸν ἰατρεῖον προσάγειν ὀφείλει θεραπείαν ἱατροῦ κατάλληλον τῶν νοσοῦντων ἐκάστῳ τρόπῳ παντί, δέον εὐκαίρως ἐκρίναμεν καὶ τοῦτον μὴ ἀπόσασθαι κενόν»²²³.

Παρόμοια εἶναι ἡ ἐντύπωση πὸ ἀφήνει καὶ ἡ Πατριαρχικὴ Απόφαση τοῦ ἔτους 1371, καὶ ἰδιαίτερα τὸ αἰτιολογικὸ τῆς. Πρόκειται γιὰ Απόφαση, ἡ ὁποία ἐπιτρέπει στὸν μοναχὸ Κάλλιστο Ἀγγελικουδῆ νὰ δέχεται τὴν ἐξομολόγησι καὶ νὰ εἶναι πνευματικὸς πατέρας τῶν μοναχῶν πὸ ἐκάρησαν ἀπὸ αὐτὸν καὶ ὑποτάσσονται σ' αὐτόν. Τὸ αἰτιολογικὸ τῆς Ἀπόφασις εἶναι ἐνδεικτικὸ: «ἐπεὶ ὁ τιμιώτατος ἐν μοναχοῖς, κατὰ πνεῦμα υἱὸς τῆς ἡμῶν μετριότητος, Κάλλιστος ὁ Ἀγγελικουδῆς, ἀνέφερον εἰς αὐτήν, ὅτι οἱ εὐρισκόμενοι μετ' αὐτοῦ μοναχοὶ παρ' αὐτοῦ ἀποκαρέντες καὶ αὐτῷ ὑποτασσόμενοι ἔχουσιν ἕτερον πατέρα πνευματικόν, πρὸς ὃν ἐξομολογοῦνται, καὶ παρ' οὗ τὴν λύσιν λαμβάνουσιν, εἰς ἅπερ ἐξομολογοῦνται, ὅπερ γίνεται

²²⁰ Σχόλιο τοῦ Βαλσαμῶνος στὸν 19^ο Κανόνα τῆς Συνόδου τῆς Σαρδικῆς, ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Γ΄, σ. 279.

²²¹ Ἑρμηνεῖα τοῦ Νικόδημου Μοναχοῦ στὸν 7^ο Κανόνα τῆς Πρωτοδευτέρας Συνόδου: «οὐδὲν γὰρ τῶν παρανόμως, καὶ ἀτάκτως παρυφισταμένων, πρόκριμα τῶν κανονικῶς συνισταμένων ἀποφέρεσθαι δύναται», *Πηδάλιον*, σ.353.

²²² ΔΕΛΙΚΑΝΗΣ, Κατάλογος 1904, τόμος Β΄, σ.67.

²²³ ΓΕΔΕΩΝ, Διατάξεις, σσ.82-83.

έμποδισμός αὐτῶ εἰς τὴν κατ' αὐτῶν ἀρχὴν καὶ εἰς τὴν πρὸς αὐτὸν ἐκείνων ὑποταγὴν, μὴ ἔχοντι εὐκόλως ποιεῖν, ἅπερ αὐτῶ δοκεῖ»²²⁴.

Τὸ πρόβλημα ἐν προκειμένῳ σχετίζεται μὲ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς τῆς *οἰκονομίας*, καὶ μάλιστα ἂν μπορεῖ νὰ ἐξομολογεῖ κάποιος πὺ δὲν ἔχει τὴν Ἱερωσύνη. Αὐτὸ εἶναι ἀμφίβολο, διότι ἤδη ἔχει τοποθετηθεῖ τὸ Κανονικὸ Δίκαιό τῆς Ἐκκλησίας²²⁵. Ἀντίθετα, αὐτὸ πὺ στοιχειοθετεῖ ὡς πρόπλασμα γιὰ μελλοντικὲς περιπτώσεις ἐφαρμογῆς τῆς *οἰκονομίας* ἢ Ἀπόφαση εἶναι ὁ περιορισμὸς τῆς ἐλευθερίας πὺ μπορεῖ νὰ ἔχει ὁ ὅποιοςδήποτε στὸ νὰ ἐπιλέγει τὸν πνευματικὸ του πατέρα. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἡ ἀρχὴ τῆς *οἰκονομίας* δρᾷ περιοριστικὰ καὶ δεσμευτικὰ.

Τέλος, στὸ κεφάλαιο περὶ τοῦ χρόνου διάρκειας τῆς *οἰκονομίας* πρέπει νὰ ἐνταχθεῖ καὶ τὸ ζήτημα τῆς δυνατότητας κατάρτησης σχετικῶν καὶ ἀναλόγων μόνιμης ἰσχύος διατάξεων. Ὅταν ἀλλάζουν οἱ συνθήκες καὶ μεταβάλλονται τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἤθη, εἶναι ἐπόμενο, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, νὰ ἀλλάζουν καὶ οἱ διατάξεις περὶ τὴν *οἰκονομία*. Γιὰ παράδειγμα καὶ ὅσον ἀφορᾷ στὴ στέψη τῶν διγᾶμων, ἡ ἀρχαία *ἀκρίβεια* ὄριζε ὅτι αὐτοὶ δὲν στέφονται διὰ στεφάνων, ἀργότερα ὅμως κατ' *οἰκονομίαν* ἐπικράτησε τὸ ἀντίθετο. Ἡ συνήθη καὶ ἐπὶ μακρὸν ἐφαρμογὴ τῆς στέψης μὲ στέφανα κατέστησε αὐτὴν καθεστῶς, μὲ ἀποτέλεσμα σήμερα νὰ μὴ ἐνθυμεῖται κανεὶς ὅτι κάποτε ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς ἀρχῆς τῆς *οἰκονομίας*²²⁶.

Ἀλλαγὴ τῶν συνθηκῶν ἔχουμε, ἐπίσης, στὴν περίπτωση κατὰ τὴν ὁποία ἕνας κανόνας δὲν καταργεῖται, οὔτε περιπίπτει σὲ ἀχρηστία, ἀλλὰ ἀντικαθίσταται ἀπὸ κάποιον πολιτειακὸ νόμο. Γιὰ παράδειγμα, ὁ 37^{ος} κανόνας τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων ὀρίζει ὅτι ἡ σύνοδος τῶν ἐπισκόπων πρέπει νὰ γίνεται δύο φορὲς τὸν χρόνο²²⁷. Ἀνάλογα ὀρίζουν ὁ 5^{ος} κανόνας τῆς Α' ²²⁸ καὶ ὁ 19^{ος} τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς²²⁹. Τροποποιεῖ, ὡστόσο, ὁ 8^{ος} κανόνας τῆς ἐν Τρούλλῳ

²²⁴ MIKLOSICH-MÜLLER, Acta, σ.552.

²²⁵ Ὑπάρχει βεβαίως ἡ 16^η Ἀπόκριση τοῦ Νικηφόρου τοῦ Ὁμολογητοῦ, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία «ἐπειδὴ δὲ ἐμφαίνει ἡ ἐρώτησις, εἰ δεῖ καὶ τὸν μὴ ἔχοντα Ἱερωσύνην διδόναι κατὰ ἀπορίαν πρεσβυτέρου [τὰ ἐπιτίμια], καὶ πίστιν προσιόντος, οὐκ ἔξω τοῦ εἰκότος, καὶ τὸν ἀπλῶς μοναχὸν ἐπιτίμιον διδόναι» (Ράλλη Ποτλῆ, Δ', σ.431), ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ ἡ ἀντίθετη ἄποψη, βλ. καὶ τὴν ΚΑ' Ἀπόκριση τοῦ Θεοδώρου τοῦ Βαλσαμῶνος, εἰς Ράλλη Ποτλῆς, Δ', σ. 464.

²²⁶ ΚΟΤΣΩΝΗΣ, *Οἰκονομία*, σσ. 53, 162-163. Εἶναι ἐνδεικτικὸ τί λέγει στὴν Ἀπόκρισή του ὁ Νικήτας, Μητροπολίτης Ἡρακλείας: «Ἡ μὲν ἀκρίβεια, τοὺς διγᾶμους οὐκ οἶδε στεφανοῦν, ἡ δὲ ἐν τῇ μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ συνήθεια τὰ τοιαῦτα οὐ παρατηρεῖται, ἀλλὰ καὶ τοῖς διγᾶμοις τοὺς νυμφικοὺς στεφάνους ἐπιτίθησι· καὶ οὐδεὶς οὐδέ ποτε διὰ τοῦτο ἐνεκλήθη· ὥστε οὐδέ τις φοβηθήσεται τὸ ἐπικλήμα, τοὺς τοιοῦτους στεφανώσας», ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Ε', σ.441.

²²⁷ ΑΚΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ, Κώδικας, σ. 32.

²²⁸ Ὁπ.π., σ. 52.

²²⁹ Ὁπ.π., σ. 90.

Πενθέκτης Οικουμενικῆς Συνόδου ὡς ἐξῆς: «ἐπειδὴ δὲ διὰ τε τὰς τῶν βαρβάρων ἐπιδρομάς, διὰ τε τὰς προσπιπούσας ἐτέρας αἰτίας, ἀδυνάτως οἱ τῶν ἐκκλησιῶν πρόεδροι ἔχουσι δις τοῦ ἐνιαυτοῦ τὰς συνόδους ποιῆσθαι, ἔδοξεν, ὥστε τρόπῳ παντὶ ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ τὴν τῶν προγεγραμμένων ἐπισκόπων, διὰ τὰ ὡς εἰκὸς ἀναφύμενα ἐκκλησιαστικὰ κεφάλαια»²³⁰. Στὴ συνέχεια ὁ μετέπειτα καταργηθεὶς καταστατικὸς χάρτης τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (ν. 671/1943), στὸ 3^ο ἄρθρο του, ἐπιβάλλει τὴ σύγκληση τῆς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας ὑποχρεωτικὰ μόνο ἀνὰ τρία χρόνια.

Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὶς μεταθέσεις/ μετακινήσεις τῶν ἐπισκόπων. Αὐτὲς ἀρχικὰ ἀπαγορεύονταν καὶ ἐπιτρέπονταν μόνο καὶ μόνο γιὰ λόγους ἀνάγκης. Αὐτὸ ἀνάφερε ὁ 20^{ος} κανόνας τῆς Δ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου: «Κληρικοὺς εἰς ἐκκλησίαν τελοῦντας, καθὼς ἦδη ὠρίσαμεν, μὴ ἐξεῖναι εἰς ἄλλης πόλεως τάττεσθαι ἐκκλησίαν· ἀλλὰ στέργειν ἐκείνην, ἐν ἧ ἰσχυροῦν ἐξ ἀρχῆς ἠξιώθησαν, ἐκτὸς ἐκείνων, οἵτινες ἀπολέσαντες τὰς οἰκείας πατρίδας ἀπὸ ἀνάγκης, εἰς ἄλλην ἐκκλησίαν μετῆλθον»²³¹. Ἀλλὰ καὶ ὁ 18^{ος} κανόνας τῆς ἐν Τρούλλῳ Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἀναφέρει: «τοὺς προφάσει βαρβαρικῆς ἐπιδρομῆς, ἢ ἄλλως πως ἐκ περιστάσεως μετανάστας γενομένους κληρικούς, ἠνίκα ἂν ὁ τρόπος αὐτοῖς ἀποπαύσεται, ἢ αἱ τῶν βαρβάρων ἐπιδρομαί, δι' ἃς τὴν ἀναχώρησιν ἐποίησαντο, αὐθις ἐν ταῖς οἰκείαις ἐκκλησίαις προστάσσομεν ἐπανέρχεσθαι»²³². Περαιτέρω, μὲ τὸ ἄρθρο 24 τοῦ καταστατικοῦ χάρτη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (ν. 590/1977), στὸ ἐδάφιο 2 δηλώνεται: «ἡ πλήρωσις Μητροπόλεως γίνεται κανονικῶς δι' ἐκλογῆς, ἐξαιρετικῶς δὲ δύναται νὰ γίνῃ κατ' ἄσκησιν οἰκονομίας πρὸς μεῖζον τῆς Ἐκκλησίας ὄφελος καὶ διὰ καταστάσεως μετ' ἀπόφασιν τῆς ΙΣΙ»²³³.

Ἡ πλήρωση, λοιπόν, κενῆς Μητροπολιτικῆς ἔδρας γίνεται εἴτε μὲ ἐκλογὴ εἴτε διὰ «καταστάσεως», δηλαδή μὲ μετάθεση ἐνὸς ἐν ἐνεργείᾳ Μητροπολίτη ἀπὸ ἄλλης Μητρόπολις τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἐν λόγῳ μετάθεση ἀπαγορευόταν ἀρχικὰ, σύμφωνα καὶ μὲ τοὺς ἱεροὺς κανόνες ποὺ εἶδαμε, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν Πατριαρχικὸ καὶ Συνοδικὸ Τόμο τοῦ 1928. Προβλέπεται, ὅμως, πλέον ἐξαιρετικῶς καὶ κατ' οἰκονομίαν, δηλαδή γιὰ μεῖζον ὄφελος τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ὑπὸ αὐστηρῆς προϋποθέσεις²³⁴.

²³⁰ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Β΄, σ. 324.

²³¹ *Ὁπ.π.*, σ. 266.

²³² *Ὁπ.π.*, 344.

²³³ ΑΚΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ, *Κώδικας*, σ. 857.

²³⁴ ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ, *Δίκαιο*, σ. 150.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ

1. Περιπτώσεις κακής χρήσης τῆς οἰκονομίας

Σημαντική ιστορική περίπτωση κακῶς ἐννοούμενης οἰκονομίας θεωρεῖται ἡ περίπτωση τῆς τετραγαμίας τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα Λέοντα ΣΤ΄ τοῦ Σοφοῦ. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἀνατολική Ἐκκλησία ἀποδεχόταν τὴν ἐγκυρότητα τοῦ δευτέρου γάμου, ὑποβάλλοντας τοὺς δίγαμους σὲ κάποιες κυρώσεις. Ἦταν ἀστηρή γιὰ τὸν τρίτο γάμο, ἀποδέχθηκε ὅμως τελικῶς τὴν ἐγκυρότητα καὶ αὐτοῦ. Σὲ κάθε περίπτωση ἀρνεῖτο διαρρηδὴν ἀκόμη καὶ τὴν προοπτικὴ ἑνὸς τέταρτου γάμου. Ὁ πατριάρχης Νικόλαος ὁ Μυστικός ἤλθε ἀντιμέτωπος μὲ τὴν πρόκληση τῆς τετραγαμίας στὸ πρόσωπο τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα.

Ἡ παροχὴ τῆς οἰκονομίας στὴν περίπτωση τοῦ Λέοντα ΣΤ΄ τοῦ Σοφοῦ ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ τὴν οἰκονομία *post factum*, καθὼς οἱ γαμήλιες σχέσεις εἶναι σχέσεις διαρκεῖς. Ὁ Νικόλαος ὁ Μυστικός, ὁ ὁποῖος ἀρνήθηκε νὰ ἐπικυρώσει τὰ αὐτοκρατορικὰ τετελεσμένα καλύπτοντας αὐτὰ ὑπὸ τὸν πέπλο τῆς οἰκονομίας, δήλωσε ἐμφατικὰ ὅτι ἡ οἰκονομία ὑπάρχει γιὰ νὰ θεραπεύει ἀπὸ τὴν ἁμαρτία καὶ ὄχι γιὰ νὰ παρακινεῖ κάποιον νὰ ἐπιτελεῖ τὴν ἁμαρτία²³⁵. Δήλωσε λοιπόν: «ἐγὼ μὲν καὶ εἶ τις ἐμοὶ πείθοιτο, μᾶλλον δὲ τοῖς ἱεροῖς νόμοις, καὶ μετάνοιαν ἀποδέχομαι τῶν ἁμαρτανόντων καὶ οἰκονομίαν ἐπὶ τούτοις κυρῶ, ἀλλὰ τὴν ἀπρακτεῖν ποιοῦσαν, οὐ τὴν ἐνεργεῖσθαι παρασκευάζουσιν τὴν ἁμαρτίαν. Ἀδύνατον γὰρ τῆς ἁμαρτίας ἐπιτελουμένης καὶ διηνεκῶς, οἰκονομεῖν τι πρὸς σωτηρίαν, ὑπολαμβάνειν τὴν ἄδειαν αὐτῷ παρεχόμενον τῇ ἁμαρτίᾳ συζῆν· εἰρωνευομένου γὰρ τοῦτο μᾶλλον οὐκ οἰκονομοῦντος καὶ παίζοντος τὴν τῆς οἰκονομίας βοήθειαν» (Νικολάου, *Ἐπιστολὴ 32η, Πρὸς Πάπαν Ρώμης*, PG, 111, 212-213D).

Ὅταν τίθεται σὲ κίνδυνο τὸ δόγμα τῆς εὐσεβείας δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ λόγος γιὰ οἰκονομία. Ὅπως χαρακτηριστικὰ διατυπώθηκε ἀπὸ τὸν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Εὐλόγιο: «τότε τὰς οἰκονομίας ὁ ὀρθὸς λόγος μεταχειρίζεται, ὅτε τὸ δόγμα τῆς εὐσεβείας οὐδὲν παραβλάπτεται· ἐκείνου γὰρ ἀκηράτου καὶ ἀκατηλεύτου μένοντος, ἡ οἰκονομία περὶ τι τῶν ἐξωθεν αὐτοῦ χώραν εὐρίσκει συνίστασθαι»²³⁶. Σύμφωνα μὲ αὐτά, τὸ δόγμα καὶ ἡ διατήρησή του ἐμφανίζονται ὡς ἔσχατα ὄρια ἐφαρμογῆς τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομίας. Αὐτὸ εἶναι σὲ κάθε περίπτωση ἀληθές, μολονότι ὁ Ἀμίλκας Ἀλιβιζᾶτος διευρύνει τὴν ἔννοια τῆς διαφύλαξης τοῦ

²³⁵ RAI, *L' économie*, σ. 311.

²³⁶ ΚΟΤΣΩΝΗΣ, *Οἰκονομία*, σ. 168.

δόγματος ως ἐξῆς: «Σχετικῶς πρὸς ταῦτα ἀνάγκη νὰ καθορισθοῦν δύο σημεῖα, ἵνα μὴ ἐκ τοῦ ἀκαθορίστου αὐτῶν πολλὴ προέλθῃ, ὡς εἶναι πιθανόν, σύγχυσις. Καὶ πρῶτον δὲν εἶναι πάντοτε ἀπολύτως ἀσφαλὲς καὶ κατ' ἀκριβολογίαν ὀρθόν, ὅτι τὸ δόγμα εἶναι τὸ τελευταῖον ὄριον ἐφαρμογῆς τῆς *οἰκονομίας*, ὅτι δηλαδὴ δὲν ἦτο δυνατὴ, τουλάχιστον εἰς τὸ παρελθόν, ἢ καὶ ἐν τῇ διατυπώσει τοῦ γράμματος αὐτοῦ ἐφαρμογὴ τῆς *οἰκονομίας*. Ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν δογμάτων γνωρίζομεν πολλὰς περὶ τὴν διδασκαλίαν κατὰ τε τὴν οὐσίαν καὶ τὴν διατύπωσιν αὐτῆς ἀμφιταλαντεύσεις»²³⁷.

Αὐτὴ ἡ ἀμφισημία καὶ ἡ ἐλευθερία στὴ διατύπωση τοῦ δόγματος δὲν μπορεῖ νὰ σημαίνει καὶ ἀμφισβήτηση τῆς ἐνότητος στὴν πίστη, ὑπὸ τὸ προκάλυμμα τῆς ἐφαρμογῆς τῆς *οἰκονομίας*. Τόσο ὁ Ἐφέσου Μάρκος ὁ Εὐγενικός, ὁ ὁποῖος στὴ Σύνοδο Φερράρας - Φλωρεντίας ἐκαλεῖτο ἐπιμόνως νὰ δείξει συγκατάβαση, γιὰ νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ ἔνωση μὲ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, ὅσον καὶ ἡ Ἐπιστολὴ τῶν Ἀγιορειτῶν Μοναχῶν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Ἡ' τὸν Παλαιολόγο μὲ ἀφορμὴ τὴν ἔνωση τοῦ 1439, φανερόνως ἀκριβῶς τὴν προσπάθεια ὀρθῆς διατήρησης, ἢ μὲ ἄλλα λόγια τῆς ὄχι κακῶς ἐννοούμενης χρήσης τῆς *οἰκονομίας*. Γράφουν οἱ Μοναχοί: «Ἄλλ' ὡς *οἰκονομίαν* τοῦτο ποιήσωμεν; Καὶ πῶς δεχθήσεται *οἰκονομία* τὰ θεῖα βεβηλοῦσα κατὰ τὸν τοῦ Θεοῦ εἰρημένον λόγον καὶ ἐκ τῶν θείων ἀπωθοῦσα τὸ τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα, καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν καὶ τῆς υἰοθεσίας τοὺς πιστοὺς ἀμετόχους ποιοῦσα; Καὶ τί ἂν εἴη ταύτης τῆς *οἰκονομίας* ζημιωδέστερον; Αὕτη κοινωνία αὐτῶν ἐστὶ πρόδηλος καὶ ἐνὶ τοῦ παντὸς ὀρθοῦ ἔκπτωσις καὶ ἀνατροπὴ»²³⁸.

Ἡ ἐπιείκεια ὡς ἀποτέλεσμα ἀφόρητων πιέσεων ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἦταν τὸ κυρίως θέμα τῆς Ἐπιστολῆς τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννη τοῦ ΣΤ' (712-715), ὁ ὁποῖος μαζί μὲ ἄλλους καταδίκασε τὸ 712 καὶ ἀναθεμάτισε σὲ σύνοδο στὴν Κωνσταντινούπολη τὴν ΣΤ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο! Ὁ Πατριάρχης μεταμεληθεὶς ἀπευθύνει τὴν ἐν λόγῳ Ἐπιστολὴν στὸν Προκαθήμενο τῆς Ρώμης, ζητώντας: «ὅπως ἡμεῖς τῷ κατ' *οἰκονομίαν* ἐχρησάμεθα λόγῳ, ὥστε διακρούσασθαι μὲν τὴν τυρρανικὴν καὶ ἀνένδοτον ἔνστασιν· πρὸς τὸ μετριώτερον δέ, τὰ τῆς ἀτοπίας συστειλαί, τὴν ὡς ἐν κακοῖς διαφορὰν εἰδότες οὐ πάντῃ ἀπόβλητον» (*Ἐπιστολή*, PG, 96, 1421D). Μὲ ἐπιχειρήματα ἀπὸ τὴν προγενέστερη ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, καταλήγει: «ἔχετε τοίνυν καὶ ὑμεῖς, ὧ θεόληπτοι, τὴν ἀναιρετικὴν τοῦ κατ' ἐπήρειαν σφάλματος, ἀπολογίαν ἰσχυράν τε καὶ ἔννομον, καὶ οὐδαμῶς δυναμένην

²³⁷ ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ, *Οἰκονομία*, σ.13.

²³⁸ ΚΟΤΣΩΝΗΣ, *Οἰκονομία*, σ.172.

παρακρουσθῆναι, τὴν καθαρὰν καὶ πεπαρησιασμένην τῆς ὀρθοδοξίας ὁμολογίαν» (*Ἐπιστολή, PG 96, 1432D*).

Τὸ θέμα τῆς συγγενείας κατὰ τὸν γάμο ἦταν ἀκόμη μία περίπτωση ἀμφισημίας, ποὺ ἐπικαλέστηκε τὴν ἀρχὴ τῆς *οἰκονομίας*. Πρώτη ρητὴ μαρτυρία γιὰ τὸν ἕκτο βαθμὸ συγγενείας συναντᾶται στὴν *Ἐκλογή* τῶν Ἰσαύρων, ἓνα νομοθέτημα τῶν εἰκονομάχων αὐτοκρατόρων. Ἐκτοτε ὁ ἕκτος βαθμὸς συγγενείας, ὡς κώλυμα ἢ μὴ τοῦ γάμου, συναντᾶται καὶ στὸ ἄλλο νομοθετικὸ ἔργο, τὰ *Βασιλικά* τοῦ 9ου αἰ., ποὺ περιλαμβάνει τὶς προβλέψεις τῆς *Ἐκλογῆς*. Σ' αὐτὸ τὸ πλαίσιο ὁ Ἀλέξιος Στουδίτης τὸν 11^ο αἰ. θὰ κάνει λόγο μέχρι καὶ γιὰ ἑβδομο βαθμὸ συγγενείας. Τονίζει ὅτι ὁ νόμος ἀπαγορεύει τὸν ἕκτο βαθμὸ, ἐπιτρέπει τὸν ὄγδοο βαθμὸ, ἀλλὰ δὲν λέει τίποτε γιὰ τὸν ἑβδομο. Σὲ τέτοιες περιπτώσεις ἔρχεται νὰ βοηθήσει ἡ ἀρχὴ τῆς *οἰκονομίας*, ἡ ὁποία ἐπιτρέπει τὸν γάμο πρὶν τελεσθεῖ, ἢ τὸν ἀποδέχεται ἀφοῦ ἔχει ἤδη τελεσθεῖ. Ἡ περίπτωση τοῦ Ἀλεξίου Στουδίτη εἶναι ἐνδεικτικὴ τῆς προβληματικῆς χρήσης τῆς *οἰκονομίας*, ὅταν ὑφίσταται σύγχυση καὶ νομοθετικὸ κενό²³⁹.

Συμπερασματικὰ μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι οἱ διάφορες ἐξωτερικὲς περιστάσεις- πολιτικὴ βούληση τῶν ἀρχόντων, ἐπικράτηση ομάδων καὶ αἰρετικῶν φατριῶν, νομοθετικὴ σύγχυση, ἀντιμετώπιση κινδύνων κ.λπ. ἀποτελοῦν πάντοτε πρόκληση γιὰ τὴν ἐπίκληση καὶ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς τῆς *οἰκονομίας*. Τὸ πόσο ὑγιὲς καὶ ὀρθόδοξη εἶναι τελικὰ ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῆς τῆς μορφῆς τῆς *οἰκονομίας*, εἶναι ζήτημα στὸ ὁποῖο μόνο ὁ χρόνος καὶ ἡ συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας μποροῦν νὰ ἀπαντήσουν.

²³⁹ RAI, *L' économie*, σ.313.

2. Η ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία καὶ ἡ ἀποδοχὴ τῶν Ἑτεροδόξων

Τὸ ζήτημα τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας συνδέθηκε στενὰ ἤδη ἀπὸ τὸν 19^ο αἰῶνα μὲ τὴν ἀναγνώριση τῆς ἐγκυρότητας τῶν μυστηρίων τῶν Ἀγγλικανῶν. Ἦταν τὸ 1851, ὅταν ὁ William Palmer, διεκδίκησε πρῶτος τὴν εἴσοδό του στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, χωρὶς νὰ θέλει νὰ ὑποστῆ νέα βάπτισμα, καθὼς ἐκείνη τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἡ πρακτικὴ δὲν ἐφαρμοζόταν στὴ Ρωσικὴ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία²⁴⁰.

Γιὰ τὸ θέμα τῶν μυστηρίων ἐκτὸς τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας χρησιμοποιήθηκαν ὡς ἐπιχειρήματα τόσο ὁ 68^{ος} κανόνας τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων («τοὺς γὰρ παρὰ τῶν τοιούτων [τῶν αἰρετικῶν] βαπτισθέντας, ἢ χειροτονηθέντας, οὔτε πιστοὺς, οὔτε κληρικοὺς εἶναι δυνατόν»²⁴¹), ὅσο καὶ ὁ ἀναλυτικὸς καὶ προσδιοριστικὸς γιὰ διάφορες αἵρέσεις ἢ σχίσματα 7^{ος} κανόνας τῆς Β΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου²⁴². Ὁ ἐπίσκοπος ἢ ὁ πρεσβύτερος ποὺ δέχθηκε βάπτισμα ἢ θυσία αἰρετικῶν πρέπει νὰ καθαιρεῖται (46^{ος} κανόνας τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων), Ἐπίσης ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ὁ ὅποιος δὲν ἀναβαπτίζει αὐτὸν ποὺ ἔχει μολυνθεῖ ἀπὸ τοὺς ἀσεβεῖς, πρέπει νὰ καθαιρεῖται (47^{ος} κανόνας τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων)²⁴³. Ἀλλὰ καὶ στὴ Δυτικὴ Ἐκκλησία ἦταν καθιερωμένο, ὅσοι κληρικοὶ ἀπὸ τοὺς αἰρετικοὺς Ἀρειανοὺς ἐπέστρεφαν στὴν Καθολικὴ Ἐκκλησία νὰ χειροτονοῦνται καὶ πάλι, πρακτικὴ ποὺ ἀκολουθήθηκε μέχρι καὶ τὰ τέλη τοῦ 12^{ου} αἰῶνα²⁴⁴.

Ὅσον ἀφορᾷ στὴν περίπτωση τῶν λεγομένων Καθαρῶν, ὁ 8^{ος} κανόνας τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου ὀρίζει ὅτι αὐτοὶ μποροῦν νὰ γίνουν ἀποδεκτοὶ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, ἀφοῦ χειροθετοῦνται καὶ παραμένουν ἔτσι στὸν κλῆρο²⁴⁵. Ἀνάλογα ὀρίζει καὶ ὁ 12^{ος} κανόνας τοῦ Θεοφίλου Ἀλεξανδρείας: «ἐπειδὴ τοίνυν ἡ μεγάλη σύνοδος, ἡ γενομένη ἐν Νικαίᾳ παρὰ τῶν μακαρίων Πατέρων ἡμῶν, ὥρισεν ὥστε χειροτονεῖσθαι τοὺς προσερχομένους, θέλησον κατὰ τὸν τύπον τοῦτον τοὺς ἐθέλοντας προσέρχεσθαι τῇ Ἐκκλησίᾳ χειροτονεῖν, εἴ γε ὁ βίος αὐτῶν ὀρθὸς ἐστὶ καὶ μηδὲν τούτοις ἀντίκειται»²⁴⁶. Τὸ κριτήριον, λοιπόν, σύμφωνα καὶ μὲ τοὺς ἱεροὺς

²⁴⁰ THOMSON, *Economy*, σσ. 370-371.

²⁴¹ ΑΚΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ, *Κώδικας*, σ. 42.

²⁴² Ὁπ.π., σ. 68.

²⁴³ Ὁπ.π., σσ. 34-36.

²⁴⁴ Ὑπόμνημα, σ. 40.

²⁴⁵ ΑΚΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ, *Κώδικας*, σ. 54.

²⁴⁶ Βλ. ΦΕΙΔΑΣ, *Ἱεροὶ Κανόνες*, σ. 371.

κανόνες είναι ή συνολική έπιστροφή στην άληθινή πίστη τής Έκκλησίας. Αυτό έχει πολλή μεγάλη σημασία, για να διευκρινισθεϊ και ή φαινομενική αντίφαση τής Έκκλησίας, κατά την όποία άλλοτε μέν άποκηρύσσει και κατακρίνει τὰ μυστήρια που τελούνται από αίρετικούς, και σχισματικούς, άλλοτε δέ έπικαλεϊται την άρχή τής *οίκονομίας* και τὰ άποδέχεται. Η αντίφαση είναι φαινομενική, διότι οί Ρωμαιοκαθολικοί ή οί Διαμαρτυρόμενοι, ένω τελούν τὰ μυστήριά τους στο όνομα του Ίησου Χριστου και τής Αγίας Τριάδος, έντούτοις στερούνται τής «τελειότητας του Πνεύματος», είναι δηλαδή άτελή και παραμορφωμένα, «ύπολειπόμενα του άληθους και ύγιους καθ' ό μέτρον και ό Χριστός και ή διδασκαλία αυτου έχει παραμορφωθή παρά τοϊς τελεσιουργοϊσι ταυτα και μεταλαμβάνουσιν αυτων»²⁴⁷.

Ο Μ. Βασίλειος στο σύνολο των κανόνων του (1-16), που προήλθαν από το ύλικό τής Πρώτης Κανονικής Έπιστολής του (άριθμ. 188), την όποία άπηύθυνε προς τον έπίσκοπο Ίκονίου Άμφιλόχιο Β' και μέσω τής όποίας δίδονται άπαντήσεις σε διάφορα κανονικής φύσεως «έπερωτήματα», τὰ όποία έθεσε ό Άμφιλόχιος για να αντιμετώπισει συγκεκριμένες περιπτώσεις²⁴⁸, κάνει λόγο για καθολική *οίκονομία*. Αναγνωρίζει, δηλαδή, ότι ύπάρχει διάκριση ανάμεσα σε διάφορους τύπους σχίσματος ή άπομάκρυνσης από την Έκκλησία. Δεν είναι όλα ίδια. Η πραγματικότητα τής κοινωνίας είναι πάντα σύνθετη. Για τον Μ. Βασίλειο ή άπαλλοτρίωση τής πίστης σημαίνει και άποξένωση από την Έκκλησία, όμως ή έπικοινωνία μεταξύ των έπισκόπων δεν καταργείται άμεσα και άπόλυτα. Μάλιστα «ώδήγησεν (ή έπικοινωνία) εις αυτάς τας πολυπλόκους περιπτώσεις περι των όποιων ήσχολήθησαν αι μεταγενέστεραι Σύνοδοι, δηλαδή ότι ή χειροτονία μερικων ήγετικων Όρθοδόξων έπισκόπων ένεφανίσθησαν ότε ειχον συμβιβασθη ύπό τινος άντικανονικής καταστάσεως των χειροτονησαντων αυτους (τοιαυτη ήτο ή περιπτωσης του Αγίου Μελετίου Άντιοχείας και του Αγίου Κυρίλλου Ίερσολύμων). Ύπ' αυτάς τας περιστάσεις θα ήτο ασύνετον, μάλιστα δε έπιβλαβές εις την Καθολικήν *οίκονομίαν*, να θέση πρωτεύουσαν έμφασιν έπι μιās πραγματοποιουμένης αίρέσεως ένόσω ή κοινωνία δεν ειχεν τυπικως και αναφανδόν διακοπή»²⁴⁹.

Το συμπέρασμα από αυτες τις κριτικές άπόψεις είναι ότι ισχύουν και τὰ δύο ταυτόχρονα. Δηλαδή, και ή Έκκλησία μέσω των ιερων κανόνων άπαιτούσε τη διακοπή τής έπικοινωνίας με τους αίρετικούς και σχισματικούς, έπιβάλλοντας την επανάληψη των μυστηρίων για όσους από αυτους ήθελαν να έπιστρέψουν στην Όρθόδοξη Πίστη και δήλωναν

²⁴⁷ Ύπόμνημα, σ.42.

²⁴⁸ ΜΕΝΕΒΙΣΟΓΛΟΥ, *Κανόνες*, σσ.547-548.

²⁴⁹ ΦΟΥΓΙΑΣ, *Οίκονομία*, σσ.95-96.

στην ουσία ότι ήταν άκυρα τά εκτός αυτής τελούμενα μυστήρια, αλλά και η ίδια η Έκκλησία αναγνώριζε τη σύνθετη πραγματικότητα και το κέρδος που θα είχε από μία περισσότερο «συγκαταβατική» στάση απέναντι στους «έκτός» της Έκκλησίας. Τί άλλο, άλλωστε, μαρτυρεί η υπό του Μ. Βασιλείου διαβάθμιση και ιεράρχηση των αιρέσεων, των σχισμάτων και των παρασυναγωγών;

Κάναμε λόγο ανωτέρω για ένα είδος συνολικής έπιστροφής στην άληθινή πίστη της Έκκλησίας. Ήδη κατά τον 18^ο αιώνα, στις συζητήσεις για τη δυνατότητα της εκκλησιαστικής ένωσης με τους Άγγλικανούς, οί Αποκρίσεις των Πατριαρχών αυτό άκριβώς τόνισαν: «εί δέ τίς ποτε συγκατάβασις και *οίκονομία* έγένετο, ίσως έν όσοις τρόπω συμβουλήσ περι έθη και τάξεις και συνηθείας μακράς ώκονομήθη, άλλ' ούκ έν όσοις περι πίστεως και δογμάτων ό λόγος [...] Έν γάρ τοίς θείοις δόγμασιν ούδαμοϋ χώραν έχει ποτέ ή *οίκονομία* ή συγκατάβασις· ταϋτα γάρ άπαρασάλευτά είσι, και υπό πάντων Όρθόδοξων ώς άπαράβατα έν πάση εύλαβεία διαφυλάττονται· και ό μικρόν τι τούτων παραβαίνων, ώς σχισματικός και αίρετικός κατακρίνεται και άναθεματίζεται, και άκοινωνητος παρά πάσι λογίζεται»²⁵⁰. Αλλά και κατά τον 20όν αιώνα ή Όρθόδοξη Άντιπροσωπεία , τόσο στο Συνέδριο της Λωζάννης το 1927, άρνήθηκε την έφαρμογή της άρχής της *οίκονομίας* στο θέμα της *intercommunio* (της μυστηριακής διακοινωνίας μεταξύ των Έκκλησιών), καθώσ «όπου έλλείπει ολοκληρία της πίστεως εκεί ούδεμία δύναται να ύπάρξη κοινωνία έν τοίς μυστηρίοις»²⁵¹, όσο και στις συζητήσεις της Μόσχας το 1956, μεταξύ της Άγγλικανικής άντιπροσωπείας και των Όρθόδοξων, έγινε ή δήλωση ότι βασική προϋπόθεση για την Ένωση είναι ή όμοφωνία όσον άφορᾷ στην περι πίστεως διδασκαλία, στην άποστολική διαδοχή και στα μυστήρια. Σε όλα αυτά τα ζητήματα δέν ύφίσταται θέμα έφαρμογής της *οίκονομίας*. Η μόνη έμμεση και σιωπηρή *οίκονομία* μπορεί να εφαρμοσθεί, όταν οί Όρθόδοξοι Ίεράρχες άπευθυνόμενοι στους Ρωμαιοκαθολικούς και Άγγλικανούς έπισκόπους, τους καλοϋν άδελφούς έν Χριστώ²⁵².

Η βασική προϋπόθεση της δογματικής και κανονικής συμφωνίας είναι τελικά αυτό που διακρίνει την Όρθόδοξη άποψη περι *οίκονομίας* και στο ζήτημα της διακοινωνίας (*intercommunio*), και τη διαχωρίζει από την τακτική της Ρωμαιοκαθολικής Έκκλησίας, ή όποία έν προκειμένω έμφανίζεται να κάνει ευρύτερη χρήση της *οίκονομίας*. Αυτό δέν είναι τυχαίο. Έχει άμεση σχέση με τη συγκεντρωτική έξουσία της Ρωμαιοκαθολικής Έκκλησίας, ή όποία την όδηγεί να λαμβάνει εύκολα και γρήγορα πολλές αποφάσεις, με την πίστη της ότι

²⁵⁰ ΚΟΤΣΩΝΗΣ, *Οίκονομία*, σσ.172-173.

²⁵¹ Όπ.π., σ.174.

²⁵² THOMSON, *Economy*, σ.384.

τὸ δόγμα καὶ ἡ αἵρεση συνδέονται καὶ μὲ ἱστορικοὺς ὄρους, ὥστε, ὅταν αὐτοὶ μεταβληθοῦν, μπορεῖ ν' ἀλλάξει τόσο ὁ χαρακτηρισμὸς περὶ αἵρεσης, ὅσο καὶ οἱ βλέψεις καὶ τὰ σχέδια τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν γιὰ προσαρμογὴ καὶ ἐπέκτασή τους σὲ ὅλο τὸν κόσμ²⁵³. Στὴ συνάφεια αὐτὴ εἶναι ἐπόμενο, σύμφωνα μὲ μία ἄποψη, νὰ ὑπάρχουν ἀποχρώσεις διαφόρων θέσεων, οἱ ὁποῖες θεωροῦν ὅτι πλέον στὶς σχέσεις μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν εἶναι ὑπερβολικὸ καὶ μὴ ἔγκυρο νὰ μιᾶμε γιὰ *οἰκονομία*, ὅσον ἀφορᾷ στὴν ἀναγνώριση τῶν μυστηρίων, καθὼς δὲν πρόκειται γιὰ αἰρετικοὺς ἢ σχισματικούς. Ἀντίθετα, ἐπιβάλλεται νὰ γίνεταί λόγος περὶ ἀμοιβαίας ἀναγνώρισης τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ λειτουργικῶν πρακτικῶν ἀπὸ ὅλες τὶς Ἐκκλησίες²⁵⁴.

Διαφορετικὰ εἶναι, ὡστόσο, τὰ πράγματα στὴν Κανονικὴ Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἀναγνώριση τῆς πλάνης ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν κατὰ καιροὺς πεπλανημένων καὶ ἡ βούληση γιὰ εἰρήνη καὶ ἐν Χριστῷ ἐνότητα ἀποτελοῦν βασικὲς προϋποθέσεις χορήγησης καὶ τῆς σχετικῆς συγκατάβασης καὶ τῆς *οἰκονομίας*. Οἱ Καθαροὶ π.χ. ὀφείλουν νὰ ὁμολογήσουν ὅτι θὰ συμφωνοῦν καὶ θὰ ἀκολουθοῦν τὰ δόγματα τῆς Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας καὶ μάλιστα ἐγγράφως (8^{ος} κανόνας τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου)²⁵⁵. Ὅσοι ἀπὸ τοὺς Παυλικιανοὺς φανοῦν ἀνεπιτήδευτοι θὰ καθαιροῦνται (19^{ος} κανόνας τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου). Ἐπίσης, γραπτὲς ἀποκηρύξεις καὶ ἀναθεματισμοὶ τῆς αἵρεσης ἀναμένουν καὶ ὄσους ἀπὸ τοὺς αἰρετικοὺς προσχωροῦν στὴν Ἐκκλησία (7^{ος} κανόνας τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου). Ἡ γιὰ ἀρκετὸ καιρὸ προγενέστερη κατήχηση εἶναι μία ἀκόμη προϋπόθεση (8^{ος} κανόνας τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου)²⁵⁶. Ὅλες οἱ ἀναφερθεῖσες ἤδη περιπτώσεις διατυπώνονται ὡς μία εὐρύτερη ὁμάδα αἰρετικῶν καὶ στὸν 95^ο κανόνα τῆς ΣΤ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου²⁵⁷, ἐνῶ ἡ κατήχηση καὶ ἡ ἐκμάθηση τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως ἀπαιτεῖται γιὰ τοὺς Νοβατιανοὺς καὶ ἄλλους ἀπὸ τὴ Σύνοδο τῆς Λαοδικείας (7^{ος} καὶ 8^{ος} κανόνας)²⁵⁸.

Εἶναι ἐνδιαφέρουσα καὶ περιληπτικὴ ἡ ἐρμηνεία τοῦ Ζωναρᾶ γιὰ τὸν 47^ο κανόνα τῆς συνόδου τῆς Καρθαγένης: «οἱ ἐξ αἱρέσεων προσιόντες τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει, οἱ μὲν λιβέλλους ἀπαιτοῦνται, ἐκδόσεις ἐγγράφους δηλαδή, στηλιτευούσας τὰς αἱρέσεις αὐτῶν· λίβελλος γὰρ Ρωμαῖστὶ ἔκδοσις ἐστὶ· καὶ ἀναθεματίζοντες αὐτάς, χρίονται τῷ ἁγίῳ μύρῳ· οἱ δὲ βαπτίζονται, ὡς περὶ τούτων διατάττεται ὁ ζ' κανὼν τῆς δευτέρας οἰκουμενικῆς συνόδου· Οἱ οὖν τῆς

²⁵³ ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ, *Κίνηση*, σ.302.

²⁵⁴ DUCHATELEZ, *L' économie*, σ.576.

²⁵⁵ ΑΚΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ, *Κώδικας*, σ.55.

²⁵⁶ Ὁπ.π., *Κώδικας*, σσ.55, 69.

²⁵⁷ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Β', σ.530.

²⁵⁸ ΑΚΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ, *Κώδικας*, σ.273.

συνόδου ταύτης Πατέρες ἀμφιβάλλοντες, ὡς ἔοικε, περὶ τῶν παίδων τῶν Δονατιστῶν προσερχομένων τῇ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ, εἴτε βαπτισθῆναι αὐτοὺς χρή, εἴτε μόνον ἀγίῳ μύρῳ χρισθῆναι, συνέθεντο ἐρωτῆσαι [...]»²⁵⁹. Ἡ ἡπια καὶ εἰρηνικὴ ἀντιμετώπιση τῶν Δονατιστῶν, ὅπως αὐτὴ περιγράφεται στὸν 66^ο κανόνα τῆς ἐν Καρθαγένῃ Συνόδου, δὲν πρέπει νὰ μᾶς ὀδηγεῖ στὸ βιαστικὸ συμπέρασμα τῆς ἐφαρμογῆς τῆς *οἰκονομίας* στὸ ζήτημα τῆς ἐπανεισδοχῆς αἰρετικῶν στοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας²⁶⁰.

Αἰῶνες ἀργότερα, ὁ Ἡσαΐας, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (1323-1334) σὲ ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τοὺς Ἀρμενίους, δηλώνει ρητὰ ὅτι δέχεται τοὺς Ἀρμενίους νὰ ἐνωθοῦν μετὰ τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ μόνον «εἰ μετὰ ὑγιοῦς φρονήματος καὶ καθαρᾶς γνώσεως καὶ ἀνεπιθολώτου καρδίας τὴν μεθ' ἡμῶν ἀσπάσησθε ἔνωσιν, καὶ ὥσπερ χεῖλεσιν, οὕτω καὶ διανοία φρονήσετε καὶ κηρύξετε τὴν τῶν δογμάτων ἀλήθειαν»²⁶¹. Στὴ συγκεκριμένη αὐτὴ περίπτωση ἔχουμε νὰ κάνουμε μετὰ τὴν ἔνωση ὁλόκληρης τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἀρμενίων καὶ ὄχι μετὰ μεμονωμένες ομάδες ἢ άτομα. Σὲ αὐτὲς τὶς περιπτώσεις ἰσχύει ἡ ἀπόλυτη *ἀκρίβεια*.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ ἀναφερθεῖ σχεδὸν ὁλόκληρος ὁ 47^{ος} κανόνας τοῦ Μ. Βασιλείου. Ὁ ἅγιος Πατέρας προτείνει τὸν ἀναβαπτισμό γιὰ τοὺς Ἐγκρατῖτες καὶ ἄλλους, προσθέτοντας ὅμως ὅτι, ἐὰν ἔχει ἀπαγορευθεῖ ἡ ἀναβάπτισις γιὰ λόγους *οἰκονομίας*, ἀκόμα καὶ σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωση πρέπει νὰ ἰσχύσει ἡ «γραμμὴ» τῆς *ἀκριβείας*, διότι πρόκειται γιὰ αἱρέσεις ποὺ ἀποτελοῦν «παρακλάδια» τοῦ Μαρκιωνιτισμοῦ καὶ θεωροῦν τὸν Θεὸ δημιουργὸ κακῶν, ὅποτε πῶς μπορεῖ νὰ ἰσχύει τὸ αὐτῶν βάπτισμα;²⁶²

Κατανοοῦμε, λοιπόν, ὅτι ἡ ἀποδοχὴ τῶν αἰρετικῶν ἢ τῶν σχισματικῶν στοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἓνα μεγάλο καὶ σύνθετο ζήτημα. Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς *οἰκονομίας* δὲν μπορεῖ νὰ ὑπερβεῖ τὶς δογματικὲς διαφορὲς, θὰ μπορούσε ὅμως νὰ διαμορφώσει ἓνα πλαίσιο ἐπικοινωνίας σὲ ἐπιμέρους καὶ «δευτερεύοντα» θέματα.

²⁵⁹ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Γ', σ.417.

²⁶⁰ Ὁπ.π., σ.475.

²⁶¹ ΚΟΤΣΩΝΗΣ, *Οἰκονομία*, σ.182.

²⁶² ΑΚΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ, *Κώδικας*, σσ.547-549.

3. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία καὶ τὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας

Τὸ Βάπτισμα εἶναι τὸ μυστήριον ἐκεῖνο ποὺ ἐμφανίζεται συχνότερα νὰ συνδέει τὴν ἀρχὴ τῆς οἰκονομίας μετὰ τὴν ἀναδρομικὴ ἀναγνώριση τῶν αἰρετικῶν ἢ ἄλλων ποὺ προσέρχονται εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Γενικὰ μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι οἱ προερχόμενοι ἀπὸ ἑτερόδοξες Ἐκκλησίες δὲν δύναται νὰ θεωρηθοῦν ὡς κανονικῶς βαπτισμένοι, ἀφοῦ δὲν ἀνήκουν εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, τῆς ὁποίας τὰ μυστήρια θεωροῦνται ἔγκυρα. Ὅμως, ἐὰν αὐτοὶ εἶναι βαπτισμένοι εἰς τὸ ὄνομα τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἢ Ἐκκλησία μπορεῖ κατ' οἰκονομίαν νὰ τοὺς δεχθεῖ ὡς μέλη τῆς χωρὶς βάπτισμα, ἀλλὰ διὰ τῆς τελέσεως τοῦ μυστηρίου τοῦ Χρίσματος καὶ διὰ τῆς ὑποβολῆς λιβέλλου, ἤτοι ἐγγράφου, διὰ τοῦ ὁποίου ἀρνοῦνται τὶς κακοδοξίας τοὺς καὶ ὁμολογοῦν τὴν Ὁρθόδοξον πίστην. Εἶναι ἀκριβῶς αὐτὸ εἰς ὅποιο ἀναφερθήκαμε καὶ σὲ προηγούμενον σημεῖον τῆς ἐργασίας μας, ὅτι δηλαδὴ ἡ ἀποδοχὴ τῆς Ὁρθόδοξης πίστεως συνιστᾷ προϋπόθεσιν γιὰ τὴν ἀναγνώριση τῆς ἐγκυρότητας τῶν μυστηρίων καὶ τὴ συνακόλουθον ἐφαρμογὴν τῆς οἰκονομίας²⁶³.

Ὁ 95^{ος} κανὼνας τῆς ἐν Τρούλλῳ ΣΤ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου συγκεκριαίωται ὅλα τα σχετικά μετὰ τὸ βάπτισμα τῶν ἑτεροδόξων καὶ πῶς αὐτοὶ μποροῦν νὰ γίνοντες δεκτοὶ εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν. Ἀρειανοί, Ναυατιανοί, Ἀπολιναριστές, Παυλικιανοί, Νεστοριανοί, Εὐτυχιανοί, Μακεδονιανοί, ὅλοι αὐτοὶ καὶ ἀκόμη περισσότεροι καταχωρίζονται εἰς τὸν ἐν λόγῳ κανόνα²⁶⁴. Καὶ τὸ βάπτισμα τῶν Φωτεινιανῶν πρέπει νὰ γίνεται ἀποδεκτό, σύμφωνα μετὰ τὸν 7^{ον} κανόνα τῆς Συνόδου τῆς Λαοδικείας²⁶⁵, ἐφόσον ἀναθεματίζουν τὴν αἵρεσίν τοὺς, ἀποδέχονται τὰ Σύμβολα τῆς Πίστεως καὶ χρίονται μετὰ ἅγιον μύρον· εἰς τὴν ἴδιαν κατεύθυνσιν καὶ ὁ 57^{ος} κανὼνας τῆς Συνόδου τῆς Καρθαγένης ἀναγνωρίζει ὡς ἔγκυρον τὸ βάπτισμα τῶν νηπίων τῶν Δονατιστῶν, τὰ ὁποία ὅταν ἐνηλικιωθοῦν καὶ προσέλθουν εἰς τὴν Ὁρθόδοξον πίστην, γίνονται δεκτὰ «τάξει ἀρχαία διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν», καὶ μποροῦν ἀκόμα νὰ γίνοντες καὶ κληρικοὶ²⁶⁶.

Σύμφωνα πάντα μετὰ τὸν προαναφερθέντα 95^{ον} κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ ΣΤ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, οἱ μὲν Νεστοριανοί, Εὐτυχιανοί, Σεβηριανοί καὶ οἱ ὅμοιοί τοὺς γίνονται ἀποδεκτοὶ διὰ λιβέλλων, γραπτῶν δηλαδὴ ἀποκηρύξεων τῶν κακοδοξιῶν τοὺς. Ὁμοίως καὶ οἱ Ἀρειανοί, οἱ Μακεδονιανοί, οἱ Νοβατιανοί, οἱ Ἀριστεροὶ ἢ

²⁶³ ΚΟΤΣΩΝΗΣ, *Σημειώσεις*, σ.34.

²⁶⁴ *Πηδάλιον*, σ.304.

²⁶⁵ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Γ', σ.176.

²⁶⁶ *Πηδάλιον*, σσ.496-497.

Τεσσαρασκαϊδεκατίτες, οί Απολιναριστές και οί Φωτειναιοί γίνονται δεκτοί διά λιβέλλων καταδίκης τῆς αἵρεσῆς τους, ἀλλά ἐπίσης και διά χρίσεως τοῦ Ἁγίου Μύρου, ἐνῶ οί Δονατιστές μόνο διά τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν.

Σε σχέση με τίς Ἐκκλησίες τῆς Δύσης μπορούμε νά ποῦμε ὅτι μέχρι τοῦ ἔτους 1756 τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως ἀναγνώριζε τὸ κῦρος τοῦ βαπτίσματος τῶν προερχομένων ἀπὸ τῆ Δυτικὴ Ἐκκλησία, Ὅμως, τελικὰ ἡ Σύνοδος τοῦ Πατριαρχείου ἐπὶ Κυρίλλου τοῦ Ε΄ τὸ 1755, ἐπέβαλε νά ἀναβαπτίζονται οί Λατῖνοι. Μετὰ μάλιστα τὸν Κύριλλο τὸν Ε΄ και ὁ Οἰκουμενικὸς πατριάρχης Σωφρόνιος Β΄ (1774-1780) βάπτισε συνάμα Λατίνους και τοὺς ἐξ Ἀρμενίων, Ἀρειανούς και Νεστοριανούς, ἐνῶ εἶναι γνωστὸ ὅτι και ὁ πατριάρχης Προκόπιος (1785-1789) ἐφάρμοξε τὰ ἴδια και γιὰ τοὺς ἐπιστρέφοντες Οὐνῖτες τὸ 1786²⁶⁷. Σχετικὰ με τοὺς Διαμαρτυρομένους (Λουθηρανούς, Καλβινιστές και Ἀγγλικανούς), τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο μέχρι τὸ 1756 δεχόταν ὡς ἔγκυρο τὸ βάπτισμα ποὺ τελοῦσαν. Ἡ Ρωσικὴ Ἐκκλησία, ἐντούτοις, τὸ δέχεται με ἀποτέλεσμα ὅσα Πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς δέχονται τὸ βάπτισμα τῶν Διαμαρτυρομένων, τὸ δέχονται πλέον *κατ' οἰκονομίαν*, ἐνῶ ἡ Ρωσικὴ Ἐκκλησία τὸ δέχεται *κατ' ἀκρίβειαν*²⁶⁸.

Πρέπει νά ἀναφερθεῖ ὅτι ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἄνθιμος Β΄ ζήτησε ἀπὸ τὸν γνωστὸ Ἑλληνα θεολόγο τῆς ἐποχῆς Κωνσταντῖνο Οἰκονόμο τὸν ἐξ Οἰκονόμων νά τοποθετηθεῖ ἐπίσημα στὸ θέμα τοῦ ἀναβαπτισμοῦ τῶν προερχομένων ἀπὸ τίς Δυτικὲς Ἐκκλησίες. Ὁ Οἰκονόμος ἀπάντησε στὶς 30 Δεκεμβρίου τοῦ 1852, ὑποστηρίζοντας ὅτι τὸ βάπτισμα με μία κατάδυση ἢ με ἔκχυση τοῦ ὕδατος εἶναι πρακτικὴ ποὺ καταδικάζεται ἀπὸ τοὺς ἱεροὺς κανόνες. Ἐάν, λοιπόν, γίνονται δεκτοί στὴν Ἐκκλησία αὐτοὶ ποὺ ἔχουν δεχθεῖ ἕνα τέτοιο Βάπτισμα πρέπει νά γίνεται δεκτὸ ἐπὶ τῆ βάσει τῆς ἀρχῆς τῆς *οἰκονομίας*²⁶⁹. Τὸ 1887 μία Ἐπιτροπὴ ποὺ συνέστησε τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως, γιὰ νά ἐξετάσει τὸ κῦρος τῶν ἐκτός τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μυστηρίων, ἀποφάνθηκε ὅτι δὲν ὑπάρχει ἕνας καθολικὰ ἀποδεκτὸς κανόνας, προσπαθώντας ἔτσι νά ἐξισορροπήσει ἀνάμεσα στὸν 68^ο κανόνα τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ποὺ ἀπέρριπτε ὅλες τίς ἐκτός τῆς Ἐκκλησίας βαπτίσεις, και στὸν περισσότερο ἤπιο 7^ο κανόνα τῆς Β΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ὁ Ἰωάννης Μεσολωρᾶς τὸ 1901 ὑποστήριξε τὴν ἄποψη ὅτι τὸ βάπτισμα ὡς χάρισμα δὲν ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὸ σχίσμα, παρὰ μόνο

²⁶⁷ ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ, *Βάπτισμα*, σ.59.

²⁶⁸ ΚΟΤΣΩΝΗΣ, *Οἰκονομία*, σ.190.

²⁶⁹ THOMSON, *Economy*, σ.371.

ή ενέργειά του μάλιστα χρησιμοποίησε ως παράδειγμα την επιστροφή τὸ 1839 πλέον τῶν δύο ἑκατομμυρίων Οὐνιτῶν στὴν Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας χωρὶς ἀναβαπτισμό²⁷⁰.

Ὁ 7^{ος} κανόνας τῆς Β΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου²⁷¹, ὁ ὁποῖος κυρώθηκε καὶ ἀπὸ τὸν 95^ο κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ ΣΤ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἐπιδεικνύει μίαν ἀρκούντως ἐπιεικῆ στάση ἀπέναντι στὸ κῦρος τοῦ βαπτίσματος τῶν ἐκτός τῆς Ἐκκλησίας εὐρισκομένων καὶ προσερχομένων στὴν ὀρθόδοξη πίστη. Τὴν ἴδια ἐπιείκεια περιγράφει καὶ ὁ 1^{ος} κανόνας τοῦ Μ. Βασιλείου, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο: «μερικοὶ δὲ ἐπίσκοποι κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐβαπτίσθησαν, δέχθησαν τὸ βάπτισμα αὐτῶν, χάριν οἰκονομίας καὶ συγκαταβάσεως, καὶ οὐχὶ ἀκριβείας, ὥσπερ ὁπού οἱ σχισματικοὶ εἶναι ἀκόμη μέλη τῆς Ἐκκλησίας [...] Πλὴν ἀνίσως καὶ τοῦτο, τὸ νὰ βαπτίζωμεν αὐτοὺς ἐπιστρέφοντας, ἔχη νὰ γένη ἐμπόδιον εἰς τὴν κοινὴν συγκατάβασιν καὶ οἰκονομίαν, ὁπού περὶ πάντων τῶν σχισματικῶν ἔκαμαν οἱ Πατέρες, ἄς ἀκολουθοῦμεν καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτήν, μήπως διὰ τὴν αὐστηρότητα τῆς προσταγῆς ταύτης τοὺς κάμνωμεν ἀμελεῖς εἰς τὸ νὰ βαπτίζονται, αἰσχυνομένους τάχα, ὅτι ὡσὰν ἄπιστοι τελείως βαπτίζονται, καὶ ἀκολούθως ἐμποδίσωμεν τὴν σωτηρίαν τους» (Ἑρμηνεία Νικοδήμου Μοναχοῦ)²⁷².

Εἶναι φανερὸ ὅτι πρυτανεῦει ἡ σκέψη, μήπως ἡ ὑπερβολικὴ αὐστηρότητα, ποὺ καταλήγει στὸν ἐκ νέου βαπτισμό τῶν ἐκτός τῆς Ἐκκλησίας, τοὺς ὀδηγήσει σὲ ἀπογοήτευση καὶ παραίτηση ἀπὸ τὴν ἀπόφασή τους νὰ προσχωρήσουν στὴν Ὀρθοδοξία.

Στὶς ἡμέρες μας τὸ τμήμα «Πίστη καὶ Τάξη» τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν ἔχει καταρτίσει Ἐκθεση (1978-1982), ἡ ὁποία στὴν κατεύθυνση τῆς Οἰκουμενικῆς Κίνησης ἔχει ἀσχοληθεῖ, μεταξύ ἄλλων, καὶ μὲ τὸ Βάπτισμα. Ἀναγνωρίζεται ὅτι αὐτὸ τὸ μυστήριον εἶναι θεμελιακὸ γιὰ τὴν ἐνσωμάτωση στὸν Χριστὸ καὶ τὴ συμμετοχὴ τοῦ πιστοῦ στὸν θάνατον καὶ τὴν ἀνάστασίν Του. Τονίζεται ὁ ἐσχατολογικὸς χαρακτήρας τοῦ μυστηρίου, δὲν ἀναφέρεται τίποτε ὅμως γιὰ τὸν ἀναγεννητικὸ ρόλον τοῦ βαπτίσματος. Βλέπουμε, λοιπόν, ὅτι μίαν συζήτηση ποὺ μένει εἴτε σὲ κάποιες γενικὲς θεολογικὲς ἀρχές εἴτε σὲ κάποιες «τεχνικότητες» γύρω ἀπὸ τὰ μυστήρια, ἀδυνατεῖ ν' ἀνταποκριθεῖ στὶς πραγματικὲς ἀνάγκες μιᾶς κίνησης ἐνότητας τῶν Ἐκκλησιῶν²⁷³. Κατὰ συνέπεια, ἡ ἀκρίβεια καὶ ἡ οἰκονομία ἐξακολουθοῦν νὰ ἀποτελοῦν πολὺ σοβαρὲς ἀρχές γιὰ τὴ διαχείριση αὐτῶν καὶ ἀνάλογων προβλημάτων ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία.

²⁷⁰ Ὁπ.π., σ.373.

²⁷¹ Πηδάλιον, σ.163.

²⁷² Ὁπ.π., σ.589.

²⁷³ ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ, Κίνηση, σ.294.

Στην περίπτωση τῆς χειροτονίας, ἡ ἐφαρμογὴ τῆς *οἰκονομίας* δὲν ἀναφέρεται τόσο στὸ θέμα τῆς ἀναγνώρισης μιᾶς ἀντικανονικῆς χειροτονίας, καθὼς θεωρεῖται ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν ὅτι δὲν ἔλαβε ποτὲ χώρα, ὅσο στὸ γεγονός τῆς *κατ' οἰκονομίαν* μὴ ἐπανάληψης τῆς χειροτονίας, ὅταν ἐπιστρέφει ἓνας ἐπίσκοπος καί, μετὰ τὴ δῆλωση τῆς συγγνώμης, τεθεῖ τὸ πρόβλημα ἂν πρέπει νὰ ἀναχειροτονηθεῖ ὁ ὑπ' αὐτοῦ προηγουμένως χειροτονηθεὶς κληρικός. Ἡ ἄρνηση τῆς *οἰκονομίας* θὰ σήμαινε κατὰ συνέπεια τὴν ἀναχειροτόνηση τοῦ κληρικοῦ ποὺ χειροτονήθηκε πρῶτα ἀπὸ ἀντικανονικὸ ἐπίσκοπο, καθὼς βέβαια δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ λόγος γιὰ τὸν ἀνεξάλειπτο χαρακτήρα τῆς Ἱερωσύνης (*character indelebilis*)²⁷⁴.

Ὁ 12^{ος} κανόνας τῆς Συνόδου τῆς Νεοκαισάρειας²⁷⁵ ἐπιτρέπει: «διὰ τὴν μετὰ ταῦτα αὐτοῦ σπουδὴν καὶ πίστιν, καὶ διὰ σπάνιν ἀνθρώπων» τὴν κατὰ συγκατάβαση χειροτονία τῶν ἀσθενῶν κλινικῶν- ἀνάλογα καὶ ὁ 2^{ος} κανόνας τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἀναφέρεται σὲ μία πραγματικότητα τῶν πρώτων χρόνων τῆς Ἐκκλησίας, ὅταν ἀπὸ ἀνάγκη ἢ ἀπὸ ἄλλες ἐξωτερικὲς αἰτίες, πολλὰς φορές, βαπτίζονταν προερχόμενοι ἀπὸ τοὺς Ἑθνικούς, καὶ ἀκολούθως ἀναβιβάζονταν σὲ Πρεσβυτέρους καὶ ἐπισκόπους. Αὐτὸ ὁ κανόνας ὀρίζει πλεόν νὰ μὴ γίνῃται, ὅμως δὲν παύει νὰ ὑποδηλώνει μία ἀλήθεια τῆς πρώτης Ἐκκλησίας²⁷⁶.

Ἀκόμη ἡ ἴδια Οἰκουμενικὴ Σύνοδος μὲ τὸν 8ο κανόνα της δέχεται τοὺς κληρικοὺς τῶν λεγομένων Καθαρῶν νὰ μείνουν στὸν κλῆρο, ἐφόσον διὰ λιβέλλου ὁμολογήσουν τὴν πλάνη τους καὶ ἀκολουθήσουν τὰ δόγματα τῆς Ὁρθόδοξης Πίστεως²⁷⁷. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τοὺς Δονατιστὰς τῆς Ἀφρικῆς. Ἴδου πῶς ὀρίζεται καὶ ἐφαρμόζεται ἡ ἀρχὴ τῆς *οἰκονομίας*: «ἐπειδὴ γινώσκει τὴν Ἀφρικὴν μεγάλην ἔχειν ἀνάγκην, ὥστε, διὰ τὴν τῆς ἐκκλησίας εἰρήνην καὶ χρησιμότητα, καὶ αὐτῶν τῶν Δονατιστῶν οἵτινες δῆποτε κληρικοί, διορθουμένης τῆς βουλῆς πρὸς τὴν καθολικὴν ἐνότητα μετελθεῖν θελήσαιεν, κατὰ τὴν ἐνὸς ἐκάστου καθολικοῦ ἐπισκόπου προαίρεσιν, καὶ βουλὴν τοῦ ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ κυβερνῶντος τὴν ἐκκλησίαν, ἐὰν τοῦτο συμβάλλεσθαι τὴν τῶν Χριστιανῶν εἰρήνην φανεῖη, ἐν ταῖς ἰδίαις τιμαῖς αὐτοῦς

²⁷⁴ ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ, *Οἰκονομία*, ὅπ.π., σσ.72-73. «Ἐν τέλει τοῦ ἄρθρου τούτου τονίζω ὅτι πρὸς ὀρθὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας ἐξ ἀπόψεως ὀρθοδόξου πρέπει νὰ λυθῇ πρῶτον τὸ θεμελιῶδες ζήτημα, ἐὰν δέχεται ἢ δύναται νὰ δεχθῇ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία τὴν ὑπὸ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἀναπτυχθεῖσαν διδασκαλίαν περὶ τοῦ ἀνεξάλειπτου χαρακτήρος τοῦ ἐγκολαπτομένου ὑπὸ τῶν μὴ ἐπαναλαμβανομένων μυστηρίων καὶ τῆς διακρίσεως αὐτοῦ ἀπὸ τῆς χάριτος καὶ μάλιστα οὕτως, ὥστε ἐκλειπούσης ταύτης νὰ μείνῃ ἐκεῖνος ἢ καὶ νὰ μεταδίδεται οὗτος ἄνευ τῆς χάριτος καὶ δὴ ὑπὸ ἀτόμου στερουμένου τῆς χάριτος καὶ ἔχοντος μόνον τὸν χαρακτήρα», ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ, *Οἰκονομία*, ὅπ.π., σ.261.

²⁷⁵ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Γ', σ.88.

²⁷⁶ Πηδάλιον, σ.123.

²⁷⁷ Ὅπ.π., σ.133.

ἀναδεχθῆναι» (68^{ος} κανόνας τῆς Συνόδου τῆς Καρθαγένης)²⁷⁸. Ἀνάλογα λέγει καὶ ὁ Μ. Βασίλειος στὸν 1^ο κανόνα του. Ὅτι, δηλαδή, τοὺς ἀδελφοὺς ποὺ ἦταν ὀπαδοὶ τοῦ Ζωίνου καὶ τοῦ Σατορνίνου (οἱ λεγόμενοι Ἐγκρατῖτες), ἐνῶ ἦταν ἀπὸ ἐκείνη τὴν παράταξη, τοὺς δέχθηκαν σὲ ἐπισκοπικὲς ἔδρες, καὶ κατὰ συνέπεια αὐτοὶ οἱ προερχόμενοι ἀπὸ αὐτὰ τὰ σχίσματα πλέον δὲν ξεχωρίζουν στοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας²⁷⁹.

Ὁ 3^{ος} κανόνας τῆς ἐν Τρούλλῳ Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου τοποθετεῖται μὲ ἐπιείκεια, ἀκόμη καὶ γιὰ ἓνα θέμα πολὺ εὐαίσθητο, ὅπως ἦταν τὸ θέμα τῶν κληρικῶν, οἱ ὅποιοι νυμφεύθηκαν μετὰ τὴ χειροτονία τους. Ἔτσι, λοιπόν, ἀκόμη καὶ ὅσοι νυμφεύτηκαν, σὲ περίπτωση ποὺ ἡ γυναίκα τους τύχαινε νὰ εἶναι χήρα, ἀλλὰ καὶ ὅσοι μετὰ τὴ χειροτονία τους ἔκαναν γάμο παράνομα, δηλαδή πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι καὶ ὑποδιάκονοι, ὅλοι γιὰ κάποιο μικρὸ χρονικὸ διάστημα- ὀριζόταν- ἔπρεπε ν' ἀποκλειστοῦν ἀπὸ τὴν ἱερὴ λειτουργία καὶ ἀφοῦ τιμωρηθοῦν, νὰ ἀποκατασταθοῦν καὶ πάλι στοὺς βαθμοὺς τους²⁸⁰.

Δὲν εἶναι ὁμως ἡ εἰκόνα τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς ἐπιείκειας ἀναφορικὰ μὲ τὸ ζήτημα τῆς χειροτονίας ἢ μοναδική. Ἀντιπαραβάλλουμε: Ὁ 68^{ος} κανόνας τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ἀπορρίπτει τὸ κῦρος τῆς Ἱερωσύνης ὄλων ὅσοι τὴν ἔχουν δεχθεῖ ἀπὸ αἰρετικούς. Εἰδικότερα : «τοὺς γὰρ παρὰ τῶν τοιούτων βαπτισθέντας, ἢ χειροτονηθέντας, οὔτε πιστοὺς, οὔτε κληρικούς εἶναι δυνατόν»²⁸¹. Ὁ 8^{ος} κανόνας τῆς Συνόδου τῆς Λαοδικείας ὀρίζει ὅτι οἱ καλούμενοι Φρύγες, δηλαδή οἱ Μοντανιστές, ὅταν ἐπιστρέφουν στὸν κλῆρο, πρέπει νὰ ἀναχειροτονοῦνται, ἀπορριπτομένου ἀκόμη καὶ τοῦ βαπτίσματος αὐτῶν²⁸². Ὁ 99^{ος} κανόνας τῆς Συνόδου τῆς Καρθαγένης ἐπιφυλάσσει εἰδικὴ μεταχείριση γι' αὐτοὺς ποὺ ἐπιστρέφουν στὴν Ἐκκλησία ἀπὸ τοὺς Δονατιστές, λαὸς καὶ διοίκηση²⁸³.

Ὁ 12^{ος} κανόνας τοῦ Θεοφίλου Ἀλεξανδρείας προβλέπει χειροτονία γιὰ τοὺς κληρικούς τῶν Καθαρῶν, οἱ ὅποιοι ἐπιστρέφουν στὴν Ἐκκλησία, ἀκολουθώντας πιστὰ τὰ ὀριζόμενα στὴν Α' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο²⁸⁴. Στὴν πρακτικὴ τῆς Ἐκκλησίας- πέρα ἀπὸ τοὺς ἱεροὺς κανόνες- ἔχουμε, ἐπίσης, ποικίλη συμπεριφορά. Εἰδικότερα, κατὰ τὴν Α' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο, ὁ σχισματικὸς ἐπίσκοπος Μελέτιος ἀναγνωρίζεται, «τοὺς δὲ ὑπ' αὐτοῦ κατασταθέντας

²⁷⁸ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Γ', σ.478.

²⁷⁹ ΑΚΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ, *Κώδικας*, σ.515.

²⁸⁰ Ὅπ.π., σ.111.

²⁸¹ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Β', σ.87.

²⁸² Πηδάλιον, σ.423.

²⁸³ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Γ', σσ. 542-543.

²⁸⁴ ΦΕΙΔΑΣ, *Ἱεροὶ Κανόνες*, σ.371.

μυστικώτερα χειροτονία βεβαιωθέντας κοινωνηθῆναι ἐπὶ τούτοις, ἐφ' ᾧ τε ἔχειν αὐτοὺς τὴν τιμὴν καὶ λειτουργεῖν, δευτέρους εἶναι»²⁸⁵. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, κατὰ τὴν Γ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο, οἱ προερχόμενοι ἀπὸ τὴν αἵρεση τῶν Μεσσαλιανῶν, ἐὰν εἶναι κληρικοί, μποροῦν νὰ μείνουν στὸν κλῆρο, ὑπὸ τὴν προϋπόθεση ὅτι θα ἀναθεματίσουν ἐγγράφως τὶς κακοδοξίες τους. Ἐνῶ, κατὰ τὴν Ζ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο, γιὰ τοὺς ἐπισκόπους ποὺ προέρχονται ἀπὸ τοὺς Εἰκονομάχους, ἀποφασίσθηκε νὰ γίνουν ἀποδεκτοὶ στὶς ἔδρες τους, ἐφόσον καὶ αὐτοὶ ὑποβάλουν μόνο τὸν σχετικὸ λίβελλο²⁸⁶.

Ἡ ποικιλία στὴν ἀντιμετώπιση τῶν κληρικῶν καὶ τῆς χειροτονίας τους μαρτυρεῖται καὶ ἀλλοῦ. Ο Μ. Ἀθανάσιος, στὴν Ἐπιστολὴ τοῦ *Πρὸς Ρουφινιανὸν Ἐπίσκοπον*, ἀνακεφαλαιώνει: «Κὰν γὰρ ἐπίσκοποι τυχὸν ἦσαν, ἢ κληρικοί, οὐκέτι δεχθήσονται εἰς τόπον Ἱερωμένων, ἀλλ' ὡς λαϊκοὶ ἔσονται. Τοῖς δὲ μὴ αὐθεντοῦσι μὲν τῆς ἀσεβείας, ἡγουν μὴ κατὰ αὐθεντίαν καὶ γνώμην ἐκούσιον κοινωνήσασιν τοῖς αἰρετικοῖς, παρασυρθεῖσι δὲ δι' ἀνάγκην καὶ βίαν, ἢτοι βιαίως συνθεμένοι τῇ ἀσεβείᾳ, καὶ ἐξελκυσθεῖσι τῆς εὐσεβείας [...] ἔδοξε, φησί, καὶ συγγνώμην δίδοσθαι μεταμελομένοις, ἀπονέμειν δὲ αὐτοῖς καὶ τὸν τόπον τοῦ κλήρου» (Ζωναρᾶς)²⁸⁷.

Στὰ νεότερα χρόνια ὑποστηρίχθηκε ἡ ἄποψη τοῦ Κ. Δυοβουνιώτη, ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι ταμιοῦχος τῆς Θείας Χάριτος, κατὰ συνέπειαν μπορεῖ νὰ ἀναγνωρίσει τὰ μυστήρια καὶ τὴν Ἱερωσύνη τῶν σχισματικῶν ἢ καὶ τῶν αἰρετικῶν, μολονότι αὐτοὶ ἀποκόπηκαν ἀπὸ τὴν Ἀποστολικὴ διαδοχὴ. Πρόκειται γιὰ μία ἄποψη ποὺ διαφέρει ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς τῆς *οἰκονομίας*. Στὶς προηγούμενες ἀναφορὲς εἶδαμε τὴν ἀκρίβεια στὸν προσδιορισμὸ τῆς ἀναγνώρισης τῆς ἐγκυρότητας τῆς χειροτονίας τῶν προσερχομένων ἀπὸ αἰρετικούς. Ἡ ἐκδηλωθεῖσα κατὰ καιροὺς ἐπιείκεια τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶχε νὰ κάνει τόσο μὲ μία «ἀποθήκευση» τῆς Θείας Χάριτος- κατὰ τὰ λεγόμενα τοῦ Δυοβουνιώτη- ὅσο μὲ τὴν ἐν τοῖς πράγμασι ἄσκηση τῆς *οἰκονομίας*. Οἱ ἱεροὶ κανόνες ἰσχύουν καὶ ἐπιβάλλουν. Ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα ἡ Ἐκκλησία ἀντιμετωπίζει τὶς διάφορες καταστάσεις ποὺ ἀνακύπτουν, ὑπολογίζοντας πάντοτε τὴ βαρύτητα τῆς αἵρεσης ἢ τοῦ σχίσματος (γιὰ παράδειγμα, δὲν πρέπει νὰ μᾶς ξενίζει ἢ ἐπιείκεια στὴν περίπτωση τῶν κληρικῶν τῶν Εἰκονομάχων), τὴ βούληση τῆς μετανοίας καὶ τῆς ἐπιστροφῆς στοὺς κόλπους της, ἀλλὰ καὶ τοὺς κινδύνους ἀπὸ μὴ ἐνδεχόμενῃ ἀναγνώριση καὶ ἀπὸ τὴν ἐμμονὴ στὴ «σκληρὴ» γραμμὴ τῆς *ἀκριβείας*.

²⁸⁵ HERGENRÖTHER, *Photius*, σ.336.

²⁸⁶ ΚΟΤΣΩΝΗΣ, *Οἰκονομία*, σ.197.

²⁸⁷ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Δ', σ.84.

Τὸ μυστήριον τοῦ Χρίσματος ἀποτελεῖ -μαζὶ μετὰ τὸ Βάπτισμα- μία ἀκόμη «πύλη» εἰσόδου τῶν αἰρετικῶν καὶ τῶν σχισματικῶν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, κατὰ συνέπειαν καὶ σ' αὐτὸ ἐφαρμόζεται ἡ ἀρχὴ τῆς *οἰκονομίας*. Ὅπως γὰρ τὸ Βάπτισμα, τὸ Χρῆσμα ἀναφέρεται σχετικὰ εἰς τὸν 7^ο κανόνα τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐπικυρώθηκε καὶ ἀπὸ τὸν μεταγενέστερον 95^ο κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ ΣΤ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως ἐφάρμοσε τὴν *οἰκονομίαν* ἐπὶ τὸ αὐστηρότερον, ὅταν ὄρισε ὅτι πέραν τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν ἡδη πολλάκις μνημονευθέντα 95^ο κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ, οἱ Ἀρμένιοι, οἱ Ἰακωβίτες, οἱ Νεστοριανοὶ καὶ οἱ λοιποὶ ἀκέφαλοι, καθὼς καὶ οἱ ὅμοιοι πρὸς αὐτοὺς ποὺ ἐπιθυμοῦν νὰ προσέλθουν εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Πίστην, βαπτίζονται ἐξ ἀρχῆς καὶ χρίονται διὰ τοῦ Ἁγίου Μύρου²⁸⁸.

Ἡ Ἀκολουθία τοῦ Συμεὼν Τραπεζοῦντος «εἰς τοὺς ἐκ τῶν λατινικῶν αἱρέσεων ἐπιστρέφοντας τῇ ὀρθοδόξῳ τε καὶ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως», ἡ ὁποία χρονολογεῖται μετὰ τὴν Ἄλωσιν, ἀπαιτεῖ γὰρ τοὺς Λατίνους τὴν χρῆσιν μετὰ τὸ Ἅγιον Μύρον καὶ τὴν ἐπίδοσιν λιβέλλων, χωρὶς τὸ Βάπτισμα²⁸⁹. Φαίνεται, λοιπόν, ὅτι, ἐνῶ ἀναγνωρίζοιεν τὸ λατινικὸν βάπτισμα, ἀπορριπτόταν τὸ χρῆσμα τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας.

Στὴν περίπτωσιν τοῦ γάμου ἔχουμε γνωστὰς καὶ ἀπαραίτητας προϋποθέσεις γὰρ τὴν τέλεσίν του, ὅπως καὶ ἀπόλυτα ἢ σχετικὰ κωλύματα, γὰρ τὰ ὁποῖα αὐτὸς ἀπαγορεύεται. Ἡ Ἐκκλησία ἔχει διατηρήσει εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς δίκαιον διατάξιν τοῦ Α.Κ. ποὺ συμφωνοῦν μετὰ τοὺς ἱεροὺς κανόνες. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ διαφορετικότης τῆς θρησκείας -καὶ ὅχι τοῦ δόγματος- ὁ τέταρτος γάμος, ἢ «οἰονεὶ ἀγχιστεία» μέχρι τὸν 4^ο βαθμὸν, δηλαδὴ ἐὰν κάποιος συγγενὴς 1^{ου} ἢ 2^{ου} βαθμοῦ ἐξ αἵματος τοῦ ἐνὸς μελλονύμφου εἶναι ἢ ἦταν ἕγγαμος μετὰ συγγενῆ ἐξ αἵματος μέχρι τοῦ 2^{ου} βαθμοῦ τοῦ ἄλλου, ἢ συγγένεια ποὺ προκύπτει, ἢ πνευματικὴ συγγένεια ἀνάμεσα εἰς τοὺς ἀναδόχους καὶ εἰς τὰ παιδιά, ἢ καταδίκη γὰρ μοιχείας ὅσο αὐτὴ ἦταν ἀξιοποιήσιμη πράξις, ἢ ιδιότης τοῦ κληρικοῦ ἢ τοῦ μοναχοῦ, καί, μόνον γὰρ τὶς γυναῖκες ποὺ συνάπτουν δεύτερον γάμον, ἢ μὴ παρέλευσιν δέκα μηνῶν ἀπὸ τὴν ἀμετάκλητον λύσιν ἢ ἀκύρωσιν τοῦ προηγουμένου γάμου, συνιστοῦν ἐμπόδια γὰρ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου. Στὶς περιπτώσεις, ὅμως, τῶν κωλυμάτων τῆς πνευματικῆς συγγένειας, τῆς μοιχείας καὶ τῆς παρέλευσιν τοῦ δεκαμήνου, καὶ εἰς τὸν βαθμὸν ποὺ ἡ αὐστηρὴ προσήλωσις εἰς τὴν ἀκρίβειαν μπορεῖ νὰ δημιουργήσῃ χειρότερα ἀποτελέσματα, ἡ Ἐκκλησία ἔχει προχωρήσει εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἀρχῆς τῆς *οἰκονομίας*²⁹⁰.

²⁸⁸ ΚΟΤΣΩΝΗΣ, *Οἰκονομία*, σ. 193.

²⁸⁹ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Α', σσ.143-147.

²⁹⁰ ΤΡΩΙΑΝΟΣ – ΠΟΥΛΗΣ, *Δίκαιο*, σσ.468-469.

Ἡ πρακτικὴ τῆς Ἐκκλησίας ἐπιτρέπει κατεξοχὴν στὸν γάμο τὴν *οἰκονομία*. Ἐν ἐνῶ, λοιπόν, στὴν Ἑλλάδα ἀπαγορευόταν ἡ σύναψη γάμου μέχρι τοῦ 7^{ου} βαθμοῦ τῆς συγγενείας ἐξ αἵματος καὶ μέχρι τοῦ 6^{ου} βαθμοῦ τῆς συγγενείας ἐξ ἀγχιστείας, κατ' *οἰκονομίαν* ἐπιτρεπόταν καὶ ἔλαβε χώρα γάμος μέχρι 6ου βαθμοῦ συγγενείας ἐξ αἵματος καὶ 5ου βαθμοῦ συγγενείας ἐξ ἀγχιστείας, μερικὲς φορὲς μάλιστα μέχρι καὶ 4^{ου} βαθμοῦ. Ἦταν δὲ τέτοια ἡ ἔκταση τῆς *οἰκονομίας* τῆς Ἐκκλησίας, ὥστε παρετηρεῖτο τὸ ὀξύμωρο φαινόμενο, γάμοι ποὺ ἐπιτράπηκαν λόγω *οἰκονομίας* ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία νὰ θεωρηθοῦν νομικὰ καὶ πολιτικὰ ἄκυροι. Αὐτὸ συνέβαινε διότι ὁ ἰσχύων ἀστικὸς νόμος δεχόταν τὴν αὐστηρότερη διαβάθμιση (7^{ου} βαθμοῦ συγγενείας ἐξ αἵματος καὶ 6^{ου} βαθμοῦ συγγενείας ἐξ ἀγχιστείας), ὁπότε ἡ ἀρχὴ τῆς *οἰκονομίας* δὲν μποροῦσε νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὰ πολιτικὰ δικαστήρια²⁹¹. Τὸ ὅλο πρόβλημα τελικὰ λύθηκε ὅταν ὁ Α.Κ. ἔκανε δεκτὴ τὴν νομοθέτηση τοῦ 54^{ου} κανόνα τῆς Πενθέκτης ἐν Τρούλλῳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖον «ἐπειδὴ δὲ τῇ τοιαύτῃ σιωπῇ, καὶ τῷ ἀδιαγνώστῳ τῆς τῶν ἀθέσμων γάμων ἀπαγορεύσεως, ἑαυτὴν ἡ φύσις συνέχεε, συνειδόμεν γυμνότερον τὰ περὶ τούτου ἐκθέσθαι, ὀρίζοντες ἀπὸ τοῦ νῦν, τὸν τῇ οἰκείᾳ ἐξαδέλφῃ πρὸς γάμου κοινωνίαν συναπτόμενον, ἢ πατέρα καὶ υἱὸν μητρὶ καὶ θυγατρὶ, ἢ δυσι κόραις ἀδελφαῖς πατέρα καὶ υἱόν, ἢ ἀδελφοῖς δυσι μητέρα καὶ θυγατέρα, ἢ ἀδελφοῦς δύο δυσὶν ἀδελφαῖς, ὑπὸ τὸν τῆς ἑπταετίας πίπτειν κανόνα, ἀφισταμένων αὐτῶν προδήλως τοῦ παρανόμου συνοικεσίου»²⁹².

Ὁ προσδιορισμὸς τῶν κωλυμάτων ἀπὸ τὸν ἐν λόγῳ 54^ο κανόνα ἦλθε ὡς ἀποτέλεσμα τῆς χρήσης ἀπὸ μερικοῦς τοῦ 86^{ου} κανόνα τοῦ Μ. Βασιλείου, ὁ ὁποῖος καὶ ἀπαριθμεῖ τοὺς κωλυόμενους γάμους λόγω συγγενείας- οἱ ἐν λόγῳ δηλαδὴ ἔλεγον ὅτι, κατὰ συνέπειαν, ὅλοι οἱ ὑπόλοιποι γάμοι εἶναι «ἀκώλυτοι» (Βαλσαμών)²⁹³. Βλέπουμε, λοιπόν, πὼς τὸ ζήτημα τοῦ γάμου ἀποτέλεσε ἀπὸ πολὺ νωρὶς εὐρὺ «πεδίο» διαμάχης καὶ ἀντικρουόμενων ἀπόψεων.

Ἀλλὰ καὶ πολὺ ἀργότερα, ἡ «διαιτησία» στὸ ζήτημα τοῦ γάμου προϋποθέτει τὴν *οἰκονομία*, καθὼς «καὶ δὴ τὰ μὲν καλῶς ἔχοντα καὶ ὀρθοτομούμενα ἐν τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας φροντίζει διαμένειν αὐτὰ ἐπὶ τῆς σφῶν τελειότητος, τὰ δὲ ὅπως δήπως ἐκκλίναντα τῆς εὐθείας καὶ νοσήσαντα κατὰ τὴν ψυχὴν πειρᾶσθαι, ὡς οἷόν τε, ἀνακαλέσασθαι διὰ τοῦ θεραπευτικοῦ λόγου, καὶ μὴ παριδεῖν ἀνεπίσκεπτα καταποθῆναι τῇ ἀπωλείᾳ διὰ τῆς ἀπογνώσεως, ἀλλ' ἐλέει τῆς Ἐκκλησίας ἀποδέχεσθαι αὐτὰ φιλανθρώπως, καὶ τὴν προσήκουσαν τούτοις ἀπονέμειν

²⁹¹ ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ, *Οἰκονομία*, σσ.92-93.

²⁹² ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Β', σ.432.

²⁹³ Ὁπ.π., σ.433.

θεραπείαν καὶ διόρθωσιν»²⁹⁴. Ἡ «διδαιτησία» στὸ ζήτημα τοῦ γάμου προϋποθέτει ἀκόμα καὶ τὴν παροχὴ ἀδείας τελέσεως *κατ' οἰκονομίαν*, παρὰ τὴν ὑπαρξὴ κωλυμάτων ποὺ ἐμποδίζουν τὴν ἀπρόσκοπτη τέλεσή του: «ἐνθα δὴ πολλοῖς πολλάκις τῆς Ἐκκλησίας προστάταις *οἰκονομίαι* τινὲς ἐξεύρηται, οὔτε τὸ ὑγιὲς τῆς πίστεως διαφθείρουσαι, καὶ τὴν ἀναγκαίως ἀπαιτουμένην θεραπείαν τοῦ πράγματος παρεχόμεναι, ἐπὶ τούτων δηλονότι, οὐ πάντῃ ἀπεμφαῖνον ἔστι συγκαταβαίνειν»²⁹⁵.

Ποιὰ ἄλλη χρεια ἔχουμε περὶ τῆς *οἰκονομίας* γύρω ἀπὸ τὸν γάμο, ἀπὸ τὸ ὅτι, ἐνῶ ἡ Ἐκκλησία κηρύσσει τὸν γάμο ἀδιάλυτο, σύμφωνα καὶ μὲ τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου καὶ κάνοντας ταυτόχρονα διάκριση μεταξὺ δικαίου καὶ ἠθικῆς, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά συγκαταβαίνει στὴν ἀνθρώπινη ἀδυναμία καὶ ἐπιτρέπει τὴ δυνατότητα λύσης τοῦ γάμου, ὅσες φορές αὐτὸ ἀπαιτεῖται ἀπὸ τὴν πραγματικότητα τῆς ζωῆς; Ἡ Ἐκκλησία περιορίζεται στὴ διαπίστωση τοῦ γεγονότος καὶ ἀσκεῖ *οἰκονομία* σὲ ἓνα θεσμὸ ποὺ ὑπόκειται σὲ πολλὲς ἀλλαγές, γιὰ νὰ μὴν ἐπισυμβεῖ τὸ χειρότερο γιὰ τοὺς ἀνθρώπους²⁹⁶. Αὐτὸ σημαίνει, μὲ ἄλλα λόγια, ὅτι οἱ συγκαταβάσεις στὰ θέματα τοῦ γάμου καὶ τοῦ διαζυγίου δὲν πρέπει νὰ ἐρμηνεύονται ὡς εὐκόλες προσαρμογὲς στὴν ἀνθρώπινη κατάσταση, ἀλλὰ ὡς σωτηριώδης ἄρνηση νὰ ἐγκαταλειφθοῦν οἱ διαζευγμένοι στὴν ἀδυναμία καὶ τὴν ἁμαρτία τους.

Τὴν ἴδια μέριμνα βλέπουμε καὶ στὸ θέμα τῶν μικτῶν γάμων. Καὶ πάλι εἴμαστε ἐνώπιον τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἀρχῆς τῆς *οἰκονομίας*. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία πάντοτε ἀπαιτοῦσε τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως ὡς βασικὴ προϋπόθεση γιὰ κάθε γάμο. Ἐὰν ἡ κοινὴ πίστη ἀπουσιάζει, πῶς εἶναι δυνατὸ νὰ γίνουμε ἓνα σῶμα ἐν Χριστῶ μέσα στὴν Ἐκκλησία; Στὴν ἀρχαία Ἐκκλησία καὶ καθὼς οἱ γάμοι τελοῦνταν κατὰ τὴ διάρκειά τῆς Εὐχαριστίας, δὲν ἦταν ποτὲ νοητὸς γάμος μεταξὺ ἐνὸς Ὁρθοδόξου καὶ ἐνὸς μὴ Ὁρθοδόξου. Οἱ μικτοὶ γάμοι ἄρχισαν νὰ γίνονται, ὅταν ὁ γάμος ὡς μυστήριον ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὸ κεντρικὸ εὐχαριστιακὸ γεγονός.

Στὴν Ἑλλάδα δὲν ὑφίσταντο οἱ μικτοὶ γάμοι παρὰ μόνον πολὺ ἀργότερα, ὅταν μὲ νόμο τοῦ 1861 ἐπετράπη κάτι τέτοιο, τηρουμένων δύο βασικῶν προϋποθέσεων: α) ὅτι τὸ μυστήριον τοῦ γάμου θὰ τὸ εὐλογοῦσε ὀρθόδοξος ἱερέας, καὶ β) ὅτι τὰ παιδιά ποὺ θὰ γεννιώνταν θὰ βαπτίζονταν καὶ θὰ μεγάλωναν σὲ Ὁρθόδοξο περιβάλλον· τελικὰ, ἡ Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας τὸ 1869 ἀποφάσισε ὅτι τέτοιοι μικτοὶ γάμοι (μὲ κάποιο μέλος τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς ἢ τῆς Προτεσταντικῆς Ἐκκλησίας) θὰ ἐπιτρέπονταν νὰ γίνουν στὸ πλαίσιο τῆς ἐκκλησιαστικῆς

²⁹⁴ *Πρᾶξις Πατριαρχικῆ ἐπὶ συγχωρήσει συνοικεσίου εἰς βαθμὸν ἐξ αἵματος*, ΓΕΔΕΩΝ, *Διατάξεις*, σ.153

²⁹⁵ *Ὁπ.π.*, σ.155.

²⁹⁶ ΚΟΤΣΩΝΗΣ, *Σημειώσεις*, σ.56.

οίκονομίας και με την τήρηση τῶν δύο προαναφερθεισῶν προϋποθέσεων²⁹⁷. Η *οίκονομία* σ' αὐτὴν τὴν περίπτωση εἶναι ὁ τρόπος τῆς Ἐκκλησίας νὰ ἐπεκτείνει τὴ χάρις τῆς καὶ σὲ ἄλλους ἀνθρώπους ἐκτὸς τῆς ὀρθόδοξης πίστεως πὸν περιστασιακὰ καὶ ἐξ ἀφορμῆς τοῦ γάμου ἔρχονται σὲ ἐπαφὴ μετὰ τὴν Ἐκκλησία. Ἡ *οίκονομία* δὲν εἶναι ἓνας τρόπος ἀπειλῆς καὶ διασάλευσης τῆς ὑπόστασης τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ ἓνας τρόπος πὸν μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθεῖ ἢ ἔνταξιν μιᾶς κατάστασης ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς Ὀρθόδοξης Πίστεως²⁹⁸.

Δὲν βρισκόμαστε μακριὰ ἀπὸ τὰ καθιερωμένα διὰ τῶν ἱερῶν κανόνων. Ὁ 14^{ος} κανόνας τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἀναγνωρίζει *κατ' οἰκονομίαν* τὸν γάμο μετὰ ἑτερόδοξο, μετὰ τὴν ἐξῆς βασικὴ προϋπόθεση: «τούς δὲ ἤδη ἐκ τοιοῦτου γάμου παιδοποιήσαντας, εἰ μὲν ἔφθασαν βαπτίσει τὰ ἐξ αὐτῶν τεχθέντα παρὰ τοῖς αἰρετικοῖς, προσάγειν αὐτὰ τῇ κοινῶνίᾳ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας· μὴ βαπτίσαντας δέ, μὴ δύνασθαι εἶτι βαπτίζειν αὐτὰ παρὰ τοῖς αἰρετικοῖς, μήτε μὴν συνάπτειν πρὸς γάμον αἰρετικῶ, ἢ Ἰουδαίῳ, ἢ Ἑλληνι, εἰ μὴ ἄρα ἐπαγγέλλοιτο μετατίθεσθαι εἰς τὴν ὀρθόδοξον πίστιν τὸ συναπτόμενον πρόσωπον τῷ ὀρθόδοξῳ»²⁹⁹. Ὁ 31^{ος} κανόνας τῆς Συνόδου τῆς Λαοδικείας δὲν ἐπιτρέπει τὸν γάμο τῶν Ὀρθόδοξων μετὰ αἰρετικούς καὶ ἐθνικούς, ἐκτὸς ἐὰν αὐτοὶ ὑποσχεθοῦν ὅτι θὰ γίνουν Χριστιανοί: «ὅτι οὐ δεῖ πρὸς πάντας αἰρετικούς ἐπιγαμίας ποιεῖν, ἢ διδόναι υἱοὺς ἢ θυγατέρας, ἀλλὰ μᾶλλον λαμβάνειν, εἴ γε ἐπαγγέλλοιτο Χριστιανοὶ γίνεσθαι»³⁰⁰.

Ὁ ἐπίσκοπος ἔχει τὴν ἀπόλυτη ἀρμοδιότητα νὰ κρίνει καὶ νὰ ἐφαρμόσει τὴν ἀρχὴ τῆς *οἰκονομίας* γιὰ λόγους φιλανθρωπίας στὴν περίπτωση πὸν μοναχοὶ ἢ μοναχῆς μετὰ τὴν ἀποβολὴ τοῦ μοναχικοῦ σχήματος ἔρχονται εἰς γάμου κοινῶνίαν. Ὁ 16^{ος} κανόνας τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου εἶναι χαρακτηριστικός: «Παρθένον ἀναθεῖσαν ἑαυτὴν τῷ Δεσπότη Θεῷ, ὡσαύτως δὲ καὶ Μονάζοντας, μὴ ἐξεῖναι γάμῳ συνομιλεῖν. Εἰ δὲ γε εὔρεθεῖεν τοῦτο ποιοῦντες, ἔστωσαν ἀκοινῶνητοι. Ὁρίσαμεν δὲ ἔχειν τὴν αὐθεντίαν τῆς ἐπ' αὐτοῖς φιλανθρωπίας τὸν κατὰ τόπον ἐπίσκοπον»³⁰¹. Κατὰ συνέπεια, ἀκόμα καὶ σὲ τέτοιες περιπτώσεις ἀναγνωρίζεται ἢ δυνατότητα ἐφαρμογῆς τῆς *οἰκονομίας* στὸ πλαίσιο τῆς ἐπισκοπικῆς ἀρμοδιότητος.

Γιὰ τὸν 26^ο κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου εἶναι ἀρκετὴ ἢ «συγγνώμη» γιὰ πρεσβύτερο, «κατὰ ἄγνοιαν ἀθέσμῳ γάμῳ περιπαρέντα, καθέδρας μὲν

²⁹⁷ MAVRAKIS, *Law of marriage*, σσ. 197-198.

²⁹⁸ ARISTARCHOS, *Economy*, σσ.128-129.

²⁹⁹ Ὁπ.π., σσ.128-129.

³⁰⁰ Πηδάλιον, σ.432.

³⁰¹ Ὁπ.π., σ. 198.

μετέχειν, κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ ἱερῦ κανόνος ἡμῖν νομοθετηθέντα, τῶν δὲ λοιπῶν ἐνεργειῶν ἀπέχεσθαι· ἀρκετὸν γὰρ τῷ τοιούτῳ ἢ συγγνώμη»³⁰². Πολὺ σημαντικὸς γιὰ τὸ θέμα τῶν μικτῶν γάμων εἶναι ὁ 72^{ος} κανόνας τῆς ἰδίας Συνόδου, τὸν ὁποῖον πρέπει προσεκτικὰ νὰ παρατηρήσουμε: «μὴ ἐξέστω ὀρθόδοξον ἄνδρα αἰρετικῆ συνάπτεσθαι γυναικί, μήτε μὴν αἰρετικῷ ἀνδρὶ γυναῖκα ὀρθόδοξον συζεύγνυσθαι· ἀλλ’ εἰ καὶ φανεῖ τι τοιοῦτον ὑπὸ τινος τῶν ἀπάντων γινόμενον, ἄκυρον ἡγεῖσθαι τὸν γάμον, καὶ τὸ ἄθεσμον διαλύεσθαι συνοικέσιον· οὐ γὰρ χρὴ τὰ ἄμικτα μιγνύναι, οὐδὲ τῷ προβάτῳ, λύκον συμπλέκεσθαι, καὶ τῆ τοῦ Χριστοῦ μερίδι τὸν τῶν ἀμαρτωλῶν κληρὸν». Ἐὰν κάποιος παραβεῖ τὰ πρὸςπάνω ὀρισθέντα, πρέπει νὰ ἀφορισθεῖ. Ὅμως, «εἰ δέ τινες, ἔτι ἐν τῇ ἀπιστίᾳ τυγχάνοντες, καὶ οὐπω τῆ τῶν ὀρθοδόξων ἐγκαταλεγέντες ποιμνῆ, ἀλλήλοις γάμῳ νομίμῳ ἡρμόσθησαν, εἶτα ὁ μὲν, τὸ καλὸν ἐκλεξάμενος, τῷ φωτὶ τῆς ἀληθείας προσέδραμεν· ὁ δέ, ὑπὸ τοῦ τῆς πλάνης κατεσχέθη δεσμοῦ· μὴ πρὸς τὰς θείας ἀκτῖνας ἀτενίσαι ἐλόμενος...μὴ χωριζέσθωσαν». Γιὰ ποῖο λόγο ἢ *οἰκονομία* τῆς ἐπιείκειας; Γιὰ τὸ ὅτι «ἡγίασται γὰρ ὁ ἄπιστος ἀνὴρ ἐν τῇ γυναικί, καὶ ἡγίασται ἢ ἄπιστος γυνὴ ἐν τῷ ἀνδρὶ»³⁰³.

Ἡ σχέση τῶν μικτῶν γάμων ἀποτυπώνεται καθαρὰ ἀπὸ τὸν μακαριστὸ καθηγητὴ Ἰωάννη Καρμίρη ὡς ἐξῆς: «Περαιτέρω ἡ Ὄρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία δὲν ἀναγνωρίζει μὲν οὐδ’ ἐπιδοκιμάζει τοὺς μικτοὺς γάμους μεταξὺ Ὄρθοδόξων καὶ Ρωμαιοκαθολικῶν, συμφώνως τῷ 72 κανόνι τῆς Πενθέκτης οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ ἄλλοις ἱεροῖς κανόσιν, εἶναι ὅμως ὑποχρεωμένη νὰ ἀνέχηται αὐτοὺς πρὸς ἀποτροπὴν μειζόνων κακῶν. Ὅθεν κατ’ ἐκκλησιαστικὴν *οἰκονομίαν* ἐπιτρέπει τοὺς τοιοῦτους μικτοὺς γάμους, ὑπὸ τὸν ὅρον πάντοτε ὅτι τὸ μὴ ὀρθόδοξον μέλος θὰ δώσῃ ἔγγραφον ὑπόσχεσιν περὶ τελέσεως τοῦ γάμου ὑπὸ ὀρθοδόξου Ἱερέως καὶ περὶ ὀρθοδόξου βαπτίσεως καὶ ἀνατροφῆς τῶν τέκνων. Οὕτω τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐν ἔτει 1878 ἀπεφάνητο: “ Ἡ Ἐκκλησία δὲν ἀναγνωρίζει τοὺς μικτοὺς γάμους, ἀλλὰ πολλακίς πρὸς πρόληψιν δυσαρέστων συνεπειῶν συγχωρεῖ κατὰ συγκατάβασιν καὶ τέλεσιν αὐτῶν ἀθωρύβως”. Ὁμοίως καὶ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐν ἔτει 1869 ἀνεγνώρισε τοὺς μεταξὺ Ὄρθοδόξων καὶ Ἐτεροδόξων καὶ εἰδικῶς τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν καὶ τῶν Διαμαρτυρομένων μικτοὺς γάμους, γράψασα ὅτι παραδέχεται μὲν κατ’ ἐκκλησιαστικὴν *οἰκονομίαν* τὴν τέλεσιν τῶν μικτῶν γάμων, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅμως νὰ τελῶνται οὗτοι ὑπὸ ὀρθοδόξου Ἱερέως κατὰ τὰς διατυπώσεις τῆς Ὄρθοδόξου Ἐκκλησίας, τὰ

³⁰² ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Β’, σσ.361.

³⁰³ Ὁπ.π., σσ.471-472.

δὲ ἐκ τούτων γεννώμενα τέκνα ἀμφοτέρων τῶν φύλων νὰ βαπτίζονται καὶ ἀνατρέφονται κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ὀρθόδοξον δόγμα»³⁰⁴.

Γιὰ τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας, οἱ μαρτυρίες εἶναι λιγότερες καὶ πιὸ ἀπλές, ὅσον ἀφορᾷ στὴ δυνατότητα ἐφαρμογῆς ἐπ’ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομίας. Ἀπὸ τίς προϋποθέσεις ποὺ θέτει ὁ Ἀμίλκας Ἀλιβιζᾶτος, γιὰ νὰ στηριχθεῖ ἡ οἰκονομία στὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποστηριχθεῖ μόνο ἡ ἀφορῶσα στὴν ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη τῆς τελέσεως αὐτοῦ, γιὰ λόγους συγκεκριμένους, ὅπως εἶναι π.χ. ἡ ἀδυναμία παρουσίας Ἱερέα τοῦ ἰδίου δόγματος (οἱ ἄλλες προϋποθέσεις ποὺ ἔχουν σχέση μετὴν ἐκ μέρους τῆς ἐτερόδοξης Ἐκκλησίας ταυτότητα ἀντίληψης μετὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ὅσον ἀφορᾷ στὴν ἔννοια τοῦ μυστηρίου ἢ αὐτὴν τῆς τελεσιουργίας τοῦ μυστηρίου ἀπὸ κανονικῶς χειροτονημένο κληρικό, δὲν ἔχουν ἰσχυρὰ ἐρείσματα)³⁰⁵.

Σύμφωνα μετὸν 32^ο κανόνα τῆς Συνόδου τῆς Λαοδικείας, ἡ τελετουργία καὶ τὰ μυστήρια τῶν αἰρετικῶν δὲν εὐσταθοῦν, καθὼς «οὐ δεῖ αἰρετικῶν εὐλογίας λαμβάνειν, αἵτινες εἰσιν ἀλογίαι μᾶλλον, ἢ εὐλογίαι»³⁰⁶. Ὅχι μόνο τὰ μυστήρια, ἀλλὰ καὶ ἐκείνους, οἱ ὅποιοι τὰ ἀποδέχονται, σύμφωνα μετὸν 46^ο κανόνα τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων «ἐπίσκοπον, ἢ πρεσβύτερον, αἰρετικῶν δεξαμένους βάπτισμα, ἢ θυσίαν, καθαιρεῖσθαι προστάττομεν. Τίς γὰρ συμφώνησις Χριστῷ πρὸς Βελίαν; ἢ τίς μερίς πιστῶ μετὰ ἀπίστου;»³⁰⁷. Ἡ μόνη περίπτωση ἐφαρμογῆς τῆς οἰκονομίας στὸ συγκεκριμένο θέμα εἶναι ἡ πολλὴ γενικὴ ἀναφορὰ τῆς Α΄ Ἑρώτησης (καὶ τῆς συνακόλουθης Ἀπόκρισης) τοῦ Τιμόθεου Ἀλεξανδρείας, σχετικὰ μετὴν ἀντιμετάληψιν ἐνὸς ἐν ἀγνοίᾳ εὕρισκομένου ὡς κατηχομένου: «ἐὰν παιδίον κατηχούμενον, ὡς ἐτῶν ἐπτὰ, ἢ ἄνθρωπος τέλειος, εὐκαιρήσῃ που προσφορᾶς γινομένης καὶ ἀγνοῶν μεταλάβῃ, τί ὀφείλει γίγνεσθαι περὶ αὐτοῦ; - Φωτισθῆναι ὀφείλει, παρὰ Θεοῦ γὰρ κέκληται»³⁰⁸. Το ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν ἐπιεικέστερη στάση ποὺ ἐπιδεικνύει ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας Χωματιανός, ὁ ὅποιος ὅταν ἐρωτᾶται γιὰ τὸ πῶς πρέπει νὰ θεωροῦνται τὰ ἱεουργούμενα ἄζυμα τῶν Λατίνων, δίνει τὴν ἀπάντησιν: «ὥσπερ ἐκεῖνοι τὰ παρ’ ἡμῶν ἱεουργούμενα, καὶ ἡμεῖς οὕτω τὰ παρ’ ἐκείνων, ἅγια λογιζόμεθα· καὶ οὐ σφαλλόμεθα», διότι «ἔθῃ δὲ πάντως καὶ ταῦτα, τὰ μὲν ἐξ εὐλαβείας, τὰ δὲ ἐξ οἰκονομίας, οἰκονομοῦσης ἀσθένειαν, τάχα μὲν καὶ ψυχῆς,

³⁰⁴ ΚΑΡΜΙΡΗΣ, ΔΣΜ, σσ.1003-1004

³⁰⁵ ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ, Οἰκονομία, σσ.84-85.

³⁰⁶ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, Σύνταγμα, Γ΄, σ.198.

³⁰⁷ Ὁπ.π., Β΄, σ.61.

³⁰⁸ ΦΕΙΔΑΣ, Ἱεροὶ Κανόνες, σ.353.

πάντως δὲ τὴν σωματικὴν· ὧν οὐδὲν διασπᾶν ἡμᾶς δύναται»³⁰⁹. Ακολουθῶς, ὁ ἴδιος σὲ ἄλλη Ἀπόκριση τονίζει: «Μεμνήμεθα δέ, ὡς γεγόνασιν ἐρωτήσεις [...] εἰ χρηὴ δηλαδὴ τούτους (τοὺς Λατίνους αἰχμαλώτους) προσδέχεσθαι παρουσιάζοντας εἰς τὰς καθολικὰς ἐκκλησίας, καὶ ζητοῦντας μεταλαμβάνειν τῶν θείων ἀγιασμάτων· καὶ ἀκολουθῶς ἐπὶ ταύτῃ ἀποκρίσις, καθόλου ἀπαγορεύουσα τοὺς εἰρημένους Λατίνους διὰ χειρῶν τῶν καθ' ἡμᾶς ἱερέων τῆς θείας κοινωνίας ἀξιῶσθαι [...] Τῇ τοιαύτῃ δὲ ἀποκρίσει τῆνικαῦτα πολλοὶ τῶν ἐλλογίμων οὐκ ἔθεντο, οἷα πολὺ ἐχούση τὸ ἀπηνὲς τε καὶ ἰταμόν, καὶ μὴ προσῆκον μέμψει λατινικῶν τύπων τε καὶ ἔθῶν. Ὅτι τε, φασίν, οὐ διεγνώσθησαν ταῦτα συνοδικῶς· καὶ οὐδ' αὐτοί, ὡς αἵρεσιῶται, ἀπόβλητοι δημοσίᾳ γεγόνασιν· ἀλλὰ καὶ συνεσθίουσιν ἡμῖν· καὶ συνεύχονται· καὶ ὅτι αὐτὸ τοῦτο τὸ προσέρχεσθαι Λατίνους ἡμῖν, καὶ ζητεῖν τῆς ἐνζύμου μεταλαμβάνειν ἀγίας προσφορᾶς ἐξ ἡμῶν, δῆλον ποιεῖ, ὡς, εἰ μὴ περιεφρόνουν τὰ ἄζυμα, καὶ ὡς οὐ περὶ πολλοῦ ποιοῦνται τὸ στέργειν αὐτοῖς οὐκ ἂν προσήρχοντο τῇ παρ' ἡμῶν γινομένη τῶν θείων μυστηρίων ἱερουργίᾳ [...]. Προέφερον δὲ καὶ γνώμην ἐπὶ τούτῳ Θεοφυλάκτου, τοῦ σοφωτάτου ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας [...] θαυμαστὰ περὶ συγκαταβάσεως καὶ οἰκονομίας ἐκτιθεμένην, καὶ ἀξιέπαινα. Ἐντεῦθεν ἐκρίθησαν οἱ ἀντειπόντες, ὡς εἴρηται καλῶς καὶ εὐλόγως ἐνστῆναι, ὡς τῆς ἰταμότητος προτιθέμενοι τὴν οἰκονομίαν, πρὸς τὸ μὴ καταβαλεῖν, ἀλλὰ κερδῆσαι ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν τοὺς ἀδελφούς, ὑπὲρ ὧν ὁ κοινὸς Σωτὴρ καὶ Δεσπότης ἡμῶν τὸ ἑαυτοῦ αἷμα ἐξέχεεν»³¹⁰.

Ἀναφορικὰ μὲ τὸ κῦρος τοῦ μυστηρίου τῆς Μετανοίας ποὺ τελεῖται ἀπὸ ἑτεροδόξους, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ ἀποδεκτὸ οὔτε κατ' ἀκρίβειαν οὔτε κατ' οἰκονομίαν. Σύμφωνα μὲ τὸν 1^ο κανόνα τῆς Συνόδου τῆς Καρχηδόνας «ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἢ ἐρώτησις, ἢ ἐν τῷ βαπτίσματι γινομένη, μάρτυς ἐστὶ τῆς ἀληθείας· λέγοντες γὰρ τῷ ἐξεταζομένῳ, Πιστεύεις αἰώνιον ζωὴν καὶ ἄφεσιν ἁμαρτῶν λαμβάνειν; οὐκ ἄλλο τι λέγομεν, εἰ μὴ ὅ,τι ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ δοθῆναι δύναται. Παρὰ δὲ τοῖς αἵρετικοῖς, ὅπου ἐκκλησία οὐκ ἔστιν, ἀδύνατον ἁμαρτημάτων ἄφεσιν λαβεῖν»³¹¹.

Ὡς προϋπόθεση, μάλιστα, τοῦ ἐν λόγῳ μυστηρίου τίθεται ὅτι αὐτὸ μόνον ἀπὸ Ὁρθόδοξους ἐπισκόπους μπορεῖ νὰ τελεσθεῖ, ἢ ἀπὸ πρεσβυτέρους οἱ ὅποιοι εἶναι διορισμένοι ἀπὸ αὐτούς. Πραγματικά, πῶς θὰ μποροῦσε νὰ «ἀνοιχθεῖ» τὸ μυστήριον τῆς Μετανοίας καὶ πρὸς τοὺς ἑτεροδόξους, ὅταν, γιὰ παράδειγμα, ἢ ἀναζήτησις τοῦ ἐπιτιμίου ποὺ κάθε φορὰ ἀρμόζει καὶ εἶναι πρέπον, κατὰ τὸ στάδιον τῆς Ἐξομολόγησις, γίνεται σὲ διαπροσωπικῶς

³⁰⁹ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Ε', σ.433.

³¹⁰ Ὁπ.π., σσ.435-436.

³¹¹ Ὁπ.π., Γ', σ.3.

ἐπίπεδο μεταξύ τοῦ ἐξομολόγου καὶ τοῦ ἐξομολογουμένου, ὅπου καὶ ἡ φανέρωση τοῦ θελήματος τοῦ Χριστοῦ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ἀποκλείει κάθε μορφή δικανικῆς ἀπροσωπίας καὶ οὐδετερότητας.

4. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ πρακτικὴ τῶν Μυστηρίων

Μέχρι τώρα κάναμε λόγο γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομίας ἀναφορικὰ μὲ τὴ θεολογία τῶν μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ θέμα τῆς ἀναγνώρισης τοῦ κύρους αὐτῶν σὲ ἄλλες ὁμολογίες ἢ Ἐκκλησίες. Στὸ παρὸν κεφάλαιο θὰ προσπαθήσουμε νὰ δοῦμε πῶς ἡ οἰκονομία ἐφαρμόζεται στὴν «πρακτικὴ», τρόπον τινά, λειτουργία τῶν μυστηρίων στὴν ἐκκλησιαστικὴ καθημερινότητα.

Ξεκινᾶμε ἀπὸ τὸ Βάπτισμα. Τὸ μυστήριον τοῦ Βαπτίσματος πρέπει νὰ τελεῖται στοὺς χώρους τῶν ἱερῶν ναῶν καὶ ὄχι ἐντὸς τῶν ιδιωτικῶν οἴκων. Ὁ 59^{ος} κανόνας τῆς ἐν Τρούλλῳ Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου ὀρίζει σχετικά: «μηδαμῶς ἐν εὐκτηρίῳ οἴκῳ, ἔνδον οἰκίας τυγχάνοντι, βάπτισμα ἐπιτελείσθω· ἀλλ' οἱ μέλλοντες ἀξιοῦσθαι τοῦ ἀχράντου φωτίσματος, ταῖς καθολικαῖς προσερχέσθωσαν ἐκκλησίαις, κάκεισε τῆς δωρεᾶς ταύτης ἀπολαυέτωσαν. Εἰ δέ τις ἀλῶ τὰ παρ' ἡμῶν ὀρισθέντα μὴ φυλάττων, εἰ μὲν κληρικὸς εἴη, καθαιρείσθω· εἰ δὲ λαϊκός, ἀφοριζέσθω»³¹². Ὅμως, σὲ περιπτώσεις ἀνάγκης ἐφαρμόζεται ἡ οἰκονομία. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὸ βάπτισμα μπορεῖ νὰ τελεσθεῖ καὶ σὲ οἰκία, κατόπιν ἀδείας τοῦ οἰκείου ἐπισκόπου: «τοὺς ἐν τοῖς εὐκτηρίοις οἴκοις, ἔνδον οἰκίας τυγχάνουσι, λειτουργοῦντας, ἢ βαπτίζοντας κληρικούς, ὑπὸ γνώμην τοῦτο πράττειν τοῦ κατὰ τόπον ἐπισκόπου, ὀρίζομεν ὥστε, εἴ τις κληρικὸς μὴ τοῦτο οὕτω παραφυλάξῃ, καθαιρείσθω» (31^{ος} κανόνας τῆς ἐν Τρούλλῳ Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου)³¹³.

Πέρα ἀπὸ τὸ γνωστὸ μυστήριον τοῦ Βαπτίσματος, ἡ Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας ἀναγνωρίζει καὶ τὴν πρόθεση γιὰ Βάπτισμα. Σύμφωνα, λοιπόν, μὲ τὸν Τιμόθεο Ἀλεξανδρείας: «γυνὴ τις ἔδωκε τὸ ὄνομα αὐτῆς, ἵνα φωτισθῇ, καὶ παρέβαλε ταῖς συνάξεσι καὶ ἐμυσταγωγῆθι μέλλουσα λαβεῖν τὸ Βάπτισμα. Εἶτα ἄωρῳ θανάτῳ ἐξέψυξε». Ὁ θάνατος προέκυψε σὰν ἐξωτερικὸ, αἰφνίδιο γεγονός, δημιουργώντας ἀμφιβολίες, ἂν θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ ἡ ταφὴ αἰσίως καὶ σύμφωνα μὲ τὰ προβλεπόμενα. Ὅταν ρωτήθηκε ὁ Τιμόθεος Ἀλεξανδρείας, «ἐπέτρεψεν αὐτὴν αἰσία ταφῆ παραδοθῆναι εἰπὼν, ὅτι τῇ προθέσει χριστιανὴ γέγονεν, εἰ καὶ ὁ θάνατος ἤρπασεν αὐτὴν ἀρρήτῳ βουλῇ τοῦ Θεοῦ»³¹⁴.

Σχετικὰ μὲ τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ἡ οἰκονομία ἐφαρμόζεται στοὺς ἀσθενοῦντες, οἱ ὅποιοι μποροῦν νὰ προσέλθουν καὶ νὰ λάβουν τὴ Θεία

³¹² ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Β', σσ.438-439.

³¹³ Ὅπ.π., σ.371.

³¹⁴ ΚΟΤΣΩΝΗΣ, *Οἰκονομία*, σ.211.

Κοινωνία, ἀκόμα καὶ ἂν λάβουν τροφή: «δεῖ μεταδιδόναι τῆς θείας κοινωνίας τῷ ἀσθενούντι, ἀποθανεῖν κινδυνεύοντι, καὶ μετὰ τὸ γεύσασθαι βρώσεως» (Νικηφόρου Ὁμολογητοῦ, κανόνες)³¹⁵. Ἐπίσης, σύμφωνα καὶ μετὰ τὴν ἀπόκριση τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννη ΙΑ΄ (1275-1282), ὁ ἐπίσκοπος μπορεῖ νὰ λειτουργήσῃ κατ' *οἰκονομίαν* καὶ μόνο μετὰ Ἱερεῖς, δηλαδή χωρὶς διακόνους («ἠρώτησεν ὅτι ἐὰν πολλάκις συμβῆ καὶ θέλῃ ἄρχιερεὺς ἵνα λειτουργήσῃ, οὐχ εὐρίσκονται δὲ διάκονοι ἀλλὰ Ἱερεῖς, ἐὰν πρέπη ἵνα λειτουργήσῃ ὁ ἄρχιερεὺς μετὰ τῶν Ἱερέων· καὶ ἡ ἀπολογία ὅτι ἐὰν ἐνὶ χρεία, καὶ οὐδὲν εὐρίσκονται διάκονοι, ἀλλὰ Ἱερεῖς, καὶ θέλει ὁ ἄρχιερεὺς ἵνα λειτουργήσῃ, οὐδὲν κωλύει ἵνα ποιήσῃ τοῦτο καὶ λειτουργήσῃ μετὰ τῶν Ἱερέων· εἰ δὲ εὐρίσκονται διάκονοι, λειτουργεῖτω μετὰ τῶν διακόνων»³¹⁶).

Ἡ *οἰκονομία* σχετικὰ μετὰ τὴν τέλεση τῆς Θείας Λειτουργίας, ἀφορᾷ σὲ κάθε παρέκκλιση ἀπὸ τὸ τυπικόν. Ὅταν, γιὰ παράδειγμα, τελοῦνται νυχτερινὲς ἀκολουθίαι, ἡ περιφορὰ τοῦ ἐπιταφίου σὲ διαφορετικὰ ὥρες, ἡ παράλειψη καὶ ἡ συντόμευση τῆς Θείας Λειτουργίας, ἡ διαφορὰ κατὰ τόπους, ὅσον ἀφορᾷ στὴ διανομὴ τοῦ ἀντιδώρου, ἡ χρησιμοποίησις χυμοῦ ἀπὸ σταφύλια ἀντὶ γιὰ οἶνο, ὅταν αὐτὸς δὲν βρίσκεται γιὰ τὴν τέλεση τοῦ μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ἡ διαφορετικὴ χρῆσις τῶν ἱερῶν ἀμφίων, ὅλα αὐτὰ εἶναι στοιχεῖα τῆς λατρευτικῆς ἢ «τελεστικῆς» ἐκκλησιαστικῆς *οἰκονομίας*³¹⁷.

Στὸ ἐρώτημα τοῦ Κωνσταντίνου Καβάσιλα, «εἰ πρόκριμα τῷ ἀρχιερεῖ τὸ εἰσέρχεσθαι εἰς τὰς Λατινικὰς Ἐκκλησίας, καὶ προσκυνεῖν, ἠνίκα ἂν προσκληθεῖ παρ' αὐτῶν· καὶ εἰ μεταδώσει τούτοις κατακλαστοῦ, ὅταν εἰς τὴν ἁγίαν καὶ καθολικὴν Ἐκκλησίαν ἐν τῇ λειτουργίᾳ παραγίνωνται», ὁ Δημήτριος ὁ Χωματιανὸς δίνει ἀπάντησις *οἰκονομίας*: «τινὲς τῶν Λατίνων εὐρίσκονται μὴ καθόλου διαδερόμενοι πρὸς τὰ καθ' ἡμᾶς ἔθνη, τὰ τε δογματικὰ καὶ τὰ ἐκκλησιαστικά, καὶ εἰσιν, ὡς ἂν τις εἴπῃ, κατὰ τοῦτο ἐπαμφοτερίζοντες. Ὡσπερ τοίνυν τὸ ἀντισκληρύνεσθαι τοῖς ἐπίπαν διαφορομένοις ἡμῖν, ἐξαιρέτως ἐπὶ τῷ δόγματι τῆς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως, καθῆκον καὶ ὄσιον· οὕτω τὸ συγκαταβαίνειν τοῖς μὴ τοιούτοις, καὶ συνέρχεσθαι, οὐ προκρινεῖ τῷ ἀρχιερεῖ, ὡς *οἰκονομίαν* πεπιστευμένῳ καὶ μετερχομένῳ τὴν πρέπουσαν οἰκονόμοις ψυχῶν· ὅθεν καὶ εἰς τὰς Ἐκκλησίας αὐτῶν προσκληθεῖς οὗτος, ἀνευδοιάστως ἀφίξεται»³¹⁸.

³¹⁵ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Δ΄, σ.428.

³¹⁶ ΓΕΔΕΩΝ, *Διατάξεις*, σ.18.

³¹⁷ ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ, *Οἰκονομία*, σ.100.

³¹⁸ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Ε΄, σ.434.

Ὁ Ἰωάννης ὁ Κίτρος, ὁ ὁποῖος ἤκμασε τὸν 12ο αἰώνα, ἀπαντώντας σὲ ἐρώτηση τοῦ Κωνσταντίνου Καβάσιλα, ἀρχιεπισκόπου Δυρραχίου, ἐὰν «θάπτονται ὀρθόδοξοι Ρωμαῖοι ἐν Λατινικαῖς Ἐκκλησίαις ψαλλόμενοι παρά τε τῶν Ρωμαίων καὶ Λατίνων ἐν ταύτῳ· καὶ Λατῖνοι δὲ ἀποθνήσκοντες, ὡσαύτως ψάλλονται ὁμοῦ παρά Ρωμαίων καὶ Λατίνων ἀδιακρίτως· ἐπιτίμιον ἔστιν, ἢ οὐ;», δίνει ἀπάντηση κατ' *οἰκονομίαν*, διαχωρίζοντας μὲ ἐπιτυχία τὰ οὐσιώδη ἀπὸ τὰ λιγότερο οὐσιώδη: «Δύο εἰσὶ προφανῆ καὶ μεγάλα, ποιοῦντα διαφορὰν μέσον ἡμῶν καὶ τῶν Λατίνων· τὸ πρῶτον καὶ μεῖζον, τὸ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δόγμα· τὸ δεύτερον δέ, καὶ οὐ τοῦ ἴσου λόγου, τῶν ἀζύμων ἢ προσφορά· ἢ τῆς Γραφῆς δὲ ἀνάγνωσις, τῆς τε Παλαιᾶς καὶ τῆς Νέας, καὶ αἱ προσευχαί, καὶ αἱ μελωδίαι, καὶ οἱ θεοὶ ναοί, καὶ αἱ προσκυνήσεις τοῦ τε τιμίου Σταυροῦ καὶ τῶν ἁγίων εἰκόνων, κοινὰ τούτοις εἰσὶ καὶ ἡμῖν. Οὐκ ἀπᾶδον τοίνυν, οὐδὲ τῇ εὐσεβείᾳ ὅπως οὖν λυμαινόμενον, τὸ θάπτεσθαι Λατίνους ἐν Ρωμαϊκοῖς ναοῖς, καὶ ψάλλεσθαι ὁμοθυμαδὸν παρά τε Ρωμαίων καὶ Λατίνων ἱερουργῶν νεκριμαῖα Λατίνων καὶ Ρωμαίων»³¹⁹.

Ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Γρηγόριος ΣΤ', τὸ 1869, μὲ σκοπὸν νὰ ἐνισχύσει τὶς φίλο-ἀνατολικὰς τάσεις καὶ διαθέσεις τῶν Ἀγγλων, ἐξέδωσε συνοδικὴ ἐγκύκλιο, ἢ ὁποία ἔγινε δεκτὴ ἀπὸ ὅλες τὶς Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες. Σύμφωνα μὲ τὴν ἐν λόγῳ Ἐγκύκλιο ἐπιτρεπτόταν ἢ ταφὴ ἀπὸ Ὀρθοδόξους ἱερεῖς Ἀγγλων ποὺ πέθαιναν στὴν Ἀνατολή³²⁰. Εἶναι ἐξίσου χαρακτηριστικὴ ἢ περίπτωση νὰ ἐπιτρέπεται ἢ κατὰ τὰ ἄλλα ἀπαγορευμένη κηδεῖα τῶν αὐτοκτονούντων. Σύμφωνα, λοιπόν, μὲ τὴν ιδ' Ἀπόκριση τοῦ Τιμοθέου Ἀλεξανδρείας στὴν ἐρώτηση: «ἐὰν τις μὴ ἔχων ἑαυτὸν χειρίσῃται, ἢ κρημνίσῃ ἑαυτόν, εἰ γίνεται προσφορά ὑπὲρ αὐτοῦ, ἢ οὐ;», πρέπει «ὑπὲρ αὐτοῦ διακρίναι ὁ κληρικός, εἰ τὸ ἀληθὲς ἐκφρανεῖς ὧν πεποίηκε τοῦτο. Πολλάκις γὰρ οἱ διαφέροντες τῷ πεπονθότι, θέλοντες ἐπιτυχεῖν τῆς προσφορᾶς, καὶ τῆς ὑπὲρ αὐτοῦ εὐχῆς, καταψεύδονται, καὶ λέγουσιν, ὅτι οὐκ εἶχεν ἑαυτόν. Ἐνίστε δὲ ἀπὸ ἐπηρείας ἀνθρώπων, ἢ ἄλλως πως ἀπὸ ὀλιγωρίας πεποίηκε τοῦτο, καὶ οὐ χρὴ προσφορὰν ἐπάνω αὐτοῦ γενέσθαι· αὐτοφονευτὴς γὰρ ἑαυτοῦ ἔστι»³²¹.

Σὲ διοικητικὸ ἐπίπεδο ὁ Μ. Βασίλειος κάνει λόγο γιὰ τὴν τοποθέτηση τοῦ Εὐφρονίου σὲ ἄλλη ἐπισκοπὴ, μὲ σκοπὸν τὴν ἐν γένει διευθέτηση τῆς Ἐκκλησίας- αὐτὸ ποὺ ἐπικαλεῖται εἶναι ἢ ἀρχὴ τῆς *οἰκονομίας*: «*οἰκονομία* καλὴ περὶ τὸν θεοφιλέστατον ἀδελφὸν ὑμῶν τὸν συλλειτουργὸν Εὐφρόνιον παρά τῶν οἰκονομεῖν τὰς Ἐκκλησίας πεπιστευμένων γεγένηται, ἀναγκαῖα τῷ καιρῷ, λυσιτελεῖς καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ πρὸς ἣν μετετέθη καὶ ὑμῖν αὐτοῖς ἀφ' ἧς

³¹⁹ Ὁπ.π., σ.404.

³²⁰ ΔΙΟΜΗΔΟΥΣ, Ἱστορία, σ.105.

³²¹ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Δ', σ.339.

έλήφθη» (*Επιστολή 207*, PG 32, 852). Αυτό αναφέρεται, διότι ή *οίκονομία* στη μυστηριακή ζωή της Έκκλησίας συναρτάται μέ την *οίκονομία* και σε άλλα επίπεδα, όπως είναι π.χ. τὸ διοικητικὸ καὶ τὸ ποιμαντικὸ.

Στὸ μυστήριό τῆς Ἱερωσύνης ἔχουμε, ἐπίσης, πολλές περιπτώσεις ἐφαρμογῆς καὶ κατίσχυσης τῆς *οίκονομίας*. Ὁ 1^{ος} κανόνας τῆς Συνόδου τῆς Ἀντιοχείας κάνει λόγο γιὰ κληρικούς πὸ καθαιροῦνται καὶ στοὺς ὁποίους ἐπιβάλλεται «ἀποστερεῖσθαι καὶ τῆς ἕξωθεν τιμῆς, ἧς ὁ ἅγιος κανὼν καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ Ἱερατεῖον μετεῖληφεν»³²². Ἐντούτοις, πολλές φορές ἐπιτρέπεται σὲ τέτοιους κληρικούς νὰ διατηροῦν κάποια ἀπὸ τὰ τιμητικὰ τους δικαιώματα. Στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, ἐπίσης, ἔγγαμοὶ εἶναι οἱ ἱερατικοὶ βαθμοὶ τοῦ διακόνου καὶ τοῦ πρεσβυτέρου. Οἱ ἐπίσκοποι λαμβάνονται ἐξ ἀγάμων. Ὁ γάμος φυσικὰ δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστος μέ τὸ ἱερατικὸ τους ἀξίωμα. Ἀπόδειξη, ὅτι στὴν ἀρχαία Ἐκκλησία ὑπῆρχαν καὶ ἔγγαμοὶ ἐπίσκοποι (Γρηγόριος Νύσσης, Σπυρίδων Τριμυθοῦντος κ.ἄ.). Ἡ ἀγαμία τῶν ἐπισκόπων θεσπίστηκε στὴν ΣΤ΄ Οἰκουμενικῆ Σύνοδο γιὰ πρακτικούς κυρίως λόγους (π.χ. ἀνάμειξη τῶν τέκνων τῶν ἐπισκόπων στὴν ἐκκλησιαστικὴ περιουσία κ.λπ.).

Τὸ θέμα τοῦ προαιρετικοῦ γάμου τῶν ἐπισκόπων μπορεῖ νὰ συζητηθεῖ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, ἂν τὸ ἐπιτρέψουν οἱ εἰδικὲς συνθηκὲς ζωῆς τοῦ πληρώματος αὐτῆς καὶ κατασταεῖ πρόβλημα καίριο στὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ³²³.

Εἰδικότερα, ὁ 12^{ος} κανόνας τῆς ἐν Τρούλλῳ Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου ὀρίζει: «καὶ τοῦτο δὲ εἰς γνῶσιν ἡμετέραν ἦλθεν, ὡς ἐν τε τῇ Ἀφρικῇ καὶ Λιβύῃ, καὶ ἐτέροις τόποις, οἱ τῶν ἐκεῖσε θεοφιλέστατοι πρόεδροι, συνοικεῖν ταῖς ἰδίαις γαμεταῖς, καὶ μετὰ τὴν ἐπ' αὐτοῖς προελθοῦσαν χειροτονίαν, οὐ παραιτοῦνται, πρόσκομμα τοῖς λαοῖς τιθέντες, καὶ σκάνδαλον. Πολλῆς οὖν ἡμῖν σπουδῆς οὔσης, τοῦ πάντα πρὸς ὠφέλειαν τῶν ὑπὸ χεῖρα ποιμνίων διαπράττεσθαι, ἔδοξεν, ὥστε μηδαμῶς τὸ τοιοῦτον ἀπὸ τοῦ νῦν γίνεσθαι»³²⁴. Κατὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ Ζωναρά: «ὁ δὲ παρῶν κανὼν κωλύει τοὺς ἀρχιερεῖς μετὰ τὴν χειροτονίαν συνοικεῖν ταῖς πρὸ τῆς Ἱερωσύνης γυναιξίν αὐτῶν, καὶ φασιν οἱ τοῦτον ἐκθέμενοι τὸν κανόνα, ὅτι οὐκ ἀνατρέποντες τὰ νενομοθετημένα τοῖς Ἀποστόλοις, καὶ ἀντινομοθετοῦντες [...]»³²⁵. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὁ ἀμέσως ἐπόμενος 13^{ος} κανόνας τῆς ἰδίας Συνόδου δίνει ἄλλη διάσταση: «ἡμεῖς τῷ ἀρχαίῳ ἐξακολουθοῦντες κανόνι τῆς ἀποστολικῆς ἀκριβείας καὶ τάξεως, τὰ τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν κατὰ νόμους συνοικέσια, καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν ἐρρῶσθαι βουλόμεθα, μηδαμῶς αὐτῶν

³²² ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Γ', σ.124.

³²³ ΘΕΟΔΩΡΟΥ, *Ἱερωσύνη*, σσ.172-178.

³²⁴ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Β', σ.330.

³²⁵ Ὁπ.π., σ.331.

τὴν πρὸς γαμετάς συνάφειαν διαλύοντες, ἢ ἀποστεροῦντες αὐτούς τῆς πρὸς ἀλλήλους κατὰ καιρὸν τὸν προσήκοντα ὁμιλίας»³²⁶.

Ἀπὸ τοὺς παραπάνω κανόνες (καθὼς καὶ ἀπὸ τοὺς 30^ο καὶ 48^ο τῆς ἰδίας καὶ πάλι Συνόδου) συνάγουμε κάποια συμπεράσματα: ἐπιβάλλεται π.χ. ὄχι ἡ ἐκλογή τῶν ἀγάμων ἀλλὰ καὶ τῶν ἐγγάμων ἀρχιερέων, ὑπὸ τὸν βασικὸ ὄρο ὅτι, κατόπιν κοινῆς συμφωνίας, πρέπει νὰ ἀπομακρύνουν τὶς συζύγους τους, Ἡ αἰτία γι' αὐτὸ δὲν βρίσκεται σὲ ζητήματα οἰκογενειακῆς παρουσίας, οὔτε ἀναφέρεται σὲ οἰκογενειακὲς φροντίδες, ἀλλὰ στὸν σκανδαλισμὸ τῶν πιστῶν ὀρισμένων ἐπαρχιῶν³²⁷.

Ὁ 12^{ος} κανόνας τῆς Συνόδου τῆς Γάγγρας ἐπιβάλλει στοὺς κληρικοὺς ἓνα ὀρισμένο ἔνδυμα («εἴ τις ἀνδρῶν διὰ νομιζομένην ἄσκησιν περιβολαίῳ χρῆται, καὶ ὡς ἂν ἐκ τούτου τὴν δικαιοσύνην ἔχων [...]»)³²⁸. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὸν 27^ο κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου: «μηδεὶς τῶν ἐν κλήρῳ καταλεγόμενων ἀνοίκειον ἐσθῆτα ἀμφιεννύσθω, μήτε ἐν πόλει διάγων, μήτε ἐν ὁδῷ βαδίζων, ἀλλὰ στολαῖς κεχρήσθω ταῖς ἤδη τοῖς ἐν κλήρῳ καταλεγμένοις ἀπονεμηθείσαις»³²⁹. Παρὰ ταῦτα, στὴν ἐρώτηση «εἴ τις Ἰερωμένος παρὰ τὸ προσήκον ἀμφιέννυται ἔνδυμα, καὶ κοσμικὰ περιβαλλόμενος φωραθῆ, καὶ ραβδοφορῶν, ἢ καὶ νυκτοπορῶν, πῶς οὗτος κανονικῶς συσταλήσεται;». Ὁ Νικήτας Θεσσαλονίκης θέτει τὶς βάσεις τῆς *οἰκονομίας*: «οὐδὲν γὰρ ἀγαθὸν ὑποβάλλει νοεῖν κατὰ τοῦ οὔτω πράττοντος· μετὰ παραγγελίαν γὰρ ὁ τοῦτο ποιῶν καθαιρεθῆσεται πάντως, εἰ μὴ δι' ἀνάγκην τινά, ἢ περίστασιν, ἢ πενίαν, ἢ ἄλλην τινὰ εὐλογον, ἢ καὶ διὰ τὴν τοῦ τόπου ἀγριότητα, καὶ ἀκαταστασίαν, καὶ βαρβαρότητα, πρὸς ὠφέλειαν ἑαυτοῦ ἢ ἐτέρου τινός, οὐ πρὸς ψυχικὴν βλάβην· τότε γὰρ συγγνωσθήσεται, ὡς μὴ ἀρνούμενος τὸ ἐπάγγελμα, μηδὲ καταφρονητικῶς ἔχων πρὸς τὸ σχῆμα, μηδὲ τισιν ἐτέροις ἐπιτιθέμενος»³³⁰.

Γιὰ τὸν γάμο μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι καταρχὰς ἀπαγορευόταν ἡ σύνναψη τοῦ τρίτου σὲ ἀριθμὸ. Ὅπως ἀναφέρει καὶ στὴν Ἀπόκρισή του στὴν 44^η Ἐρώτηση ὁ Θεόδωρος Βαλσαμών, καὶ ὁ τρίτος γάμος ἀπαγορευόταν, ἀλλὰ καὶ ὁ δεῦτερος γάμος ὑπέκειτο σὲ μέτρια ἐπιτίμια. Ὅμως: «διορίζεται γάρ, τοὺς μήπω πληρώσαντας τὸ τεσσαρακοστὸν ἔτος, διγαμήσαντας, καὶ ἄπαιδας ὄντας, συναλλάττειν καὶ τρίτον γάμον διὰ τὴν θεραπείαν τῆς ἀπαιδίας, πλὴν

³²⁶ Ὁπ.π., σ.333.

³²⁷ ΜΟΥΓΑΤΣΟΣ, *Κληρικός*, σ.121.

³²⁸ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Γ', σ.108.

³²⁹ Ὁπ.π., Β', σ.364.

³³⁰ Ὁπ.π., Ε', σ.385.

ἐπιτετιμημένους εἶναι δι' ὅλης πενταετίας»³³¹. Ὁ ἴδιος στὴν ἀπάντησή του στὴν 64^η Ἑρώτηση, γιὰ τὸ τί ἀκριβῶς ἐπιφυλάσσεται σὲ Ἱερέα, ὁ ὁποῖος ποιεῖ τὴν ἱερολογία ἑνὸς τρίτου γάμου, ἀναφέρει: «οἱ γὰρ ἔχοντες παῖδας ἐκ πρώτου ἢ δευτέρου γάμου, καὶ οἱ τὸν τεσσαρακοστὸν χρόνον τῆς ἡλικίας αὐτῶν ὑπερναβάντες, τρίτον συναλλάττειν οὐ δύνανται»³³². Στὸ πλαίσιο τῆς *οἰκονομίας*, βέβαια, ὀρίζεται ἀπὸ τὸν *Τόμο Ἐνώσεως τῶν Κωνσταντινουπόλεως Πατριαρχῶν*: «καὶ περὶ τοῦ τρίτου ὀρίζομεν γάμου, ὥστε μὴ ἀπλῶς, μηδέ, ὡς ἔτυχεν, ἐπιτελεῖσθαι αὐτόν· καὶ γὰρ συγκεχώρηται μὲν ὡς ρύπασμα τοῖς Πατράσιν, οὐπω τότε, καθὼς νῦν, γινομένου τοῦ πράγματος ἀπηρυθριασμένως, οὐδ' εἰς πλάτος ἐξηπλωμένου, ἀλλ' ὥσπερ εἴ τις ἐν οἴκῳ παραπεπτωκὸς ἐν γωνία παρίδη πολλάκις κείμενον ρύπασμα»³³³.

Ἡ ἐν προκειμένῳ *οἰκονομία* εἶναι σημαντικὴ διότι τόσο ἡ διγαμία ὅσο καὶ ἡ τριγαμία, ἂν καὶ τελικὰ ἔγιναν ἀνεκτὲς ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, δὲν ἔπαυσαν ποτὲ νὰ συνιστοῦν ἐκκλησιαστικὰ ἀδικήματα, «ρυπάσματα», δηλαδὴ ἀκαθαρσίες στὴν ἐσωτερικὴ ζωὴ καὶ τάξη τῆς Ἐκκλησίας. Ἦδη ὁ Μ. Βασίλειος εἶχε κάνει λόγο γιὰ ἐξίσωση τῆς τριγαμίας μὲ τὴν πολυγαμία. Ἐπεξηγώντας ὁ Ζωναρᾶς αὐτὸν τὸν συσχετισμὸ τονίζει, ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος ὀνομάζει τὴν τριγαμία «πορνείαν κεκολασμένην, ἡγουν οὐκ ἐκκεχυμένην καὶ ἀδιάφορον, ἀλλὰ συνεσταλμένην καὶ περιγεγραμμένην μιᾷ γυναικί»³³⁴.

Σύμφωνα μὲ τὸν 52^ο κανόνα τῆς Συνόδου τῆς Λαοδικείας, ὅπως ἔχουμε δεῖ ἀπαγορεύεται ἡ τέλεση τοῦ γάμου κατὰ τὴν χρονικὴ διάρκεια τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς. Στὴ συνέχεια βεβαίως προστέθηκαν καὶ ἄλλες ἀπαγορευτικὲς ρυθμίσεις: «καὶ πρῶτον, κατὰ τὴν τεσσαρακονθήμερον νηστείαν τῶν Χριστουγέννων, συγχωροῦνται γίνεσθαι μέχρι τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἢ μέχρι τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος· ἔκτοτε δὲ ἀπαγορεύονται ὀλοτελῶς μέχρι τῶν Θεοφανείων. Μετὰ δὲ τὰ Θεοφάνεια ἐπαναλαμβάνομενοι, ἐκτελοῦνται μέχρι τῆς πέμπτης τῆς Τυροφάγου ἐβδομάδος. Ἀπὸ ταύτης δὲ παύομενοι ὅλως καὶ ἀποτρεπόμενοι μέχρι τῆς Κυριακῆς τοῦ Θωμᾶ, μετὰ ταύτην ἐπαναλαμβάνονται πάλιν, συγχωρούμενοι καὶ κατ' αὐτὴν τὴν νηστείαν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων. Ἀπαγορεύονται δ' ἐπὶ τούτοις καὶ κατὰ τὴν δεκαπενθήμερον νηστείαν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου κατὰ Αὐγούστον, μηδαμῶς καὶ ἐν ταύτῃ ἐπιτρεπόμενοι μηδὲ ἐκτελούμενοι κατ' ἀρχαίαν ἀπαράβατον τάξιν, εὐλαβεία πρὸς τὴν Ἀειπάρθενον»³³⁵. Κατὰ τὸν Συμεὼν Θεσσαλονίκης, ὅμως, στὶς *Ἀποκρίσεις εἰς Γαβριὴλ*

³³¹ Ὁπ.π., Δ', σ.481.

³³² Ὁπ.π., Δ', σ.495.

³³³ Ὁπ.π., Ε', σσ.6-7.

³³⁴ ΧΡΙΣΤΙΝΑΚΗΣ, *Δίκαιο*, σ.233.

³³⁵ ΔΕΛΙΚΑΝΗΣ, *Κατάλογος* 1904, σσ.636-637.

Πενταπολίτην, καὶ μὲ ἀφορμὴ τὴν Ἑρώτηση ΚΕ΄: «Εἰ χρὴ βαπτίζειν τῇ ἁγίᾳ Τεσσαρακοστῇ, ἢ γάμον ποιεῖν;», τὸ μοναδικὸ κριτήριον εἶναι ἡ ὕπαρξις ἢ ὄχι μεγάλης ἀνάγκης: «Τῇ Ἁγίᾳ καὶ Μεγάλῃ Τεσσαρακοστῇ βαπτίζειν ἅπαντα προσερχόμενον ἀναγκαῖον. Καὶ οὐδὲν πρὸς τοῦτο κώλυμα, οὐ καιρὸς, οὐχ ἡμέρα, οὐδὲν τῶν ὅλων, ἐπεὶ τῶν πρὸς σωτηρίαν τοῦτο δώρημα. Καὶ μοναχικὸν δὲ σχῆμα περιβαλέσθαι τινὰ τῶν βουλομένων πιστῶν, οὗτος μᾶλλον ὁ καιρὸς τῆς μετανοίας ἐφαρμόσει. Καὶ Ἰερωσύνην δὲ λαβεῖν τινὰ τῶν ἀξίων, οὐδὲν τὸ κωλύον. Καὶ διακόνων μὲν χειροτονίαν ἐν τῇ τῶν Προηγιασμένων ἱερουργίᾳ, πρεσβυτέρου δὲ ἐν τελείᾳ λειτουργίᾳ [...]. Γάμον δὲ οὐ χρὴ ποιεῖν ὅλως, ὅτι σαρκὸς τοῦτο τὸ ἔργον, καὶ σαρκικῆς εὐφροσύνης πρόξενον, καὶ οὐ δύναται τις τὰ τῆς σαρκὸς μεριμνᾶν, καὶ μετανοεῖν, οὐδὲ κοσμικοὺς ἔχειν λογισμοὺς, καὶ πενθεῖν ὑπὲρ τῆς ψυχῆς. Διὸ οὐδὲ συνάλλαγμα γάμου ποιεῖν χρὴ, εἰ μὴ κατ' ἀνάγκην τινά...» (PG 155, 876-877D).

Τὸ δεσμεῖν καὶ λύειν ἀνατίθεται ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους στὸν ἐπίσκοπο. Ὁ 43^{ος} κανόνας τῆς Συνόδου τῆς Καρθαγένης εἶναι ἐνδεικτικὸς: «ὥστε τοῖς μετανοοῦσι, κατὰ τὴν τῶν ἁμαρτημάτων διαφορὰν, τῇ τῶν ἐπισκόπων κρίσει τὰς μετανοίας ἐν καιρῷ ψηφίζεσθαι· πρεσβύτερος δὲ παρὰ γνώμην τοῦ ἐπισκόπου, μὴ καταλλάσσει μετανοοῦντα, εἰ μὴ δ' ἂν ἀνάγκης συνωθούσης ἐν τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ ἐπισκόπου»³³⁶. Ὑπονοεῖ ὁ ἴδιος ὁ κανόνας ὅτι τὸ ἀποκλειστικὸ αὐτὸ δικαίωμα τοῦ ἐπισκόπου *κατ' οἰκονομίαν* μπορεῖ νὰ μεταβιβασθεῖ στοὺς πρεσβυτέρους, γεγονός πού συμβαίνει καὶ σὲ πολλὰς Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες.

Ὁ 6^{ος} κανόνας τῆς Συνόδου τῆς Καρθαγένης ὀρίζει ὅτι «χρίσματος ποιήσιν καὶ κορῶν καθιέρωσιν ἀπὸ Πρεσβυτέρων μὴ γίνεσθαι, μήτε δὲ καταλλάξαι τινὰ εἰς δημοσίαν λειτουργίαν Πρεσβυτέρῳ ἐξεῖναι, τοῦτο πᾶσιν ἀρέσκει»³³⁷. Ὁ τελεσιουργὸς τοῦ καθαγιασμοῦ τοῦ Μύρου εἶναι ὁ ἐπίσκοπος. Καταρχάς, κάθε ἐπίσκοπος στὴν ἔδρα τῆς ἐπαρχίας μπορεῖ νὰ εὐλογεῖ τὸ Μύρο. Αὐτὸ ἴσχυε μέχρι καὶ τὸν 15^ο αἰῶνα. Πάντως μαρτυρεῖται ὅτι *κατ' οἰκονομίαν* τὸ δικαίωμα τοῦ καθαγιαζεῖν τὸ Μύρο εἶχε περιορισθεῖ σὲ μόνους τοὺς Πατριάρχες. Ἀπὸ τὸν 14^ο αἰῶνα μάλιστα μόνο ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως παρασκεύαζε καὶ καθαγίαζε τὸ Μύρο καὶ τὸ διένεμε καὶ στίς ἄλλες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες³³⁸.

Ἡ δημόσια Λατρεία εἶναι καθιερωμένο νὰ γίνεται στοὺς ἱεροὺς Ναοὺς. Παρὰ ταῦτα, σύμφωνα μὲ τὸν 9^ο κανόνα τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, αὐτὴ μπορεῖ *κατ' οἰκονομίαν* νὰ γίνεται καὶ σὲ ἰδιωτικὰς οἰκίας. Ὁ κανόνας ἀναφέρει «ἵνα μὴ εἰσέρχηται εὐσεβῆς

³³⁶ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Γ', σσ.407-408.

³³⁷ *Πηδάλιον*, σ.467.

³³⁸ ΦΟΥΝΤΟΥΛΗΣ, *Χρῖσμα*, σ.174.

εις ἐκκλησίαν ἀσεβῶν, κατ' οἶκον συνακτέον· οὐ γὰρ ὁ τόπος τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος τὸν τόπον ἀγιάζει»³³⁹.

Κατὰ τὸν 69^ο κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἀπαγορεύεται γενικῶς ἡ εἴσοδος λαϊκῶν στὸ Ἱερὸ Θυσιαστήριον: «μὴ ἐξέστω τινί τῶν ἀπάντων ἐν λαϊκοῖς τελοῦντι, ἔνδον ἱεροῦ εἰσιέναι θυσιαστηρίου· μηδαμῶς ἐπὶ τοῦτο τῆς βασιλικῆς εἰργομένης ἐξουσίας καὶ αὐθεντίας, ἥνικα ἂν βουληθεῖη προσάξει δῶρα τῷ πλάσαντι, κατὰ τινὰ ἀρχαιοτάτην παράδοσιν»³⁴⁰. Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μετ' Ἐγκύκλιό της (22 Φεβρουαρίου 1906) ὄρισε τὰ ἑξῆς: «ὡς πρὸς δὲ τοὺς κανονικῶς χειροθετημένους ἀναγνώστας καὶ ψάλτας τοὺς εἰσερχομένους ἐξ ἀνάγκης πρὸς ὑπηρεσίαν εἰς τὸ Ἱερὸν Θυσιαστήριον, οἱ τοιοῦτοι ὀφείλουσι πάντοτε νὰ διαγωσι βίον σώφρονα καὶ σεμνοπρεπῆ, συνωδὰ ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς Διατάξεσι, καί, ἐὰν μὴ φέρωσι κληρικὴν ἐνδυμασίαν, κατὰ τὴν εἰς τὸ Ἱερὸν Θυσιαστήριον εἴσοδον αὐτῶν, νὰ περιβάλλωνται [...]»³⁴¹.

³³⁹ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Δ', σσ.401-402.

³⁴⁰ Ὅπ.π., Β', σσ.466.

³⁴¹ ΚΟΤΣΩΝΗΣ, *Οἰκονομία*, ὅπ.π., σ.223.

5. Ἡ οἰκονομία καὶ ἡ Διοίκηση τῆς Ἐκκλησίας

Ἡ ἀρχὴ τῆς οἰκονομίας ὑπεισέρχεται καὶ σὲ θέματα διοίκησης τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ χρεία κάποιας ἐπισκοπῆς εἶναι μία τέτοια περίπτωση. Σ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν περίπτωση ἡ διοίκηση τῆς χηρεύουσας ἐπισκοπῆς ἀνατίθεται στὸν κλῆρο της. Ὁ 35^{ος} κανόνας τῆς ἐν Τρούλλῳ Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου ὀρίζει: «μὴ ἐξέστω τινὶ τῶν ἀπάντων μητροπολιτῶν, τελευτῶντος ἐπισκόπου τελοῦντος ὑπὸ τὸν κατ' αὐτὸν θρόνον, τὰ αὐτοῦ πράγματα, ἢ τῆς κατ' αὐτὸν ἐκκλησίας, ἀφαιρεῖσθαι, ἢ σφετερίζεσθαι· ἀλλ' ὑπὸ παραφυλακὴν ἔστωσαν τοῦ κλήρου τῆς ἐκκλησίας, ἧς ὁ τελευτήσας ἐτύγχανε πρόεδρος, μέχρι τῆς ἐτέρου ἐπισκοπῆς προαγωγῆς»³⁴². Ὁ 25^{ος} κανόνας τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου καλεῖ σὲ σύντομες χρονικὰ χειροτονίες ἐπισκόπων, μὲ τὴν ἀπειλὴ μάλιστα ἐπιτιμίων: «τὴν μὲν τοι πρόσοδον τῆς χηρευούσης ἐκκλησίας, σώαν παρὰ τῷ οἰκονόμῳ, τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας φυλάττεσθαι»³⁴³, «ἐφόσον δὲ ἡ χειροτονία τοῦ ἐπισκόπου ὑπερτεθῆ, εἴτε ἐπὶ τρίμηνον, εἴτε ἐπὶ πλεόν, ἀνάγκης ἐπικειμένης, ἢ πρόσοδος φυλάττεσθαι ὀφείλει τῷ χειροτονηθησομένῳ ἐπισκόπῳ, παρὰ τοῦ οἰκονόμου τῆς ἐκκλησίας, ποιῶντος τὰς ἀναγκαίας ἐξόδους τῆς ἐπισκοπῆς, τὰ δὲ περιτεύοντα ἴσως φυλάττοντος» (Ζωναρᾶς)³⁴⁴.

Ἡ ἀρχὴ τῆς οἰκονομίας ἐφαρμόζεται ἐν προκειμένῳ, ὅταν τὰ καθήκοντα τῆς χηρεύουσας ἐπισκοπῆς ἀνατίθενται κατ' οἰκονομίαν σὲ οἰκεῖο Μητροπολίτη ἢ σὲ πλησιόχωρο ἐπίσκοπο, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν 74ο κανόνα τῆς Συνόδου τῆς Καρθαγένης καλεῖται «μεσίτης» καὶ ἀναλαμβάνει: «ἔθος ἦν πάλαι, εἴ ποτε ἐπισκόπου ἐχῆρευεν ἐκκλησία, στέλλεσθαι τινὰ ἐν αὐτῇ, ὄν ὠνόμαζον μεσίτην, καθιστῶντα τὸν λαὸν στασιάζοντα ἴσως, ἢ καὶ διὰ ἄλλας αἰτίας. Εἰ οὖν ἐντὸς ἐνιαυτοῦ ὁ τοιοῦτος μεσίτης οὐκ ἐσπούδασεν ἐπίσκοπον γενέσθαι τοῖς αὐτοῦ, ἤγουν τῷ λαῷ, οὗ μεσίτης ἦν, μετεκινεῖτο τῆς μεσιτείας ἐκεῖνος, καὶ ἕτερος ἐδίδοτο τῷ λαῷ ἐκεῖνον μεσίτης» (Ζωναρᾶς)³⁴⁵.

Κατὰ τὸ ἄρθρο 23 τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, μόνις χηρεύσει μητροπολιτικὸς θρόνος, ὁ Πρόεδρος τῆς ΔΙΣ ἀναθέτει τὴν τοποτηρητεία στὸν ἀρχαιότερο ἀπὸ τοὺς ὁμοῦς Μητροπολίτες, ὁ ὁποῖος περιορίζεται μόνον στὴν τρέχουσα ὑπηρεσία τῆς Μητροπόλεως. Ἡ πλήρωση τῆς κενῆς μητροπολιτικῆς θέσης ποὺ συντελεῖται ἐντὸς ἑξαμήνου ἀπὸ τῆς ἡμερομηνίας τῆς χηρείας, γίνεται εἴτε διὰ «καταστάσεως», δηλαδή

³⁴² ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Β', σ.384.

³⁴³ Ὁπ.π., σ.273.

³⁴⁴ Ὁπ.π., σ.274.

³⁴⁵ Ὁπ.π., Γ', σ.493.

μέ μετάθεση - γι' αὐτήν καί για τὰ κανονικά της προβλήματα κάναμε λόγο ἀνωτέρω - ἐνὸς ἐν ἐνεργείᾳ Μητροπολίτη ἀπὸ ἄλλη Μητρόπολη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, εἴτε με «ἐκλογή». Θυμίζουμε μόνο ὅτι ἡ μετάθεση, ἡ ὁποία ἀπαγορευόταν στὸν Πατριαρχικὸ καὶ Συνοδικὸ Τόμο τοῦ 1928, προβλέπεται ἐξαιρετικῶς «κατ' ἄσκησιν οἰκονομίας πρὸς μεῖζον τῆς Ἐκκλησίας ὄφελος» καὶ ὑπὸ αὐστηρὲς προϋποθέσεις³⁴⁶. Κατὰ συνέπεια, αὐτὸ πού στα ἀρχαῖα ἐκκλησιαστικὰ χρόνια ἦταν ἐξάιρεση, τώρα πλέον καθίσταται σχεδὸν κανόνας.

Ἡ σύγκληση τῆς ἐπαρχιακῆς Συνόδου εἶναι μία ἄλλη κατάσταση, στὴν ὁποία ἡ οἰκονομία καθιερώθηκε. Σύμφωνα με τὸν 37^ο κανόνα τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων: «δεύτερον του ἔτους σύνοδος γινέσθω τῶν ἐπισκόπων, καὶ ἀνακρινέτωσαν ἀλλήλως τὰ δόγματα τῆς εὐσεβείας, καὶ τὰς ἐμπιπτούσας ἐκκλησιαστικὰς ἀντιλογίας διαλυέτωσαν»³⁴⁷. Ἡ ἐπαρχιακὴ Σύνοδος συγκαλεῖτο, λοιπόν, δύο φορές ἐτησίως. Ἡ πρώτη τὴν τέταρτη ἐβδομάδα μετὰ τὸ Πάσχα καὶ ἡ δευτέρα τὸν Ὀκτώβριο. Ἡ ὀριοθέτηση αὐτὴ ἐπικυρώθηκε ἀπὸ τὸν 5^ο κανόνα τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου: «ἔδοξεν, ἐκάστου ἐνιαυτοῦ, καθ' ἐκάστην ἐπαρχίαν δις τοῦ ἔτους συνόδους γίνεσθαι. Αἱ δὲ σύνοδοι γινέσθωσαν, μία μὲν πρὸ τῆς Τεσσαρακοστῆς, ἵνα πάσης μικροψυχίας ἀναιρουμένης, τὸ δῶρον καθαρὸν προσφέρηται τῷ Θεῷ· Δευτέρα δέ, περὶ τὸν τοῦ μετοπώρου καιρόν»³⁴⁸. Ὁ 19^{ος} κανόνας τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἐπιβεβαιώνει: «ὥρισε τοίνυν ἡ ἅγια σύνοδος, κατὰ τοὺς τῶν ἁγίων Πατέρων κανόνας, δις τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐπὶ τὸ αὐτὸ συντρέχειν καθ' ἐκάστην ἐπαρχίαν τοὺς ἐπισκόπους, ἔνθα ἂν ὁ τῆς μητροπόλεως ἐπίσκοπος δοκιμάσῃ, καὶ διορθοῦν ἕκαστα τὰ ἀνακύπτοντα»³⁴⁹. Ὁ 8^{ος} κανόνας τῆς ἐν Τρούλλῳ Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου εἶναι περισσότερο συγκεκριμένος καὶ αἰτιολογημένος: «ἐν πᾶσι τὰ ὑπὸ τῶν ἁγίων Πατέρων ἡμῶν θεσπισθέντα καὶ ἡμεῖς κρατεῖν βουλόμενοι, ἀνανεοῦμεν καὶ τὸν κανόνα τὸν διαγορευόντα, καθ' ἕκαστον ἔτος συνόδους τῶν ἐν ἐκάστη ἐπαρχίᾳ γίνεσθαι ἐπισκόπων, ἔνθα ἂν ὁ τῆς μητροπόλεως δοκιμάσῃ ἐπίσκοπος. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τε τὰς τῶν βαρβάρων ἐπιδρομάς, διὰ τε τὰς προσπιπτούσας ἐτέρας αἰτίας [...] ἐν ἐκάστη ἐπαρχίᾳ γίνεσθαι σύνοδον, ἀπὸ τῆς ἁγίας τοῦ Πάσχα ἑορτῆς, καὶ μέχρι συμπληρώσεως τοῦ Ὀκτωβρίου μηνὸς ἐκάστου ἔτους, κατὰ τὸν τρόπον ὃν ὁ τῆς μητροπόλεως, καθά προεῖρηται, δοκιμάσει ἐπίσκοπος»³⁵⁰. Ὁ 6^{ος} κανόνας τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἐπιβεβαιώνει καὶ πάλι τὰ θεσπισθέντα: «δις τοῦ ἔτους καθ' ἐκάστην ἐπαρχίαν χρῆναι γίνεσθαι διὰ συναθροίσεως

³⁴⁶ ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ, *Δίκαιο*, σ.149-150.

³⁴⁷ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Β', 50.

³⁴⁸ *Ὁπ.π.*, σσ.124-125.

³⁴⁹ *Ὁπ.π.*, σ.265.

³⁵⁰ *Ὁπ.π.*, σ.324-325.

ἐπισκόπων τὰς κανονικάς ζητήσεις [...] εἰ δὲ τις εὐρεθῆ ἄρχων τοῦτο κωλύων, ἀφορίζεσθω. Εἰ δὲ τις ἐκ τῶν μητροπολιτῶν ἀμελήσει τοῦτο γίνεσθαι, ἐκτὸς ἀνάγκης, καὶ βίας, καὶ τινος εὐλόγου προφάσεως, τοῖς κανονικοῖς ἐπιτιμίαις ὑποκείσθω»³⁵¹.

Γιὰ νὰ μὴ «συντρίβονται» οἱ ἀδελφοί, δηλαδὴ κατ' *οἰκονομίαν*, ὁ 5^{ος} κανόνας τῆς Συνόδου τῆς Καρθαγένης ἀπαλλάσσει τὴν περιφέρεια τῆς Ἀφρικῆς ἀπὸ τὴν ἀνάγκη σύγκλησης ἐνιαυσίας συνόδου: «ἤρρεσεν, ὥστε μὴ εἶναι περαιτέρω ἐνιαυσίαν ἀνάγκην τοῦ συντρίβεσθαι τοὺς ἀδελφούς, ἀλλ' ὅσάκις ἂν κοινὴ χρεία καλέσοι, τουτέστι πάσης τῆς Ἀφρικῆς»³⁵². Ὁ κανόνας αὐτὸς ἐπικράτησε. Τὸ ἴδιο συνέβη καὶ μὲ τὴν περιφέρεια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας. Σύμφωνα, δηλαδὴ, μὲ τὸν 49^ο κανόνα τῆς Συνόδου τῆς Μόσχας τοῦ 1666/1667, ἐνῶ ἀναγνωρίζεται ὅτι τὸ ὀρθὸ καὶ τὸ κανονικὸ εἶναι σὲ κάθε ἐπαρχία νὰ γίνονται δύο φορές τὸν χρόνο Σύνοδοι, «ὅμως διότι εἰς τὰ ἔδω μέρη τῆς Μεγαλο-Ρωσίας οὐκ ἐσυνήθισαν οἱ ἀρχιερεῖς συναθροίζεσθαι συχνάκις διὰ πολλὰς αἰτίας, καὶ μάλιστα διὰ τὸ μῆκος τῆς ὁδοιπορίας, Συνόδους ποιεῖν καὶ διορθῶναι τὰς τῶν Ἱερέων φιλονικίας καὶ λοιπὰ σκάνδαλα [...], διὰ τοῦτο γοῦν πάντως ὀφείλουσιν ἀπὸ τοῦ νῦν κατὰ καιροὺς καὶ πλειστάκις οἱ ἀρχιερεῖς πάντες οἱ εὐρισκόμενοι ἐν τῇ αὐθεντίᾳ τῆς Μεγαλο-Ρωσίας τοῦ συναθροίζεσθαι»³⁵³.

Μία ἄλλη διάσταση τῆς *οἰκονομίας* ἔχει νὰ κάνει μὲ τὴ διαρκῆ παραμέληση τοῦ 2^{ου} κανόνα τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὅσον ἀφορᾷ στὴ διακρίβωση τῶν γνώσεων τοῦ ἐκλεγόμενου ἐπισκόπου ἐνώπιον τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Ὁ ἐν λόγῳ κανόνας ὀρίζει: «ὄθεν ὀρίζομεν, πάντα τὸν προάγεσθαι μέλλοντα εἰς τὸν τῆς ἐπισκοπῆς βαθμόν, πάντως τὸν Ψαλτῆρα γινώσκειν, ἵνα, ὡς ἐκ τούτου, καὶ πάντα τὸν κατ' αὐτὸν κληρὸν οὕτω νουθετῆ μυεῖσθαι. Ἀνακρίνεσθαι δὲ ἀσφαλῶς ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου, εἰ προθύμως ἔχει ἀναγινώσκειν ἐρευνητικῶς, καὶ οὐ προοδευτικῶς, τοὺς τε ἱεροὺς κανόνας, καὶ τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον, τὴν τε τοῦ θεοῦ Ἀποστόλου βίβλον [...]

Ὁ τίτλος τοῦ Μητροπολίτη στηρίζεται στὸν 4^ο κανόνα τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου: «ἐπίσκοπον προσήκει μάλιστα μὲν ὑπὸ πάντων τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ καθίστασθαι· εἰ δὲ δυσχερὲς εἶη τὸ τοιοῦτον, ἢ διὰ κατεπίγουσαν ἀνάγκην, ἢ διὰ μῆκος ὁδοῦ, ἐξ ἅπαντος τρεῖς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναγομένους, συμψήφων γενομένων καὶ τῶν ἀπόντων, καὶ συντιθεμένων διὰ γραμμάτων, τότε τὴν χειροτονίαν ποιεῖσθαι· τὸ δὲ κῦρος τῶν γινομένων δίδοσθαι καθ' ἐκάστην ἐπαρχίαν

³⁵¹ Ὁπ.π., σ.577.

³⁵² Ὁπ.π., Γ', σ.535.

³⁵³ ΚΟΤΣΩΝΗΣ, *Οἰκονομία*, σσ.226-227.

³⁵⁴ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Β', σ.561.

τῷ μητροπολίτη»³⁵⁵. Στὸ ἀρχαῖο ἐκκλησιαστικὸ δίκαιο ὑπῆρχε μία Μητρόπολη σὲ κάθε ἐπαρχία. Ἡ τάξη αὐτὴ ἀνετράπη τὸν 5ο αἰώνα. Ἀργότερα, ἀπὸ τὸν 9ο αἰώνα κ. ἐξ., οἱ αὐτοκράτορες ἔδωσαν τὸν τίτλο τῆς Μητροπόλεως σὲ ἀπλὲς ἐπισκοπὲς ἢ σὲ ἀρχιεπισκοπές, ἐπεκτείνοντας *κατ' οἰκονομίαν* τὴ συγκεκριμένη ὀριοθέτηση. Ἀκόμη περισσότερο, ἐπίσκοποι λάμβαναν τὸν τίτλο τοῦ Μητροπολίτη καὶ γιὰ τὰ ἐξαιρετικὰ τοὺς ἔργα, ἐνῶ σ' αὐτοὺς δὲν ὑπάγονταν ἄλλοι ἐπίσκοποι³⁵⁶.

Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα ἐπιβολῆς τῆς ποινῆς τῆς καθαίρεσης, κατὰ τὸ ἐν Ἑλλάδι ἰσχύον Ἐκκλησιαστικὸ Δίκαιο, ἀρμόδια ὄργανα καταλογισμοῦ ὀρίζονται τὰ Συνοδικὰ Δικαστήρια. Συγκεκριμένα, «τὸ δικαίωμα πρὸς κατάγνωσιν αὐτῆς (=τῆς καθαίρεσης) ἀνήκει εἰς τὰ πρὸς τοῦτο ἐντεταλμένα συλλογικὰ ἐκκλησιαστικὰ δικαστικὰ ὄργανα, ἐκ τῶν κατὰ τὸν νόμον ἀσκούντων τὴν ποινικὴν ἀξίωσιν τῆς Ἐκκλησίας, τουτέστιν εἰς Σύνοδον ἐπισκόπων, ἀσκεῖται ἐπίσης ὑπὸ τῶν κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἀρμοδίων συλλογικῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστικῶν ὀργάνων διὰ καταγνώσεως τῆς τοιαύτης ποινῆς εἴτε αὐτοτελῶς εἴτε καὶ διὰ παρεπομένης τοιαύτης, συνοδευούσης ἐκείνην ὡς παρακολούθημα αὐτῆς»³⁵⁷. Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος *κατ' οἰκονομίαν* ἀποκλείει τὴν ποινὴ τῆς καθαίρεσης γιὰ ὀρισμένες παραβάσεις, γιὰ τὶς ὁποῖες προβλεπόταν αὐτὴ ἀπὸ τοὺς ἱεροὺς κανόνες, ἐπικαλούμενη τὸν 92^ο κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὁ ὁποῖος κάνει λόγο γιὰ ἐπιείκεια τῶν δικαστῶν³⁵⁸.

Ἡ δοκιμασία προετοιμασίας τοῦ μοναχοῦ ὀρίστηκε σύμφωνα μὲ τὸν 5^ο κανόνα τῆς Πρωτοδευτέρας Συνόδου τῆς Κωνσταντινουπόλεως σὲ τριετὲς χρονικὸ διάστημα, διότι «τὰς ἀκρίτους καὶ ἀδοκιμάστους ἀποταγὰς ἐπὶ πολὺ τὴν μοναχικὴν εὐταξίαν λυμαιομένας εὐρίσκομεν. Προπετῶς γάρ τινες εἰς τὸν μονήρη βίον ἑαυτοὺς ἐπιρρίπτοντες καὶ πρὸς τὸ τραχὺ καὶ ἐπίπονον κατολιγωροῦντες τῆς ἀσκήσεως, ἐπὶ τὸν φιλόσαρκον καὶ ἡδονικὸν βίον, ἀθλίως πάλιν ἐπαναστρέφουσιν»³⁵⁹. *Κατ' οἰκονομίαν*, καὶ σύμφωνα μὲ τὴν παροῦσα ἐκκλησιαστικὴ πραγματικότητα, ἡ διάρκεια τῆς δοκιμασίας εἶναι μὲν τριετής, ἐὰν ὁμως ὁ προτιθέμενος νὰ καρεῖ εἶναι πτυχιούχος Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου ἢ ἀπόφοιτος τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, μπορεῖ ὁ Μητροπολίτης νὰ συντομεύσει τὸν χρόνο τῆς δοκιμασίας ἢ καὶ νὰ τὸν ἀπαλλάξει τελείως³⁶⁰.

³⁵⁵ Ὁπ.π., σ.122.

³⁵⁶ JANIN, *Μητρόπολης*, σ.1130.

³⁵⁷ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΣ, *Δίκαιο*, 270ἐξ.

³⁵⁸ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, Β', σσ.549-550.

³⁵⁹ Ὁπ.π., σσ.662-663.

³⁶⁰ ΜΟΥΡΑΤΙΔΗΣ, *Δίκαιο*, σσ.162-163.

Ἀναφορικὰ μὲ τοὺς χρόνους τῆς νηστείας, ὅπως εἶδαμε ἤδη, αὐτοὶ εἶναι καθορισμένοι ἀπὸ τοὺς ἱερούς κανόνες. Συμβαίνει ὅμως συχνά, λόγῳ δυσμενῶν συνθηκῶν, νὰ ἐφαρμόζεται ἡ ἀρχὴ τῆς *οἰκονομίας* καὶ νὰ μετατίθενται ἢ καὶ νὰ καταργοῦνται ἐντελῶς τέτοιες νηστεῖες. Γιὰ παράδειγμα, ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ἐξαιτίας ἐπιδημίας χολέρας μετέθεσε τὴ νηστεία τοῦ Δεκαπενταύγουστου, ἐνῶ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπάλλαξε τὸ ποίμνιό της ἀπὸ τὴ νηστεία τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, λόγῳ τοῦ ἀποκλεισμοῦ στὸν ὁποῖον εἶχε βρεθεῖ ἡ χώρα κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου³⁶¹.

³⁶¹ ΚΟΤΣΩΝΗΣ, *Οἰκονομία*, σσ.230-231.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τὰ συμπεράσματα στὰ ὁποῖα καταλήξαμε συνοψίζονται ὡς κατωτέρω, ἀφοῦ ὑπομνήσουμε στον ἀναγνώστη ἅπαξ ἔτι, ὅτι τὸ ἀντικείμενο τῆς προκείμενης μελέτης μας εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας καὶ τὸ πῶς αὐτὴ ἐνυπάρχει στοὺς ἱερούς κανόνες καὶ ἐφαρμόζεται στὴν Ἐκκλησία. Εἰδικότερα:

1. Διαπιστώσαμε ὅτι ἡ οἰκονομία ποτὲ δὲν προσδιορίσθηκε καὶ δὲν ὀριοθετήθηκε μόνο στὸ πλαίσιο τῶν κανόνων καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου. Ὁ χαρακτήρας τῆς δὲν εἶναι ἀπλὰ καὶ μόνο νομικός. Ἡ οἰκονομία ἔχει καὶ χαρακτήρα χαρισματικό, θεολογικὸ καὶ ἐκκλησιολογικό. Αὐτὸς ὁ «ἀνοικτὸς» χαρακτήρας τῆς συνετέλεσε, ὥστε νὰ γίνεται λόγος περὶ αὐτῆς καὶ στὸ πλαίσιο τῆς Οἰκουμενικῆς Κίνησης.
2. Στὴν ἐποχὴ μας τὸ διακύβευμα γιὰ τὸν Χριστιανικὸ κόσμο δὲν εἶναι τόσο νομικοκανονικοῦ ὅσο ἐκκλησιολογικοῦ χαρακτήρα. Μὲ ἄλλα λόγια, τὸ θέμα εἶναι πῶς ἡ ἀρχὴ τῆς οἰκονομίας ἀξιοποιεῖται ἔτσι, ὥστε νὰ βοηθεῖ στὴν προσέγγιση καὶ, κυρίως, στὴν ἐνότητα τῶν διαφόρων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν διὰ τῆς ἀναγνώρισης τῆς ἐγκυρότητας τῶν μυστηρίων. Κάτω ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς οἰκονομίας, ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία θεωρεῖ ὅτι ἡ ἴδια κατέχει τὴν αὐθεντία ἐπὶ τῶν μυστηρίων, ἔχοντας τὴ δυνατότητα βεβαίως, ὅταν το κρίνει ψυχοφελές καὶ ἀναγκαῖο γιὰ τὴ σωτηρία τῶν μελῶν τῆς νὰ ἐφαρμόζει τὴν ἀρχὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας.
3. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος δὲν προχώρησε ποτὲ σὲ μία συμφωνία ἀναγνώρισης τῶν Ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν στὴ βάση τῆς οἰκονομίας, καθὼς ἡ τελευταία δὲν μπορεῖ νὰ παραχωρηθεῖ σὲ ὅλα τα μέλη μιᾶς Ἐκκλησίας ἐκ τῶν προτέρων. Ζήτημα ἀναγνώρισης τίθεται τότε μόνο, ὅταν πρόκειται γιὰ ἐπιστροφή μελῶν ἢ κληρικῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν ἢ Ὁμολογιῶν στὴν Ὁρθόδοξη Πίστη. Ἡ οἰκονομία δὲν μπορεῖ νὰ ὀδηγεῖ σὲ ὁποιαδήποτε μορφή ἐκκλησιολογικοῦ «συγκρητισμοῦ»- ἀναφορικὰ καὶ μὲ τὸ ζήτημα τῆς λεγόμενης «μυστηριακῆς διακοινωνίας» (intercommunion). Οἱ διαφορετικὲς ἀποφάσεις ἔχουν νὰ κάνουν στὴν πράξη μὲ διαφορετικοὺς τρόπους ἐφαρμογῆς τῆς οἰκονομίας σὲ ἀτομικὲς περιπτώσεις. Οἱ ἀναγνωρίσεις ποὺ ἔχουν γίνει ἕως τώρα ἀπὸ διάφορες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες εἶναι σχετικὲς, ἐνῶ ὅλα μποροῦν νὰ ἐπιλυθοῦν ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία στὸ πλαίσιο Οἰκουμενικῆς Συνόδου.
4. Αὐτὰ ὅσον ἀφορᾷ γενικῶς στὰ ἐπίκαιρα ζητήματα τῆς χρήσης τῆς οἰκονομίας. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, δὲν μποροῦν νὰ γίνουν δεκτὲς καὶ οἱ ἀπόψεις ἐκεῖνες ποὺ θέλουν νὰ ἐντάξουν ἀπόλυτα τὴν οἰκονομία στὰ στενὰ ὀριοθετημένα πλαίσια τῆς νομικῆς

σημασιοδότησης. Βεβαίως, είναι αλήθεια ότι η *οίκονομία* δέν άσκειται στην Έκκλησία χωρίς προϋποθέσεις οϋτε δέ και τὸ άρμόδιο για τήν έφαρμογή της ὄργανο εἶναι άδέσμευτο. Ωστόσο, ὅπως και νά ἔχει το πράγμα, οί ἐπὶ μέρος σκοποὶ τῆς *οίκονομίας*, δηλαδή ἡ πνευματικὴ θεραπεία τοῦ άμαρτήσαντος, ἡ άποφυγή τοῦ σκανδαλισμοῦ τῶν πιστῶν, ἡ μεταξύ τῶν ἐκκλησιῶν εἰρήνη και ὁμόνοια, δέν εἶναι νομικοὶ σκοποὶ, ἀλλά κινοῦνται σὲ μία «έξω-νομικὴ» μορφή, στὸν χῶρο, δηλαδή, τῆς συγγνώμης, τῆς ἀγάπης και τῆς συγχώρησης.

5. Ἡ σημασία τῆς *ἐκκλησιαστικῆς οίκονομίας* ἐδράζεται στὸ σωτηριολογικὸ δίκαιο τῶν ἱερῶν κανόνων. Αὐτὸς ὁ σωτηριολογικὸς χαρακτήρας τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου τὸ διακρίνει ἀπὸ τοὺς κανόνες τοῦ κοινοῦ ποινικοῦ δικαίου, και δικαιολογεῖ τὴν αντίληψη ὅτι τὸ ἐκκλησιαστικὸ “ἔγκλημα” δέν εἶναι ἀπλὰ μία παράβαση ἀλλὰ ἐκδήλωση ψυχικῆς άσθενείας, ἓνα ψυχικὸ πάθος ἢ μία ψυχικὴ άρρώστια, τὴν ὁποία ἡ Έκκλησία καλεῖται νά θεραπεύσει. Στὸ πλαίσιο αὐτό, ἡ *ἐκκλησιαστικὴ οίκονομία* δέν καταργεῖ τὴν ἀκρίβεια τῶν ἱερῶν κανόνων, ὅμως ἔχει παρά ταῦτα μία σημασία και μία χρησιμότητα οί ὁποῖες, ἐνίοτε, εἶναι ὑπέρτερες τῆς στενῆς ἐφαρμογῆς τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου. Καθὼς ἡ *ἐκκλησιαστικὴ οίκονομία* ἀντλεῖ τὴν ὑπόστασή της ἀπὸ τὴ σωστικὴ Χάρη τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο, ἡ ἐφαρμογή της ἀπὸ τὴν Έκκλησία δέν μπορεῖ παρά νά σχετίζεται με τὴν «πνοή» και τὴν ἐνέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ἔχει σαφῆ δημιουργικὸ ρόλο και μία παρουσία ποῦ δέν μπορεῖ νά περιοριστεῖ ἀπὸ διατυπωμένες και στενὰ ὀριοθετημένες διατάξεις και μόνο.
6. Ἡ *οίκονομία* ὑπηρετεῖ ἀκριβῶς αὐτὸν τὸν ἐσχατολογικὸ εἰκονισμό τῶν ἱερῶν κανόνων. Ὑπ’ αὐτὴν τὴν ἔννοια διαφέρει οὐσιαστικὰ ἀπὸ τὴ ρωμαιοκαθολικὴ *dispensatio*. Ἡ τελευταία ἐκφράζει μία νομικὴ και δικαστικὴ ἔννοια, ἔχει δηλαδή πλήρως ἐνσωματωθεῖ στὸ νομικὸ σύστημα τῆς Δυτικῆς Έκκλησίας, χάνοντας ἔτσι τὴν ἔννοια τῆς ἐπιείκειας και τῆς συγκατάβασης- αὐτὸ ἀντανακλᾶται και στὴν «μοναρχικὴ» δομὴ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Έκκλησίας. Στὴν Ὁρθόδοξη Έκκλησία τὴν *οίκονομία* χορηγεῖ και ἐπιτρέπει ὁ ἐπίσκοπος, ἐνῶ ἡ *dispensatio* ἐφαρμόζεται και χορηγεῖται, ἐντὸς κανονικῶν πλαισίων, πάντα και μόνον ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Πάπα τῆς Ρώμης.
7. Ἡ *οίκονομία* διαφέρει και ἀπὸ τὶς νομικῆς ἔννοιες τοῦ «προνομίου» (*privelegium*), τῆς ἀφέσεως και τῆς χάριτος. Γιατί τὸ μὲν προνόμιο ἀπαιτεῖ τὴ θέσπιση νέου, εἰδικοῦ νόμου, ὁ ὁποῖος ἀπαλλάσσει ἀπὸ ὑποχρεώσεις, ἐνῶ ἡ ἄφεση και ἡ χάρις ἀποτελοῦν νομικῆς ἔννοιες, σαφῶς «στενότερες» τῆς *οίκονομίας*. Ἡ *οίκονομία*

σημαίνει τὴν γιὰ κάποιο χρονικὸ διάστημα, μὲ σκοπὸ τὸ καλὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴ σωτηρία τοῦ πεπτωκότος ἀνθρώπου καὶ, βεβαίως, ὑπὸ προϋποθέσεις ἄρση τῆς ἰσχύος ἐνὸς κανόνα, ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν ἀκυρώνεται ἐξ αὐτοῦ τοῦ λόγου. Ἡ παρουσία λόγων καὶ προϋποθέσεων (ὅπως ἡ ἀνάγκη, ἔκτακτες περιστάσεις, ἡ εἰρήνη καὶ ἡ ὁμόνοια τῆς Ἐκκλησίας) εἶναι βασικὸ πλαίσιο, τὸ ὁποῖο καθιστᾷ δυνατὴ καὶ ἀπαραίτητη τὴν ἐφαρμογὴ τῆς *οἰκονομίας*, ἡ ὁποία σαφῶς δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀπροϋπόθετη.

8. Ὁ προσωρινὸς χαρακτήρας καὶ ἡ ἀποφυγὴ τοῦ σκανδαλισμοῦ τῶν πιστῶν εἶναι δύο ἀκόμη χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τῆς ἔννοιας τῆς *οἰκονομίας*, ἐνῶ δὲν μποροῦμε νὰ μὴν ἀναφερθοῦμε καὶ στὰ εἶδη της: τὴν προληπτικὴ καὶ τὴν ἀναδρομικὴ ἢ τὴν ἐκ τῶν ὑστέρων ἐπικυρωτικὴ ἢ ἀκυρωτικὴ τῶν κατὰ παρέκκλιση καὶ κατὰ παράβαση γενομένων.
9. Σὲ κάθε περίπτωση αὐτὸ ποὺ διαπιστώσαμε ὡς βασικὸ συμπέρασμα κατὰ τὴν ἔρευνα καὶ τὴ σύνταξη τῆς παρούσας ἐργασίας εἶναι ὅτι ἡ *ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία* ἀνάγεται στὰ πρῶτα χρόνια ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀπὸ τότε παραμένει σὲ ἰσχύϊ προτυπώνοντας τὴν ἐσχατολογικὴ διάσταση τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐν μέσῳ κανόνων καὶ Δικαίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

- AGAMBEN, *Έξαιρέση* = Agamben Giorgio, *Κατάσταση Έξαιρέσης. Όταν ή «έκτακτη ανάγκη» μετατρέπει την έξαιρέση σε κανόνα*, μτφρ. Ν. Οικονομίδου, 2η έκδοση, Πατάκης, 2013
- ΑΚΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ, *Κώδικας* = Ακανθόπουλου Προδρόμου Ί., *Κώδικας Ίερών Κανόνων και Έκκλησιαστικῶν Νόμων*, 2η έκδοση, έκδοτικός Οἶκος ἀδελφῶν Κυριακίδη, 2004.
- ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ, *Οἰκονομία* = Αλιβιζάτου Αμίλκα Σ., *Ἡ οἰκονομία κατὰ τὸ κανονικὸν δίκαιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, έκδοτικός Οἶκος Ἀστήρ, Ἀλ. & Α. Παπαδημητρίου, Ἀθήναι 1949.
- ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Συγχώρηση* = Αναγνωστόπουλου Ἀθανασίου, «Ἡ συγχώρηση στὸ ποινικὸ δίκαιο», *Ἡ συγχώρηση* (συλλογικὸ ἔργο), Στ. Ζουμπουλάκης (ἐπιμέλεια), ἐκδόσεις Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 2014, 531-563.
- ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΣ, *Δογματική* = Ανδρούτσου Χρήστου, *Δογματική τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, 4η έκδοσις, έκδοτικός Οἶκος Ἀστήρ, Ἀλ. & Α. Παπαδημητρίου, Ἀθήναι 1992.
- ΓΕΔΕΩΝ, *Διατάξεις* = Γεδεῶν Μανουήλ, *Κανονικαὶ Διατάξεις: Ἐπιστολαί, λύσεις, θεσπίσματα τῶν ἀγιωτάτων Πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως, ἀπὸ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου μέχρι τοῦ Διονυσίου τοῦ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως*, Ἐν Κωνσταντινουπόλει, τόμος Α΄, 1888.
- ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Βάπτισμα αἰρετικῶν* = Γεωργιάδου Δημητρίου Ἀρχιμανδρίτου, «Τὸ βάπτισμα τῶν αἰρετικῶν», *Νέα Σιών* 16 (1924).
- ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Δίκαιο* = Γεωργιάδου Φιλίππου Ν., *Εἰσαγωγή εἰς τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον*, Ἀθήναι 1939.
- ΓΚΟΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, *Συμπροσευχή* = π. Γκοτσοπούλου Ἀναστασίου, *Ἡ Συμπροσευχή μετὰ αἰρετικοῦς - Προσεγγίζοντας τὴν κανονικὴν πράξιν τῆς Ἐκκλησίας*, Ἐκδόσεις Θεοδρομία, Θεσσαλονίκη 2009.
- Τοῦ ἰδίου, *Σχολιασμός* = *Τὸ ζήτημα τῆς Συμπροσευχῆς μετὰ τῶν ἑτεροδόξων*. Σχολιασμός στὸ ἄρθρο τοῦ καθηγητοῦ Βλασίου Φειδᾶ «*Τὸ ζήτημα τῆς συμπροσευχῆς τῶν ἑτεροδόξων κατὰ τοὺς Ἱ. Κανόνες*» Ἱερά Μονή Παντοκράτορος, 2009.
- ΓΚΡΙΛΛΑΣ, *Οἰκονομία* = Γκριλλά Βασιλείου Ἀναστασίου, «Ἡ οἰκονομία τῆς Ἐκκλησίας στὸ Πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ. Χριστολογικὴ προσέγγιση τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας», στο: *Ἀπὸ τῆ Θεῖα οἰκονομία στὴν οἰκονομία τῆς Ἐκκλησίας*. Πρακτικὰ Ἐπιστημονικῆς Διημερίδας (Ἀμαλιάδα, 19-20 Μαΐου 2012), Ἀθήνα 2015, 35-61.
- ΔΕΛΙΚΑΝΗΣ, *Κατάλογος 1904* = Δελικάνη Καλλινίκου (ἀρχιμανδρίτη), *Περιγραφικὸς Κατάλογος τῶν ἐν τοῖς Κώδιξι τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἀρχιεπιφυλακείου σφραγισμένων ἐπισήμων ἐγγράφων*, Ἐν Κωνσταντινουπόλει, τόμος Β΄, 1904.
- Τοῦ ἰδίου, *Κατάλογος 1905* = *Περιγραφικὸς Κατάλογος τῶν ἐν τοῖς Κώδιξι τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἀρχιεπιφυλακείου σφραγισμένων ἐπισήμων ἐγγράφων*, Ἐν Κωνσταντινουπόλει, τόμος Γ΄, 1905.
- ΔΙΟΜΗΔΟΥΣ, *Ἱστορία* = Διομήδους Κυριακοῦ Α., *ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων*, Τόμος Τρίτος, Ἐν Ἀθήναις, 1898.
- ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ, *Οἰκονομία* = Δυοβουνιώτη Κ., «Ἡ ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία ἐξ ἀπόψεως Ὁρθοδόξου», *Ἀνάπλασις, ΜΖ'* (1934), 260-262.
- ΘΕΟΔΩΡΟΥ, *Ἱερωσύνη* = Θεοδώρου Ἀνδρέα, *Ἱερωσύνη- Ἀπαντήσεις σὲ ἐρωτήματα δογματικά*, Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Νομολογία, Ἐν Ἀθήναις 1997, 172-178.
- JANIN, *Μητρόπολις* = Janin R., «Μητρόπολις», *ΘΗΕ* 8 (1966), 1130-1131.

- ΚΑΝΟΝΙΚΟ ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ = «Κανονικό Γλωσσάριο (Κεφάλαια Κανονικῆς οἰκονομίας)», Ἐθνικὸ καὶ Καποδιστριακὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, Θεολογικὴ Σχολή, Ἀθήνα 2011.
- ΚΑΡΜΙΡΗΣ, *Δογματικά* = Καρμίρη Ἰωάννου, *Τὰ δογματικά καὶ συμβολικά μνημεῖα τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, τόμ. Β΄, ἐν Ἀθήναις 1953.
- ΚΑΤΕΡΕΛΟΣ, *Βουλγαροεπίσκοποι* = Κατερέλου Κύριλλου, «Οἱ Βουλγαροεπίσκοποι καὶ ἡ ποινὴ τῆς ἐκπτώσεως» στὸ: *Θεολογία ΞΗ'*(1997), τεύχος Α΄-Β΄ σσ. 248-264 καὶ ἀνάτυπον, Ἀθήναι 1997, σσ. 1-23.
- ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ, *Δίκαιο* = Κονιδάρη Ἰωάννη Μ., *Ἐγχειρίδιο Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου*, ἐκδόσεις Σάκκουλα, Ἀθήνα- Θεσσαλονίκη, 2011.
- τοῦ ἰδίου, *Οἰκονομία* = Κονιδάρη Ἰωάννη Μ., «ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία», *Τὸ Βῆμα*, 3/6/2007.
- ΚΟΤΣΩΝΗΣ, *Οἰκονομία* = Κοτσώνη Ἰερωνύμου Ἰ., *Προβλήματα τῆς ἐφήμ.* «Ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας», ἐκδόσεις Ἑὺ Δαμασκός, Ἐν Ἀθήναις 1957.
- Τοῦ ἰδίου, *Σημειώσεις* = Κοτσώνη Ἰερωνύμου Ἰ., *Σημειώσεις τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, Τόμος Β΄, Θεσσαλονίκη 1961.
- Τοῦ ἰδίου, *Ἰδιάζουσα περίπτωσις* = Κοτσώνη Ἰερωνύμου Ἰ., «Ἰδιάζουσα περίπτωσις ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας». Ἡ Θεία Εὐχαριστία μεταφερομένη ὑπὸ μὴ Χριστιανῶν γυναικῶν», Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Θεολογίας, τόμος ΚΖ΄, τεύχος Δ΄, Ἀθήναι 1956.
- ΜΑΝΩΛΗΣ, *Οἰκονομία* = Μανώλη Γεωργίου, «Ἡ ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία ὡς ἀπόρροια τοῦ μυστηρίου τῆς Θείας οἰκονομίας», *στο Ἀπὸ τῆς Θείας οἰκονομίας στὴν οἰκονομία τῆς Ἐκκλησίας. Πρακτικὰ Ἐπιστημονικῆς Διημερίδας* (Ἀμαλιάδα, 19-20 Μαΐου 2012), Ἀθήνα 2015, 113-137.
- ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ, *Κίνηση* = Ματσούκα Νίκου Α., *Οἰκουμενικὴ κίνηση. Ἱστορία Θεολογία*, ἐκδόσεις Π. Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη 1996.
- ΜΕΝΕΒΙΣΟΓΛΟΥ, *Κανόνες* = Μενεβίσογλου Παύλου, *Ἱστορικὴ εἰσαγωγή εἰς τοὺς κανόνες τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Ἱερὰ Μητρόπολις Σουηδίας καὶ Πάσης Σκανδιναβίας, Στοκχόλμη, 1990.
- ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ, *Βάπτισμα* = π. Μεταλληνοῦ Γεωργίου, «Ὁμολογῶ ἐν βάπτισμα», Ἔκδοσις Β΄ ἐπισημειωμένη, Μεταφορὰ στὴν Νέα Ἑλληνικὴ: Ἀθανάσιος Σ. Λαγουρός, ἐκδόσεις «ΤΗΝΟΣ», 1996.
- ΜΟΥΡΑΤΙΔΗΣ, *Δίκαιον* = Μουρατίδου Κωνσταντίνου, *Κανονικὸν Δίκαιον*, 3η ἔκδοσις, Ἀθήναι 1975.
- ΜΠΟΥΓΑΤΣΟΣ, *Κλῆρος* = Μπουγάτσου Ν.Θ., «Ἀγαμία τοῦ Κλήρου», *ΘΗΕ 1* (1962), 118-124.
- ΜΠΟΥΜΗΣ, *Δίκαιον* = Μπούμη Παναγιώτου Ι., *Κανονικὸν Δίκαιον*, Α΄, Ἀθήνα 1991.
- Τοῦ ἰδίου, *Οἰκονομία* = Μπούμη Παναγιώτου Ι., *Οἰκονομία*, *ΘΗΕ*, 9 (1966), 678-679.
- Τοῦ ἰδίου, *Ἀκρίβεια* = Μπούμη Παναγιώτου, *Ἡ ἀκρίβεια καὶ ἡ ἀλήθεια τῶν Ἱερῶν κανόνων* (Ἐπιστάσια- ἐρμηνευτικὸν γύμνασμα ἐπὶ τῶν 91ου καὶ 92ου κανόνων τοῦ Μ. Βασιλείου), ἐκδόσεις Ἐπέκτασις, 1996.
- Πηδάλιον*= Νικοδήμου Μοναχοῦ καὶ Ἀγαπίου ἱερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησίας*, ἐκδόσεις Παπαδημητρίου, 1896.
- ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΣ, *Δίκαιο* = Παναγιωτάκου Παναγιώτου Ι., *Σύστημα τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου κατὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι ἰσχὴν αὐτοῦ*, τόμος Τρίτος: Τὸ Ποινικὸν Δίκαιον τῆς Ἐκκλησίας, Ἐν Ἀθήναις, Τυπογραφεῖον Μυρτίδη, 1962.
- ΠΑΠΑΘΩΜΑΣ, *Οἰκονομία* = Παπαθωμᾶ Γρηγορίου (Ἀρχιμ.), «Ἀπὸ τῆς Θεολογίας καὶ τῆς Οἰκονομίας στὴν Κανονικὴ Οἰκονομία τῆς Ἐκκλησίας», *στο: Ἀπὸ τῆς Θείας Οἰκονομίας στὴν Οἰκονομία τῆς Ἐκκλησίας. Πρακτικὰ Ἐπιστημονικῆς Διημερίδας* (Ἀμαλιάδα, 19-20 Μαΐου 2012), Ἀθήνα 2015, 165-201.

- Τοῦ ἰδίου, Διαλεκτική = Παπαθωμᾶ Γρηγορίου (Αρχμ.), «Ἡ διαλεκτικὴ σχέση ἐκκλησιαστικῆς κανονοθεσίας καὶ πολιτειακῆς νομοθεσίας», περιοδικὸ *Σύναξη*, τεύχος 137, Ἀθήνα 2016, 64-70.
- ΠΡΑΚΤΙΚΑ, 1971 = «Πρακτικὰ τῆς Διορθοδόξου Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς, Σαμπεζῦ 16-28/7/1971», *Ἐπίσκεψις*, 41 (1971)
- ΡΟΔΟΠΟΥΛΟΣ, *Δίκαιο* = Ροδοπούλου Παντελεήμονος, *Μαθήματα Κανονικοῦ Δικαίου*, ἐκδοτικὸς Οἶκος ἀδελφῶν Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη- Ἀθήνα, 1996.
- ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα* = *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τῶν τε Ἁγίων καὶ Πανευφύμων Ἀποστόλων καὶ τῶν ἱερῶν Οἰκουμενικῶν καὶ Τοπικῶν Συνόδων καὶ τῶν Ἁγίων Πατέρων* ὑπὸ Ράλλη Γ. Α. καὶ Ποτλῆ Μ., τόμ. Α΄-ΣΤ΄, Ἀθήνησιν 1852-1859. (ἀνατύπωση: ἐκδόσεις Μ. Γρηγόρης, 1966/1992).
- ΤΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἀκρίβεια* = Τακόπουλου Φιλίππου, «Ἡ ἀκρίβεια καὶ ἡ οἰκονομία στὴν ἐντολὴ τῆς νηστείας κατὰ τὴν Κανονικὴ Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας», στο: *Ἀπὸ τῆς Θείας οἰκονομία στὴν οἰκονομία τῆς Ἐκκλησίας. Πρακτικὰ Ἐπιστημονικῆς Διημερίδας* (Ἀμαλιάδα, 19-20 Μαΐου 2012), Ἀθήνα 2015, 215-243.
- ΤΡΩΙΑΝΟΣ – ΠΟΥΛΗΣ, *Δίκαιο* = Τρωιάνου Σπ.- Πουλῆ Γ., *Ἐκκλησιαστικὸ Δίκαιο*, 2η ἔκδοση, ἐκδόσεις Σάκκουλα, Ἀθήνα- Κομοτηνὴ 2003.
- ΤΣΑΓΡΗ, *Οἰκονομία* = Τσαγρὴ Εἰρήνη, «Νομικὴ φύσις τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας», *Ἐφημερὶς τῶν Ἑλλήνων Νομικῶν*, 39 (1972), 876-879.
- ΤΣΟΜΠΑΝΙΔΗΣ, *Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία* = Τσομπανίδη Στυλιανοῦ Χ., *Ἐκκλησία καὶ Ἐκκλησίες. Ἡ θέση τῶν ἄλλων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν στὴν ἐκκλησιολογικὴ αὐτοσυνειδησία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας στὰ πλαίσια τοῦ οἰκουμενικοῦ διαλόγου*, ἐκδόσεις Ἄρμός, Ἀθήνα 2013.
- Τοῦ ἰδίου, *Ἀνιχνεύοντας* = Τσομπανίδη, Στυλιανοῦ «Ἀνιχνεύοντας τὴν οἰκουμενικὴ δυναμικὴ τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἐκκλησία καὶ ἐκκλησίες στὴ σκέψη τοῦ Ἀμίλκα Ἀλιβιζάτου», στο: *Συλλογικὸς τόμος Ἀγωγή ἀγάπης καὶ ἐλευθερίας. Τιμητικὸ ἀφιέρωμα στὸν ὀμότιμο καθηγητὴ Χρῆστο Βασιλόπουλο*, ἐκδόσεις Βάνιας, 2012.
- Ἵπόμνημα = Μπρατσιώτου Π.- Τρεμπέλα Π.- Μουρατίδου Κ.- Θεοδώρου Ἀ.- Μπρατσιώτου Ν., *Ἡ ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία. Ἵπόμνημα εἰς τὴν Ι. Σύνοδον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθήναι 1972.
- ΦΕΙΔΑΣ, *Ἱεροὶ κανόνες* = Φειδᾶ Βλάσιου Ἰω., *Ἱεροὶ κανόνες καὶ Καταστατικὴ Νομοθεσία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθήναι 1998.
- ΦΟΥΓΙΑΣ, *Οἰκονομία* = Φούγια Μεθοδίου Γ., *Ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία καὶ Χριστολογικὴ Ὁρολογία*, Ἀποστολικὴ Διακονία, 1998.
- ΦΟΥΝΤΟΥΛΗΣ, *Χρῆσμα*, Φουντούλη Ἰω., «Χρῆσμα», *ΘΗΕ 12* (1968), 172-175.
- ΧΡΙΣΤΙΝΑΚΗΣ, *Δίκαιο* = Χριστινάκη Παναγιώτου, *Θέματα Κανονικοῦ καὶ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου*, Α΄, Ἀθήνα 1994.
- ΧΡΙΣΤΙΝΑΚΗ-ΓΛΑΡΟΥ, *Μετάνοια* = Χριστινάκη- Γλάρου Εἰρήνη, «Ἡ ‘εἷς ὕψος ἀναδρομὴ’ τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας καὶ ἡ ‘ἕξ ὕψους συγκατάβαση’ τῆς Θείας οἰκονομίας στὸ μυστήριον τῆς Μετανοίας. Ἡ οἰονεὶ ταυτοσημία «οἰκονομίας» καὶ ‘διακριτικῆς εὐχέρειας’ κατὰ τὴν ἐξατομίκευση τῶν ἐπιτιμιῶν», στο: *Ἀπὸ τῆς Θείας οἰκονομία στὴν οἰκονομία τῆς Ἐκκλησίας. Πρακτικὰ Ἐπιστημονικῆς Διημερίδας* (Ἀμαλιάδα, 19-20 Μαΐου 2012), Ἀθήνα 2015, 245-274.
- Τῆς ἰδίας, «*Κτῆνος σε ἱερό ναό*» = Χριστινάκη- Γλάρου Εἰρήνη, «Τὸ ἐκκλησιαστικὸ ἐγκλημα τῆς εἰσαγωγῆς κτήνους σε ἱερό ναό», Ἀθήνα 2002.
- ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Δίκαιον* = Χριστοφιλοπούλου Ἀναστασίου, *Ἑλληνικὸν Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον*, 2η ἔκδοση, Ἀθήναι 1965.

ΨΑΛΛΙΔΑΣ, Κατοχή = Ψαλλίδα Γρ., Συνεργασία και Ανυπακοή. Η πολιτική τής ήγεσίας τής
Έκκλησίας τής Ελλάδος στην Κατοχή (1941-1944), εκδόσεις τής Έστίας, Αθήνα 2016.

B. ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- ARISTARCHOS, *Economy* = Aristarchos Bishop of Zenoupolis, «The Notion of Economy in the Greek Orthodox Church», στο: *Μνήμη Μητροπολίτου Ίκονίου Ίακώβου*, Έν Αθήναις 1984, 117-129.
- BAURA, *Oikonomia* = Baura, E., «*Mercy, Oikonomia and Law in the Canonical Marriage System*», *Text of a paper originally given during a study day on “Mercy and Law in Marriage”* (May 22nd 2014), organised by the Canon Law Faculty of the Pontifical University of the Holy Cross, Rome. Translated from the original Italian into English by Philip Milligan.
- DALLOZ, *Droit Canonique* = Précis Dalloz, *Droit Canonique*, Dalloz 1989.
- DUCHATELEZ, *L' économie* = Duchatelez, K., «Pour une valorization de l' économie ecclesiale au Grand Concile Orthodoxe», στο: *Nouvelle Revue Théologique*, 124 (2002), 565-581.
- HERGENRÖTHER, *Photius*, = Hergenröther Joseph, «*Photius, Patriarch von Konstantinopel, Sein Leben, seine Schriften und das griechische Schisma*», II, Regensburg, 1867, 336.
- MAVRAKIS, *Law of marriage* = Mavrakis Aristarchos (Bishop), *The law of marriage and divorce in the church of England and the church of Greece since 1850 with its theological implications*, Durham E- Theses, University of Durham, 1980.
- MIKLOSICH-MÜLLER, *Acta* = Miklosich F.-Müller J., *Acta et Diplomata graeca medii aevi sacra et profana collecta*, volumen primum, Vindobonae, 1860.
- NEW ADVENT, *Dispensation* = New Advent, «Dispensation» <http://www.newadvent.org/cathen/05041a.htm>
- ORSY, *Oikonomia* = Orsy Ladislas, «In search of the meaning of Oikonomia: Report on a Convention», *Theological Studies*, 43/2 (1982), 312-319.
- PAPADEROS, *Aspekte* = Papaderos A. K., «Aspekte Orthodoxer Sozialethik», στο: *Perspektiven ökumenischer Sozialethik . Der Auftrag der Kirchen im größeren Europa*, (Ingeborg Gabriel, Alexandros Papaderos, Ulrich Körtner), Matthias- Grünewald, 2006, 45-48.
- PARLATO, *Matrimonio*= Parlato Vittorio, “Il Matrimonio nelle Chiese Ortodosse”, στο: *Studi Urbinati, A-Scienze giuridiche, politiche ed economiche*, vol. 64, N° 1-2, 2013.
- RAI, *L' économie* = Rai Pierre, «L' économie dans le droit canonique byzantine des origins jusqu' au XIe siècle», *Istina*, 3/(1973), 260-326.
- RILEY, *Epikeia* = Riley Lawrence Joseph, *The History, Nature and Use of Epikeia in Moral Theology* (Dissertation), The Catholic University of America. Studies in Sacred Theology, No 17, Washington D.C., 1948.
- STIEGLER, *Dispensation* = Stiegler Maria Albert, *Dispensation und Dispensationswesen in ihrer geschichtlichen Entwicklung bis zum IX. Jahrhundert*, Mainz 1897.
- THOMSON, *Economy* = Thomson Francis, «Economy», στο: *Journal of Theological Studies*, 16/1 (1965), 368-420.